

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

LB

H. LAMBRECHTS

HAANDVÆRKETS
KONKURRENCE-EVNE

274

338 46

338 46

Midler og Veje til Fremme af
Haandværkets og den lille Industris
Konkurrenceevne

En af de internationale Verdensmandsforbund
postulerer Afhandling

HECTOR LAMBIECHTS

Med Forord af den danske Udvælgelseskommission
for de internationale Verdensmandsforbund

338.42 Sam

1910.

1897

Midler og Veje til Fremme af
Haandværkets og den lille Industris
Konkurrenceevne

En af det internationale Mellemsstandsforbund
priskronet Afhandling

af

HECTOR LAMBRECHTS

Dr. jur., Divisionschef i det belgiske Industri- og Arbejdsministerium

---

Med Forfatterens Tilladelse udgivet paa Dansk af
Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

KØBENHAVN

Trykt hos Nielsen & Lydiche (Axel Simmelkiær)

1910

Midler og Veje til Fremme af
Haandværkets og den lille Industris
Konkurrenceevne

En af det internationale Mellemstandsforbund
diskussioner Afhandling

Oversættelsen af nærværende Arbejde skyldes MAG. ART.
FRU JOHANNE GREGERSEN; den er gennemset paa Fællesrepræ-
sentationens Foranstaltning — med faglig Bistand, hvor det
skjønnedes ønskeligt eller nødvendigt.

Med Forfatterens Tilladelse udgivet som Dansk af
Fællesrepræsentationens for dansk Industri og Handværk

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

LEBENHAYN

Til det danske og udenlandske Publikum

1916

I sit 3dje Møde (i Nürnberg 1906) besluttede det internationale Mellemstandsforbunds Centralkomité fremtidig at udskrive periodiske Priskonkurrencer, og som Opgave for den første Konkurrence opstillede den

»En Fremstilling af Midlerne til at udvikle Haandværkernes (den lille Industris) Konkurrenceevne saavel ved privat Initiativ som gennem det offentliges Virksomhed«.

Til at bedømme indkommende Besvarelser valgtes en Jury, bestaaende af Dr. EXNER i Wien, Chef for »Gewerbeförderung« (den østerrigske Statsvirksomhed til den lille Industris Fremme) og Medlem af det østerrigske Herrehus; Dr. VON SEEFELD, overordnet Raad i Handelsministeriet i Berlin; Dr. BOS, Medlem af de hollandske Generalstateres andet Kammer; Direktør STEVENS, Generaldirektør for Departementet for industriel og faglig Undervisning i Bryssel.

Den efterfølgende Afhandling af HECTOR LAMBRECHTS blev af Juryen enstemmig kjendt værdig til den udsatte Pris.

Da Fællesrepræsentationen blev bekjendt med Hector Lambrechts's Afhandling *De la Capacité de Concurrence des Artisans (Petits Industriels)* og blev overbevist om Ønskeligheden af at gjengive den paa Dansk, kunde den gaa en af to Veje.

Enten kunde Lambrechts's Bog være benyttet som Grundlag for en Bearbejdelse, der medtog det efter Fællesrepræsentationens Skjøn værdifuldste i Bogen og dertil søjede supplerende Oplysninger om danske Erfaringer paa samme

Omraade. Eller man kunde gjengive den belgiske Forfatters Værk i nøjagtig, uændret Oversættelse.

Efter moden Overvejelse har man valgt den sidste Vej. Heraf følger, at Fællesrepræsentationen, idet den udgiver Værket, derfor paa ingen Maade gjør Forfatterens Anskuelse paa de enkelte Detailpunkter til sine. Men den har anset det for at være af stor Betydning at kunne give danske Haandværkere — og særlig danske Haandværksledere — Dr. Lambrechts's Bog i Hænde.

For det første bydes der os gennem den efterfølgende Afhandling noget, som vi slet ikke har haft i Forvejen: en samlet Fremstilling af hele Arbejdet for Haandværkets og den lille Industris Fremme — et med fransk Klarhed udviklet *System* for hele dette Arbejde. Og den Methode, ad hvilken vi her i Landet har skabt det betydelige Standpunkt, hvorpaa vi paa disse Omraader staar — Arbejde for Standens Fremme ved intelligent, men noget spredt Initiativ fra Standens egen Side — trænger netop til at suppleres med en Dosis System.

For det andet bringer Afhandlingen os en talrig Mængde Oplysninger om Enkeltheder, som er os mere eller mindre nye — som egner sig til at give os Stof til Eftertanke, ny Næring for Diskussionen paa vore Møder og Eksempler til Efterligning.

Endelig er Forfatterens Syn paa de Haandværket og den lille Industri vedrørende Forhold i stort og smaat saa overensstemmende med danske Haandværkeres, at intet i dette Arbejde vil forekomme dem fremmedartet eller vanskeligt at tilegne sig.

Bogen anbefales derfor til grundigt Studium af alle dem, der her i vort Land har Interesse for og tager Del i Arbejdet for vor Haandværkerstands og vor lille Industris Udvikling.

Kjøbenhavn, i Maj 1910.

Fællesrepræsentationen for dansk Industri
og Haandværk.

Forfatterens Forord. — Indledende Betragtninger.

Den karakteristiske Begrænsning, hvormed Opgaven er stillet, gjør det muligt at holde Undersøgelserne indenfor bestemte Linier og at fremstille de forskjellige mulige Løsninger af dette Spørgsmaal i en praktisk Form.

Man maa først lægge Mærke til, at det slet ikke drejer sig om Mellemstandens Samfundsbetydning eller Levedygtighed i al Almindelighed — et Problem, der hurtigt støder mod et rimeligvis uløseligt Stridsspørgsmaal, nemlig dette: hvad hører med til Mellemstanden, hvad ikke?

Her drejer det sig udelukkende om en Klasse Mennesker, der ubestridelig tilhører Mellemstanden, nemlig Haandværkerne, Standens traditionelle Kjerne, som i visse Lande og for visse Fags Vedkommende ogsaa kaldes »den lille Industri«. Og for disse Haandværkeres Vedkommende har jeg igjen kun at gjøre med det ene Spørgsmaal: hvorledes man skal forøge deres Konkurrenceevne.

Jeg tror derfor, at den Opgave, som det *Internationale Forbund* har opstillet, udelukker: 1) Undersøgelser angaaende saadanne Erhverv, hvor Handelselementet er Hovedsagen, og som kun omsætter; 2) alle Betragtninger over Forholdsregler, der ikke har med Konkurrencen at gjøre, hvor interessante de end ellers kan være, f. Eks. angaaende den sociale Rolle, som Haandværkerne bør spille i den moderne Stat, osv.

Men selv om Spørgsmaalet begrænses saaledes, er det dog ret omfattende.

Hver Haandværkers personlige Konkurrenceevne afgjør for ham som Enkeltperson hans specielle Forretningsheld, og det samlede Resultat af en stor Mængde enkelte Individuers

Held bestemmer den Samfundsklasses mere eller mindre heldige Stilling, hvortil de hører. Her kommer vi da til et meget kildent Spørgsmaal: Skal man søge at skabe Fremskridtet ved at henvende sig til den store Masse eller til Eliten — til de udvalgte?

Det synes klart, at man ikke kan tale om Fremskridt for en hel Klasse i Samfundet, uden at den store Mængde af dem, der udgjør denne Klasse, gaar fremad. Men hvilken Vej er den sikreste til at opnaa et saadant Resultat, og hvor finder vi de virksomste Medhjælpere dertil?

Her er jeg af den Overbevisning, at det er af særlig Vigtighed at skabe en Elite, hvis Dygtighed saa skal brede sig nedefter — maaske ved at vække Misundelse, men ogsaa som Mønster til Efterfølgelse. Fra Tidernes Morgen og paa alle Omraader af den menneskelige Viden har der været Pionerer, Fremskridtets Banebrydere. Dem følger Massen, naar man blot letter den Adgangen til det højere Trin og gjør sig Umage for paa ordnet Vis at gjøre de Erfaringer eller Fremgangsmaader, som de udvalgte har udfundet, bekjendt i de videst mulige Kredse.

Det praktiske Eksempel har altid haft en stærkere Overbevisningskraft end den dogmatiske Undervisning; hvis Banebryderne har Held med sig, vil deres Metoder blive efterlignede, uden at man behøver at gjøre sig megen Ulejlighed for at bevise deres Overlegenhed. Ofte vil endogsaa det omvendte ske: Uden at kunne vurdere de enkelte udvalgtes særlige Begavelse eller store Arbejdsdygtighed, vil Massen give deres Fremgangsmaaders og deres Værktøjs Fortrinlighed hele Æren for det Held, de har haft, og bilde sig ind, at den blot behøver selv at skaffe sig dem for at opnaa et lignende Resultat. For straks at forebygge Skuffelser med deraf følgende Tab af Mod, vil jeg én Gang for alle udtale, at jeg tilskriver de Midler den langt overvejende Betydning, som udvikler Konkurrenceevnen i subjektiv Forstand — det vil sige: fremmer den enkeltes Dygtighed. Nødvendigheden af at skabe en Elite fremgaar ikke alene af pædagogiske Betragtninger, men kræves ogsaa af selve det sociale Problem, saaledes som det udfolder sig i Praksis.

I Konkurrencekampen behøves der udvalgte Individuer til at tage imod den fjendtlige Fortrops Indhug og til at tjene

som Forposter for Massen, der skal følge efter. Det afgjørende Øjeblik for et Haandværk indtræder, naar Masseproduktionen trænger ind paa dets Omraade; da er det, at Eliten, vedkommende Fags udvalgte, afgjør Fagets Fremtid, enten ved den heldige Modstand, som de yder, eller ved det kloge Tilbage-tog, som de forbereder. Det kan være, at de har ladet sig skræmme uden Grund; saa vil efter nogen Tids Forløb den tilbagevendende Koldblodighed gjengive dem Modet tilligemed en klarere Forstaaelse af Kampens Vilkaar. Men hvis Stillingen ikke er til at forsvare, saa maa der foretages en Svingning, og Eliten vil forstaa at gennemføre en Tilpasning efter nye Forhold.

Enhver Mellestandspolitik, som bygger paa den store Masse og forsøger at faa den til at foretage Manøvrer, uden først at have givet den et Korps af udvalgte til Fortrop, forekommer mig at være dømt til Magtesløshed, om ikke til Nederlag.

Under Udarbejdelsen af dette Arbejde har en anden Overbevisning været fremherskende hos mig, nemlig denne: en Samvirken af de Midler, som skal undersøges, er en Nødvendighed, samtidig med at Midlernes Indflydelse og Rækkeevne er i høj Grad relativ. Konkurrenceevnen er et Produkt, i hvilket der indgaar forskelligartede Elementer; den er et Resultat, for hvis Skyld en hel Del samvirkende Kræfter maa sættes i Bevægelse. Landene i Mellem- og Vestevropa har maaske allesammen Institutioner, der er i Stand til at skabe en større Konkurrenceevne hos Haandværkerne, men vi ser, at en og samme Institution, alt efter de forskellige Landes Forhold, kan være yndet og gjøre god Nytte det ene Sted, medens den er miskjendt og virkningsløs et andet Sted; den kan blive ved at staa paa et Begyndelsestrin i ét Land og hurtig udvikle sig til stor Fuldkommenhed i et andet Land.

Nu er det ikke min Plan at skildre de forskellige Sider af eller Fordele ved hvert af de Midler, der er blevet udtænkt for at styrke Haandværkernes Konkurrenceevne, for derpaa at ende med den ensidige Slutning: lad ethvert Land anvende enhver af disse Institutioner i sin mest fuldkomne Form! Jeg tvivler stærkt om, at en saadan broget Sammenskræben af Kræfter, selv om de hver for sig er udmærkede, vilde

kunne frembringe det ønskede sociale Resultat. Ligesom ved enhver anden samfundsnyttig Virksomhed kræves der her Orden, Metode og Forstand. Der fordres et skjønsmat Valg af Materiale, godt tilpasset Værktøj og en overlegen Ledelse af Virksomheden for at fremstille et godt Produkt.

Følgelig anser jeg det for umuligt at opstille en ideal Politik, som, ganske af sig selv og i hvilket som helst Land, vilde være i Stand til at skabe den størst mulige Konkurrenceevne hos Haandværkerne¹⁾.

Et kritisk og sammenlignende Arbejde kan have stor Betydning, men jeg tror dog ikke, at man deraf kan drage en saadan Slutning. Ved at iagttage de Forandringer, som de forskellige Institutioner undergaar ved at komme i Berøring med stedlige Forhold, kan man nok sammenligne deres indre Strukturs Fordele, men man kan ikke fælde nogen afgjørende Dom om deres Virkekraft udadtil. I Samfundsforhold er alt gjensidigt virkende: et Behov kræver et bestemt Organ, og Organet paavirker atter Behovet. Det bedste Organ er det, der bedst bearbejder det specielle Materiale, som bliver det forelagt, med det bestemte, attraaede Maal for Øje.

Det bliver en Opgave for Handlingens Mænd at undersøge, hver paa sit Omraade, om de Virkemidler, de vil gjøre Forsøg med, svarer til dem, der har gjort Nytte andensteds, og derefter vælge mellem de forskellige Virkemidler, som vil blive beskrevet her.

Naar Analysen — den opløsende Undersøgelse af Enkeltbestanddelene — er endt, kommer Synthesen — Sammenføjningen af det enkelte — som retter og fuldstændiggjør Analysen. Efter forstandigt Udvalg af ethvert Middel, der kan støtte Konkurrenceevnen, gjælder det om at tilvejebringe Enhed i Planen, for at ingen Del deraf skal blive forsømt, og for at ikke en enkelt Faktors Fraværelse skal svække Virkningen af alle de andre.

Altsaa maa man have en dobbelt Samvirken for Øje: af Midlerne med de hypotetiske Forudsætninger, som er Be-

---

¹⁾ Jfr. L. Erhard: Der Gewerbeförderungsdienst des K. K. Handelsministeriums, Annalen des Gewerbeförderungsdienstes, Bind I, p. 134: »Der Gewerbeförderungsdienst kennt kein Allheilmittel zur Beseitigung der Handwerkerknot«, og Dr. Vetter, sammesteds p. 11: »So grosse Ziele können natürlich nur schrittweise erreicht werden«.

tingelsen for deres Anvendelse, og af de forskellige Midler indbyrdes.

Ovenstaaende Betragtninger forklarer og retfærdiggjør den Metode, som er anvendt i dette Arbejde. I dets første Del vil jeg undersøge Midlerne til at forøge Konkurrenceevnen, sete i og for sig, i dets anden Del disse samme Midler, sete ud fra de Faktorerers Synspunkt, fra hvem man kan vente Støtte til Gjennemførelsen. Og i begge Dele har jeg søgt at klargjøre Principperne først, inden jeg gennemgik den Række af deres Anvendelser, som man med Held har forsøgt.

Disse Anvendelser er mer eller mindre bevidste, men sjældent systematiske. Det er klart, at det ikke vil være muligt at fremstille dem som udsprungne af den almindelige Plan, som jeg har i Sinde at udvikle. Men de udgør dog ligesom Brudstykker af en saadan Plan, og naar man gennemgaar dem, maa man huske paa den Bemærkning, jeg før gjorde: at der maa være Overensstemmelse mellem de anvendte Midler indbyrdes.

Fra et internationalt Synspunkt er det desuden Principet, det kommer an paa: den ledende Tanke, Tendensen. De Former, under hvilke Princippet gennemføres i Praksis, beror paa Tilfældigheder.

The text on this page is extremely faint and appears to be bleed-through from the reverse side of the document. It is largely illegible but seems to consist of several paragraphs of text, possibly including a list or index of items. Some words are difficult to discern, but they appear to be related to a technical or scientific context. The text is arranged in a standard left-to-right, top-to-bottom format with several lines per paragraph.

FØRSTE BOG.

Om de Midler, ved hvis Hjælp Haandværkernes Konkurrenceevne kan udvikles.

1ste Afdeling:

Under Forberedelses- og Læretiden.

En Haandværkers Konkurrenceevne paavirkes af forskellige Forhold. Det vilde være urigtigt, om man ikke ogsaa i dette Forhold regnede med arvelig Indflydelse og Omgivelsernes Paavirkning, med Atavisme hos de enkelte Individider og med Samfundets samlede Holdning overfor Haandværksfagene.

I Reglen er det kun, naar der er Tale om Kunsthaandværkernes Udvikling, at man tillægger nedarvede Traditioners Indflydelse Betydning; men det hindrer dog ikke, at saadanne gjør sig gjældende og virker i alle Haandværksfag. Heller ikke er der nogen Tvivl om, at den Skjæbne, der overgaar Veteranerne, øver stor Indflydelse paa Rekrutternes Fremkomst og Uddannelse. Naar Haandværket holdes i Ære, naar det respekterer sig selv og indgyder Respekt, vil Barnets Sjæleliv modtage Præg deraf, ogsaa før det kommer i Lære. Det vil vise større Lyst til at søge Kundskaber, og som Refleksvirkning deraf vil det blive bedre egnet til en faglig Uddannelse. I Forfalds- og Modløshedstider derimod, naar der i Stedet for fordums Selvfølelse og Sammenhold indtræder Splitelse og Mangel paa Samfølelse, saa vil der kun være ringe Tilgang til Haandværket, og den vil foregaa paa ugunstige Vilkaar; Personerne vil være middelmaadige, med daarlige Anlæg, deres Uddannelse vil lade meget tilbage at ønske, og de

Resultater, som man ellers kunde vente sig af dem, vil blive langt under Gjennemsnittet.

Foreløbig har jeg kun til Hensigt lige netop at nævne disse Ting; flere end ét Punkt af de her berørte fortjener at udvikles nærmere siden. Men det er af Vigtighed, naar vi nu skal til at udfinde de bedste Metoder til at forøge Haandværkernes Konkurrenceevne, straks at fastslaa denne pædagogiske Grundsandhed: at det endelige heldige Resultat i lige saa høj Grad beror paa det enkelte Individis Egenskaber som paa Undervisningens Form og Gjenstand, og at de medfødte Anlæg hos Individet atter paavirkes af de omgivende ydre Forhold.

Af disse tre Elementer: Arvelighed, Omgivelser og Uddannelse, kan det første ikke være Gjenstand for nogen Viljesakt. I det følgende skal vi se, i hvilken Grad de offentlige Myndigheder og andre, som er interesserede i Sagen, kan bidrage til at skabe gunstige Omgivelser. I Øjeblikket vil i beskæftige os med det tredje Element ved Konkurrenceevnen: Uddannelsen.

Indenfor Uddannelsen vil vi sondre imellem følgende tre Perioder, som altid forefindes, men ikke altid er lige klart udprægede; tidt blandes de endog stærkt med hinanden:

- 1) Den *tidligste Forberedelse* i den Alder, da man begynder at blive sig sin Opfattelse af de omgivende Ting bevidst. Svarende til dette Stadium har Pædagogikken skabt Forberedelsesundervisningen.
- 2) Den *mere fremskredne Forberedelse*, som foregaar paa det Tidspunkt, da Tilværelsens Formaal og Vilkaar fremstiller sig for de unge med større eller mindre Tydelighed, alt eftersom Familiens Behov gjør et Valg mer eller mindre bydende.
- 3) Den *umiddelbare faglige Uddannelse*, der begynder den Dag, da Valget af en Livsstilling er truffet, og Undervisningen derefter antager en bestemt faglig Karakter.

Nødvendigheden for at lære standser dog ikke med Uddannelsesstiden; den skifter blot Gjenstand og Metode. Ethvert Menneske trænger til at lære lige til sit Livs Ende, men ikke til enhver Tid paa samme Maade; der vil altid i ens Tilværelse være en Periode, hvor det at lære er det vigtigste, om ikke det eneste, Maal for al ens Handlen og Virken.

1ste Kapitel: Fremstilling af Midlerne.

1ste Periode: Den tidligste Forberedelse.

Et Menneskes aandelige Personlighed, hans intellektuelle og moralske Egenskaber, hans Evne til at passe sig ind i Forholdene, og hans Værd som Individ vil længe være paavirket af den Undervisning, som han modtager i det Øjeblik, da nøjagtigere Forestillinger afløser de forvirrede Indtryk, som er Resultatet af Tankens første Opvaagnen.

Den moderne Pædagogik har med Held bestræbt sig for at støtte Iagttagelsesevnen; de fremragende Opdragere — Fröbel, Coegnus, Della-Voss — har knyttet deres Navn til et Undervisningssystem, hvis Maal er at lette Tilegnelsen af nøjagtige og præcise Iagttagelser af de Gjenstande, som Barnet ser, berører og haandterer.

Hvis det lykkes denne Undervisning at vænne Barnet til Opmærksomhed overfor de det omgivende Ting, at vække dets kritiske Sans og udvikle en vis sund Dømmekraft hos det, saa har den svaret til sit Maal: at være almenopdragende. Paa samme Tid styrkes de medfødte Evner, der skal bidrage til at danne Personligheden.

Men denne Metode har særlige Fordele, hvor det gjælder om at uddanne vordende Haandværkere. Den opøver netop de Sanser, hvis Hjælp senere hen særlig paakræves: Synet og Følelsen. Stadig gjentagne Iagttagelser af Maal, af Planer og Perspektiver danner sammen med almindelig Fingerfærdighed et fast Grundlag for Undervisningens følgende Trin¹⁾.

Fröbels Metode anvendes nutildags almindelig i de fleste Lande til Undervisning i den tidligste Barnealder. Ikke mindre almindeligt anvendes en anden Metode paa det efterfølgende Trin af Elementærundervisningen. Den henvender sig direkte til Forstanden ved Abstraktion og Generalisation; efter Haandens Arbejde følger Haandteringen af Pennen, efter den direkte Iagttagelse følger Læresætningen: Navnet har fortrængt Tingen. Det drejer sig om at lære at læse, skrive og regne,

¹⁾ Se M. O. Buyse's paa mange dokumenterede Kjendsgjerninger støttede Fremstilling i hans: »Méthodes américaines d'Education générale et technique«, Liv I.

og Samvittigheden udvikles ved Undervisning i Moral og Historie. I denne Periode formes de Egenskaber, der skaber Manden og Borgeren.

Elementære Kundskaber er uundværlige for Haandværkeren, hvis han bekvemt skal kunne udøve sin Haandtering i Samfundet. Enkeltstaaende Eksempler paa det modsatte omstøder ikke Reglen. Selv om man nemlig kan nævne en og anden, hvem det under særlige Forhold er lykkedes at skabe en blomstrende Forretning uden hverken at kunne læse eller skrive, saa er det sandsynligt, at han ved en vis naturlig Dygtighed har været i Stand til at forøge sin personlige Viden gennem direkte Berøring med Kendsgjærningen, og at han ved Medarbejderes Hjælp har fundet Udvej til at udfylde sin egen Mangel paa Kundskaber; men intet beviser, at hans Held ikke vilde have været endnu hurtigere eller fuldstændigere, hvis han personlig havde raadet over de Kundskaber, der er ligesaa mange Midler til at komme i Forbindelse med Mennesker og med Kjendsgjærninger, med Erfaringer og med Fremskridt.

Man har bestridt, at den doktrinære Undervisning og Indøvelse i Abstraktion skulde være den heldigste Metode til Brug i Forberedelsesskolen. En nyere Pædagogik vil fortsætte med den direkte Iagttagelsesmetode og med Haandens Arbejde op gennem hele Elementarskolen. Bogstaverne og Tallene skulde da læres ved at forme de respektive Tegn i Ler; de geometriske Figurer skulde tjene som Grundlag for de første Begreber om Aritmetik, medens Afstikning af Bede i Skolehaven skulde gjøre Tjeneste som geometrisk Øvelse; Vinkel og Passer skulde bruges mere end Pennen.

Denne Strid hører imidlertid ikke ind under vort Emne. Det er muligt, at Barnets Opmærksomhed fæster sig bedre ved Egenskaber og Forhold, som man lader det selv udføre i Praxis. Men der er en anden Side af Børneopdragelsen, som berører vort Emne direkte, nemlig det Spørgsmaal: Har ikke Pennens Eneherredømme hæmmet Opøvelsen af Haandens Færdighed? Har ikke den boglige Undervisning stillet sig paa tværs af de vordende Haandværkeres Kald? Hvis det var Tilfældet, vilde Udviklingen af Haandværkerens Konkurrenceevne være daarlig tjent med den nuværende Skoleundervisning.

Nu synes det virkelig at fremgaa af de nyere Pædagogers Iagttagelser, at vor Generations Haandfærdighed er langt ringere, end den kunde være, og at man maa give Forberedelsesundervisningens altfor abstrakte Karakter Skylden derfor. En Undersøgelseskommission, der er bleven nedsat i Belgien for at undersøge Mellemstandens Kaar i Industri og Handel samt finde Midler til at forbedre dem, søger gennem sine Arbejder at bevise, at Forberedelsesundervisningen, saaledes som den foregaar i dette Land, drager Børnene bort fra Haandarbejdsfagene, ja, endog bringer disse i en Slags Foragt og saaledes alvorligt skader Tilgangen til Fagene. Kommissionen drager deraf den Slutning, at en Forandring i den første Barneuddannelse er nødvendig.

Altsaa er der, ligesom fra den tidligste Undervisningsperiode, visse Forholdsregler, der kan bidrage til at lægge Grunden til en Forøgelse af Konkurrenceevnen hos de vordende Rekrutter i Haandværkernes Hær. For at naa dertil kunde man, uden derfor helt at gjøre den første Undervisning til en specialiseret Faguddannelse, deri indføre en passende Opøvning af de Organer, som Haandværkerne vil faa Brug for: Haandfærdighed, Sikkerhed i Øjemaal, Sans for de rette Forhold osv.

Endelig er der Grund til — under den almindelige intellektuelle og moralske Opdragelse, der naturligt indgaar som Led i Forberedelsesundervisningen — at passe paa, at ikke en altfor stærkt gennemført Abstraheren skal virke skadeligt paa Dømmekraftens Sundhed og bringe den til at opfatte det legemlige Arbejde som ringere i Værdighed og samfundsmæssig Betydning end det udelukkende aandelige Arbejde.

I Overensstemmelse med den Metode, som jeg har bestemt at anvende i denne Bog, vil jeg imidlertid opsætte til 2det Kapitel at anføre Eksempler paa Reformers, som vedrører dette Spørgsmaal.

2den Periode: Den mere fremskredne Forberedelse.

Den i det foregaaende omhandlede Periode tager hovedsagelig Sigte paa at udvikle Børnenes Intelligens og Moral; dens Maal skal være at skabe et normalt Eksemplar af Menneskeslægten — om ikke et Elite-Menneske. Imidlertid bør der dertil føjes visse Forholdsregler, som har til Formaal at

lade Eleven skimte en afsluttende Periode, hvor Hovedvægten ikke længer skal lægges paa den almindelige, men paa den direkte faglige Uddannelse. Derved skulde der opnaas, at den vordende Haandværker blev forberedt, aandelig og fysisk, til at træde ind i denne Overgangsperiode.

Thi til Forskel fra, hvad der var Tilfældet i den første Periode, vil Barnet i den anden Periode ikke længer være udelukkende passivt; dets Personlighed træder nu frem, og der maa tages Hensyn til dets Tilbøjeligheder og Smag, for at alt det efterfølgende kan faae et heldigt Udfald. Barnet skal nu ikke blot vælge en Livsstilling, men træffe et *forstandigt* Valg, thi Valget vil være ganske afgjørende for dets Konkurrenceevne.

Hidtil har man imidlertid ikke skænket Spørgsmaalet om en forbedret Tilgang til Haandværksfagene den Opmærksomhed, som det fortjener, og der er kun gjort lidt for at tilvejebringe en Samling af saadanne Oplysningsmidler, som kan byde Barnet de gunstigste Betingelser for at træffe et forstandigt Valg. Dog har Opdragerne ikke helt overset Betydningen af denne Overgangsperiode; uden at tage den op til særskilt Behandling har de bestræbt sig for — enten under den sidste Del af Forberedelsesundervisningen eller ved Tærskelen til den faglige Uddannelse — at finde Udveje til at opfylde dens mest bydende Krav.

A. Betydningen af et forstandigt Valg af Haandværk.

Det er ikke ligegyldigt for Industriens Fremgang, om man lader Tilgangen til Fagene foregaa paa bedste Beskub. En Haandværkers Konkurrenceevne vil tiltage i samme Grad, som han med et godt og fyndigt engelsk Udtryk er: *The right man in the right place* — den rette Mand paa den rette Plads. Særlig i Perioder, hvor de økonomiske Omdannelser foregaa hurtigt og er dybtgaaende, som de er det i Øjeblikket, er det af Betydning at lade udvalgte Folk rykke ind i de truede Fag, Folk som er i Stand til at hævde og forsvare deres Individualitet og deres Fag, hvad enten de nu samler deres Kolleger til direkte Modstand, eller de giver Signalet til en klog Omdannelse af Faget. Men for saaledes at faa de udvalgte Individuer frem, behøves der en Samvirken af alle gode Hjælpe midler. Derfor er det ogsaa nødvendigt at oprette

Organisationer, som skal have til Opgave at samvirke til den bedst mulige Udvælgelse af de vordende Haandværkere.

De Forhold, som man her maa regne med, er enten personlige for hver Kandidat, eller ogsaa er de Resultatet af den almindelige eller stedlige økonomiske Situation.

Mellem de personlige Egenskaber er nogle af fysisk, andre af moralsk Art. Hvert Haandværk fordrer en vis Modstandskraft eller en god Udvikling af visse Organer; Barnets fysiske Konstitution maa derfor være bestemmende for Valget af Haandværk: Man bør ikke sende Alkoholisters Børn op paa Tagene eller ødelagte Individier til Dejgtruget; en Lærling med et usselt Legeme vil ikke kunne blive Smed, og Anlæg for Aandenød maa betyde Udelukkelse fra Skrædderens Bord, ligesom et svagt Syn er en afgjørende Grund til at fraraade Valg af Gravør- eller Urmagerhaandværket. Der er her et helt Studium at gøre, og en Læges Mellekomst vilde være nyttig i hvert enkelt Tilfælde.

De personlige Egenskaber af moralsk Art har ogsaa deres Betydning; en udtalt Tilbøjelighed, et tydeligt Kald gjør den faglige Uddannelse til en Nydelse, da Arbejde, valgt efter ens Smag, altid vil være særlig tiltrækkende. Der maa derfor tages Hensyn til Barnets Smag, men man maa dog ikke gøre denne til det eneste og afgjørende Element ved Valget.

Individets almindelige Dannelse er et Element af moralsk Art, der spiller en stor Rolle i Haandværksfagene, idet en solid og praktisk Undervisning, der udvikler Intelligensen, vil være en uundværlig Hjælp for Haandværkeren, den Dag han opnaar økonomisk Uafhængighed med de dertil knyttede faglige Fordele. Derfor er det saa overordentlig nyttigt at udstrække den almindelige Undervisning saa langt som vel muligt, før man lader Børnene specialisere sig i en direkte faglig Uddannelse.

Jeg tror, at det er bedre straks at lægge et solidt Grundlag fremfor senere ved en Undervisning af de voksne at fuld-
stændiggjøre en mangelfuld Begyndelse. Derfor foreslaar jeg en Mellemundervisning for Haandværkere, hvis Indhold jeg straks skal nærmere antyde. Den skal bidrage til at klarlægge Forholdene ved Valget af et Haandværk og sluttelig give en nøjagtig Fremstilling af de almindelige økonomiske Vilkaar,

under hvilken den paagjældende Virksomhed vil komme til at arbejde.

Der er ogsaa en Del udvortes Forhold, som bør have Indflydelse paa enhver vordende Haandværkers Valg. For at lære ham at kjende dem og benytte dem vil det være heldigt at oprette Oplysningsinstitutioner, der maa være paalidelige, hurtige og altid à jour. Der er Anledning til at holde Øje med Forholdet mellem Tilbud og Efterspørgsel, for at man skal kunne tilraade Tilgang til de Haandværk, hvor der er Mangel paa Arbejdskraft, og formindske den til dem, hvor der viser sig Tegn til Overfyldning. Der er ogsaa Grund til at følge Teknikkens Omdannelser og Udviklingen af nye Smagsretninger, der kan angribe et gammelt Haandværk i saa høj Grad, at man vil kunne forudse dets fuldstændige Forsvinden; at tillade unge Haandværkeremner at give sig ind paa en saadan Løbebane uden Fremtid vilde da være det samme som at indvie ellers velbegavede Mennesker til Undergang.

B. Udkast til en metodisk Virkeliggjørelse af ovennævnte Plan.

Det nys udviklede Forslag fordrer ikke udviklede Indretninger for at kunne virkeliggjøres, men det kræver flere saadanne.

Elementarskolen bør — det kan der slet ikke tvistes om — vedblive at være det første Stadium, hvor Hjærte og Forstand dannes, og hvor der gives Børnene Midler til at komme i Forbindelse med og forstaa Fortiden og Fremtiden. Uden at tabe den almindelige Undervisning af Syne, men netop for at gjøre denne mere fuldkommen, maa man imidlertid sørge for at give Skolen et passende Tillæg af forskjelligartet Haandarbejde med forskjellige Raastoffer som Grundlag — ikke med nogensomhelst Produktion for Øje, men alene for at udvikle de Organers Færdighed og Styrke, som er nødvendige ved Udøvelsen af et Haandværk.

Den Betydning, som man i saa Tilfælde tillægger dette Arbejde, og den Agtelse, hvormed Læreren omtaler den Rolle, Haandens Arbejde spiller i Samfundshusholdningen, vil skabe en Modvægt mod Bogens Indflydelse og den stadige Brug af Abstraktioner.

Hermed vilde Udgangspunktet være sikret. Naar Barnet

saa naaede det Tidspunkt, da Valget af en Livsstilling blev det vigtigste Problem for Familien, saa skulde Læreren i Forberedelsesskolen tage sig af dette alvorlige Spørgsmaal, men kun i al Almindelighed.

Efter min Mening nytter det ikke at bebyrde Lærerne med at give specielle Raad til Forældre og Børn. De er, tror jeg, kun daarligt udrustede til at løse en saadan økonomisk Opgave. Hvad man kan vente af dem er, at de præger Betydningen af et forstandigt Valg dybt i Børnenes Sjæle, og at de i vide Kredse spreder Kundskab om de Hjælpemidler til at træffe et saadant Valg, som kan stilles til Familiens Raadighed.

For at naa dette Formaal er det berettiget, og kan det være anbefalelsesværdigt, at bruge Lærernes Mellemkomst til at uddele trykte Vejledninger, hvori Forældrenes Pligter er klart fremsatte, og som indeholder de nødvendige Oplysninger: Adresser paa Lærlinge-Sekretariater eller Kommitteer¹⁾, Grundlag for Bedømmelse af de udkrævede Betingelser osv.

Til Trods for disse Anstrengelser maa man forudse, at en hel Del Børn altfor tidligt vil begynde paa deres praktiske Uddannelse. Derved er dog ingen Skade sket, naar blot de udvalgte — Eliten, de som sætter sig økonomisk Selvstændighed som Maal — vil lade være med at specialisere sig altfor tidligt, men fortsætte Arbejdet paa deres grundige almindelige Uddannelse — et Arbejde, der vel i Øjeblikket er lidet indbringende, men som vil vise sig rigt paa Resultater i Fremtiden. De skal ikke lige straks ved Udgangen af Elementarskolen henvende sig til Lærlinge-Sekretariatet; men de skal fuldstændiggjøre deres almindelige aandelige Dannelse, alt medens de stiler hen mod dennes naturlige Afslutning: Valget af et Haandværk.

Med Rette hedder det i den Vejledning til Forældrene, som Haandværkerkammeret i Reutlingen (Württemberg) har udgivet: »En fuldstændig Gjennemgang af Elementarskolen er absolut uundværlig, et eller flere Aar i Mellemskolen (Realskolen) er meget at ønske«. Men der kjendes ingen

---

¹⁾ Secrétariats ou Comités l'apprentissage. Her sigtes til belgiske Institutioner, som i Danmark kun repræsenteres af Foreningen til Lærlingers Uddannelse. Se i det efterfølgende Side 20 og S. 42.

Mellem-Undervisning, som svarer til den Opgave at skabe en bedre Tilgang af nye Haandværkere. Jeg tror, at en Ordning som den følgende vilde give værdifulde Resultater:

Mellem-Undervisningen skulde have det aabent vedkjendte og tydeligt udtalte Formaal at sætte Barnet i Stand til at vælge det Haandværk, i hvilket dets Konkurrenceevne vilde være størst. Ligefra Begyndelsen af denne Undervisning skulde derfor Indskærpelsen af dette Valgs Nødvendighed og Betydning have Forrang for alle andre pædagogiske Formaal.

Programmet skulde — uden at forsømme visse Emner, der egner sig til at udvikle Intelligens og Dømmekraft — i alt væsenligt være af økonomisk Art: som et Vindue, aabnet ud mod det praktiske Liv, der venter Barnet, naar det træder ud af Skolen.

Efterhaanden skulde alle Haandværksfag studeres gennem praktiske Øvelser. Hver Undervisningsrække skulde begynde og ende med et Værkstedbesøg. Det første Besøg skulde kun have til Maal at vække Børnenes Interesse og fæstne deres Tanker om vedkommende Fag; det maatte selvfølgelig blive ufuldkommet og ufyldstgjørende; naar de vendte tilbage til Skolen, skulde Lærer og Elever i Forening studere Fagets Theori — hvad der udkræves for at slaa igjennem i dette Fag, de fysiske Egenskaber, Arbejdsvilkaarne, Lønnen, de særlige Benævnelser, som maa læres, Læretidens Varighed og Fagets Rolle i den almindelige Samfundsøkonomi. For at afslutte og samle det hele skulde man saa igjen aflægge et Besøg i Forening paa Værkstedet.

Først naar Barnet saaledes har gennemgaaet alle de Fag, som det eventuelt vil kunne vælge imellem, kan man sige, at det er tilstrækkelig oplyst om de Muligheder, der staar til dets Raadighed; og paa den anden Side kan man slaa fast, at det først er efter en saaledes indrettet praktisk Drøftelse af Forholdene, at Individernes virkelige Anlæg kan komme til at staa dem selv og andre klart.

Saaledes er altsaa den Undervisning, jeg gjerne vilde have indrettet for at afhjælpe det Savn, der gjør sig gjældende i Overgangsperioden. Derefter maa saa de særlige Institutioner træde i Virksomhed, som jeg betegner med Navnet »Lærlingsekretariater«¹⁾. Til dem bør den Mission overdrages, som i

¹⁾ Se Noten Side 19.

flere Lande betros Lærerne i Folkeskolen, nemlig at give Forældrene Raad med Hensyn til hvert enkelt Barn.

For paa bedste Maade at udføre denne Mission i Haandværkernes Interesse, skulde disse Sekretariater forsynes med Oplysninger baade fra Opdragerne og fra de faglige Sammenlutninger; gennem Sekretariaterne skulde alle de fornødne personlige Oplysninger naa frem til dem, der paakaldte deres Mellekomst: paa den ene Side Bemærkninger om Barnets Evner, Beretning fra Lærerne og Lægeattester, paa den anden Side alle økonomiske Oplysninger om Arbejdsvilkaarene i de forskellige Haandværk: Statistik over Overfyldning, Tilbøjelighed til Specialisering, Omdannelser, der er ved at fuldbyrdes, osv.

Til at varetage de daglige Forretninger kunde saadanne Sekretariater have en Leder, der kunde være enten en forstandig Embedsmand eller en Fagmand, der har trukket sig tilbage; men den øverste Ledelse skulde lægges i Hænderne paa samtlige de i Sagen interesserede faglige Organisationer. Det vilde være meget rimeligt, om det offentlige hidrog til Udgifterne ved et saadant Sekretariats normale Virksomhed, forsaavidt som Bidragene ikke gjorde Indgreb i dets faglige Karakter; thi Sekretariatet bør først og fremmest have Føling med den økonomiske Virkelighed og holde sig fjærnt fra Regeringsinstitutionernes avtomatagtige Maade at virke paa. Det er derfor af Vigtighed, at alle Haandværkersammenslutninger har Delegerede i Sekretariatet, og at disse Delegerede dertil medbringer deres praktiske Sans, udviklet gennem lang Erfaring, tilligemed en Forsmag paa den Kollegialitetsfølelse, som den nye Rekrut vil møde senere i Livet.

Med Valget af et Fag begynder for Barnet den tredje Periode, den direkte faglige Uddannelse.

For ikke at dele Emnet skal jeg fortsætte det Omrids af en fuldstændig Ordning, som her er begyndt. Saa snart som Barnet maatte have bestemt sig for et særligt Haandværk, skal Lærlingekretariatet paatage sig at stille det under det paagældende Lavs Beskyttelse i Almindelighed og under en anbefalelsesværdig Mester i Særdeleshed. Særlig her er det, man maa undgaa de offentlige Kontorers kolde Ligealdighed.

Paa samme Tid som Sekretariatet vaager over Afslutningen af en Lærlingekontrakt, skal det forklare Barnet, hvorledes det skal anlægge sine fremtidige Studier, udpege de Skoler,

som det skal besøge, og bringe Ligevægt til Veje mellem de to Faktorer: Oplæringen paa Værkstedet og Undervisningen paa den tekniske Skole — en Opgave, som aldrig er stødt paa Hindringer, naar de faglige Sammenslutninger har haft Sagen i deres Haand, men som det aldrig er lykkedes at ordne gennem Love og gennem Administrationen.

Hermed skulde saa den Organismes Virksomhed være endt, hvis Maal var at forberede, oplyse og lette Valget af en Livsstilling. For Fremtiden tilhører Barnet et bestemt Fag; dets Uddannelse vil blive specialiseret, og i denne nye Periode er det hos det paagjældende Haandværk, det maa søge Hjælp.

3dje Periode: Den umiddelbare Uddannelse.

Naar Barnet med fuldt Kjendskab har truffet et afgjørende Valg, gjælder det om at forberede det til at udøve den Profession, der skal ernære det, samtidig med at den giver det Lejlighed til at være til Nytte for Samfundet.

Denne Uddannelse skal naturligvis være fyldestgørende, det er alle enige om, og enhver Ordning gaar ud paa at opfylde dette Krav. Men saa snart der bliver Tale om, hvilken Kundskabsmængde man anser for fyldestgørende, begynder der at vise sig Meningsforskjel; én Ordning anses for at være bedre skikket end en anden til at udruste de vordende Haandværkere i Konkurrencekampen.

Den umiddelbare Uddannelse bør være fuldstændig; det vil sige, den skal omfatte baade Fagets Theori og Praksis.

Fagets Theori kan snart indbefatte Kemi, snart Kunstens Love; den beskjæftiger sig med Raastoffet og de Regler, der bør være de ledende ved dets Anvendelse; den interesserer sig tillige for de almindelige økonomiske Love, for Produktionens Handelsværdi og for Forbrugernes Psykologi. Fagets Praksis tager ogsaa alle disse Spørgsmaal op, men betragter dem under en anden Synsvinkel; den fæstner først og fremmest Blikket paa Produktionens og Salgets Teknik.

Denne Uddannelse bør ogsaa i en anden Betydning være fuldstændig: den bør omfatte hele det paagjældende Haandværksfags Virksomhedsomraade og ikke udelukke nogen Del deraf — ikke blot intet af det, der i Øjeblikket har Betydning,

men heller ikke noget af det, hvis Anvendelse blot er mulig eller sandsynlig.

Naar der udkræves saa meget for til Fuldkommenhed at udruste en Haandværker i Konkurrencekampen, saa kan vi straks sige os selv, at hvad vi end gjør, vil den umiddelbare Uddannelsesperiode dog altid være utilstrækkelig til at naa det fulde Resultat. Men hertil skal vi komme tilbage i det næste Kapitel.

Den umiddelbare Uddannelse bør endvidere have til Maal at give Haandværkerne Udviklingsdygtighed. Det er jo nemlig saaledes, at Konkurrencekampen foregaar paa en stadig vekslende Kampplads; intet er saa omskifteligt som de Elementer, der virker ind i denne Konkurrencekamp. At udruste Haandværkeren til at optage Konkurrencen i Øjeblikket, det er intet; han maa forstaa at indrette sig efter Forholdene, at glemme hvad han har lært for at passe sig til efter en ny Tid. Det er i Haandværksfagenes Udviklingssmidighed, man maa se Pantet paa deres Levedygtighed; følgelig maa det være Hovedformaalet for Haandværkernes faglige Uddannelse at fremme denne Udviklingssmidighed. Det er i Ungdommen, man kan naa et saadant Maal gjennem Opdragelse; Anledninger til at anvende det lærte vil senere frembyde sig af sig selv.

De foregaaende Betragtninger har bragt mig til den Overbevisning, at en god faglig Uddannelse ikke kan naas uden ved Samarbejde mellem flere forskellige Institutioner. Der maa praktisk Arbejde til for at udvikle den tekniske Færdighed og for at klargjøre Fagets økonomiske Forhold, og der udkræves teoretisk Undervisning for at lære at kjende Vilkaarene for et heldigt Udfald og de Biomstændigheder, der støtter det.

En dygtig Haandværksmester, nidkjær og vel uddannet, vilde kunne forene Lærerens og Læremesterens Funktioner, hvis han da havde Lyst og Tid dertil. Men vilde han kunne være alsidig? Hvorledes skulde han kunne lære Eleverne at udføre saadanne Arbejder, som han ikke modtager Bestillinger paa, fordi de ligger udenfor hans Kundekreds's Forbrug?

En Fagskole kunde tillade sig at være alsidig i sin teoretiske Undervisning og maaske ogsaa i sine praktiske Øvelser;

men vilde disse Øvelser komme til at ligne den virkelige Praksis, og vilde de give et klart Indtryk af, hvad der er det afgjørende i Konkurrencespørgsmaalet?

Det synes, som om det vilde være den bedste Ordning, at samtlige Uddannelsesmaader benyttes i denne den faglige Oplærings Periode, og det i følgende Orden:

Berøringen med Virkeligheden maa gaa forud for Abstraktion og Generalisation. Derfor bør Udgangspunktet være det virkelige, praktiske Arbejde med Raastoffet i et Værksted, som arbejder for en Kundekreds, og som befinder sig under normale Konkurrencevilkaar, altsaa et Lærlingeforhold hjemme hos en Mester, helst en jævn Haandværker, hverken altfor søgt eller altfor uanselig. Efter det bør saa Theorien komme: Undervisningen med Hensyn til Raastoffets Beskaffenhed, dets Egenskaber og de Regler, der er afgjørende for dets Anvendelse, samt de kunstneriske, hygiejniske eller andre Principper, der vedrører Faget.

Denne sidste Del af den faglige Uddannelse bør den tekniske Skole yde, thi en moderne Haandværksmester er en altfor optaget Mand, til at man kan paalægge ham en Docents Pligter. Denne Undervisning kan ogsaa gives af Folk, der er Lærere af Profession, da dens Principper kun veksler lidt, og hvis der fra Tid til anden viser sig noget nyt paa Konkurrencens Himmel — hvis en Mode afløser en anden — saa bevarer dog altid Fortiden hele sin historiske og opdragende Betydning. Læreren behøver blot at føje et nyt Kapitel til sit oprindelige Program.

Jeg vilde have været af en anden Mening, hvis der havde været Tale om at undervise i selve Fagets Praksis paa Skolen; men jeg har udelukket denne Mulighed paa Forhaand, fordi jeg er gaaet ud fra den Forudsætning, at Oplæring i en Mesters Værksted har Fortrinet fremfor Skolens Theori og bør vare ved under hele den faglige Uddannelse. Men det kan jo være, at denne Forudsætning ikke kan gennemføres i Virkeligheden, enten fordi Mestrene i et bestemt Haandværk nægter at modtage Lærlinger, eller fordi de gode Traditioner er gaaet i den Grad tabt, at man maa gjenskabe hele Teknikken fra ny af. I dette Tilfælde maa Lærerne gjøre Tjeneste som Fagfolk og virkelig arbejde med Konkurrencen for Øje.

Foreningen af praktisk Arbejde med theoretisk Under-

visning trænger imidlertid til et udfyldende Element for at naa til Toppunktet: at tilvejebringe Udviklingssmidigheden. Hvorledes og hvornaar skal man tilvejebringe det?

Her synes Fagskolen (Skoleværkstedet) at være det mest anbefalelsesværdige og sikreste Middel. Det griber først ind henimod Slutningen af Uddannelsesperioden og uden at træde i Stedet for noget af de to andre Elementer; thi det bør være en Forudsætning, at Lærlingen vedbliver at udføre praktisk Arbejde under normale Konkurrencevilkaar samt at drive sine Studier over Kunst, Kemi og Bogholderi, samtidig med at Fagskolen udvider hans Syn paa Fagets Omraade.

Fagskoler, som benyttes paa denne Maade, vil ikke frembyde de Ulemper, der nødvendigvis klæber ved Skoleundervisning, nemlig at bringe Lærlingen under abnorme Forhold og vedligeholde skadelige Illusioner hos ham. Lærlingen vil nu gjennem sit daglige praktiske Arbejde kjende Tidens Konkurrenceforhold; han vil blot indøve sig yderligere med en mulig Omdannelse af Faget for Øje. I Skoleværkstedet kan han tilvirke andre Ting end netop dem, der begjæres af hans Mesters Kunder, eller han kan frembringe de samme Ting ved Hjælp af en anden teknisk Metode. Dette Arbejde er maaske »fingeret«, men Eleven vil have Forudsætninger for let at forstaa, hvorledes det kan gøres nyttigt i Forretningslivet, og hvad der er det vigtigste af alt: han vil ikke kunne undgaa at forstaa, hvad der er det fingerede ved den Øvelse, han har for. Den theoretiske Undervisning vil, samtidig med at understrege alt dette, ende med at vænne ham til at tænke sig Muligheden af Omdannelser og forberede ham til at drage Fordel deraf i rette Øjeblik. Derfor bør Undervisningen paa dette sidste Stadium ledes af Praktikere, som selv er med i Konkurrencekampen. Deres Opgave skal være at give det sikre Overblik, som sætter i Stand til at skelne mellem det, som er Sandhed i Dag, og det, som var det i Gaar eller vil blive det i Morgen — til at bøje den almindelige Regel efter de tilfældigt opstaaende Kravs Bud.

Saaledes skulde den Ordning af Haandværkeres faglige Uddannelse være, som efter min Mening vilde udvikle deres Konkurrenceevne til den højeste Fuldkommenhed. Men jeg mener ikke, at den nogetsteds er virkeliggjort i sin Helhed eller under den Samvirken af alle Grundelementer, som først vil sætte den i Stand til at udøve sin fulde Nyttevirkning.

2det Kapitel: Praktiske Anvendelser af Midlerne.

Jeg skal her anføre en Række spredte Eksempler paa praktisk Gjennemførelse af de i det foregaaende antydede Midler, hvis fuldstændige, samvirkende Gjennemførelse vilde kunne højne Haandværkernes Konkurrenceevne. Jeg optager de forskellige Midler til Behandling i samme Orden, hvori de er udviklede i forrige Kapitel.

A. Med Hensyn til *den tidligste Forberedelse* har Mangerne ved det belgiske Opdragelsessystem været Gjenstand for en Diskussion i den Kommission, som blev nedsat i 1902 af den belgiske Regjering for at indhente Oplysning om Mellestandens Stilling i Industri og Handel og finde Midler til at forbedre den. Denne Kommission har udtalt sig for Reformer ud fra to forskellige Synspunkter. Den konstaterer, at Haandværksfagene er komne i Ringeagt netop iblandt de Klasser, hvorfra de skulde rekruteres; derfor forlanger den, at der skal træffes Foranstaltninger til at oplyse Befolkningen bedre om Haandværkets Værd for Samfundet, baade i økonomisk og social Henseende. Men Opfyldelsen af dette Krav vilde være virkningsløs, hvis det viste sig, at Praksis gik i modsat Retning, og Kommissionen har ment i det herskende Skolesystem at se en Tilskyndelse til at forlade Haandværket. For at modarbejde denne Tendens forlanger Kommissionen da Haandens Arbejde sat paa Programmet i alle Elementarskoler. Det er det psykologiske Hensyn, som har været overvejende hos den belgiske Kommission, men man maa ikke tabe det andet Resultat af Syne, som ventes af en saadan Reform, nemlig Vedligeholdelsen og Udviklingen af den manuelle Færdighed hos de fremtidige Haandværkere.

De Eksempler paa Haandarbejde i Skolerne, som de skandinaviske Lande frembyder, synes ikke at have svaret til dette dobbelte Formaal; derfor har man i Belgien besluttet at studere Sagen ved egne Forsøg. En blandet Kommission, der bestaar af Embedsmænd fra Ministeriet for Industri og offentlige Arbejder (Mellestandskontoret) og fra Ministeriet for Kunst og Videnskab (Elementarundervisningen) har i nogle Aar anstillet sammenlignende Forsøg, hvoraf det mærkeligste

umodsigelig er det, der er blevet foretaget ved Elementarskolen i Etterbeek (Bryssel), og som gennemfører Fröbelmetoden i dens fuldstændige Skikkelse. Det synes, at Børnene i denne Klasse har naaet en Uddannelse, som staar over Gjennemsnittet, og at deres Fortrolighed med Værktøj gav dem en betydelig Fordel fremfor andre Børn.

Uden at have en Højnelse af Haandværksfagene til Formaal, har de vigtigste af de forenede Stater i Amerika indført Reformen, der i Virkeligheden er en Virkeliggjørelse af de i forrige Kapitel udviklede Principper. Jeg kan ikke gaa i Enkeltheder med Hensyn til Elementarundervisningen i de forenede Stater og maa derfor henvise de Læsere, som ønsker at søge Oplysninger derom, til det betydelige Arbejde, som er udgivet af Buyse, Direktør for den højere Industriskole i Charleroi (Belgien).

I store Træk er Forholdet dette: den forberedende Undervisning (*Elementary Schools*) er i Amerika delt i to Afdelinger: Forskolen (*primary grades*) fra 6—10 Aar, og Mellemskolen (*grammar grades*) fra 10—14 Aar. Overalt optager Arbejde med Haanden og Haandværkstegning, som danner Grundlaget derfor, en stor Del af Lærerens Opmærksomhed. Ved Hjælp af de mest forskjelligartede Metoder bestræber man sig for at benytte Haandens Arbejde som Hovedmiddel til at udvikle Aanden.

I Chicago bruger man Modellering til Støtte for Undervisningen i Geografi, i Washington faar 45,000 Børn Undervisning i Fysik og Kosmologi ved at dyrke Skolehaver, og de lærer Geometri og Regning ved at afstikke Havebede; andre Steder belyser man ved Gjenfremstilling karakteristiske Træk fra en eller anden Periode i Historien, f. Eks. Middelalderen ved at bygge en befæstet Borg af Træ og Beton med dens Faldgitre og Vindebroer, osv.

I *grammar grades* (Mellemskolen) bliver Haandarbejdet intensivt. Den svenske Sløjd, som er indført af en Elev fra Näs, konkurrerer der med amerikanske Tillempninger af det samme System; i nogle Skoler gaaer man endog saa vidt, at man anvender mekanisk Værktøj: man spinder der Hør og væver Lærred.

Den Betydning, der i Amerika tillægges Haandarbejdet ved Elementarundervisningen, ses bedst deraf, at den mest ansete

Normalskole, »*Teachers' College*« i New York, bruger til Haandarbejde 12 Timer af 22 i det første Aar og 10 Timer af 22 i det andet Aar, deri ikke medregnet 2 Timers Tegning med Bestik.

B. Hvad angaar *den mere fremskredne Forberedelse*, da kan man finde Eksempler i mange Lande.

Udgangspunktet, Udvalgelsen af de vordende Haandværkere efter deres legemlige Anlæg, har ikke altid været Gjenstand for den Opmærksomhed, som det fortjener. Dette Spørgsmaals Theori er ikke blevet behandlet som Helhed i noget medicinsk Værk; vi kjender kun spredtvis de Fag sygdomme, der er ejendommelige for hvert Haandværksfag, og de Farer, som de frembyder i Retning af at medføre unormal og altfor tidlig Udvikling af de nedarvede eller medfødte Skader og Svagheder, som en Lærling kan være belemret med.

Det vilde være ønskeligt, om Specialister vilde forfatte en saadan Afhandling for at stille præcisere Diagnoser til de behandlende Lægers Raadighed til Lettelse for deres Undersøgelsesarbejde og for at vejlede alle dem, der skal henlede Forældres og Opdrageres Opmærksomhed paa dette Spørgsmaal. I de sidste Aar har Praksis udfyldt, hvad der mangede fra videnskabelig Side, idet man har hjulpet sig med mer eller mindre erfaringsmæssige Iagttagelser. Forskjellige schweitziske og tyske Lav har udgivet Smaaskrifter, der indeholder nogle Vink angaaende Haandværksfagenes Fysiologi. I det Skrift, som Haandværkerkammeret i Reutlingen har udgivet, opstilles klart og aabent det Princip »at Børn, der er svagt udrustede i legemlig og aandelig Henseende, ikke har nogen Fremtidsmuligheder som Haandværkere«; derefter nævnes der i alfabetisk Orden tredive Professioner med Vedføjelse af de legemlige Anlæg, som kræves i hvert enkelt Tilfælde. F. Eks. Bagere: »Der kræves en jævn god legemlig Udvikling og Sands for Renlighed; unge Mennesker, som lider af kroniske Hudsygdomme eller af Betændelse i Øjenlaagene, egner sig ikke for det Haandværk«. Bogbindere: »Stærk Haandsved gjør uskikket til dette Haandværk«. Typografer: »Der udkræves stærke Øjne og solide Lunger«, osv.

Paavirkede af disse Eksempler lader forskjellige belgiske Kommunalbestyrelser (Verviers, Antwerpen o. a.) uddele et

lignende Skrift til Forældre, som har Børn i den Alder, hvori de skal til at forlade Folkeskolen; i Skriftet spiller Hensynet til de legemlige Anlæg en vigtig Rolle.

De Smaaskrifter, som i Hamborg er bleven udgivne af »*Hamburgische Gesellschaft zur Beförderung der Künste und nützlichen Gewerbe*« under Navn af »Ratgeber für den Berufswahl« (Raadgiver ved Valget af Livsstilling), gjør ogsaa opmærksom paa, at der kræves visse særlige legemlige Betingelser for at udøve bestemte Haandværk, men uden at indlade sig paa en nærmere Paavisning af dem. Der er Forfattere, som ellers er fortræffelige, og som har skrevet udmærkede Afhandlinger (f. Eks. A. Krebs »*Lerne ein Handwerk*«) der ikke nævner et Ord om disse Forhold.

I Schweiz synes man derimod bedre at have forstaaet, hvor vigtige de legemlige Betingelser er for et heldigt Udfald af Konkurrencekampen. Lærningeværneforeningen i Zürich har saaledes allerede i sin anden Beretning (1895) iblandt de uheldige Valg af Haandværkslære, som den har rettet, nævnt Tilfælde, hvor Børn først havde valgt et Haandværk, for hvilke deres legemlige Konstitution ikke egnede sig.

L'Union Suisse des Arts et Métiers (den schweitziske Kunst- og Haandværkerforening) udgav i 1898 et Skrift »Der Berufswahl« (Valget af Livsstilling), i hvilket den indtrængende opfordrer til at raadspørge en Læge, førend man lader et Barn bestemme sig for et Haandværk. De legemlige Anlæg, som kræves ved de almindeligste Haandværk, nævnes i en alfabetisk Liste, og det samme er Tilfældet i Skriftet »*Wegleitung zur Wahle eines Berufes*« (Vejledning til Valget af en Livsstilling), som i 1906 er udgivet af Lærningeværneforeningen (*le Patronage des Apprentis*) i Zürich.

L'Union Suisse des Arts et Métiers udsteder for de Mestre, som faar Understøttelse til at holde Lærlinger, et særligt Reglement, hvis 4de Paragraf lyder saaledes: »Lærlingen . . . skal have fyldt sit 14de Aar og være i Besiddelse af de aandelige og legemlige Egenskaber, som kræves til Udøvelsen af hans Haandværk. For at godtgjøre sin legemlige Duelighed skal han medbringe en Lægeerklæring. I Tvivlstilfælde kan *Union Suisse* lade ham underkaste en ny Undersøgelse.« (Ordlyd som vedtaget den 30. November 1894).

Det var, hvad der er udrettet ved privat Initiativ.

Den tyske Næringslov (Gewerbeordnung) fremsætter ikke en forudgaaende Lægeundersøgelse som principiel Fordring, men den gjør en vis Indrømmelse overfor den fysiske Side af Sagen ved at anerkjende legemlig Uskikkethed for Professionen som lovlig Grund til at hæve en Lærekontrakt (§ 127 b).

Reglementet for Understøttelser til Oplæring af Haandværkslærlinger i Storhertugdømmet Baden (af 8. Juli 1889) stiller i den første Paragraf følgende Betingelser: »Der maa kun antages unge Mennesker, som har endt deres Skolegang og er i legemlig og aandelig Henseende tilstrækkeligt udviklede til at lære det paagjældende Haandværk«.

Den ministerielle Forordning af 29. Juni 1906, ved hvilken der i Belgien indføres Understøttelser til Oplæring af Haandværkslærlinger, foreskriver vel ikke formelt en Lægeerklæring, men i Praksis tilstaas der ingen Understøttelser uden dette Dokument, hvis Nødvendighed desuden fremhæves i det Agitationsskrift, som Regeringen har bifaldet¹⁾.

Den østerrigske Næringslov (Gewerbeordnung) indeholder intet om, at der kræves særlige legemlige Anlæg for at antages som Lærling, men den anerkjender blandt de Grunde, der berettiger til at hæve Lærlingekontrakten før dens Udløb, »at Lærlingeforholdet ikke kan fortsættes uden Skade for Lærlingens Helbred« (§ 101. 2 a).

Den bulgarske Lov om Haandværkets Organisation (3. Juli 1903) fordrer, at der skal være et rimeligt Forhold mellem Arbejdet og Lærlingens legemlige Kræfter (Art. 10, 20).

I den danske Lærlingelov (af 30. Marts 1889, § 9, 16) er der den samme Tendens, ligeledes i den rumænske Lov om Haandværkets Organisation (af 17. Marts 1902, § 16, 27, 32) og i Størstedelen af de schweitziske Kantoners Love om Lærlingeforholdet.

Haandværkerkamrene i Stuttgart, Ulm, Heilbronn og Reutlingen er nylig bleven enige om en fælles Redaktion af de reglementariske Forholdsregler, som Næringsloven (§ 103 E & N) tillader dem at træffe med Hensyn til Lærlingeforholdet. § 6 i dette fælles Reglement lyder saaledes: »For at blive antaget

---

¹⁾ H. Lambrechts: L'apprentissage de demain dans les métiers bourgeois.

som Lærling maa man være fri for enhver fysisk eller moralsk Skade, der vilde kunne være til Hinder ved Udøvelsen af Haandværket. Haandværkerkammerets Komité afgjør, hvorvidt de til Antagelse af en Lærling udkrævede Betingelser er til Stede«.

Naar det drejer sig om at muliggjøre et fornuftigt Valg, det vil sige: skabe Forstaaelse af de forskjellige Alternativer, er Anvendelsen af de foran udviklede Principper langt hyppigere.

Størstedelen af de offentlige Myndigheder, der har med Forberedelsesundervisning at gjøre, har paa deres Program sat Haandens Opøvelse i Arbejde med forskjellige Raastoffer, det ene efter det andet.

I München tilbringer Børnene saaledes de sidste 6 Maaneder af deres afsluttende Skoleaar i Skoleværksteder, hvor de arbejder i Læder, Jærn og Træ. I St. Gilles (Bryssel) er Forberedelsesundervisningen bleven fuldstændiggjort med to Aars Undervisning i manuelt Arbejde og Matematik, under hvilken der ganske vist ikke gennemgaas en tilstrækkelig Mængde forskjellige Fag, men dog aabnes Barnet en fastere og videre Horisont i den Alder, da det skal vælge sit Livskald.

Det Skær, paa hvilket disse Forsøg, der bliver talrigere og talrigere i de fleste Lande, er i Fare for at strande, er for stærk Specialisering. En Undervisning som den omhandlede faar kun den pædagogiske og sociale Værdi, som vi venter af den, naar Barnet obligatorisk maa gennemgaa *alle* Værkstederne, selv om det allerede udviser udprægede Tilbøjeligheder for et bestemt Fag.

Der findes ogsaa mange Steder, hvor man, uden at gaa saa vidt som til en haandgribelig Demonstration gennem virkeligt Arbejde i flere Haandværk efter hinanden, dog med System og Methode giver theoretiske Raad for at oplyse Barnet med et muligt Valg for Øje.

Jeg skal atter nævne de Steder, som ovenfor blev anført, da der var Tale om de legemlige Anlæg. I Storhertugdømmet Baden giver Lærerne i Elementarskolen hvert Aar fra Januar til Paaske en Række Undervisningstimer i praktisk Nationaløkonomi for Eleverne i ældste Klasse. Derpaa leverer de dem Spørgeskemaer, som kan udfyldes, naar de staar i Begreb

med at vælge en Profession. Disse Skemaer sendes til Distriktets Haandværkerkammer og eventuelt til det stedlige Arbejdsanvisningskontor.

Her skal gjengives nogle praktiske Enkeltheder, som foreskrives i det sidste Cirkulære fra Centralkontoret i Karlsruhe (30. Januar 1907): Hvert Aar i Januar eller Februar Maaned udsender de nationale Arbejdsanvisningskontorer Spørgeskemaer og en »Vejleder gennem de forskellige Haandværksfag« til Forstanderne for Elementærskolerne. Anvisningskontorenes Sammenslutning paatager sig at udarbejde Spørgeskemaerne. Disse og Vejledningerne, som Haandværksskammrene gratis skal stille til Sammenslutningens Raadighed, fordeles hvert Aar ved dens Hjælp paa det rette Tidspunkt og i tilstrækkeligt Antal til hvert enkelt Anvisningskontor. Paa Spørgeskemaerne er anført Navnet paa det Anvisningskontor, til hvilket de skal sendes tilbage, naar de er tilbørligt udfyldte af Eleven eller hans Forældre.

For endnu mere at lette Lærlingernes Anbringelse udsender Anvisningskontorerne Sammenslutning fra December til nogle Dage efter Paaske hver ottende Dag særlige Lister over Tilbud af og Efterspørgsler efter Lærlinger, som er indløbne til de badensiske Anvisningskontorer; Listerne indsendes ikke blot til disse Kontorer, men ogsaa til Haandværkerkammrene i Landet og til de faglige Lav, som skulde synes at kunne yde stor Hjælp ved Lærlingernes Anbringelse.

I Følge et Cirkulære af 3. December 1906 fra Kultus- og Undervisningsministeriet til de øverste Myndigheder for Folkeskolen er der i Kongeriget Würtemberg blevet indstiftet en Organisation, som ligner den i Baden. Lærerne i Elementærskolen skal anvende et vist Antal Timer paa at forklare Børnene Betydningen af et forstandigt Valg af Livsstilling og i Embeds Medfør hjælpe Forældre og Elever hver især med deres Raad. De udleverer fremdeles de Skemaer, der skal udfyldes til Haandværksskammrene, og de er bemyndigede til at uddele de forklarende Smaaskrifter, der udgaar fra disse Kamre, for saavidt som de ikke indlader sig paa Polemik.

Som Mønster i sin Art i denne Propaganda kan man anføre det lille Skrift, som Haandværkerkammeret i Reutlingen (Würtemberg) har udgivet: »Om Valg af Livsstilling« (Zur Berufswahl). Det henvender sig til Forældre og Værger og

minder dem kortelig om deres Kalds Betydning. Det indeholder dernæst Adresser paa 104 Foreninger (alene indenfor dette Kammers Virkefelt), som giver sig af med Anbringelse af Lærlinger. Endelig giver det praktiske Raad med Hensyn til den Forberedelse, som er ønskelig, og fremsætter Betingelserne for at komme frem i ca. 30 Fag. Det hele rummes paa 14 Sider.

C. Saa kommer endelig den tredje Periode, *den faglige Uddannelse*.

Spørgsmaalet om, hvorledes man bedst kan bevare og forbedre Lærlingeforholdet har været Gjenstand for mange Overvejelser.

Man kan gruppere de Foranstaltninger, der er truffene i dette Øjemed, paa to Maader. Enten kan man behandle de offentlige Myndigheders Indgriben igjennem Love, Reglementer eller administrative Forholdsregler og de af det private Initiativ foretagne Bestræbelser, samt hvilke Resultater der er naaet ved en Forening af disse to lige mægtige og interessante Kræfter. Dette Synspunkt vil blive anlagt i den anden Del af dette Arbejde.

Eller man kan studere de paagjældende Forholdsregler alene efter selve Emnet og blot tage Hensyn til deres Betydning for Vedligeholdelsen og Forbedringen af Lærlingens Uddannelse hos en Mester. Paa denne Maade skal jeg her give en Oversigt over de Forholdsregler, som Erfaringen særlig anbefaler til vor Opmærksomhed.

Man kan *opretholde* Lærlingeforholdet enten ad Tvangens eller ad Overtalelsens Vej. Og Tvangsmethoden kan udgaa enten fra en faglig Organisation eller fra de offentlige Myndigheder.

Den østerrigske Lovgivning har fra 1883 gjort det til Pligt at gennemgaa en Lære i Haandværksfagene, saaledes at det ikke er muligt at udøve de Fag, der nævnes i Art. 1 og 3 i Næringsloven, uden at kunne godtgjøre tilstrækkelig Dygtighed gjennem et Lærebrev. Dette er en energisk Maade at vedligeholde Lærlingeforholdet paa — som Institution og i sin ydre Form; men den rette Aand og Udvikling af Forholdet i Overensstemmelse med den moderne Tids Krav opnaas maaske ikke saa let ad den Vej.

»Konditormestrenes Forening i Belgien« tager ogsaa sin

Tilflugt til Tvang for at opretholde Oplæringen hos Me-
strene. Den har foreskrevet en tvungen Læretid paa to
Aar, idet den nægter enhver, der ikke opfylder denne Bestem-
melse, Adgang til Foreningen; det vil sige: udelukker dem fra
en Række vigtige økonomiske Fordele. Men den schweitziske
Centralkommission til Prøvelse af Lærlinger (Zentralprüfungs-
Kommission), som er bleven oprettet af *l'Union Suisse des Arts
et Métiers* (den schweitziske Kunst- og Haandværkerforening) er-
klærer Tvang for afmægtig: »Kun Overtalelse alene har nogen
Virkning«. (Se Foreningens Beretning for 1889, § 3).

En *Forbedring* af Lærlingeforholdet er ligeledes blevet
forsøgt ad de to forskellige Veje.

Den østerrigske, tyske og schweitziske Lovgivning har, sta-
dig mere og mere i Enkeltheder, foreskrevet Lærekontraktens
Indhold og Parternes gjensidige Forpligtelser. De kræver en
skriftlig Kontrakt for yderligere at henlede de to Parters Op-
mærksomhed paa Betydningen af saadanne Overenskomster
og for at lette Tilsynet for Regeringen eller Foreningerne. Og
som Afslutning forlanger de en Duelighedsprøve for derigjen-
nem at skabe en vis Kappelyst, en Tilskyndelse til Fremskridt
under den offentlige Menings Kontrol.

Alle disse Forholdsregler er gode, selv hvor Resultaterne
ikke har svaret til de offentlige Myndigheders Anstrengelser,
hvad man syntes at være enig om at erkjende under de For-
handlinger paa den østerrigske Rigsdag, som førte til den nye
Reform (Loven af 15. Februar 1907). Jeg vil heraf drage
visse Slutninger angaaende den Rolle, Staten bør spille paa
dette Omraade, naar jeg kommer til anden Del af dette Ar-
bejde; paa dette Sted er det nok at pege paa Lovgivning som
et blandt flere Midler til Lærlingeuddannelsens Forbedring.

Ved Siden af disse Tvangsmidler staar saa Overtalelses-
midlerne, som udfylder hine og giver dem den Virkekraft,
som de undertiden mangler; ja, ofte kan de endog med For-
del helt erstatte dem.

Utilstrækkeligheden ved den franske Lovgivning af 1851
skabte *la Société de Protection des Apprentis et des enfants
employés dans les Manufactures* (»Selskabet til Beskyttelse af
Lærlinger og Børn, som beskjæftiges i Fabrikker«), der har
fortsat sin frugtbringende Virksomhed lige siden 1866. Og de
Resultater, som man har naaet i Schweiz, maa ubestridelig

henføres til den offentlige Menings Magt og til virkningsfuld Indgriben fra *l'Union Suisse des Arts et Métiers*. I Sydtyskland har Haandværkerforeningerne (Gewerbevereine) spillet den samme Rolle.

Ligesom det private Initiativ undertiden forsøger sig med Tvangsmethoden, saaledes anvender det offentlige undertiden Overtalelsemethoden, og Mellemstandspolitikken Videnskab har allerede indordnet disse Midler under Benævnelsen *Understøttelser til Oplæring hos Mestre* (Subventionirte Meisterlehre).

Methoden blev først sat i System i Storhertugdømmet Baden. Længe før Rigsloven af 1897 havde Regeringen i Storhertugdømmet anset det for gavnligt at gribe ind i Ordningen af Læreforholdet i de borgerlige Haandværk, og den har fulgt to Metoder, den ene efter den anden.

Den første Methode gik i Retning af at koncentrere Oplæringen; man vilde samle Lærlingerne om Skoleværksteder (Lehrwerkstätte). Udfaldet var ikke gunstigt; naar undtages nogle enkelte Byer, var Antallet af Lærlinger ikke tilstrækkelig stort til, at de opnaaede Resultater kunde retfærdiggjøre de betydelige Udgifter, som var nødvendige til Indretning af saadanne Værksteder for hvert Haandværk.

Den anden Methode (af 1888) nærmer sig mere til den af Historien anerkjendte, idet Lærlingen her paa en vis Maade optages i Mesterens Familie, bor hos ham og saaledes kommer under Paavirkning af alle overleverede Haandværker-Egenskaber. Fortsættelsesskolen (Fortbildungsschule) og Haandværkerforeningernes faglige Foredrag danner her en tilstrækkelig Modvægt mod den overdrevne Rutinemæssighed, som Lærlingen maaske kunde tilegne sig under sit Ophold hos de gamle af Faget.

Naar det historiske Lærlingeforhold er forsvundet i Tyskland, er det hovedsagelig, fordi Forældrene ikke vil betale Lærepenge (Lehrgeld), og fordi smaa Indtægter tvinger dem til at kræve nogen Indtægt ud af de unge Lærlinger. Siden 1889 har nu den badensiske Regjering betalt Lærepengene, naar Lærlingeforholdet er ordnet paa saadanne Vilkaar, som den foreskriver. Begyndelsesudgiften herved, som var 3000 Mark, er nu stegen til 12,000 Mark (10,680 Kr.), uden at Lærepengene er bleven forhøjede; de varierer mellem 150 og 400 Mk. (133 og 350 Kr.) efter Sted og Fag.

Ordningen af Statstilskuddene til Lærlingers Uddannelse er bleven fastslaaet ved en Forordning af 8. Juni 1889, hvis Hovedbestemmelser gjengives her:

- § 1. Som Lærlinger maa kun antages unge Mennesker, som har fuldendt deres Skolegang og er i Besiddelse af den tilstrækkelige legemlige og aandelige Udvikling for at kunne lære det paagjældende Haandværk.
- § 2. Den Mester, som paatager sig at uddanne Lærlinger, forpligter sig til:
- A) At uddanne Lærlingen efterhaanden i alle Fagets forskjellige Arbejder, saaledes at der gaas fra de lettere til de sværere, eftersom Lærlingens faglige Dygtighed stiger. Hvis Rækkefølgen, hvori disse Arbejder skal læres, er fastslaaet af Ministeriet, skal den af dette foreskrevne Rækkefølge nøje følges.
  - B) Kun at bruge sin Lærling til de Arbejder, som vedrører Faget, og ikke udstrække hans Arbejdstid ud over de udlærte Arbejdedes.
  - C) At optage Lærlingen i sit Hjem og give ham Kost og Logis; at indprente ham Arbejdsomhed og gode Sæder; at holde ham til at besøge de tekniske Undervisninger, der maatte forefindes paa Stedet. Paa Søndagene og de officielle Helligdage bør han ikke blot forhindre Lærlingen i at beskæftige sig med Arbejde paa Værkstedet, men tillige vaage over, at han overværer Guds-tjenesten og den religiøse Forkyndelse, som hører til hans Trosbekjendelse.
  - D) Ikke at antage et større Antal Lærlinger, end han kan overkomme at uddanne; Antallet skal staa i Forhold til det Antal Arbejdere, han beskæftiger.
- § 3. Læretiden skal være fastsat i Overensstemmelse med den Tid, man i Almindelighed anser for nødvendig for at lære det bestemte Haandværk; den skal i hvert enkelt Tilfælde nævnes i den Kontrakt, der afsluttes med Mesteren.
- § 4. Lærlingen er forpligtet til hvert Aar at deltage i de Konkurrencer om udsatte Præmier, som Staten har oprettet, og til der at udføre de Arbejder, som foreskrives ham under Hensyntagen til den Læretid, som han har tilbagelagt. Ved Læretidens Slutning skal han underkaste sig den af Svendprøvekommissionen fastsatte Prøve, hvorefter han vil modtage et Lærebrev, der er underskrevet baade af hans Mester og af Svendprøvekommissionen.
- § 5. Mesteren modtager af Statens Midler en Sum til Skadeløsholdelse for hans tro Opfyldelse af alle de ovenfor fastsatte Forpligtelser. Denne Sums Størrelse bestem-

mes ved særlig Overenskomst i hvert enkelt Tilfælde. Ved dens Fastsættelse tages der Hensyn til Fagets Beskaffenhed, til de stedlige Forhold, til Læretidens Varighed og til den Ulejlighed, som Mesteren har haft med at lære Faget fra sig. Naar Overenskomsterne fastslaar en bestemt Rækkefølge i hvilken Fagets Arbejder skal læres, skal der desuden tiltaas Mesteren en Erstatning for medgaaede Raamaterialer.

- § 6. Lærekontraktens Bestemmelser skal fastslaas skriftlig mellem Mesteren og den, der efter Loven har Ansvar for Barnet. De kan ikke stride imod de her anførte Bestemmelser.
- § 7. Naar den stedlige Haandværkerforening ikke kan paatage sig Tilsynet med, at de i denne Forordning og i Lærlingekontrakten fastsatte Regler overholdes, har Ministeriet at sørge for Tilsyn paa anden Maade.
- § 8. Mesteren kan i bestemte Tilfælde opnaa Forskud fra Staten til at forbedre sit Værksted eller til dets Forsyning med nyt Udstyr, som staar paa Højde med de nyeste Fremgangsmaader (Værktøj eller Maskiner). Han skal være forpligtet til herpaa at betale passende Afdrag, og hvis hans Værksted ophører med at modtage Lærlinger, skal Resten af hans Skyld være forfalden til øjeblikkelig Udbetaling.
- § 9 indeholder Voldgiftsbestemmelser for de Stridigheder, der maatte opstaa af Overenskomster vedrørende Lærlingeforholdet.
- § 10 giver Konseilspræsidenten Ret til at ophæve Kontrakten i Tilfælde af grove Overtrædelser og mod en Konventionalbøde paa 100 Mark, at betale til en stedlig Institution til Bedste for Lærlingerne.

I Schweiz er Forbedringen af Lærlingernes Uddannelse hos Mestre bleven varetaget ved en methodisk og stadig Indgriben fra de offentlige Myndigheders Side i de Kantoner, som efterhaanden har vedtaget særlige Lærlingelove.

Disse Love paalægger Mesteren den Forpligtelse at give en fuldstændig Undervisning¹⁾. De gjør det til Pligt for Administrationen eller de Kommissioner, som er nedsat i dette Øjemed, at skaffe Midler til at give Lærlingeforholdet større

---

¹⁾ Fribourg, L. 14. Nov. 1895, Art. 9. — Genève L. 15. Oct. 1892, Art. 13. — Unterwald o. W. 28. April 1901, Art. 7. — Wallis, 21. Nov. 1903, Art. 15. — Zürich, 22. April 1906, Art. 5. — Vaud, 21. Nov. 1896, Art. 9. — Bern, 19. Marts 1905, Art. 9.

Værd og højne den faglige Uddannelse¹⁾. De forordner eller lader oprette aarlige Prøver for at sikre sig, at Lærlingeuddannelsen giver et virkeligt Udbytte²⁾. Som Tvangsmiddel giver flere af dem Administrationen Ret til at tage Lærlingen fra en udygtig eller forsømmelig Mester³⁾. De nyeste Love gjør Besøg paa en teknisk eller faglig Undervisningsanstalt obligatorisk for Lærlingen⁴⁾.

Det schweitziske Departement for Industri tog sig først (1884) af den faglige Undervisning i Forsættelsesskolerne (Fortbildungsschulen), i Fagskolerne (gewerbliche Fachschulen) og i Læreværksteder (Lehrwerkstätte), der drives som Skoler. I 1889 bevilgede det, paa Opfordring af Union Suisse des Arts et Métiers, et første Tilskud paa 2500 Fr. som Bidrag til Oprettelsen af afsluttende Svendepøver, idet saadanne var bleven fremstillede som et af de bedste Midler til at højne Lærlingernes faglige Uddannelse i en Mesters Værksted. Disse Tilskud er stadig voksende: i 1907 var Tilskuddet 25,000 Fr.

I 1893 paalagde det samme Departement den ovennævnte Forening at sætte en Undersøgelse i Gang for at faa Rede paa, ved hvilke Midler man med størst Udbytte kunde gribe ind til Gunst for Lærlingernes Uddannelse hos Mestre (Meister-Werkstätte). Da Foreningen havde anbefalet at optage det badensiske System med Statstilskud til udvalgte Mestre, gik Forbundsdepartementet ind paa forøge at det aarlige Tilskud til Svendepøverne med indtil 2000 Fr. og siden med indtil 3000 Fr., med Tilladelse til at anvende det overskydende Beløb til Understøttelser. Men efter 7 Aars Erfaring, som ikke syntes at falde ugunstigt ud, blev disse Understøttelser inddragne som Følge af administrative Vanskeligheder mellem de bidragydende Faktorer indbyrdes og mellem dem og Foreningen. Svendepøvernes Budget slutte desuden mer og mer.

Det private Initiativ var kommet forud for det offentlige

¹⁾ Fribourg, Art. 19. — Neuchâtel, L. 21. Nov. 1890, Art. 6 og 13. — Valais, Art. 25. — Vaud, Art. 23 og Dekret af 30. Marts 1897, Art. 1. — Bern, Art. 31 og 32.

²⁾ Fribourg, Art. 17. — Neuchâtel, Art. 14. — Unterwald, Art. 20. — Valais, Art. 29. — Vaud, Art. 26. — Genève, Art. 21. — Bern, Art. 13, 17, 18 og 20. — Zürich, Art. 19, 22.

³⁾ Fribourg, Art. 16. — Unterwald, Art. 18. — Vaud, Art. 24. — Bern, Art. 4.

⁴⁾ Zürich, Art. 13. — Bern, Art. 13.

i Retning af at opmuntre til Forbedring af Lærlingernes Uddannelse paa Værksteder. Nogle faglige Foreninger oprettede Konkurrencer mellem Lærlingerne; Filialer af *l'Union Suisse des Arts et Métiere*s havde, i et vist Antal Kantoner, indført periodiske Udstillinger af Lærlingers Arbejde. Men disse Foranstaltninger virkede daarligt sammen og var derfor kun til Skade for Lærlingerne og den daglige Uddannelses Fremskridt. Præmierne gaves for det udstillede Arbejde, saadan som det forelaa, uden at man havde forvisset sig om Vilkaarene for dets Fremstilling og den dertil medgaaede Tid, mulig ødsel Brug af Materialer, Hjælp fra velvillig Tredjemand, osv. De frembød altsaa slet ingen Garanti for Lærlingens virkelige Dygtighed; men de Lærlinger, som havde faaet Præmierne, fik en høj Mening om sig selv og blev uimodtagelige for enhver Vejledning, medens paa den anden Side de skuffede Mestre kom til at betragte Diplomerne som betydningsløse. (Jfr. »Zweck und Nutzen der Lehrlingsprüfungen« i det anførte Skrift af *l'Union Suisse des Arts et Métiere*s).

Under disse Omstændigheder iværksatte Foreningen, efter at have forhandlet med alle faglige Grupper og Selskaber, i Aaret 1888 en gennemgribende Reform af Svendeprøverne. Den søgte og fik et Tilskud fra Forbundsregeringen. Svendeprøverne blev stillede under dens Ledelse; den skaffede dem almindelig Udbredelse og gjorde dem til et virkeligt Led i Arbejdet for den faglige Uddannelses Højnelse ved stadig at forbedre Sammensætningen af Dommerkomiteerne, ved at gennemføre bestemte Regulativer og ved at anbefale Dommerne større Strænghed.

Efter Organisatorernes Mening skulde Prøverne ikke alene — gennem den Kappelyst, de vakte hos Lærlingerne, og den yderlige Impuls, som laa i deres Offentlighed — bidrage til at hæve Lærlingernes Fagdygtighed, men de skulde ogsaa tjene som Middel til at bedømme Mestrenes Værd, deres Evne til at lære fra sig og deres personlige Dygtighed. Naar man paa den Maade havde fundet en udvalgt Kreds af Mestre, kunde man enten gennemføre Systemet med særlige understøttede Lærlingeværksteder eller give personlige Tilskud efter det badensiske System¹⁾.

¹⁾ »Das gewerbliche Lehrlingswesen«, Priskronet Afhandling, udgivet af *l'Union Suisse des Arts et Métiere*s i 1881. Forfatter: Ed. Boos.

De schweitziske Lærlinge-Værneforeninger (*Patronages d'Apprentis*) søger ikke direkte at indvirke paa Programmet for det, Lærlingen skal lære, men de bidrager til at højne den faglige Uddannelse ved den Virksomhed, de udfolder for at faa Læringerne til at besøge de tekniske Skoler. I de aarlige Beretninger, som de offentliggjør, træffer man ofte Klager over Ligegyldighed fra Lærlingernes eller deres Familiers Side og over fjendtlig Holdning hos Mestrene. Efter et modigt og udholdende Felttog paa fem Aar kaldte Lærlinge-Værneforeningen i Zürich Lovgivningen til Hjælp (1888) og lod skimte, at Indførelsen af Pligt til at besøge de tekniske Skoler vilde blive den endelige Løsning paa Spørgsmaalet. Siden da har Værneforeningen i Zürich atter og atter forlangt en Lov angaaende Lærlingekontrakterne og den tekniske Undervisning, og Loven kom i 1906.

Imidlertid maa man erkjende, at det Initiativ, der er udgaaet fra Foreningerne, har frembragt store Virkninger selv i de Kantoner, hvor Lovgivningsmagten ikke helt og holdent har taget Arbejdet op for sin Regning.

For de Læringer, som søger Lærlinge-Værneforeningernes Bistand, har Foreningerne endnu et Middel til Højnelse af den faglige Uddannelse, nemlig at udvælge den Mester, til hvem de henviser den vordende Lærling. Dette Valg bestemmes — hvad Beretningerne hyppig fremhæver — af Mesternes Dygtighed. I de Lister, som udgives hver fjortende Dag af Lærlinge-Værneforeningernes Sammenslutning (*la Fédération des Patronages*), betegnes under Rubrikken »Plads tilbydes«, de Mestre med en Stjerne, der har forpligtet sig til at sende deres Læringer til Fortsættelsesskolerne.

Det er dog ikke blot paa selve Oplæringens Omraade, at man i Schweiz har arbejdet paa en Forbedring af Læringsforholdet. De moralske og materielle Vilkaar, under hvilke Læringsforholdet forløber, den Behandling, Lærlingen faar hos sin Mester, den Maade, hvorpaa han optræder offentligt — alt dette har Indflydelse paa den vordende Haandværkers Dannelse, paa den Agtelse, der vises Haandværket, og paa dets Mulighed for at sejre i Konkurrencekampen mod Industrien.

Det er navnlig for at højne Lærlingernes moralske og

materielle Kaar, at man har oprettet de schweitziske Lærlinge-Værneforeninger. Deres Love giver dem til Opgave at skaffe Lærlingerne passende Kost og Logis, sørge for deres nyttige Beskæftigelse i Hviletimerne, bidrage til at bevare det gode Forhold mellem Mestre og Lærlinger og komme de velbega-vede, men ubemidlede Lærlinger til Hjælp ved at yde dem Laan eller betale deres Lærepenge. Lærlinge-Værneforeningerne yder ogsaa Bistand ved Afslutningen af Læringlekontrakterne.

Den Skik at betale en Sum til Mesteren som Godtgjørelse for Læretiden er i Aftagende i Schweiz, men den er langtfra forsvunden. Det maa ogsaa betragtes som en betydelig Støtte for Lærlingernes materielle Stilling, at Lærlinge-Værgeforeningerne paatager sig at sørge for Betalingen af disse Lærepenge. Udgiften hertil er stor; allerede fra det andet Aar maatte der alene i Zürich betales 3930 Fr. for 43 Lærlinger; i 1897 steg Summen til 5980 Fr., i 1901 til 6535 og i 1903 til 7278 Fr. Siden da har den ikke overskredet dette Tal, uden Tvivl paa Grund af Arbejdslønnens Stigning, hvad ogsaa den Mønster-Lærekontrakt, som *l'Union Suisse des Arts et Méliers* søger at udbrede, allerede bærer Spor af. Oprettelsen af Statstilskud til Lærlingers Uddannelse maa ogsaa paa sin Side have bidraget til at formindske Foreningernes Udgifter til Læremestrene.

L'Union Suisse har bidraget meget til Forbedring af Lærlingernes Kaar ved at gennemføre den Skik at have skrevne Lærekontrakter, hvis Indgaaelse er præget af en vis Højtidelighed, og hvis detaillerede Bestemmelser bidrager til at fæstne Parternes Opmærksomhed ved deres gjensidige Pligter. Den Virksomhed, som Foreningen har udfoldet i denne Henseende siden sin Omdannelse i 1880, er bleven kronet med fuldstændigt Held. 15,000 Eksemplarer af Mønsterkontrakten uddeles aarlig; og da den findes hos alle Mestre og i alle Familier, indgaas der ikke længer noget Læringleforhold uden skreven Kontrakt, og der benyttes ikke andre Formler for disse Kontrakter end Foreningens.

Efter 1892 begyndte ogsaa Lovgivningsmagten i Kantonerne at beskæftige sig med at forbedre Lærlingernes materielle og moralske Kaar. De Love, som efterhaanden er blevne vedtagne i Kantonerne Neuchâtel (21. November 1890), Genève

(15. Oktober 1892), Fribourg (14. November 1895), Vaud (21. November 1896), Unterwalden o. d. W. (28. April 1901), Valais (21. November 1903), Bern (19. Marts 1905), Zürich (22. April 1906) er tildels kun en Stadfæstelse i Lovs Form af de Forholdsregler, som l'Union Suisse des Arts et Métiers allerede havde anbefalet, og undertiden er Lovene en ordret Gjengivelse af disse Forholdsregler.

Hovedpunkterne i de ved disse Love opnaaede Fremskridt er følgende: 1) De paabyder Afslutning af en skriftlig Kontrakt; 2) de angiver det Indhold som den skal have; 3) undertiden fastslaar de visse Forholdsregler, som det er forbudt at unddrage sig ved særlig Overenskomst; 4) endelig indføres et Tilsyn under forskellige Navne og Former. Foruden de almindelige Straffebestemmelser for Overtrædelse af en eller anden af deres Bestemmelser indeholder flere Love præventive Forholdsregler, enten i Retning af straks at fratage en uværdig Mester hans Lærling, eller af at forbyde ham at antage Lærlinger i Fremtiden.

I Belgien har Mellemstandskontoret¹⁾ ligeledes bestræbt sig for at bevare og forbedre Lærlingeforholdet. I Belgien findes der ingen Lovbestemmelser hverken for at regulere Lærlingekontrakten eller for at beskytte Haandværkslærlingens Person; man synes altsaa først at ville forsøge Overtalelsmethoden. Parlamentet bevilger aarligt en Sum til Forbedring af Lærlingevæsnet, og den Anvendelse, som Mellemstandskontoret gjør af Pengene, kan opføres under følgende Hovedpunkter:

1) Det giver Tilskud til Foredragsholdere, som skal forklare og agitere for de Forbedringer, som bør indføres i Lærlingeforholdet: skreven Kontrakt, fuldstændig fastslaaet Oplæringsprogram, afsluttende Prøve;

2) Kontoret sørger for, at de aarlige Fagmøder, som det understøtter, sætter Spørgsmaalet om en Reform af Lærlingeforholdet paa deres Program. Størstedelen af de faglige Sammenslutninger har diskuteret og vedtaget Mønsterkontrakter og et Normalprogram;

3) der gives Understøttelse til stedlige Sekretariater, hvis frivillige Opgave er at forbedre Lærlingeforholdet, navnlig ved

¹⁾ Dette er et officielt Regeringskontor.

gjøre Brugen af skrevne Kontrakter almindelig og ved at give kyndige Raad angaaende Valg af en Profession;

4) der gives Understøttelser til de faglige Foreninger, der lader afholde Svendepøver og lader Programmet for disse Pøver stadfæste af Kontoret;

5) endelig giver det Understøttelser til Oplæring af Lærlinger for at skaffe Haandværket en Tilgang af dygtige (Elite-) Rekrutter.

Om Anvendelsen af disse Understøttelser giver følgende Bekjendtgjørelse Oplysning:

- § 1. Til Haandværksmestre, som er villige til at antage til Oplæring Lærlinger, der betros dem gennem en faglig Mesterorganisation som Mellemed, kan Ministeren for Industri og Arbejde tilstaa en aarlig Understøttelse paa 50 Francs, hvilken Understøttelse kan fornyes højst 3 Gange for samme Lærling.
- § 2. Den Mester, som nyder godt af Tilskudet, skal forpligte sig skriftligt til at behandle Lærlingerne som god Familiefader, ikke at anvende dem til andre Arbejder end dem, som hører til deres Fag, at holde dem til at fuldende deres Læretid paa en systematisk og forstandig Maade i et Tidsrum af tre Aar, at holde dem til flittigt at besøge den tekniske Skole eller de faglige Kursus, som maatte findes paa Stedet, og at underkaste sig den faglige Forenings Voldgiftsdom i Konflikter, som maatte opstaa mellem dem og Lærlingerne.
- § 3. Lærlingernes Forældre eller Værger skal forpligte sig til:
- 1) at holde deres Barn eller Myndling til at udstaa deres Læretid i et Tidsrum af tre paa hinanden følgende Aar;
  - 2) ved Udgangen af hvert Halvaar at tilstille den faglige Organisation to Vidnesbyrd for Lærlingen, et fra Mesteren paa det Værksted, hvor han uddannes, og et fra Forstanderen for den tekniske Skole;
  - 3) ikke at tillade deres Barn eller Myndling at skifte Lære uden nogen gyldig Grund og uden den faglige Forenings Samtykke;
  - 4) at overlade de Stridigheder, der maatte opstaa mellem Mester og Lærling, til den faglige Forenings Voldgiftskjendelse;
  - 5) at lade Lærlingerne deltage i den aarlige Udstilling af Lærlingearbejder, som maatte blive afholdt af den faglige Forening.
- § 4. Ved Læretidens Slutning opfordres Lærlingerne til at aflægge Prøve paa deres faglige Dygtighed. Programmet for disse Pøver bestemmes fra Tid til anden af den

- faglige Forening og bekræftes af Ministeriet for Industri og Arbejde.
- § 5. Bedømmelseskommiteerne udnævnes af Regeringen og skal bestaa af fem Medlemmer, nemlig:
En Delegeret fra den faglige Forening, som er født Formand,
En Forstander for en teknisk Skole,
To Mestre eller forhenværende Mestre i det Fag hvori Lærlingen er oplært.
Bedømmelseskommiteerne giver Lærlingerne Meddelelse om Tid og Sted, hvor Prøverne skal afholdes.
- § 6. Til Prøverne gives der kun såadanne Lærlinger Adgang, som er forsynede med et Bevis fra den faglige Forening, hvori godtgjøres, at de har opfyldt alle reglements-mæssige Betingelser. De skal være mindst 16 og højst 20 Aar gamle.
- § 7. Foruden det aarlige Tilskud paa 50 Fr., som omtales i § 1, tilstaaes der hver Mester en yderligere Præmie paa 50 Fr. for hver Lærling, som han har uddannet, og som Dommerne tilkjender et Dygtighedsbevis.
- § 8. Hver Lærling, der har nydt godt af en Lærlingeunderstøttelse, og som har bestaaet en faglige Prøve paa tilfredsstillende Maade, modtager fra Ministeriet for Industri og Arbejde et Dygtighedsbevis samt fagligt Værktøj til en Værdi af 100 Francs.
- § 9. Ministeriet for Industri og Arbejde kan lade de Værksteder, som modtager Tilskud til Oplæring af Lærlinger, tilse saa tidt, som det maatte anse det for nyttigt.

D. Det kan naturligvis ikke ligge indenfor dette Arbejdes Grænser at opregne Tallet paa de tekniske og Fagskoler, som er oprettede i de forskjellige Lande, samt deres Programmer og Methoder. Jeg skal indskrænke mig til at nævne nogle enkelte Eksempler, som forekommer mig karakteristiske paa Grund af deres Tendens.

Det første Eksempel, der skal nævnes, er den preussiske Ordning. Fagskolerne i dette Land bevarer i det hele Karakteren af Undervisningsanstalter, der er sideordnede med Lærlingeuddannelsen. Deres Programmer er saaledes affattede, at de udfylder Mangler ved Værkstedsuddannelsen; Skolernes begrænsede Antal viser, at de ikke gjør Fordring paa at erstatte andre Former af Haandværker-Uddannelse, og deres Forskjellighed viser en meget prisværdig Bestræbelse for at afpasse sig nøje efter de enkelte Haandværksfags Behov.

Fortsættelsesskolerne (Fortbildungsschulen) har til Maal at fuldende den almene Uddannelse hos dem, der allerede har valgt en særlig Profession. De danner et Overgangsled mellem den almene og den faglige Uddannelse, og i Størstedelen af de tyske Stater er det Pligt for Lærlingerne at gennemgaa dem — thi disse Skoler er ikke noget specielt for Preussen.

Ved Siden af Fortsættelsesskolerne staar Lavsskolerne (Innungsschulen), som i højere Grad giver sig af med Fagets tekniske Side, uden dog at forsømme Undervisning i Tegning i den Form, som Haandværket kræver. Ved Slutningen af 1904 fandtes der 428 saadanne Skoler med 28,045 Elever, særlig i Frisørfaget (81), Smede- (47), Maler- (36) og Bagerhaandværket (23).

For bedre at kunne opfylde Kravet om Undervisning i Kunst for de Haandværk, for hvilke Kunsten er en vigtig Støtte i deres Kamp mod Storindustrien, er der ved Siden af de to allerede nævnte Arter af Skoler, bleven oprettet Kunstindustriskoler for Haandværksfagene (Handwerker- und Kunstgewerbeschulen). Saadanne Skoler opstod allerede i Königsberg 1790, i Magdeburg 1793, osv. Deres Maal er ikke mere at give Stødet til Frembringelsen af kostbare Luksusgjenstande, men at uddanne Haandværkernes Smag, saaledes at de, i alt hvad de frembringer, formaar at opfylde Kravene til Forhold, Linier og Farver.

Der eksisterer for Tiden 38 saadanne Skoler, som besøges af omkring 16,000 Elever. I Forbindelse med disse Skoler er der oprettet Mønsterværksteder, en Institution, som paa Grund af hele sit Formaal vel er værd at lægge Mærke til. Det er disse Værksteders Maal at skabe Berøringspunkter mellem Kunst og Teknik; man forudsætter, at de faar to Slags Elever, hvis Livsmaal er meget forskellige. For det første er der et meget begrænset Antal af Elever, som vil skabe sig en Livsstilling som Tegnere i Kunstindustriens Tjeneste, og som paalægger sig den Tvang at gennemgaa Læreværkstederne for at gjøre sig fortrolige med Haandværkets Teknik. Det er jo ikke gjort med at kunne *tegne* Døre, Vinduer, Møbler, udskaarne Fyldninger eller Ruder i klassisk og moderne Stil eller skabe sjældne Mønstre — disse Modeller maa jo ogsaa kunne udføres. Derfor er det af Betydning, at Tegneren kjender de anvendte Materialiers Natur og særlige Egen-

skaber samt de tekniske Metoder og deres Mangler, ved hvis Hjælp Gjenstanden skal frembringes.

De, som vil uddanne sig til Tegnere i Tyskland, giver sig derfor til at lære et vist Antal Haandværksfag, i det mindste tilnærmelsesvis. I Begyndelsen oprettede man for dem særlige Læreværksteder, der kaldtes »Forsøgsværksteder«. Men i Følge Sagens Natur var Elevernes Antal altfor begrænset, til at særlige Værksteder kunde holdes gaende for dem, og desuden kom man til det Resultat, at disse Elevers Nærværelse aldeles ikke var til Hinder for Uddannelsen af de egentlige Haandværkselever, for hvem Læreværkstederne repræsenterede en højere Grad af faglig Uddannelse.

Det praktiske Værksted er derfor blevet den almindelige Form for Skoleværkstedet (Fagskolen). Disse Skolers Indretning er en første Anvendelse af de Principper, vi tidligere har udviklet. Man har knyttet dem til Kunstindustriskolerne (Kunstgewerbeschulen), og det er i selve de 33 Kunstinduriskolers Lokaler, at Fagskolernes Elever arbejder.

Den betydeligste Del af disse Skolers Befolkning bestaar af Haandværkselever. Det forudsættes, at disse er oplærte i deres Fag, allerede uddannede ved praktisk Arbejde. Men det saa stærkt specialiserede moderne Arbejde medfører, at Lærlingeuddannelsen har visse Mangler, at den unge Haandværkers Viden er ufuldstændig og hans Udsigt til med Held at kæmpe sig frem i Verden derfor begrænset. Fagskolen skal nu gjøre ham bekendt med den finere Teknik, f. Eks. de nye Maskiner eller nye Stilarter, og han skal lære at anvende den paa hele den Skala af Ting, der lader sig fremstille indenfor hans Fags Omraade.

Haandværkeren lærer saaledes at afpasse sine Metoder efter Øjeblikkets Krav og Smag og forberedes til fremtidig at foretage de fornødne Vendinger, saa ofte som det bliver nødvendigt. Langt fra i Fremtiden at blive et Offer for de økonomiske Forskydninger, vil den lille Producent kunne rette sig efter disse hurtigere og mere fuldstændigt end den store, for hvem en Forandring i Teknik eller en Omlægning af Markedet betyder finansielle Problemer af stor Betydning, fordi de medfører Forandringer i et kostbart Arbejdsapparat.

Haandværksfagene faar paa den Maade ny Udsigt til at staa sig i Konkurrencekampen. Desuden har man lagt Mærke

til, at en Haandværkers aandelige Niveau højnes i samme Forhold, som han kommer ud over den Specialitet, som tilfældige Forhold havde bundet ham til, og sættes i Stand til at udføre et hvilket som helst Arbejde indenfor sit Fag.

Nu er det jo klart, at i et Værksted — af hvad Art det end er — begrænses Produktionen af Bestillingernes Beskaffenhed, og denne afhænger igjen af Kundekredsen. Ikke blot Arbejdsdelingen indenfor samme Værksted, men ogsaa de enkelte Værksteders specialiserede Udvikling er altsaa Hindringer for, at Haandværkeren erhverver sig alsidig teknisk Uddannelse i sit Fag. Men at fuldstændiggjøre hans Kundskaber, give ham Lejlighed til at lave Ting, som man ikke laver hver Dag — det er en af Fagskolernes Opgaver i Preussen.

For at gjentage det: disse Skoler tjener Tegnerne, som kommer der for at lære praktisk Teknik, og Haandværkerne, som der faar Føling med Kunst og med det højt udviklede Værktøj, og begge Grupper af Elever sættes i lige Grad i Kundskab om Fagets samlede Produktionsomraade.

Håndværkerundervisningen i Preussen omfatter desuden særlige Skoler for Byggefagene (Baugewerbeschulen). I 1904 fandtes der 22 saadanne med 5039 Elever. I disse Skoler underviser man i Bogholderi, Matematik, Kemi og Fysik i deres Anvendelser paa Faget samt i Tegning, Materiallære, Teknik og Lovbestemmelser angaaende Bygningsforhold.

Jeg har ovenfor fremhævet Vigtigheden af, at professionelle Haandværkere, som endnu sidder i Virksomhed, har Indflydelse baade paa Skoleundervisningens Ledelse og paa dens praktiske Drift.

Forstaaelsen heraf er stærkt fremtrædende i Belgien. Da de faglige Skoler er oprettede ved Haandværkerorganisationers Initiativ, saa har disse ogsaa — i Overensstemmelse med de gængse Regler for Administration i Belgien — beholdt Ledelsen af disse Skoler. Det er derfor dem, der bestemmer Undervisningens Emner og Metoder, ikke efter et Normalprogram (idet Centraladministrationen stadig vægrer sig ved at opstille et saadant), men paa Grundlag af den stedlige Konkurrences Krav. Det er ogsaa Haandværkerorganisationerne, som, da de har Ret til at udnævne Lærerkorpset, benytter denne Ret til at udpege Fagfolk, som endnu er i Virksom-

hed, til Lærere. Visse Foreninger, særlig *Skrædermestrenes Landsforening*, har ordnet Normalkursus, hvortil der kun gives udlærte Fagfolk¹⁾ Adgang. Disse Kursus, der slutter med Prøver i Overværelse af Udsendinger fra Regeringen, har to Grader: den lavere Grad fører til et Adgangsbevis som »Hjemmelærer«, og den høje Grad fastslår en Mesters Duelighed til at oplære Lærlinger og opnaa Understøttelse til Oplæring af Lærlinger. Den høje Grad giver den bestaaende Kandidat Vidnesbyrd for, at han er værdig til at beklæde en Plads som Lærer ved en Fagskole for Skræddere.

Oprettelsen af disse Normalkursus er et Initiativ, som det er værd at lægge Mærke til, ud fra denne Afhandlings særlige Synspunkt. Thi hvis det er af Vigtighed at forbedre Haandværkernes faglige Uddannelse, naar man vil forøge deres Konkurrenceevne, og hvis (som jeg tror) denne Forbedring blandt andet bør udspringe af Fagfolks Medvirkning i en saa stor Udstrækning som muligt i Skoleinstitutionerne, saa bliver der en stor Vanskelighed at løse, nemlig denne: Hvorledes skal man skaffe sig og rekrutere dette Lærerkorps?

Normalkursus efter samme Mønster som det, der anvendes ved Begynderundervisning, vilde ikke være forenelige med Haandværkspraksis. De Mesterkursus af længere Varighed, som anvendes i Østerrig og i Sydtyskland, kan i visse Maader træde i Stedet for denne Normalundervisning; men det gjælder om at faa at vide, hvorvidt disse Mesterkursus virkelig — paa Grund af den Tid de tager — kan skaffe sig Deltagere fra det dygtigste praktiske Haandværk.

Centralbureauet i Württemberg har, for at afhjælpe den samme Vanskelighed, oprettet midlertidige Lærerkursus, der strækker sig over 5 Halvaar. Disse Kursus skal afsluttes med en offentlig Eksamen, ved hvilken der gives de Mestre, som bestaar med Held, et Dygtighedsbevis, som giver Adgang til at kunne virke som Lærer ved Fagskolerne i Württemberg.

For at opnaa Adgang til disse Kursus maa Ansøgerne aflægge Bevis for, at de er i Besiddelse af tilstrækkelig almindelig Dannelse samt speciel faglig Uddannelse. Denne skal, hvad enten Ansøgeren har eller ikke har aflagt en Fagprøve,

¹⁾ Formentlig tænkes her særlig paa Mestre, men det kan ikke ses, om Svende slet ikke har Adgang til dens Skoler. Overs. Anm.

svare til den Kundskabsmængde, som kræves af de Haandværkere, der faar Diplom ved Skolen for Bygningsfagene, eller af Konstruktører ved de af Staten oprettede Eksaminer for Værkførere, eller, hvis det drejer sig om Kunsthaandværk, af dem, der faar Diplom ved Eksaminerne for Tegnere. Der tilstaas dem, der kan bevise, at de trænger, Fripladser ved disse Kursus.

Det af de belgiske Skræddere opstillede Normalkursus har taget Hensyn til Fagets Vilkaar og Krav. Det omfatter en Række Fag, hvori Undervisningen gives med saadanne Mellemlum af Tid, at Deltagernes Forretninger ikke lider derunder. Desuden vælger man den døde Tid af Aaret til deres Afholdelse.

Der ligger et Mellemlum af et halvt Aar mellem Kursus og Eksamen for at give hver Deltager Lejlighed til at overføre i sit Fags Praksis de Theorier og Eksempler, som han har lært af Læreren, gjøre dem til Gjenstand for sammenlignende Erfaringer og saaledes helt tilegne sig dem.

Prøverne bliver under disse Omstændigheder en gennemtænkt Anvendelse af Theorierne, undertiden ledsaget af Diskussion, thi der er Kandidater, hvem det tilfulde er lykkedes at bevise deres Dygtighed ved at kritisere visse Anvendelser af Principperne, som en eller anden Lærer har haft særlig Forkjærlighed for. For Kandidaterne til Diplomet som Lærer ved en Fagskole er der, foruden den Prøve, som skal godtgjøre Kandidatens industrielle Fagdygtighed, tillige en speciel Prøve, som skal godtgjøre hans Evner til at lære fra sig. I Censorernes Overværelse skal Kandidaten, efter at han ved Lodtrækning har faaet udleveret et eller andet Punkt af Programmet, paa Stedet holde en Mønsterforelæsning derover.

Det her tagne Initiativ anser jeg for meget vigtigt for Vedligeholdelsen af et dygtigt Lærerkorps ved Undervisningsanstalterne for Haandværkere. Det er sikkert hændet mer end én Gang, hvor denne Art Forholdsregler mangler, at uretfærdig Favoriseren, Klikevæsen eller Protektion har ødelagt Mulighederne for en god og sund Udvikling af Faget. Upartiske Censorer og offentlige Prøver sikrer Tilgangen under særlig betryggende Former og er paa samme Tid et meget virksomt Agitationsmiddel for Udvidelsen af den faglige Undervisning.

Jeg har fremhævet, hvor nyttigt det vilde være mod Slutningen af enhver faglig Uddannelse at give et Kursus paa en Værkstedsskole, saavel for dem, der er bleven uddannede hjemme hos en Mester, og som paa Skolen vilde kunne fuldstændiggjøre deres Viden i Fagets samtlige Grene, som for dem, der har faaet deres Uddannelse paa en faglig Skole; for de sidste vilde Fagskolen byde Lejlighed til praktisk Anvendelse af Theorien.

For ikke at dele den systematiske Fremstilling af den faglige Undervisning i Preussen, er det allerede tidligere blevet paavist, hvorledes de Værksteder virker, som her er knyttede til visse Kunstindustriskoler. I *Østerrig* udrettes det samme af de Mønsterværksteder, som er knyttede til »Gewerbeförderung« (den østerrigste Regeringsvirksomhed til Haandværkets Fremme). Paa disse Værksteder optager man ogsaa Haandværkere, som allerede er etablerede som Mestre. I den Tid, hvor disse Værksteder ikke er optaget af Elever, bruges de til Forsøgsstationer, hvor de Folk, der er ansatte til at lede de tekniske Kursus, selv udvider deres praktiske Erfaringer.

Jeg giver her en Beskrivelse af dem, selv om jeg forbeholder mig Frihed til senere lejlighedsvis at komme tilbage til deres mangeartede Virksomhed. I Følge Ophavsmændenes Plan skal disse Værksteder forberede en økonomisk Udvikling, som endnu kun tegner sig i svage Omrids: en Koncentration (Sammentrængen) af Haandværksfagene i smaa industrielle Værksteder. Den østerrigske Administration forstaar ved Begrebet »lille Industri« Samarbejdet mellem 10 à 20 Medarbejdere, en mellemstor Kapital og højt udviklet mekanisk Værktøj¹⁾.

I »Gewerbeförderung«s Bygning i Wien er der syv Mønsterværksteder: for Skomagere, Skræddere, Snedkere, Tømrere, Smede og Værktøjsmagere, Galvanoteknikere og elektriske Installatører. Paa visse Tider af Aaret sættes disse Værksteder i Gang og udfører da virkeligt Arbejde; Svende og smaa Mestre, som kommer fra forskellige Egne af Riget, arbejder der sammen under Ledelse af Direktøren og Værkførerne. Denne Undervisning er for nogle et udfyldende Led i deres Uddannelse, for andre en Opfriskning af deres tekniske Kund-

---

¹⁾ Jf. Erhardt: Der Gewerbeförderungsdienst, p. 141.

skaber, for dem alle en Adgang til at komme i Berøring med højere Produktionsmaader. Det hele maa nødvendigvis have Indflydelse paa Haandværkernes Sjæleliv og lette dem Konkurrencekampen, naar de atter vender tilbage til deres eget begrænsede Virksomhedsomraade.

Alt efter Programmets og Lærernes Karakter faar Opholdet paa Mønsterværkstederne Præget enten af en udfyldende Undervisning eller af en højere Dygtiggjørelse.

Før dette Kapitel afsluttes, skal jeg endnu henlede Opmærksomheden paa visse Midler, som med Held er anvendt i Belgien for at imødekomme Trangen hos de interesserede Parter til forhøjede Kundskaber.

Skræddermestrenes Forbund (*la Fédération des Patrons Tailleurs*) har i ti Aar afholdt aarlige Konkurrencer mellem Skræddersvendene og knyttet betydelige Præmier dertil. Dommernes Opgaver omfatter bl. a. en Eksamination med Diskussion af enhver af de konkurrerende — en Fremgangsmaade, som har saa meget større Betydning, som den følges med en mere direkte Interesse af den, hvem den angaar. Præmieuddelingen foregaar ved en Højtidelighed, som tjener til at forhøje Agtelsen for den faglige Dygtighed.

Man maa tilgive mig, at jeg gaar noget i Enkeltheder med Hensyn til denne Institution; men det er kun ved at kjende Enkelthederne i en eller anden Ordning, at man fuldt ud kan vurdere dens Fordele eller Vanskeligheder og derpaa selv prøve en Tillempling eller Efterligning af Methoden. Skræddernes Initiativ og de Resultater, som derved er opnaaet i Retning af større Udbredelse og Højnelse af tekniske Kundskaber, har bragt andre Fag, navnlig Tapetsermestrenes Forbund, til at iværksætte lignende Konkurrencer.

Det er følgende Program, udarbejdet paa Grundlag af 10 Aars Erfaringer i Skræddermestrenes Forbund, der har dannet Grundlaget for andre Efterligninger:

- § 1. Konkurrencens Formaal er at højne Svendenes Dygtighed og udvikle deres Skjønhedssans.
- § 2. Konkurrencen skal foregaa under Kontrol. De Arbejdere, som vil deltage i den, skal helt og holdent selv lave deres Prøvearbejde i Skræddernes Fagskoles Lokale i Palais du Midi, som vil staa aaben for dem fra den . . .

til den . . . fra Kl. 7—12 Fm. og fra Kl. 1—6¹/₂ Eftm., Søndag undtagen.

Til at sy de nedenfor nævnte Klædningsstykker vil der blive tilstaaet følgende Tid:

1. Til en Kjole eller en Diplomatfrakke 6 Dage
2. „ en Jaket eller en Overfrakke . . . 5 „
3. „ en Jakke . . . . . 3¹/₂ „
4. „ et Par Benklæder . . . . . 2¹/₂ „
5. „ en Vest . . . . . 2 „

§ 3. Deltagerne skal indfinde sig i Lokalet paa den Dag og Tid, som vil blive dem meddelt af Komiteen.

Enhver Arbejder, der har vundet første Pris ved en tidligere Konkurrence, skal, naar han atter indstiller sig, konkurrere i en højere Klasse.

Hver Deltager kan kun udarbejde ét Stykke og konkurrere i én Klasse.

De Tilsynshavende skal notere Tidspunktet for hver Deltagers Kommen og Gaaen og det Antal Timer, som han bruger til Fremstillingen af hvert Stykke; disse Oplysninger skal anføres paa den Seddel, der hæftes til Stykket.

Deltagerne har Lov til at medbringe det Værktøj, som de maatte anse for nødvendigt.

§ 4. Der uddeles følgende Præmier og Diplomer:

1ste Klasse: Kjole — 1ste Pris 150 Fr., 2den Pris 100 Fr., 3dje Pris 80 Fr., 4de Pris 60 Fr. (ialt 390 Fr.)

2den Klasse: Diplomatfrakke — 1ste Pris 125 Fr., 2den Pris 85 Fr., 3dje Pris 70 Fr., 4de Pris 55 Fr. (ialt 335 Fr.)

3die Klasse: Jaket — 1ste Pris 100 Fr., 2den Pris 75 Fr., 3dje Pris 65 Fr., 4de Pris 50 Fr. (ialt 290 Fr.)

4de Klasse: Overfrakke — 1ste Pris 100 Fr., 2den Pris 75 Fr., 3dje Pris 65 Fr., 4de Pris 50 Fr. (ialt 290 Fr.)

5te Klasse: Jakke — 1ste Pris 80 Fr., 2den Pris 60 Fr., 3dje Pris 50 Fr., 4de Pris 40 Fr. (ialt 230 Fr.)

6te Klasse: Benklæder — 1ste Pris 40 Fr., 2den Pris 30 Fr., 3dje Pris 20 Fr., 4de Pris 15 Fr. (ialt 105 Fr.)

7de Klasse: Vest med Krave — 1ste Pris 25 Fr., 2den Pris 20 Fr., 3dje Pris 15 Fr. (ialt 60 Fr.)

Tilsammen 1700 Fr.

Desuden stilles en Sum paa 300 Fr. til Censorernes Raadighed til at uddeles som »Hæderlig Omtale« til de bedste af de ikke præmierede Stykker, der har opnaaet i det mindste $\frac{6}{10}$ af det forlangte Antal Points. Der er altsaa ialt 2000 Fr. til Præmier.

§ 5. For at opnaa Præmie maa det Arbejde, der fremstilles til Konkurrencen, opfylde følgende Betingelser: Paa de

store Stykker skal Sømmene i Ærmegabene, Skuldersømmene, de smaa Sidesømme, Sømmene i Halshullet og de to Sidestyksømme være syede i Haanden.

Det samme skal være Tilfældet med Sømmene ind til Bens og Skridtsømmene paa Benklæderne. Alle Opslag skal sys med Silke og meget smaa regelmæssige Sting. Foringen og Besætningen skal sidde nøjagtigt paa Plads og være udadledige. Desuden skal Arbejdet se let og fikst ud og især have et vist kunstnerisk Præg, som tydelig kan vise, at der er Fremgang i Haandarbejdets Kvalitet.

Ved alle Stykkerne skal Haandarbejde altid have Forrangen fremfor Maskinarbejde.

- § 6. Naar Arbejderen indtegner sig, skal han bevise, at han har boet i Belgien i to Aar, og han skal fremlægge 1) et Vidnesbyrd fra sin Mester om, at han har arbejdet hos ham i det mindste det sidste halve Aar og 2) en Erklæring om, at Mesteren forpligter sig til at gaa ind paa Bestemmelserne i § 25 om, at han ikke paa nogen Maade eller under nogen Form maa benytte til sin Fordel den Udmærkelse, som denne Arbejder eventuelt vilde kunne opnaa.

Svenden skal opgive, i hvilken Klasse han ønsker at konkurrere, og paa samme Tid opgive Brystvidden paa det Stykke, han indgiver til Konkurrencen.

- § 9. Deltagerne skal medbringe deres Stykke helt usammenstyret i det Øjeblik, de træder ind i Eksamenslokalet. Den tilstedeværende Tilsynshavende skal nøje undersøge hvert enkelt Stykke, og naar han har givet sit Samtykke, skal Deltagerne lade sig indskrive paa en særlig Liste.

De Stykker, som de indleverer til Konkurrencen, skal blive i Lokalet og kan ikke under nogetsomhelst Paa-skud bortfjærnes derfra.

- § 10. Paa Stykkerne maa der ikke findes noget Mærke, der kan røbe enten Deltagerens eller hans Mesters Navn. De, som ikke strengt overholder Bestemmelserne i §§ 9, 10 og 11, kan bortvises fra Konkurrencen.
- § 11. I hele den Tid, Konkurrencen staar paa, er Lokalet alene tilgængeligt for 1) Deltagerne, 2) de Tilsynshavende, som udnævnes af den organiserende Forening, og 3) for Regeringens og Stadens Embedsmænd.

Adgang til Lokalet bliver strengt forbudt enhver anden.

- § 13. Dommerkomiteen sammensættes paa følgende Maade:
1. *Mestre*. — Syv Medlemmer og to Suppleanter, som udnævnes af den iværksættende Forening.
  2. *Tilskærere*. — Syv Medlemmer og to Suppleanter, som udnævnes af Tilskærerforbundet.
  3. *Svende*. — Syv Medlemmer og to Suppleanter, som udnævnes af Svendeforeningerne.

§ 14. Dommerkomiteen træder sammen den 30. Avgust Kl. 8¹/₂ Morgen. Hvis et Medlem er fraværende, bliver han erstattet af en Suppleant.

Det bestemmes ved Lodtrækning, i hvilken Klasse hver enkelt Dommer skal dømme. Hver Klasse foretaas af en Forstander, som skal lede Dommerkomiteens Virksomhed; men han har kun raadgivende Stemme.

Adgang til Lokalet er strengt forbudt Dommerkomiteens Medlemmer i al den Tid, Konkurrencen varer.

§ 15. Regeringens og Stadens Embedsmænd har Ret til at kontrollere Dommerkomiteens Virksomhed.

§ 16. De Mestre, som sidder i Dommerkomiteen, kan ikke tilhøre samme Firma. De Tilskærere og Svende, som sidder i Dommerkomiteen, kan ikke være beskæftigede i det samme Firma.

§ 17. Dommerkomiteens Medlemmer: Mestre, Tilskærere og Svende, saa vel som Forstanderne for Dommerkomiteerne, kan ikke lade nogen Arbejder fra deres Firma tage Del i Konkurrencen i den Klasse, hvori de skal dømme.

Den Arbejder, som sidder i Dommerkomiteen, kan ikke selv konkurrere, hverken direkte eller ved Mellemand.

§ 18. Formanden for Skræddermesterenes Forbund er født Formand for Dommerkomiteen. Han har dog ingen Stemme ved Afsigelsen af Kjendelserne, idet hans Virksomhed ene og alene bestaar i at lede Forhandlingerne.

§ 22. Dagen efter Præmieuddelingen skal de Arbejdere, der har vundet 1ste og 2den Pris, i et lille Foredrag og under Dommerkomiteens Ledelse meddele Oplysninger om deres Maade at arbejde paa. For at fremme den gjensidige Belæring skal de forklare, hvorledes de kommer til fortrinlige Resultater, og de er forpligtede til at svare paa særlige Spørgsmaal, som deres Kammerater maatte gjøre dem. Denne Sammenkomst er offentlig.

§ 23. En Udstilling af de præmierede Klædningsstykker skal staa aaben for Publikum Søndagen den 2. September fra Kl. 9—1.

De præmierede Klædningsstykker, som tilhører saadanne Arbejdere, som omtales i § 22, leveres dem ikke tilbage før Mandag Aften efter den offentlige Udstilling.

3dje Kapitel: Museer som Oplysningsmiddel.

1. Faglige Museer.

Naar man søger Midler til at forøge Haandværkernes Konkurrenceevne, maa man ikke undervurdere den Rolle, som Museerne spiller. De kan bidrage til den umiddelbare faglige Uddannelse ved at fuldstændiggjøre Lærlingernes alsidige Oplæring; Forestillingerne antager fast Form og fæstner sig ind i Hukommelsen, og den skabende Fantasi skærpes ved Berøring med de allerede skabte Værker. Museer maa da paa Forhaand stilles blandt de Institutioner, der maa bevares i den faglige Uddannelses Interesse.

Men Museets Indflydelse ophører ikke med Læretiden; den bliver endnu større, naar Haandværkeren allerede er kommen ind i Konkurrencekampen, naar han indser hele Betydningen af nogle Forandringer i Teknik eller Form, eller naar han ønsker at studere sit Haandværks eller visse Dele af dette Haandværks historiske Udvikling. Set fra dette Synspunkt hører Museet med til den samlede Gruppe af Midler, som jeg skal anbefale i det følgende Kapitel.

Det her anførte er altsaa, hvad man kan vente sig af den særlige Art af Museer, som jeg kalder »faglige Museer«. Men der er ogsaa andre. Alt er ikke gjort med at faa Haandværkeren til at producere bedre end tidligere; man maa ogsaa skaffe ham heldige Forhold at arbejde under, for at ikke Livets Tryk skal modarbejde Oplæringens Indflydelse og atter føre Haandværket ned ad Forfaldets Skraaplan. Her kan Museet bidrage til at opdrage Forbrugerne, det kan uddanne deres Smag, bistaa dem i deres Valg og vise dem Fordelene ved Haandværkernes personlighedsprægede Produktion fremfor Industriens ensartede Massearbejde. Og naar Museet gjør dette, faar det indirekte Indflydelse paa Haandværkernes Konkurrenceevne.

Et Museum af sidstnævnte Art adskiller sig noget fra den før omtalte Slags; selv om man af økonomiske Grunde kan finde sig i, at de to Former optræder af Siden af hinanden, maa man dog sørge for at opretholde den sidstnævnte Museumsforms Selvstændighed. Hvor man ikke har fastholdt det ene eller det andet af de to Formaal, som et Industrimuseum kan

fremme, er Resultatet blevet disse uensartede Indretninger, som kun forvirrer de besøgende. Naar jeg har truffet mer end et Museum fuldstændig forladt og øde, naar Publikum ganske viser dem Mangel paa Interesse, og de som Følge deraf bliver fuldkommen værdiløse, saa mener jeg heri at se de sørgelige Følger af famlende Usikkerhed med Hensyn til Princip og Organisation.

Jeg vil nu her behandle det Museum, hvis Opgave er faglig Belæring, hvorimod jeg udsætter til Slutningen af næste Kapitel at omtale det Museum, der øver Indflydelse paa Markedet ved at opdrage Kjøberne.

Naar et Museum sætter sig som Maal at arbejde med paa Haandværkernes faglige Uddannelse, er det af Vigtighed, at det klart og bevidst indretter sig efter denne Mission. Den faglige Undervisning omfatter forskellige Elementer, og et Museum bør fyldestgøre disse i lige Grad.

Der skal saaledes undervises i Teknik. Det teknologiske Museum og Mønsterværkstederne ved »Gewerbeförderung« i Wien er den mest fuldkomne Virkeliggjørelse af denne Del af Uddannelsesmuseumernes Formaal. Men de to Institutioner maa ikke skilles fra hinanden; thi Fortidens Teknik, taget for sig alene, vilde kun være til Nytte for Opfinder-Lærlinger, medens den moderne Teknik alene kun giver en rent empirisk Undervisning, uden Tilknytning til Fortiden og følgelig ogsaa uden Udsyn mod Fremtiden.

Kunst- og Industrimuseet (*le Conservatoire des Arts et Métiers*) i Paris er vel mindre fuldkomment, men har samme Karakter. Urindustri-Museet i Genf er en fortrinlig, men specialiseret Gjennemførelse af samme Plan.

Men Haandværkeren skal ikke blot kjende Værktøjet, han skal ogsaa kjende Raastoffet. Det er urigtigt, at denne Side af Sagen undertiden forsømmes i de tekniske Undervisningsmuseer. De etnografiske Museer kan nok udfylde Hullet; men i dem bestemmes Ordningen snarere af Handelsskolens eller Geografilærerens pædagogiske Indflydelse.

Det kunstneriske er dernæst fremherskende i de fleste Haandværk; altsaa er det med god Grund, at man i Museer, der tager sig af den faglige Undervisning, lægger Vægt paa historiske Gjenfremstillinger, paa retrospektive Kunstsamlinger.

Jeg skal nu sammenfatte de Regler, som efter min Mening bør være ledende ved de fagligt-industrielle Undervisningsmuseers Ordning og Virkemaade:

1) Museet skal medvirke ved alle Sider af en methodisk fuldstændig Undervisning. Det skal altsaa være indrettet paa at supplere Elevernes Kundskaber med Hensyn til Værktøjet, til Raastofferne, til det kjøbende Publikums Svingninger og til det kunstneriske.

2) Ved Ordningen af Samlingerne kan man, alt efter de stedlige Forhold, følge den historiske Methode og fremstille den gradvise Udvikling af samme Frembringelse gennem Tiderne, eller den tekniske Methode, der grupperer Frembringelserne efter deres Beskaffenhed, idet man gaar frem fra det enkle til det sammensatte.

3) Det er ikke nødvendigt, at alle Gjenstandene skal være ægte antike, men det er absolut nødvendigt, at hver Samling er fuldstændig. Vi skal senere se, at det forholder sig anderledes med de Museer, hvis Bestemmelse er at øve Indflydelse paa Forbrugerne. I de her omhandlede Museer har gode Kopier, dygtigt og nøjagtigt udførte, ofte gjort Fyldest for Originaler, og Brudstykker kan være tilstrækkelige til at vise Teknikken.

4) Hvis Museets Lokaler ikke egner sig til at modtage Eleverne i Hold, saaledes at Undervisningen kan gives der, hvor Samlingerne er, saa maa disse være til at flytte, saaledes at de kan bringes ind i Skolelokalet.

5) Det under ét styrede og ledede Museum bør for en stor Del kunne benyttes som Vandremuseum for at fyldestgøre den faglige Undervisnings Krav i forskellige Dele af Landet.

2. Spredte Oplysninger om nogle faglige Museer.

De følgende Meddelelser gjør ikke Fordring paa at give fuldstændige og udtømmende Beskrivelser af de faglige Museer, som de drejer sig om. Meningen er blot lejlighedsvis at give enkelte karakteristiske Træk af deres Ordning eller Virkemaade for at understrege, hvad der lige er blevet sagt om den Rolle, som Museerne kan spille i Haandværkernes faglige Uddannelse.

1. *Industrimuseet i Basel* (Schweitz). Dette Museum er nøje knyttet til en af de tekniske Skoler, den mest fuldkomne, der kan tænkes. Der holdes saaledes i Vinterhalvaaret ikke mindre end 180 à 200 Kursus ved denne Skole, og alle disse er rent tekniske, medens de mere almene Kursus, paa Grund af det store Antal Elever, som søger dem, gives i Folkeskolernes Lokaler.

Programmet for Undervisningen kan udvides i det uendelige, thi man bruger der et System af skiftende Kursus. Det vil sige: disse Kursus oprettes efter Henvendelse fra Haandværkere eller Lav, enten for at modvirke Specialisationens Ulemper i et bestemt Fag eller for at udbrede Kjendskab til nye Arbejdsmaader, og de standses igjen, saasnart man mener, at Trangen er tilfredsstillet.

Industrimuseet er en væsentlig Del af denne Undervisning. Det er indrettet i den samme Bygning som Skolen (Bygningen har kostet 540,000 Kr.), og det er den samme Forstander, som har Hovedledelsen af begge Institutionerne; hans Hovedgage (6000 Fr.) staar opført paa Skolens Budget.

Museet er Statsinstitution, alle dets Samlinger er Kantonets Ejendom, og dets Funktionærer har Pensionsret efter Lov af 1888. Ledelsen er lagt i Hænderne paa en særlig Kommission, som udnævnes hvert tredje Aar af Kantonets Raad; hele denne Kommissions Forretningsførelse er underkastet Tilsyn af Kantonets Raad.

Museets Bestyrelse er altid saaledes sammensat, at den tilfører Lærerne Støtte og Samarbejde fra de interesserede Erhvervs Side; paa den nuværende Liste finder man saaledes 2 Arkitekter, 1 Entreprenør, 1 Tømrermester, 1 Smedemester, 1 Tapetserer, 1 Guldsmed, 1 Bygningsmaler, 1 Kunstmaler.

Museet omfatter følgende Afdelinger:

1. En Udstilling i Udtog af de permanente Samlinger.
2. Midlertidige Udstillinger af Gjenstande, der tilhører fremmede, af Tegninger, Projekter osv.
3. Studium paa Stedet, og paa visse Betingelser Udlaan i Hjemmet, af Bøger og Stik, Modeller og Gjengivelser, der hører til de permanente Samlinger.
4. Et Kontor, der giver gratis Oplysninger om Frembringernes Hjemsted, om Afsætningsmarkeder osv.

5. Et Tegnekontor, der paa Bestilling og mod Betaling leverer Skitser, Tegninger og Planer.
6. Tidligere lod Museet ogsaa afholde Foredrag om industrielle eller kunstindustrielle Emner. Disse Foredrag er ikke standsede, men de har antaget en anden Form: det er de ovenfor omtalte specialtekniske, i Hovedsagen midlertidige Kursus ved Skolen. Hele Skolens Undervisning benytter desuden ogsaa Museets Samlinger, og visse Korridorer er bleven indrettede saaledes, at Undervisningstimen kan holdes foran Gjenstandene, uden at man behøver at flytte dem.
7. Museet er kommet ind paa at udlaane Værktøj, hvormed der kan udføres mere kunstnerisk præget Arbejde. Saaledes har det erhvervet en Samling kostbare Bogbinderstempler, som det gratis udlaaner til Haandværkere, der er Medlemmer af Haandværkerforeningen (Gewerbeverein).

Overalt i Samlingernes Ordning og i Valget af Gjenstandene sporer man tydeligt Indflydelsen af det Formaal — Undervisning — som Museet har sat sig; dette er en ligefrem Følge af den nøje Forbindelse mellem Museet og den faglige Skole. Hele Museet er gennemtrængt af en eneste Plan: faglig Undervisning, særlig med det kunstindustrielle som Udgangspunkt. Maskinernes Enevælde, det moderne Værktøj, den elektriske Motor er glemt; derimod finder man intet andet Sted en mere indgaaende Undervisning i Stilarternes historiske Udvikling. Man beskæftiger sig ikke blot dermed for hvert samlet Arbejdes Vedkommende, men ogsaa for hver af de Dele, der tilsammen danner den hele Gjenstand. Man har saaledes Kartoner, der er særlig komponerede i dette Øjemed, paa hvilke hele Udviklingen af et arkitektonisk Blomsterornament eller lignende er gjengivet: først de primitive Former, saa den fuldkomne Udførelse og dernæst Forfaldsperiodens Omdannelse.

Alle Gjenstande paa faa Undtagelser nær er Reproduktioner (Kopier), og man har saaledes kunnet danne meget fuldkomne Samlinger med begrænsede Midler. Disse Kopier er omhyggeligt udførte og nærmer sig Originalerne saa nær som muligt; saaledes er f. Eks. Guldsmedarbejderne gjengivne i forsølvet Tin.

Tingenes Anbringelse bestemmes af det samme pædagogiske Hensyn; selv de Kartoner, der fremstiller Brudstykker, fremstilles altid i deres normale Stilling. Kartonerne hejses op i den Højde, man ønsker, eller anbringes nede ved Gulvet, for at de Brudstykker, som i den hele Gjenstand er bestemte til at ses enten fra neden eller fra oven, kan blive fremstillede under den rette Synsvinkel.

Alle Modeller, Tegninger og Brudstykker er indrettede til at sættes ind i de samme Rammer eller Tavler, saa alle Museets Gjenstande kan ombyttes med hverandre.

Museets Samlinger er altfor store, til at de kan udstilles samtidig. Derfor er Museets Udstilling skiftende; men der er dog Grund til, som ovenfor er sket, at skjelne mellem to Slags Udstillinger: de permanente Samlinger og Udstillinger af Gjenstande, som tilhører fremmede.

Udstillingerne af Ting, som tilhører Museets Samlinger, fornyes hvert halve Aar. Snart ordnes de efter Fag, snart efter det anvendte Raamateriale; i Rækker af beslægtede Gjenstande udstilles alt, hvad Museet ejer af Brudstykker, Kopier, Kartoner, Fotografier og Tegninger. Det hele ordnes strengt methodisk, i Reglen paa historisk Grundlag; derigjennem modtager Besøgeren Belæring, selv om kun Nysgjærighed har ført ham til Museet.

2. *Kunstindustrimuseet i Zürich* (*Musée d'art industriel, Kunstgewerbemuseum*). Dette Museum er, ligesom Industri-museet i Basel, knyttet til en faglig Undervisningsanstalt, Kunstindustriskolen, og den samme Direktør, Hr. De Praetere, staar i Spidsen for begge Anstalterne, som har til Huse i samme Lokale.

Hr. De Praetere gaar ud fra det Princip, at Kunstindustri-skolen ikke er et Tegneakademi, men et Inspirations-Centrum, som bør gjøre sin Indflydelse gjældende paa alle Punkter i den industrielle Produktion. Hans Maal er at lade sit Museum bidrage til at virkeliggjøre denne Indflydelse; han betragter det som et Slags Mønsterværksted, hvor Forsøg bliver gjort, og Fremskridt udarbejdes. Saaledes udgjør Museet en Del af det industrielle Liv i Zürich i dettes allermest aktuelle Form. De Ting, Museet køber, er altid de nyeste Frembringelser af fremmede Landes Kunsthaandværk; de udstilles for at kunne bedømmes og bruges til Udgangspunkt for Sammen-

ligning. Den stedlige Industri ledes i Retning af at søge den simple Linje og de fundamentale geometriske Former. Hyppigt udstilles Gjenstandene med en vedføjet Kritik, der understreger deres Mangler. For at gjenføde Kunsthåndværket tvinger Skolen og Museet i Zürich deres Elever til at udføre alle Dele af den Ting, hvortil de har leveret Tegningen. Alt, hvad der laves paa Skolen, forevises for de besøgende, og de udstillede Gjenstande viser paa samme Tid Lærernes Hensigter og Elevernes Fejl. Man gjør ligesaa med de Arbejder, der bliver indsendt til de talrige Konkurrencer, som arrangeres, og i hvilke kun etablerede Mestre og Værkførere kan tage Del. Der har været afholdt fem Konkurrencer i 1906: to i Keramik (550 Fr. i Præmier), to i grafiske Fag (300 Fr. i Præmier) og en for vævede Sager (300 Fr. i Præmie).

Konkurrencen i 1907 har antaget en bestemt Form. Man har forlangt af Deltagerne, at de, foruden at udføre en Tegning, tillige skal tilvirke selve Gjenstanden og beregne dens Fabrikationspris. De stillede Opgaver var: en Portefølje af Læder, et Paraplystativ af Smedejærn og en elektrisk Lampe af drevet Kobber. Ved to andre Konkurrencer lod man sig nøje med Tegningen: af et Glasskab (Montre?) for et Udsalg af Kunstkeramik og en dekorativ Frise til en Mur. Antallet (76 i 1906 og 55 i 1907) af de indsendte Gjenstande vidner om den Interesse, som Museet har formaaet at vække hos Haandværkerne.

I 1906 har der været fire Specialudstillinger af Vævearbejder og Broderier, af Bøger og Bogbind, af Wiener-Artikler og af Keramik.

Museet søger at sprede sin Indflydelse uden for sin egen By gjennem et illustreret Tidsskrift, *Heimkunst*, som bringer Gjengivelser af Ting, der er karakteristiske for en eller anden Retning, og ledsager disse Billeder med kritiske Bemærkninger.

I 1906 er der paa Museet blevet holdt 10 Foredrag af fremmede Specialister: to af Hr. Schulze, Professor i Crefeld, om »tekstilindustrielle Mønstre fra de foregaaende Aarhundreder« og om »de moderne Retninger indenfor Tekstilindustrien«; et af Dr. Jessen fra Berlin om »Kunsten i Typografien før og nu«, to af Hr. Berlage, Arkitekt i Amsterdam, »kritiske Bemærkninger angaaende den gamle Bygningskunst«

og »de moderne Retninger indenfor Bygningskunsten«; to af Dr. Muthesius fra Berlin om »Villaen« og om »Huset i England«; tre af Hr. Lazius, Professor i Zürich, om »den tredje Kunstindustriudstilling i Dresden«.

I 1907 er der paa samme Maade bleven holdt otte Foredrag; fire af Hr. Berlage, Arkitekt i Amsterdam, om »Principerne for og Udvikling af den nye Kunst i Møbler og indre Arkitektur«; to af Hr. Jessen fra Berlin om »Møbelkunsten i vore Dage«, og to af Hr. Schawagel, Professor i Darmstadt »om Keramikens Væsen og dens Betydning for Arkitekturen og Kunstindustrien«.

Til Stadighed afholdes der fælles Specialkursus for Mestre af de to Museer i Zürich og i Winterthur i Forening, og begge Museers Samlinger benyttes herved.

3. *Industriuseet (Gewerbe-Museum) i Darmstadt.* Dette Museum staar, som hele den tekniske Undervisning der i Landet, under Indflydelse af et inderligt Samarbejde mellem det private Initiativ, repræsenteret af »Landesgewerbe-Verein« og de offentlige Myndigheder (»Centralstelle«). Det er ogsaa derfor, at der er saa nøje Forbindelse mellem Museet og Undervisningen.

Samlingerne er ordnet paa følgende Maade:

1ste Gruppe, Tekniske Samlinger: Forskjellige Frembringelser hørende til Haandværket og lille Industri, hovedsagelig i kunstindustriell Retning. Ledelsens Maal er at udvide Kjendskab til de nye Former og Fremgangsmaader gennem skiftende Udstillinger, medens Museet sørger for at beholde et vist Antal af saadanne Ting, der egner sig til at uddanne Haandværkernes og det kjøbende Publikums Smag.

2den Gruppe, Pædagogiske Samlinger: Modeller, Materiel osv. til faglige Skoler.

3dje Gruppe, Kunstneriske Samlinger: Billedhuggerkunsten repræsenteret ved klassiske Modeller fra Kunsthøjskolerne. Dog er der ogsaa kunstindustriell Skulptur og andre Frembringelser af anvendt Kunst.

4de Gruppe, Udstilling af moderne Værktøj for Haandværk og lille Industri. Denne Samling, som optager hele Stueetagen, ejes af »Central-Handwerkergesellschaft«, et Selskab til Frembringelsers Afsætning under kommerciel Form,

som af Staten modtager som Laan en Kapital, der er ligesaa stor som den, der tegnes i Aktier af Medlemmerne (100,000 Mk. fra begge Sider). Et betydeligt teknisk Bibliothek besøges aarligt af 9—10,000 Haandværkere, som kommer og arbejder der om Aftenen, kopierer Tegninger o. lign.

»Centralstelle« underretter de interesserede om alt, hvad der foregaar paa Museet, gjennem Udgivelsen af en maanedlig Beretning.

4. *Industrimuseet i Stuttgart.* Museets Virkemaade beror paa et Kompromis mellem forskellige Principper. Det er klart, at man har sat sig Belæring som Maal, men man synes at sætte Pris paa at besidde Originaler; naar man ikke har dem, lader man ikke lave Kopier, undtagen enkelte Afstøbninger af Arkitekturstykker.

Samlingerne udstilles, ligesom de er opstaaede, nogle efter en industriel Plan: efter Raamaterialets Beskaffenhed; andre ordnede ethnografisk.

I Würtemberg er Decentralisationen i Kurs. Naar der findes et nationalt Museum, er det for at danne en rigere og betydeligere Kjærne af Samlinger, der bagefter bliver stillet til Raadighed for de forskellige Byer i Landet.

Denne centrale Samlingskjærne omfatter tre Slags Gjenstande: kunstindustrielle Samlinger, Maskiner, Bøger og Stik. Distrikts-Udstillingerne ude i Landet, der iværksættes af Centralstyrelsen, som har den øverste Ledelse af Museet, omfatter hyppigt kunstindustrielle Samlinger og altid Maskiner. Model-samlinger og Bøger (Stik, Tegninger osv.) er Gjenstand for Udlaan.

I de sidste Aar har man særlig bestræbt sig for at udvikle Museets tekniske Del. I den Hensigt er der bleven oprettet et særligt Laboratorium med et Personel af Industrikemikere. Der henvender Haandværkerne sig til tekniske Konsultationer: Undersøgelser eller Analyser af Raastoffer, som de har kjøbt osv. Det tekniske Personale paa dette Laboratorium har Forpligtelse til at holde Foredrag allevegne, hvor en Gruppe Haandværkere anmoder derom. Disse Foredrag holdes i Rækker for hvert Haandværk og omhandler for hvert Fags Vedkommende Mangler og Forfalskninger ved de almindelig brugte Raamaterialer.

Paa den anden Side har Afdelingen for Maskiner og Værktøj ogsaa faaet en vis Udvidelse. Udstillerne skal ikke betale Pladsleje, men de Maskiner, som de udstiller, skal altid kunne bruges til Eksperimenter og praktisk Undervisning.

Resultatet af de Undersøgelser, som anstilles af det tekniske Personale, der er knyttet til denne Afdeling af Museet, gjøres bekendt gennem en Vandreundervisning, der gives under Form af Foredrag og Forevisninger. Til Brug for Forevisningerne har man ladet konstruere en Række Miniaturmaskiner, som egner sig godt til Vandreundervisning, da Læreren med Lethed kan føre dem med sig. Centralstyrelsen iværksætter ogsaa periodiske Udstillinger af Værktøj og Motorer i forskjellige Egne af Landet. Det er denne Methode, man foretrækker i Württemberg; den sikrer den størst mulige Spredning af de nye og forbedrede Metoder, som man ønsker at gjøre Haandværkerne bekendt med.

Disse Udstillinger af Samlinger og Modeller forbliver fra syv Uger til tre Maaneder paa de Steder, hvor en stedlig Styrelse eller en Gruppe interesserede skaffer Lokale og søger for Tilsyn dertil. Centralstyrelsen udlaaner Samlingen, afholder Omkostningerne med Opstilling og Transport, iværksætter Foredragene og udsender Lærerne, hvis Honorar den betaler.

5. *Industri-museet i Nürnberg.* Der findes i Nürnberg to Museer: Industri-museet og det germaniske Museum. Disses Bestaaen ved Siden af hinanden forklarer, at det tekniske Synspunkt er det herskende paa Industri-museet. Alle Gjenstande, der hører ind under Begrebet retrospectiv Kunstindustri, er henvist til det germaniske Museum.

Industri-museet i Nürnberg er skabt af Ønsket om at omplante til Bajern den Kunstindustri, der fejrede saa store Triumfer paa Udstillingen i Paris 1867. I Begyndelsen var det udelukkende et Museum, indrettet i et Lokale, der var uden Forbindelse med nogen Art af Skole, og Haandværkerforeningens (Gewerbeverein's) Indflydelse havde sikret Værktøjet en fremtrædende Plads paa Museet. Men snart blev Museet til et virkeligt Undervisningscentrum gennem de derunder oprettede Mesterkursus (Meisterkurse), gennem Vandreundervisning og gennem de faglige Foreningers Propaganda og Tilsyn. Denne Undervisning tog først Sigte paa Værktøj og

Fagenes Teknik, men i de sidste Aar er den bleven forøget med Undervisning i Kunstindustri.

I Følge sine Love ledes Museet af et Landsraad (Landesausschuss), som supplerer sig selv, og som i Øjeblikket omfatter 13 Æresmedlemmer og 85 ordinære Medlemmer i 32 Byer. Dette Raad vælger en Bestyrelse, bestaaende af en Præsident, en Sekretær, deres Suppleanter og 14 andre Medlemmer. Alle Bestyrelsesposter er Æreshverv. Den virkelige, daglige Ledelse er overdraget en Overdirektør, der bistaas af en Direktør og forskellige Funktionærer ved hver Afdeling.

Det er, ud fra det i denne Bog anlagte Synspunkt, af Interesse at lægge Mærke til, hvorledes Museet i Nürnberg er delt i Afdelinger, der svarer til de forskellige Opgaver for den tekniske Undervisning, nemlig følgende:

A. *Modellsamlingen og Tegnekontoret.* Første Etage i Hovedbygningen er helliget denne Afdeling. En stor Sal bruges til midlertidige Udstillinger, Sal Nr. 1 til de specielle Renæssancesamlinger, Sal Nr. 2 til Møbler, Sal Nr. 3 til grafiske Fag, Sal Nr. 4 til Keramik, Sal Nr. 5 til Vævearbejder, Sal Nr. 6 til Metalarbejder. Kataloget indeholder omtrent 9000 Gjenstande, som helt og holdent ejes af Museet; de er væsentlig ordnede efter Gjenstandenes Beskaffenhed, med Underafdeling efter Tidsaldre.

I 1901 har 26,280 Mennesker besøgt disse Samlinger. Museet har regelmæssig udlaant Gjenstande til Skolerne til Undervisningsmateriale; til Haandværkere udlaanes industrielle Værker og Tegninger. Et Tegnekontor leverer forskellige Arbejder paa Bestilling for private: Udførelse af Tegninger efter en bestemt Stil, Gjennemsyn af Tegninger og Planer, som Haandværkere har udkastet, eller Udarbejdelse af tekniske Planer.

Dette Kontor staar opført paa Budgettet med en Indtægt af 8,463 Mk.

B. *Bibliotheket og Modellsamlingen.* Museets anden Etage er helliget denne Afdeling. Først er der en stor Læsesal, dernæst Bibliothekets Lokaler og endelig Modellsalen, to Tegnesale og Bibliothekarens Kontor. Det særlige Katalog for denne Afdeling sluttede i December 1906 med Nr. 8737. Der taltes 16,584 besøgende paa Læsesalen og 9,265 paa Tegne- og Mo-

delsalene. Denne Afdeling har tilstaaet 568 Udlaan, bestaaende af 757 Værker, 3218 særskilte Plancher, 128 Tegninger, 7 Afstøbninger, 117 Træmodeller osv.

Under de forskellige Mesterkursus var Tegningerne, som udstilles under Glas, ordnede efter de paagældende Fag. Nyanskaffelserne gjøres bekendt for Publikum og anføres i Aarsberetningen.

C. Afdelingen for Mekanik. Denne Afdeling optager den nye Maskinbygning. Den omfatter fire Underafdelinger: Kontoret for tekniske Oplysninger, for industriel Ejendomsret, Kontoret for industrielle Prøveundersøgelser og den permanente Udstilling af Værktøj for den lille Industri. Denne Afdeling har i 1906 behandlet 5360 Sager.

Oplysningskontoret har til sin Raadighed en Samling af 200 Adressebøger fra de vigtigste Byer Verden over; det giver Oplysninger om Frembringelsernes Oprindelse og om de vigtigste Markeder. (1200 Forespørgsler i 1906).

Prøveanstalten har undersøgt 1407 Prøver af forskellige Materialier, Sten, Kalk, Metaller osv. med Hensyn til deres Beskaffenhed, deres Modstand, deres Kvalitet osv.

Den permanente Udstilling for Værktøj til den lille Industri, der omfattede 40 Udstillere, har været besøgt af 14,238 Personer. Funktionærerne ved denne Afdeling har holdt talrige Foredrag for Grupper af Haandværkere, særlig under hvert af de faglige Mesterkursus.

D. Den elektriske Afdeling. Denne Særafdeling blev oprettet i 1900; i 1906 behandlede den 2779 Sager. Afdelingen beskæftiger sig med at godkjennde elektriske Installationer og at give Oplysninger, iværksætte Kontrol eller Maalinger med Hensyn til Apparaternes Styrke, Kraftforbrug osv. Funktionærerne er forpligtede til, særlig under Mesterkursussene, at give Undervisning angaaende Maskiner, der drives ved Elektricitet.

E. Den kemiske Afdeling. Denne Afdeling optager for for Tiden hele Kjælderetagen og en Del af Stueetagen i den nye Maskinbygning. Den behandlede i 1906 4237 Sager, af hvilke 1411 var Analyser af salgbare Frembringelser, og den tager sin betydelige Del af Foredragene, forsaavidt som de omhandler Kjendskaben til de Raamaterialier, der bruges af

Haandværkerne. Af de 1411 Analyser, som overdroges den, drejede den største Del sig om Farvestoffer til Legetøj, om Stoffe, Papir, Olier osv. Af de 190 Foredrag, som er bleven holdt af Personalet der, indgik de 160 under Mesterkursusene for Snedkere, Malere og Skomagere; 13 Foredrag blev holdt ved Vandreundervisninger og 16 havde Karakter af Specialundervisning.

F. Der findes endnu en særlig *Afdeling for teknisk Raadgivning i Bryggeriindustrien*. Denne Afdeling, som nylig er oprettet, er meget skattet af den lille Industri i Omegnen. Den behandlede i 1906 6272 Sager af hvilke 4695 var Analyser, 273 tekniske Raad, osv.

2den Afdeling.

Midler, som kan anvendes efter Læretiden under Udøvelsen af Professionen.

Under denne Undersøgelse betyder Haandværkeren den lille Mester, der paa en Gang er Producent og Handlende, saaledes som den traditionelle Haandværkertype er.

Uafhængighed, eller nøjagtigere: økonomisk Selvstændighed, er Mellemklassernes karakteristiske Ejendommelighed, og det er ogsaa den, som det er af største Betydning for Samfundet at bevare. »Det, som Staten i dette Spørgsmaal bør arbejde paa, er, at der mellem en blomstrende Storindustri og en Arbejderklasse, hvis Kaar stadig bedres, skal bevares Plads for de Hundredetusinder af smaa selvstændige Mestre . . . hvis Tilværelse ikke blot er af Betydning for den sociale Organisation, men ogsaa for det økonomiske Livs Fremskridt«¹⁾.

Naar jeg her undersøger Betingelserne for at udvikle Haandværkerens Konkurrenceevne, gaar jeg ganske naturligt ud fra hans økonomiske Selvstændighed som Grundlag. Saa længe han ikke er Mester, etableret for egen Regning, er han endnu i Udvikling — befinder sig saa at sige i en Foreløbighedstilstand. Konkurrenceevnen vil først ret kunne vurderes fra den Dag, da han for egen Regning maa maale sig med Industrien.

Jeg mener, at Haandværkeren, for at han skal kunne holde Stillingen og end mere for at trænge ind paa Modstanderens

¹⁾ Tale, holdt af Handelsministeren i det østerrigske Herrehus den 11. Januar 1907, gjengivet i Annalen der Gewerbeförderung, 1. Bind, S. 371 o. fig.

Territorium, maa med Hensyn til personlige Egenskaber være dygtig i sit Fag, vel underrettet om Kampens økonomiske Vilkaar og i Besiddelse af saadan Bøjelighed, at han formaar at tilpasse sin tekniske Fremgangsmaade og sin Salgsmethode efter Forholdene.

De Uddannelsesmidler, som jeg allerede har anbefalet, kan have forberedt ham til alt dette; men det synes klart, at deres Virkninger bør gjøres varige og stadig fornyes. Der maa sørges for en Fortsættelsesundervisning, periodisk og af kortere Varighed, som kan vedligeholde Udviklingssmidigheden og gjøre Haandværkeren opmærksom paa tekniske eller kommercielle Nyskabelser eller Forbedringer.

Der behøves endvidere, foruden disse personlige Egenskaber, en Samvirken af Omstændigheder, der kan skabe et tilstrækkelig gunstigt Grundlag for Kampen. Terrænet maa være til at forsvare og Vaabnene lige, om ikke aldeles ensartede.

Det falder derfor ikke udenfor det stillede Spørgsmaals Grænser at undersøge, hvorledes man kan sikre Haandværkerens Konkurrenceevne en større Virkekraft ved at skabe de bedst mulige Vilkaar for hans egen Udvikling og hans Uøvelse af Konkurrenceevnen, væsentlig gennem Sammenslutning og ved en gunstig Organisation af Kreditforholdene.

4de Kapitel: Fortsættelses-Undervisning.

Den fortsættende Undervisning (*l'enseignement complémentaire*) bør være baade af teknisk og økonomisk Art.

Den Haandværker, som daglig udøver sit Haandværk, har al ønskelig Lejlighed til at vedligeholde sin manuelle Færdighed og sit gode faglige Haandelag samt til at udvikle sin Smag ved at søge at fremstille det bedst mulige Arbejde.

Men under Nødvendighedens Tryk optages han helt af sit daglige Arbejde, og det kan være, at han hverken faar Tid eller Lejlighed til at holde Skridt med Fagets uafbrudte Udvikling: nye Maskiner, forbedret Værktøj, anderledes tilberedte Raamaterialer, nye Ting, der fortrænger de gamle tilvante Frembringelser, osv. Han vil sikkert hverken have tilstrækkelig Aandsfrihed, overlegen Dømmekraft, Tid eller almindeligt Overblik til paa egen Haand klart at vurdere den økono-

miske Udvikling og i Tide foretage den nødvendige Svingning for ikke at blive draget ind i en Krise.

Alt dette bør være Æmner for en Fortsættelsesundervisning, som det er ganske nødvendigt at oprette, hvis man vil holde Konkurrenceevnen oppe paa normal Højde og ikke i hver Generation se sig nødsaget til at søge Midler til at raade Bod paa en Krise. Øjeblikket er imidlertid endnu ikke kommet til at undersøge, paa hvem Pligten til at ordne en saadan Undervisning hviler; det kommer jeg tilbage til i anden Bog af dette Arbejde. Her skal jeg kun undersøge, hvorledes denne Undervisning bør indrettes for at svare til det Maal, som jeg opstiller for den.

Men før jeg skrider dertil, vil det ikke være unyttigt at sige et Par Ord om de Ideer og Metoder, som afviger fra mine.

Medens jeg her har beskrevet, hvad der bør læres ved Fortsættelsesundervisningen, har jeg til en vis Grad brudt Staven over den Undervisning, som man kunde kalde den supplerende og rekapitulerende Undervisning — Erstatnings- eller Repetitions-Undervisning. Skal man, naar en Mester en Gang er etableret for egen Regning, for ham indrette en Undervisning, der kan raade Bod paa hans ufuldkomne forudgaaende Uddannelse, og som paa en Maaned eller seks Uger skal lære ham, hvad han burde have lært i de tre eller fire Aar, han var i Lære, og fuldstændiggjort i de derpaa følgende Svendear?

Det tror jeg ikke er muligt. Der kan være Tilfælde, hvor saadan Undervisning kan forsvares; men for at det skal være Tilfældet, maa der have været Fejl et eller andet Sted — Fejl hos Lærlingen eller hos hans Mester, eller den faglige Uddannelse maa have været utilstrækkelig ordnet, forhastet eller uforstandig. Og saa er man ude i unormale Forhold, der ikke kan danne Grundlag for et System. Hvis man for Alvor vil udvikle Haandværkernes Konkurrenceevne, maa det være det første og allermest paatrængende at forhindre den Art Fejl og skabe en samlet Ordning, som gjør deres Gjentagelse usandsynlig, om ikke umulig. Dette vil give bedre Resultater end nogen anden Methode.

Den supplerende Undervisning kan have Resultater — lad mig skynde mig med at erkjende det —, men det maa i

høj Grad befrygtes, at den demoraliserer Haandværkerne derved, at den til en mangelfuld og ufuldstændig Uddannelse, som de *har* faaet, og som allerede har gjort sin skadelige Virkning, føjer en ny Uddannelse af uklar Beskaffenhed, som slet ikke faar Tid til at trænge igjennem og gjøre Virkning. Den kan ogsaa forvirre Haandværkerne paa anden Maade, nemlig ved at kaste dem pludselig ind i Forhold, som er forskjellige fra dem, de er bestemt til at leve under — ved at sætte dem ind i en Produktionsmaade, som ikke svarer til de stedlige Krav, de har at tilfredsstille, og ved at lære dem at haandtere Værktøj, som kun kan benyttes ved en intensiv Produktion, men som virker aldeles uforholdsmæssigt overfor en Haandværkers Kundekreds.

Overfor det preussiske System med »smaa Mesterkursus« og det belgiske System med korte Undervisningskursus af mellemste Grad kan denne Kritik vel ikke anvendes. Men begge gaar ud fra den beklagelige Kjendsgjærning, at de etablerede Haandværkeres Uddannelse lader meget tilbage at ønske, og de udgjør hvad jeg vil kalde en Overgangs-Foranstaltning, bestemt til saa vidt muligt at raade Bod paa Fejl, som er begaaet, men mod hvis Gjentakelse der nu er truffet Foranstaltninger. Det er vistnok sandsynligt, at denne Undervisning, hvis den taalmodig bliver gjentaget, vil faa Indflydelse paa de allerede etablerede Haandværkeres Konkurrenceevne; men i det Øjeblik, man vil lægge Grunden til en virkelig og varig Udvikling af Konkurrenceevnen, maa man dog energisk hævde, at intet kan nogensinde raade Bod paa Mangler ved en forudgaaende Uddannelse.

Og hvad skal man saa mene om den rekapitulerende — gjenopfriskende — Undervisning?

I Princippet er der ikke noget at indvende mod denne Art Undervisning. Tværtimod, det er altid godt fra Tid til anden at gjenopfriske Erindringen om Theorien og paany at lade sin Praksis belyse af Princippernes Lys. Men behøver det at ske gennem en Undervisning? Er Haandbogen ikke her det selvskrevede Læremiddel? Den er et bekvemt Middel, som Haandværkeren altid har ved Haanden, som han kan raadspørge i Løbet af nogle Minutter, og som altid kan give fuldstændig Besked, bringe Enhed til Veje i alt og gjøre det muligt at henhøre hver Enkelthed til sin rette Plads i Hel-

heden; uden at trætte unødigt, tilfredsstiller den Videbegjærligheden i samme Øjeblik, som den melder sig.

Desuden vil den daglige Praksis ikke tillade Haandværkeren at glemme Principperne for hans Virksomhed, thi han maa jo uophørlig anvende dem, undtagen maaske for de Tilfælde, der ligger udenfor hans daglige Arbejde — de Frembringelser, som hans Kundekreds ikke forlanger, og som han derfor ikke har Lejlighed til at udføre under Udøvelsen af Konkurrencen.

Der er en Ting, som den rekapitulerende Undervisning kan lette: det er Vedligeholdelsen af Udviklingssmidigheden eller Evnen til at slaa ind paa nye Baner. Dertil er det imidlertid ikke nødvendigt, at Programmet er alsidigt; det kan meget godt indskrænke sig til at rekapitulere (opfriske) en bestemt Del af Faget, næsten som en Biting. Ofte vil Læreren have en eller anden bestemt nærførestaaende Omdannelse af Faget for Øje, og hele hans Undervisning vil da naturligvis tage Sigte derpaa.

1. Fortsættelsesundervisningens Form og Methode.

Fortsættelsesundervisningen maa gives i kortvarige Kursus, adskilte ved Mellemrum. Dette følger paa én Gang af Undervisningsstoffets Natur og af Elevernes Livsvilkaar. Undervisningsstoffet kommer lejlighedsvis. Nye Opfindelser gjøres nu og da, med Tidsmellemrum; de spredes ikke alle med samme Hurtighed, og Resultaterne af de første Erfaringer er ikke altid lige heldige.

Naar en Opfindelse er naaet ind paa det praktiske Arbejdes Omraade, er det absolut nødvendigt, at Undervisningen straks griber den og spreder Kjendskab til den i de paagjældende Kredse. Det er ikke nok theoretisk at forklare den nye Fremgangsmaade, Frembringelse eller Maskine for Haandværkerne; for rigtig at gjøre Indtryk paa dem og skabe en virkelig Overbevisning hos dem maa man lægge stærk Vægt paa Nyhedens Værd som Konkurrencemiddel, og derfor maa man gribe til den bedste af alle Undervisningsmetoder, nemlig den praktiske Paavisning. Derfor bliver det den anden Ejendommelighed for denne Undervisning, at den maa være eksperimentel, og det kan den være paa forskjellig Maade.

Der er for det første den demonstrative (direkte Paavisnings) Methode. Den bestaar i, at der til det Lokale, hvor Undervisningen gives, bringes en Prøve af det paagjældende Produkt eller et Eksempel af den paagjældende Maskine (i formindsket eller naturlig Størrelse), og saa udføres der et til Eksempel tjenende Arbejde. Denne Methode er interessant; den frembyder altfor mange Fordele, til at man kan forkaste den, og man skal ikke letsindigt give Afskald paa den. Men dog er den ikke uden Ulemper.

Selv om Methoden vækker Tilhørernes Nysgjærrighed og formaar at holde deres Opmærksomhed fangen, kan den dog ikke gjøre et tilstrækkelig overbevisende Indtryk paa dem. Netop det, at Arbejdet kun har Karakteren af en Forevisning, gjør det ufuldkomment, idet det ikke belyser Nyhedens kommercielle Betydning. Maskiner i formindsket Størrelse er morsomt Legetøj, men man tror ikke rigtig paa deres Arbejdsdygtighed; Maskiner i naturlig Størrelse er vanskelige og tunge at transportere, og naar de sættes i Gang uden virkelig at producere kommercielt, holder Tvivlen sig ogsaa overfor dem. Endelig kan der være Tilfælde, hvor det er umuligt at demonstrere en Fremgangsmaade paa belærende Vis udenfor et Værksted.

Af alle disse Grunde i Forening synes det uundgaelig nødvendigt, at det blot belærende Eksperiment fuldstændig-gjøres gennem et virkeligt Arbejdsforsøg; et eller andet Sted maa man have en virkelig Installation, hvor der kan produceres under normale Forretningsforhold, og som man kan henvise til, naar det gjælder om at besejre mistroiske Tilhøreres undertiden berettigede Tvivl. Derfor maa man fuldstændig-gjøre Vandreundervisningen med en fast Forsøgsstation.

Denne Undervisning maa, som vi har sagt, fortrinsvis være en Vandreundervisning. De Elever, for hvilke den er bestemt, er helt og fuldt optagne af deres Bedrift; de er etablerede for egen Regning, de har begyndt at danne sig en Kundekreds, og de maa være til deres Forbrugeres Tjeneste for at tilfredsstille disses Krav. Forbrugerne eksisterer og giver sig uafbrudt til Kjende, forudsætter vi da; thi hvis dette ikke var Tilfældet, havde det været urigtigt af Haandværkeren at blive selvstændig. Det vilde have været uforsigtigt af ham at gaa over fra det foreløbige Stadium som Svend til at grunde en

selvstændig Forretning, hvis han ikke i Forvejen havde forvisset sig om, at der var Trang til en saadan, og alt hvad man derefter vilde gjøre for ham, vilde da let have vist sig ganske spildt.

Men hvis dette er rigtigt, maa man erkjende, at man udsætter sig for at gjøre Haandværksmestre stor Skade ved at kalde dem bort fra det Sted, hvor de driver deres Virksomhed. Det er langt at foretrække at bringe denne periodiske Undervisning ud i deres nærmeste Omgivelser, for at den ikke skal skade dem i Udøvelsen af deres Bedrift.

2. Nogle Eksempler paa Fortsættelsesundervisning.

I Aaret 1884 begyndte man i Storhertugdømmet Baden praktiske Kursus for Haandværksmestre (Uebungskurse für Handwerksmeister). I deres første Skikkelse var disse Kursus en supplerende Undervisning; det vil da have Betydning at faa oplyst, hvilke Iagttagelser der bragte Bestyrelsen til at gaa over til periodisk Fortsættelsesundervisning i Stedet.

Jeg har gjort Ingeniør Mattenklott fra Karlsruhe dette Spørgsmaal. »Min Erfaring«, svarede Hr. Mattenklott, »har bragt mig til at opgive de langvarige Kursus, der omfattede alle til et Fag hørende Kundskaber. Med dem begyndte vi, men de mislykkedes. Det er ikke muligt at holde Haandværkere borte fra deres Forretninger i lang Tid; de, som kommer under saadanne Forhold, er enten saa solidt etablerede, at alt hos dem udføres af Værkførere, eller ogsaa saa mislykkede, at der ikke er noget at haabe for dem. Og selv om man ogsaa kunde beholde dem 5—8 Uger, vilde det alligevel være umuligt paa den Tid at bibringe dem paa en Gang Fagets Theori og dets praktiske Haandelag. Derfor har jeg dannet mig en anden Plan for Mesterkursussene. De skal efter min Mening samle et begrænset Antal Elever af Gjennemsnitskvalitet og give dem Lejlighed til at sætte sig ind i en eller to Nyheder, alt efter Øjeblikkets Behov«.

Paa den Maade gik de badensiske Mesterkursus ind under Kategorien Fortsættelsesundervisning. Æmnerne for disse Kursus skifter hvert Aar, og det er ofte de i Sagen interesserede, der selv vælger de Spørgsmaal, der skal behandles; den nøje Forbindelse, der bestaar mellem det badensiske Centralbureau

og Haandværkerforeningerne, yder her en meget værdifuld Hjælp. Gjennem dem kjender Bureauet baade Haandværker-nes Behov og deres Ønsker. Der er ikke længer noget fast Lærerkorps; Valget af Lærer beror paa det Æmne, der skal undervises i.

Jeg skal nævne nogle Eksempler for at give et bedre Begreb om, hvorledes denne Institution virker.

Et Aar meddelte Snedkerne gjennem deres faglige Organisation, at de havde stor Lyst til at lære at give deres Møbler en vis mat Politur og en vis Bejtsning, saaledes som den fandtes paa nogle Møbler, der var udstillet af Firmaet X., en stor Fabrikant der paa Stedet. Centralbureauet satte sig i Forbindelse med Lederen af dette Firma og fik af ham Tilladelse til, at hans Værksfører blev Lærer ved et Mesterkursus mod et bestemt aftalt Honorar. De første Timer brugtes til at gennemgaa de Træsorter, paa hvilke disse Bejtser kunde anvendes; derpaa fulgte Tilberedelsen af Bejtserne, alt efter hver Træsorts Natur, og saa Anvendelsen af Bejtserne og det rette Haandelag under Arbejdet. For rigtig at gennemføre Undervisningen maatte man have Møbler. Forholdene ved Udførelsen er nemlig ikke de samme paa en plan Prøve og paa forarbejdede Overflader. Firmaet udlaante da ogsaa ubejtsede Møbler, og Kursus'et, som derved blev fuldt praktisk, endte altsaa med, at hver Elev udførte virkeligt Arbejde paa et Møbel, bestemt til Salg. Der blev kun optaget 10 Elever paa dette Kursus; men det maatte gjentages 6 Gange i et Aar.

Et andet Eksempel: Kursus for Sadelmagere. De paa-gjældende Foreninger beklagede sig over, at man ikke længer kunde finde en Haandværker, der forstod at lave et godt Seletøj. Det billige Fabriksarbejde havde fortrængt Arbejdet efter Maal til stor Skade for Hestene, der ofte fik Saar, fordi der ikke ved Seletøjets Forarbejdning blev taget Hensyn til deres individuelle Bygning. Kontoret opsøgte saa en Sadelmager, der var i Stand til med egne Hænder at lave et fuldkomment Seletøj, og da det havde sikret sig hans Bistand (250 Mk. for 14 Dage), henvendte Kontoret sig endnu til en Mellemand og til en stor Seletøjsfabrikant. Det blev de tre Lærere. Man fik en Vognmand til at bringe alle sine Heste hen i »Gewerbehalle«s Gaard. Eleverne kunde da paa levende Modeller studere de Forskjelligheder i Legemsbygning,

som de skulde forstaa at tage Hensyn til. Endvidere lærte de efter Billedtavler Hestens Anatomi, og medens de om Dagen arbejdede hver paa et Seletøj, var Aftenerne optagne af Undervisning i Bogholderi, Handelskundskab og Kjendskab til de anvendte Raamaterialer. Hver Elev kunde medtage det Seletøj, han havde lavet, mod at betale Prisen paa det medgaaede Materiale.

I Belgien er der fra 1903 oprettet periodiske Kursus for Haandværkere med Karakter af Fortsættelsesundervisning. For at give en Forestilling om, hvorledes disse Kursus er indrettede, skal jeg her anføre Programmerne for enkelte af dem:

1. For *Tapetserere*: Møblementets Udvikling; Tilskæring og Drapering; Tapetserernes Rolle ved Boligens Dekoration; Stofferne fra Kompositionens og Farvens Synspunkt.

2. For *Frisører*: Den nye Teknik vedrørende kunstigt Haar; Apparater til antiseptisk Brug; nye Frisurer med Prydelser og Ædelstene.

3. For *Skræddere*: Undervisning i fransk, engelsk, berlinsk og wiensk Tilskæring af Lærere, der udøver Faget i de nævnte Lande; Arbejde for Kunder af abnorm Legemsbygning.

4. For *Installatører*¹⁾: Den moderne Belysning efter de nyeste Opfindelser; Opvarmning og Ventilation.

Ligesom i Baden bestemmes disse Kursus af Øjeblikkets Trang; Programmet aftales mellem Mellemstandskontoret og de i Sagen interesserede faglige Organisationer; man kan derfor føle sig vis paa, at de nøje svarer til Øjeblikkets Krav, og de iværksættes under saa rummelige Former, at de kan afpasses efter alle Udviklingsbevægelser. Der er intet fast Lærerkorps knyttet til dem; i hvert enkelt Tilfælde og for hver Specialitet søger man den Mand, der er bedst egnet til at undervise, og man lønner ham for hans Ulejlighed paa en saadan Maade, at man ikke i Fremtiden behøver at føle sig forpligtet overfor ham, hvad der tillader at veksle ubegrænset med Lærere. Disse Kursus har været afholdt i intensiv Form, det vil sige paa to eller tre Dage, naar man havde hidkaldt Lærere fra andre Lande, som nødvendigvis kun kunde blive en begrænset Tid; til andre Tider er de afholdt med en Uges eller

¹⁾ Bronziere Appareilleurs.

fjorten Dages Mellemrum, men altid saaledes, at de Haandværksmestre, som man indbød dertil, ikke derved hæmmedes paa skadelig Vis i Driften af deres Forretninger.

Periodisk Undervisning og Vandreundervisning er ogsaa bleven indført i Østerrig under Omstændigheder, som det er værd at lægge Mærke til, fordi de rører ved selve Spørgsmaalets Kærne, og fordi disse Kursus ogsaa støtter sig paa Erfaring.

I en til Kultus- og Undervisningsministeren afgiven Betænkning¹⁾ oplyses, at Fagskolerne egentlig ikke har haft den heldbringende Indflydelse paa det mindre Haandværks Trivsel, som man havde ventet. Der angives to Grunde dertil: Skolerne har kun Betydning for det begrænsede Landomraade, hvor hver af dem findes, og man kan ikke lægge Skoler overalt; endvidere har Skolerne ikke tilstrækkelig nøje Føling med det praktiske Haandværk. Betænkningens Forfatter forklarer saa, hvorledes Regeringen i Aaret 1907 forsøgte at udfylde denne Mangel ved den faglige Undervisning ved at indrette Vandreforedrag ved Hjælp af det almindelige Lærerpersonale. Han hævder, at Resultaterne har været saa gode, at der al mulig Grund til for Fremtiden at gennemføre Vandreundervisning systematisk. Mestrene har derved lært Skolen bedre at kjende og at skatte de varige Tjenester, som den kan yde dem i Retning af stadig at holde dem paa Højde med Fremskridtet, med nye Opfindelser og Forandringer af Markedet. Lærerne er paa den anden Side komne i Berøring med den industrielle og kommercielle Virkelighed, og dette har straks sat sit Præg baade paa deres Undersøgelser og deres Undervisning.

Det ministerielle Dekret, som gennemførte denne Betænkningens Konklusioner, udkaster følgende Program for den nye Ordning:

1. Vandreundervisningen skal have til Maal at udvikle Kjendskab til de tekniske og kunstneriske Fremskridt hos de smaa og mellemstore Haandværkere og Industridrivende.

2. Ved Valget af Lærerkæfter (Lærere eller Værkførere)

---

¹⁾ Zentralblatt f. d. gewerbliche Unterrichtswesen t. XXII, 3dje Bind, Betænkning af Dr. Müller.

skal man tage Hensyn til deres særlige Dygtighed paa de specielle Omraader, der udgjør Emnet for hver enkelt Række af Kursus.

3. Vandrelærerne skal sætte sig i Forbindelse med de paa-gjældende Parter paa hvert af de forskjellige Steder, der hører til deres Rejseomraade, i den Hensigt:

a) sammen med dem at søge Midler til at gjøre Forbindelsen mellem Skolen og Haandværkerne stadigere og inderligere, og til at højne Haandværkernes tekniske og kunstneriske Standpunkt;

b) at give praktiske Raad angaaende alle Emner, der vedrører Industrien: Forbedring af Værktøjet, nye Maskiner, bedre Uddannelse af Arbejderne, osv.;

c) at stille gratis til Raadighed for Haandværkerne de Modeller og Tegninger, som udarbejdes af det østerrigske Kunst- og Industrimuseums »Lehrmittel-Bureau« (Kontor for Læremidler) i Wien.

I bestemte Tilfælde kan Programmet for en Vandreunderundervisning indskrænkes til bestemte Grene af et Fag eller bestemte specielle Arbejder, med Hensyn til hvilke der føles stærk Trang til øjeblikkelig Forbedring.

Lærerne skal omhyggelig forhøre sig om, hvorvidt de tidligere Elever af Fagskolerne udvikler sig heldigt, og i hvilken Grad den i Skolerne modtagne Undervisning har været dem til Nytte i det praktiske Liv.

5. Hver Lærer faar sine Udgifter til Rejse og Ophold dækkede efter de gjældende Regler samt et Honorar i Forhold til Arbejdets Varighed og Vanskelighed. Undervisningen gives i Ferierne.

Ledelsen af Industrimuseet i Nürnberg, der først havde indrettet periodiske supplerende Kursus, som skal omtales i det følgende Afsnit, og som er den mest radikale Anvendelse, der kjendes, af denne Methode, har derpaa ligeledes oprettet periodiske Vandrekursus, som hører ind under Fortsættelsesundervisningens Type.

Jeg skal her nævne de vigtigste:

I Aaret 1901 blev der afholdt 4 Slags *Kursus*, nemlig

1. Særlige Forelæsninger (ikke sammenhørende i Kursus) over specielle Emner, saaledes af Overingeniør Barth: »Vore

Stueure før og nu«; af Ingeniør Hammer: »Den nye Teknik« og »en ny hydraulisk Presse«; af Hr. Réé: »Den standende Strid i Kunstindustrien«, osv.

2. Forelæsningsrækker, der danner en samlet Undervisning: Af Hr. Réé »De italienske Malere fra Giotto til Veronese«, 10 Forelæsninger; samme: »Dekorations- og Billedhuggerkunsten under den italienske Renæssance«, 9 Forelæsninger med Lysbilleder; af Ingeniør Wunder: »Den elektriske Strøm som Drivkraft og dens Anvendelser«, 8 Forelæsninger.

3. Egentlige tekniske Forelæsninger for Smede, Mekanikere og Montører. Hr. Barth: »Maskinkonstruktøren« og Hr. Leidel: »Galvanoplastikken« og »Maling paa Metal«.

4. Praktiske Øvelser i faglig Tegning 1) for de samme Fag som nys nævnt af de Herrer Hammer og Scheude; 2) for Snedkere og Kunstsmede af de Herrer Höllfrisch og Eberlein.

Disse Kursus blev snart til Vandrekursus, takket være Samarbejdet med de paagjældende faglige Organisationer. Hoved-Talsmanden for Udførelsen af disse Kursus er de bayerske »Gewerbevereines« (Haandværkerforeningers) Forbund.

3. Nogle Eksempler paa supplerende Undervisning.

Bajern har i Industrimuseet i Nürnberg indrettet Kursus for Mestre, der paa det nøjeste svarer til Principperne for den supplerende Undervisningsmethode. Jeg skal derfor gaa lidt nærmere ind paa deres Virkemaade.

Et Kursus's Varighed er ikke under 4 Uger, og det Maal, der tages Sigte paa, er en sidste og endelig Uddannelse af de Mestre, som tager Del i dem. Foruden den egentlige tekniske Undervisning gaar de ud paa at meddele almindelig Dannelse ved Berøring med den store By, ved flittige Besøg paa Museer og Fabrikker, ved obligatorisk Læsning af en vis Mængde Bøger, ved Anvendelse af det mest fuldkomne Værktøj, ved Oplysninger om Handelsforhold, osv.

Deltagerne lever sammen i Grupper og bor paa det samme Hotel, hvor Museets Ledelse ogsaa tager sig af dem; de har Kursus Morgen, Middag og Aften; de, som ønsker det, kan rejse hjem fra Lørdag Aften til Mandag Morgen. Saaledes forløber deres 4 Ugers højere Skolegang, og de vender tilbage

til deres ofte afsides og vanskelig tilgængelige Hjemstavn med en klar Forestilling om den moderne Tids Fordringer; de har knyttet venskabelige Forbindelser med Kolleger i forskellige Byer og føler sig for Fremtiden knyttede til Industrimuseet, hvis Indretning de nu kjender godt, og til hvis Bistand de vil søge tilbage ved den første Vanskelighed, der møder dem.

Driften af disse Mesterkursus er kostbar: en sikker Udgift af 3—4000 Mk. pr. Serie, og forskellige Understøttelser (Dækning af Rejseudgifter og Opholdsomkostninger for Deltagerne). Alt afholdes af Staten. Deltagerne betaler 10 Mk. foruden 3 Mk. i Indskrivningspenge. Deres Tal maa ikke overstige 12 for hver Serie.

Saadanne Kursus er bleven afholdt efter hinanden for Træbearbejdningsfagene, for Skomagere og for Smedefagene. Optagelsesvilkaarene er de samme for alle tre Grupper: Ansøgerne skal være Mestre, etablerede for egen Regning, eller Arbejdere, som lige skal til at etablere sig; de maa ikke være under 24 og ikke over 45 Aar gamle. Til Støtte for Optagelsesbegjæringen skal enhver vedlægge en anbefaling fra sin Kommunalbestyrelse eller fra en faglig Organisation og en Række Oplysninger angaaende sin Faguddannelse og sin Virksomhed som Mester.

Mesterkursussenes Maal fastslaas saaledes i Oprettelsesdekretet: »De skal lære Haandværkerne deres Fags nyeste Teknik at kjende, lære dem at bruge mekanisk Værktøj, fuldende deres Uddannelse i faglig Tegning, i Kjendskab til og Behandling af Raamaterialerne og, samtidig med Undervisning i Bogholderi, lære dem Nødvendigheden af at føre Regnskab«.

Programmerne er forskellige efter de forskellige Fag. Her er nogle Eksempler:

A. Kursus for Træarbejdere.

1. Faglig Tegning: 18 Timer om Ugen om Formiddagen. At omsætte til naturlig Størrelse og med alle de for Udførelsen nødvendige tekniske Enkeltheder: Skitser af Vinduer, Spidsbuedøre, en Buffet, et fuldstændigt Sovekammermøblement.

2. Fagets Teknik: 18 Timer om Ugen om Eftermiddagen.
a) Forklaring af det mekaniske Værktøj, Øvelser med Maskiner, der drives afvekslende ved Elektricitet (11 H. K.) og ved

Benzin ($4\frac{1}{2}$ H. K.). De Dele, som her udføres, laves efter Tegninger fra Formiddagskursuset. b) Undervisning i Maskinpasning, Anbringelse af de løse Stykker osv. (4 Timer den første Uge). c) Polering og Bejtsning af Træsorter (4 Timer den anden Uge); Maling, Lakering osv. (4 Timer den tredje Uge). De udførte Gjenstande kan Deltagerne medtage mod at betale det anvendte Raamateriales Værdi.

3. Bogføring og Regning (6 Timer om Ugen). Kalkulation af en Frembringelses Salgspris. Praktiske Kalkulationsøvelser paa de Arbejder, der udføres i Værkstedet. Udarbejdelse af Overslag, Tilbud til Licitationer. Simpelt Bogholderi, begrænset til Hovedbog, Journal og Lageropgjørelse.

4. Industriel Kemi: 4 Timer om Ugen. Sammenføjning af forskellige Træsorter. Træsorternes Forhold til de Materialer, der bruges til Polering, Bejtsning osv.. Træets Bevaring, Insektangreb, Bøjning af Træ, Fremgangsmaader til at gjøre det uforbrændeligt. Undersøgelse af Olier, deres Indflydelse paa Farver og paa Træsorterne.

5. Mekanik: 2 Timer om Ugen. Forebyggende Foranstaltninger mod Ulykkestilfælde ved Benyttelsen af Værktøjsmaskiner. Undervisning i Maaling af Drivkraft. Gjennemgang af de Motorer, som bruges af Haandværkerne i deres Hjem.

B. Kursus for Skomagere.

1. Anatomi, 4 Timer om Ugen. Den menneskelige Fod: Benbygning, Nerver, Muskler, Hud; dens Forandringer paa Grund af Alder. Abnormiteter. Bevægelsen. Til Paavisning i Undervisningstimerne er der efterhaanden bleven brugt et Skelet, Gibsafstøbninger og bevægelige Figurer.

2. Fagets Teknik: 38 Timer om Ugen. Maaltagning og Afstøbning af Fødder. Udførelsen af de forskellige Dele af et Stykke Fødtøj. Brug af de nye Maskiner med elektrisk Drivkraft.

3. Industriel Kemi: 2 Timer om Ugen. Læderet. Garvestofferne, de forskellige Fremgangsmaader ved Garvning og deres Resultater. Farvemidler. Forskellige Pudsemidler og deres Indvirkning paa Læderet.

4. Mekanik: 1 Time om Ugen. Beskrivelse af Maskiner

til Brug for den lille Produktion. Arbejde ved Hjælp af Maskinerne paa Museet. Beskrivelse af Storfabrikationen.

5. Bogføring og Regning, 6 Timer om Ugen.

C. *Kursus i Kunstindustri.*

Denne Undervisning er noget helt nyt, hvortil Ideen er undfanget og udført af Museet selv, uden Pengeunderstøttelse fra Regeringen, idet det private Initiativ har tilvejebragt de nødvendige Pengemidler til Dækning af Udgifterne. Deltagerne har betalt 15 Mk. for Adgang til Øvelserne, og der er ikke givet Fripladser.

Disse Kursus har været underkastet særlige Regler. Deltagernes Antal har kunnet være større end ved de andre Kursus; der er blevet optaget 16. For at blive optaget har Eleverne maattet præstere Bevis for, at de besad Kundskaber i Tegning og tilstrækkelig faglig Dygtighed til at kunne have Gavn af Undervisningen.

Kursussene fandt Sted hver Dag fra Kl. 8 til 12 og fra Kl. 2—6 en Maaned igjennem. Læreren udviklede den moderne Kunsts Theori, idet han efterhaanden anvendte den paa de forskellige Fag, der bearbejder Træ, Jærn, Tin og Ler under Hensyntagen til Elevernes Gruppering. Samtidig skulde hver Elev komponere Modeller, hver i sit Fag efter de Principper, som de havde hørt fremsætte. Disse Arbejder gjordes saa til Gjenstand for en mundtlig Kritik, der paany gav Anledning til theoretiske Udviklinger.

I Modsætning til, hvad der sker paa Tegnekursus, afholder Læreren sig her strengt fra at benytte Modeller for ikke at øve skadelig Indflydelse paa Deltagernes Originalitet i Kompositionen.

I Hannover blev der fra 1900 forsøgsvis indrettet Kursus for Snedkermestre, Skomager- og Skræddermestre og senere for Smede efter det nürnbergiske Mønster, og i Posen er der oprettet lignende Kursus for Skomagere og Skræddere. Efter en Forhandling i det preussiske Deputeretkammer i 1903 blev der stillet en særlig Bevilling til Regeringens Raadighed, og Systemet blev da efterhaanden udstrakt til andre Byer (Bromberg, Cöln, Gumbinnen, Dortmund) og til andre Fag (Malere, Installatører). Disse Kursus varer 6—8 Uger, og den statisti-

ske Beretning fra det preussiske Centralkontor giver Oplysninger om ialt 142 Kursus af den Slags (1900—1904), i hvilke der deltog 722 Mestre og 725 Svende¹⁾.

Da man i Belgien stod overfor den beklagelige, men ubestridelige Kjendsgjerning, at Nutidens Haandværkere havde en utilstrækkelig Uddannelse, maatte man tage sin Tilflugt til de Metoder, der anvendtes andre Steder, og forsøge, saa godt det lod sig gjøre, at styrke den nuværende Slægts Konkurrenceevne. Ganske vist et ufuldkomment Overgangshjælpemiddel, men dog et Middel!

I deres Gjennemførelse adskiller de belgiske supplerende Kursus sig fra de andre ved følgende Træk: Man har søgt at undgaa Ulemperne ved en altfor omfattende Undervisning: 1) Ved at begrænse Undervisningsfagenes Antal. Man tager en eller anden Del af Teknikken, en eller anden Art Produktion, alt eftersom de faglige Organisationer anser det for nødvendigt, og saa begrænser man sig dertil, med Frihed til en anden Gang at tage andre Brudstykker op af det fuldstændige Program. 2) Ved en Begrænsning af Undervisningens Varighed. Man giver Undervisning 5 Dage i Træk²⁾ i en Del af Dagen, idet man lader Resten af Tiden være til Raadighed for Elevernes egne Forretninger. Eller man sender Lærerne ud paa Stedet, fra Uge til Uge, for der at give 2 Timers Undervisning hver Gang. Det er Fortsættelsesundervisningens Methode, anvendt ved den supplerende Undervisning.

I Modsætning til, hvad der er Tilfældet ved Fortsættelsesundervisningen, laaner man i Belgien i Almindelighed Lærerpersonalet til de supplerende Kursus fra de faglige Skolers Lærerkorps. Dette vil nu ingenlunde sige, at de alle er professionelle Lærere, da hele Tendensen i Belgien — af de pædagogiske Grunde, der tidligere er bleven udviklet — gaar i Retning af saa vidt muligt at betro den tekniske Undervisning til Fagfolk, der er i udøvende Virksomhed.

¹⁾ Verwaltungsbericht des K. Preuss. Landesgewerbeamts, 1905.

²⁾ Denne Ordning tillader Haandværkerne at gjøre Brug af de stærkt reducerede Billetpriiser, der i Belgien indrømmes ved et Specialabonnement for Jærnbanerejser.

Det belgiske Mellemstandskontors Beretning¹⁾ indeholder nøjagtig Beskrivelse af Programmerne for disse Kursus. Der er blevet afholdt saadanne for Skræddere, Skomagere, Bagere og Konditore. Som Eksempel skal her anføres Programmet for Skrædderkursuset:

1ste Undervisningstime: Almindelig Oversigt over Undervisningen i Skrædderfaget. Paavisning af gode Egenskaber og Fejl ved det Arbejde, som Størstedelen af Skrædderne nu præsterer.

2den Undervisningstime: Plane Overflader og deres Omdannelser. Vævestoffernes Krympning og forskellige Egenskaber. Skraatvævet og ligevævet Stof. Hensyntagen til Tøjets Elasticitet.

3dje Undervisningstime: Ind- og udbuede (konvekse og konkave) Flader. Indsnit og Udstrækning af Kanterne. Indarbejdning og Udstræknings Anvendelse i Forhold til Legemets Form. Nyttens af Svikler og Udstrækninger.

4de Undervisningstime: Lommerne, Arbejdets Forskjellighed paa hver af dem under Hensyn til Stoffets Beskaffenhed og deres Anbringelse indvendig eller udvendig paa Klædningen.

Indlægningsbaands Nødvendighed for at sikre Lommernes Soliditet.

Skraalommer i Forstykkerne og Skjødelommer i fastsluttende Klædninger.

5te Undervisningstime: Anbringelsen af Indsnit. Teori og Praxis vedrørende Tilskæring af For i Almindelighed og til korpulente, fastsluttende Dragter i Særdeleshed.

6te Undervisningstime: Kraven, dens Tilskæring for alle Former af Halshuller, militære Kraver, »Pelerinekraver«, der lukkes helt op i Halsen. Frakkekraven. Overfrakkens Krave og Forhold til alle Slags Flipper.

Snittet paa Spejlene for Kjoler og toradede Frakker med lige, konveks eller konkav Ombøjning.

7de Undervisningstime: Ærmet. De Forandringer, som er Følgen af en daarlig Isætning af Ærmerne. De forskellige Snit paa Ærmer.

Omflytning af Sømmen. Ærmets Foring.

Ærmerne Vidde ved Haandleddene. Ærmets Form m. m. Isætning og Foring af Skjøderne til Kjoler, toradede Frakker og Jaketter. Skjødefoldens Forbejdelse.

Der findes i denne Methode et psykologisk Element, som det forekommer mig rigtigt at gjøre opmærksomt paa, ud fra dette Arbejdes særlige Standpunkt.

---

¹⁾ Udgivet af Ministeriet for Industri og Arbejde, 1907.

Paa Grund af deres Afveksling, deres Tilpasning til Forholdene og tillige paa Grund af deres tilsyneladende Simpelhed skræmmer disse Kursus ikke Haandværkerne; de ser tiltalende ud, og man lader sig gjerne indtegne til dem. Der bliver ikke Tid til at kjedes ved dem, og ens Forretninger kommer ikke til at lide derunder.

Disse brudstykkeagtige Kursus krænker ikke de etablerede Mestres lille personlige Forfængelighed, saaledes som en altomfattende Undervisning vilde. At deltage i sidstnævnte vilde tilsyneladende være det samme som offentlig at tilstaa Uvidenhed, noget der holder haardt for ens kjære Jeg; men at lade sig indtegne til et specielt Kursus støder ikke an mod de samme Fordomme, især naar man pynter disse Kursus med et klingende Navn, saasom: »Kursus til Videreuddannelse af Mestre« eller »faglige Forelæsninger«. Man maa hellere paa dette Punkt sætte Tonen lidt op, selv med Fare for at give denne supplerende Undervisning en Etikette, som egentlig kun tilkommer Fortsættelsesundervisningen.

Som Følge af deres Afholdelse i kort Tid og med Mellemlum samt efter forudgaaende Samraad med de faglige Organisationer samler disse Kursus en udsøgt Elevkreds, det vil sige: Deltagere, der er stærkt interesserede i at drage Nytte af den Undervisning, der gives dem. Deri bestaar jo netop Overlegenheden ved al Undervisning, der gives efter den egentlige Skolealder, naar Letsindigheden og den blinde Tillid til en letvunden Fremtid er bleven afløst af de første Skuffelser og Fornemmelsen af de første Vanskeligheder.

Selv om man i Princippet maa holde urokkelig fast ved Nødvendigheden af en *fuldstændig* Foruddannelse (uden Mangler og Huller), saa maa man dog til en vis Grad erkjende Nyttens af en Undervisning, der gives under Udøvelsen af Professionen, selv om ogsaa denne Undervisning kun er supplerende. Men saa maa man ogsaa gjøre sig særlig Umage for at forene de bedst mulige Betingelser for et gunstigt Udfald og se at faa de i Sagen interesserede til at støtte den det mest mulige. Man maa lade dem blive i den Overbevisning, at Initiativet kommer fra dem selv, at Ordningen er deres eget Værk, at Undervisningen er et »Samarbejde« — næsten en Kongres, indkaldt for at stille de enkeltes Erfaringer til fælles Raadighed, snarere end en beskeden Forsamling af Elever under en Lærers Kommando.

5te Kapitel: Om Kreditten.

1. Fremstilling af Principperne.

Kreditten er Forretningslivets Sjæl; det er Livsblodet, som stadig ruller fra Produktionscentret ud til Forbrugets fjerneste Lemmer og levendegjør alt paa sin Vej. Naar en Gren af den økonomiske Organisme mister denne Tilførsel, hensynder den øjeblikkelig, lammes og ophører med at virke. Denne Sammenligning og flere andre ligesaa træffende er bleven brugt til at beskrive den Rolle, Kreditten spiller i den Krise, som har ramt Mellestanden.

I Princippet er alle enige herom. Anderledes forholder det sig, naar man fra Begrebet i Almindelighed gaar over til bestemte praktiske Anvendelser deraf og forsøger paa at fastslaa, hvilken Ordning af Kreditforholdene der vil være den bedste for Mellestanden i al Almindelighed og for Haandværkerne i Særdeleshed.

Paa Forhaand er det klart, at ikke enhver Ordning kan være lige hensigtsvarende; der er Maader at ordne Kreditten paa, der kan hjælpe til at forøge Haandværkernes Konkurrenceevne, og andre, der ikke vil have synderlig Betydning for denne, eller endogsaa kan virke skadeligt derpaa.

Kreditten er et Redskab. Den har ingen Betydning i og for sig, men har kun Værd som Hjælpemiddel for en Virksomhed. Herved opstaar der tre Spørgsmaal, som hver for sig maa undersøges her, nemlig: Hvad er det for en Virksomhed, som Kreditten bør støtte? Hvem er Udøveren af denne Virksomhed? Hvorledes skal selve det hjælpende Redskab indrettes?

Hvad jeg vil gjøre gjældende er da dette: Den Kreditordning, der skal kunne forøge Haandværkernes Konkurrenceevne, maa være solid og forstandig i og for sig, og dernæst maa den nøje svare til Virksomhedens Art og den Næringsdrivendes Forudsætninger, som skal anvende den.

A. Virksomheden.

Haandværkernes Virksomhed er en dobbelt: de er paa en Gang Producenter og Handlende. Denne Virksomhed adskiller

sig fra mange andre ved flere ejendommelige Træk, af hvilke de vigtigste er: Selvstændighed i Ledelsen og Begrænsning. Man skal lægge Mærke til, at Haandværkerens Produktion er friere stillet end nogen anden overfor Markedets almindelige Vilkaar, netop fordi den tager Sigte paa bestemte, uforanderlige og begrænsede Fornødenheder, og fordi den virker ved Detailsalg i en bestemt By eller indenfor et snævert Omraade. De Haandværkere, der lever af Udførsel, er jo Undtagelser.

Naar denne Virksomhed mødes paa Konkurrencens Kampplads med den industrielle Produktion, hvis Ejendommeligheder er helt anderledes, saa paavirkes den undertiden af Berøringen dermed og forsøger at tilegne sig den Udvidelsesevne, som den mangler, medens Fabrikationen paa sin Side søger at tilegne sig Haandværkerens Originalitet.

Nu er det min Overbevisning, at Haandværkeren ved at efterligne sin Konkurrent og forsøge sig i Masseproduktion har alt at tabe og intet at vinde. Derfor søger jeg at styrke Haandværkerens Konkurrenceevne paa anden Maade end ved at opgive de overleverede Principper. Jeg betragter det da ogsaa, naar der er Tale om Kredittens Organisation, som fastslaaet, at den Kredit, Haandværkerne trænger til, er ligesaa forskellig i Væsen og Form fra den, som den konkurrerende Storindustri har Brug for, som de to Slags Virksomheder selv er det.

Deraf kan der paa Forhaand drages den Slutning, som Kjendsgjærningerne senere vil bekræfte, nemlig at en eneste og ensartet Ordning af Kreditten ikke kan passe for de to Klasser af Laantagere; et Kreditsystem maa, for ret at være nyttigt for Haandværkerne, ordnes direkte ud fra deres Virksomhed og deres Personlighed og helt igjennem virke i Overensstemmelse med dem.

Hvortil har Haandværkerne Brug for Kredit? Under hvilke Former giver deres Trang sig tilkjende? Og hvorledes skal man tilfredsstille den?

Trangen til Kredit er Tegn paa et tilstedeværende Misforhold mellem Kapital og Omsætning. I den økonomiske Historie har der været Perioder, hvor, af forskellige Grunde, Kreditten slet ikke fandtes eller for en Tid var ophævet. Straks ser man da den økonomiske Virksomhed blive ført tilbage indenfor de snævre Grænser, som drages af den Kapi-

tal, hver enkelt Udøver selv kan raade over. Men ingen hæveder, at dette er Idealet. Haandværkerne saa vel som de Industridrivende har Ret til at tage deres Tilflugt til fremmed Kapital; deres Trang til Kredit er berettiget.

Derfor skal man ikke sige til Haandværkerne: Det var Uret af jer at etablere jer for egen Regning uden at raade over Kapital nok til at bestride alle Udgifter ved jeres Forretning! Det er sandt nok, at Kapitalens Utilstrækkelighed, naar den er altfor iøjnespringende, er Aarsag til Underlegenhed i økonomisk Henseende; men dette er et Gradsspørgsmaal, ikke et Principspørgsmaal.

Haandværkernes Trang til Kredit kan være normal eller unormal. Mellem de *normale* Behov vil jeg først nævne den nødvendige Kapital til Etablering og dernæst den Trang til Penge, der senere vil gjøre sig gjældende, for at kunne forøge Lageret eller Driftskapitalen. Laan, der foranlediges ved den første Art Trang, maa, for at svare til Formaalene, gives paa lang Frist med gradvis Amortisation og til lav Rentefod; naar disse tre Betingelser ikke i Forening er til Stede, er Laanet mere skadeligt end nyttigt og maa fraaades.

Laan, som retfærdiggjøres af den anden Gruppe normale Aarsager, er simplere. De kan godt stiftes med kort Forfaldstid. De er forskjelligartede; som oftest hviler de paa Forbrugernes Betalingsforpligtelser; man kunde erstatte dem med virkelige Veksler, hvis ikke Lovgivningen og Forbrugernes Fordomme gjorde det umuligt. Hvis man vilde føre et udholdende Felttog for at forbedre Forbrugernes Betalingsvaner, vilde man kunne indskrænke den Art Laan betydeligt. Ved at give Rabat for kontant Betaling og at tillægge Renter for længere Tids Kredit kan Haandværkerne om fornødent faa Erstatning for de højere Renter, som de maa betale for at gjøre deres Fordringer flydende.

Man maa imidlertid ikke lade sig skuffe. Selv om det Papir, der repræsenterer en saadan Kredit, i sin Form ligner Storindustriens, er det dog helt anderledes i sit Grundlag og i sin hele Beskaffenhed. Industrien har for Skik at foretage periodiske Afregninger, og Handelslovgivningen har ordnet og fæstnet denne Skik. Men den private ikke-handlende Forbrugers Betalinger er mere usikre. Veksler og disses Protest i Mangel af Betaling kan ikke anvendes her; der haves

ikke Beviser med Lovskraft i avtoriserede Handelsbøger, og der er større Udsigt til at faa Fordringerne bestridt.

I forskellige Lande har man udtænkt mer eller mindre sindrige Systemer til at stifte Laan paa »Hovedbog«, i den Hensigt at gjøre Haandværkernes Fordringer paa Forbrugerne flydende. I Princippet er der intet at indvende mod disse Forsøg; men om deres Anvendelse kan blive almindelig, er tvivlsomt, og den vilde alligevel ikke kunne skabe en fuldstændig Lighed mellem Haandværkernes og de Industridriven- des Kreditmidler.

De *unormale* Krav paa Kredit er det en mere indviklet Opgave at tilfredsstille. De har visse almindelige Ejendommeligheder fælles; det kan dreje sig om at komme over en tilfældig Hændelse, saasom Tabet af en Del af den Kapital, som staar i Forretningen — en Kundes Insolvens — Gjæld, som man har paadraget sig som Følge af personlige Forhold: Sygdom, Proces osv. De ligner en Del Forbrugerkrediten, uden dog at falde sammen med den. Under visse Forhold kan det være berettiget at stifte Laan for at dække dem; dette bliver da i Virkeligheden Produktionslaan, saafremt Laanets Størrelse og Anvendelse er saaledes, at Produktionen derved sættes i Stand til at gaa sin normale Gang og ved sit eget Udbytte kan tilvejebringe Afbetalingen indenfor en rimelig Tid. Her er det især, at man skal undgaa at komme ind paa den industrielle Kredits Art og Vilkaar.

B. Virksomhedens Udøver.

Det er særlig af Hensyn til Udøveren, at man skal gjøre sig Umage for at tilpasse Midlet saa nøje som muligt efter dets Bestemmelse. Herpaa gaar vort andet Sæt Betragtninger ud.

En særlig dygtig Haandværker kan til en vis Grad raade Bod paa Manglerne ved det Redskab, han bruger; som Følge af lang Øvelse kan han neutralisere dets Fejl. Men Mellemstanden i al Almindelighed og Haandværkerne i Særdeleshed har ikke paa Kredittens Omraade denne lange Øvelse og store Dygtighed. Deres økonomiske Uddannelse er altfor ofte ufuldstændig; selv i Lande, hvor man gjør sig megen Umage med Haandværkernes Uddannelse, er Handelsdygtighed ikke den

Egenskab, som man fremfor alt søger at udvikle. I Almindelighed tror man at have gjort alt, hvad der kan forlanges, naar man har sørget for den tekniske Undervisning og skabt den Færdighed, som man kalder »Haandelag«, samt har givet Undervisning i Regnskabsføring. Hvad der næsten aldrig læres — vi taler her i al Almindelighed — er virkelig Forstaaelse af Regnskabsføringen og de økonomiske Fænomener.

At gjøre det vil blive et vanskeligt Arbejde. Den bedste Methode vil maaske være den empiriske, saaledes at Undervisning gives individuelt til hver Laantager, men sidenefter gjentages i en belærende Undervisning, som lader Principperne ligge, men fremstiller de almindeligste Tilfælde som praktiske Typer. Jeg skal allerede nu henlede Opmærksomheden paa den Methode, som *Cassa di Risparmio* i Parma anvender overfor den lille Kredit for Landbrugere; det er en af de mest hensigtsmæssige.

Da Sagen staar saaledes, at Manden, der skal bruge Redskabet, er saa forholdsvis daarligt udrustet til at anvende det, saa maa Redskabet være saa meget desto fuldkommnere gjenneemtænkt. I sin Haandbog om Andels-Kreditforeninger gjør Schulze Delitzsch de Mennesker, som han vil omvende til sit kooperative System, opmærksom paa Farerne for selve de paagjældende ved en ubehændig Anvendelse af Kredit: »Kreditten er et tveægget Sværd; det kan saare den, som fører det«¹⁾.

Folkevisdommen havde dannet det Ordsprog: »En for-gjældet Bonde er en ødelagt Bonde«. Det var meget sandt indtil det Øjeblik, da Raiffeisen fandt paa en Kreditordning, der svarede til Fornødenhederne, og gav den en Mission som Opdrager, der i Betydning overgik Finansmændenes Virksomhed. Erfaringen med de mange Millioner, som den franske Lovgivningsmagt i 1848 til ingen Nytte stillede til Raadighed for Andels-Produktionsforeninger, der ikke var tilstrækkelig uddannede for deres Opgave, er et andet Eksempel.

Det afgjorte Nederlag, som Andelskreditten led i Belgien, og den Masse-Undergang af Folkebanker, som har fundet Sted i samme Land, havde efter min Mening for en stor Del sin

---

¹⁾ Vorschuss- und Kredit-Vereine als Volksbanken, Side 4 i 6te Udgave.

Aarsag i, at man havde vist Ligeegyldighed for Andelshavernes økonomiske Opdragelse og de udlaante Penges Anvendelse.

Jeg kan ikke noksom slaa dette fast: Hvis man vil styrke Haandværkernes Konkurrenceevne, maa man vogte sig for at kaste en altfor let opnaelig Kredit i Grams til dem, selv om den er billig. Kredit er uundværlig for dem, naar de skal indrette sig efter Konkurrencens Krav, og der vil behøves mange Penge for at bringe dem ud over den nuværende abnorme Periode. Men man maa lære dem at bruge Kreditten!

Jo mere svækket Haandværkeren er, desto sværere vil han kunne bære Sammenstyrtninger. De Institutioner, man vil skabe for at gjøre ham Gavn, bør beskyttes mod alle Slags Misbrug og Fejltagelser; man maa forudse de Hindringer, som sikkert vil vise sig, og forhindre de Afvigelser fra den rette Vej, som Laantagerens Ukyndighed sikkert tidt vil fremkalde. Kun paa disse Betingelser vil Kreditten være til Gavn.

C. Redskabet.

Redskabet bør, foruden at være tilpasset efter den Produktion, som det er bestemt for, have visse særlige Egenskaber. Vi har allerede tidligere nævnt dem i faa Ord: Redskabet skal være solidt og forstandig indrettet.

Dette hører nu nærmest ind under Begrebet Bankteknik, og som specifik teknisk skulde denne egentlig være udelukket fra Omtale her. Men vor Undersøgelse vilde være ufuldstændig, hvis vi slet ikke berørte denne Side af Sagen.

Betragtningen af Forholdene, som de er, har tidt ført til den Erkjendelse, at Haandværkerne hæmmes i Konkurrencen derved, at de ikke har en saa let anvendelig og saa billig Kredit til deres Raadighed som deres Konkurrenter. Men naar man ser nærmere paa Tingen, kan man let komme paa det rene med, at det ikke kunde være anderledeles med aldeles primitive Organisationer, der er ganske ude af Stand til at opfylde, hvad der ventes af dem.

Redskabet skal være solidt, det bør kunne staa for Stød og ublid Medfart; det bør være vel tilpasset i sine enkelte Dele. Ud fra dette Synspunkt er der tre Hovedpunkter at lægge Mærke til: Udgangspunktet, hvor der skabes Forstaaelse med Kredittens Kilder, dernæst den indre Kredsløbskanal og ende-

lig »Ankomststationen«, hvor Kreditten naar frem til og kommer i Berøring med Forbrugerne.

Lad mig da begynde med dette sidste Element: De individuelle Haandværkere er den nydende Part i Kreditforholdet, men under de nuværende abnorme Forhold kan de ikke være hinandens gjensidige Velgjørere; Gjensidigheden i Kreditten kan ikke begrænses til deres egen Kreds alene. Dette er efter min Mening en af Grundene til de i Østerrig og Tyskland forsøgte Haandværkerbankers mislykkede Resultater.

Heraf slutter jeg følgende: Hvis man ikke meget hurtigt vil se Redskabet blive ødelagt, maa man ikke overlade den nydende Part — Laantagerne — den afgjørende Indflydelse paa det Organ, som fordeler Kreditten. Andelssystemet — Kooperationen — er ikke det rette System for en nyttig og solid Kredit for Haandværkere i vore Dage. Dette lyder som et Paradoks, og dog er det saa sikkert som noget. Man skal nok samle Laantagerne for at organisere Kundekredsen, for at faa fastslaaet Risiko-Klasser og for at borteliminere Mulighederne for Tab; men man maa ikke give Laantagerne en uindskrænket Magt over den disponible Pengebeholdning, som hidrører andetsteds fra, og som derfor let opvækker begjærlige Lyster, der bør holdes nede. Det rene Andelssystems Form, under hvilken Lederne udelukkende er Udøvere af Andelshavernes Mandat, passer lige saa lidt for en god Kreditinstitution for Haandværkere som Aktieselskabet, hvis Formaal er ren Pengevinding, og hvis Bestyrelse kun lever af de valgberettigede Aktionærs Naade.

Man maa træffe en Ordning, hvor Kræfterne paa en eller anden Maade holder hinanden i Skak. Men hvorledes? I de *Raiffeisen'ske Kasser* i Tyskland ser vi, at en Del af den fælles Formue er unddraget Parthavernes Begjærlighed. I de italienske *Casse di Risparmio* er det samme Tilfældet, og Bestyrelsen vælges aldrig af Laantagerne. Mange Kreditforeninger, som kaldes kooperative, tilkalder som Ledere Personer, som i Kraft af deres Stilling og Karakter er uafhængige af Laantagernes Flertal. De, som lever under Vedtægter af modsat Beskaffenhed, udtænker en Række mer eller mindre sindrige Midler til i Realiteten at sætte Andelshavernes Ret ud af Spillet, f. Eks. ved at fastsætte et Maksimum for Størrelsen af en Andelshavers Bedrift eller for de Laan, der maa gives

den enkelte Andelshaver, ved at foretage Indskrænkninger i Stemmeretten, o. lign.

I Belgien, hvor der ikke er taget saadanne Sikkerhedsforanstaltninger, har man set Direktørvalg give Anledning til Pressefelttog og til offentlig Sjakren, idet Kandidaterne afgav Erklæringer om den Maade, paa hvilken de vilde udføre det Hverv, de søgte, tilbød at afstaa en Del af deres Gage, osv.

Den nødvendige Modvægt kan ogsaa komme udefra. Den kreditfordelende Institution kan saaledes stilles i et mer eller mindre nøje Afhængighedsforhold til en kontrollerende Myn-dighed, enten en Forenings-Overbestyrelse eller den offentlige Administration. Naar Banken er Del af et fuldstændigt Bank-system, er den afhængig af det Centralinstitut, hvorfra den trækker sine Virkemidler.

Saadan er den faktiske Situation i Preussen for de Kreditforeninger, der er knyttede til *Centralgenossenschaftskasse*. De Ulemper, der kunde opstaa af deres vedtægtsmæssige Herredømme, indskrænkes til det mindst mulige ved samlet Virkning af flere modvirkende Indretninger: Kredittens Begrænsning baade med Hensyn til Summens Størrelse og Formaålet, hyppige Inspektioner og Centralkassens Magt til at træffe endelig Afgjørelse.

Ved de Midler, som her er nævnt, er nu Redskabet gjort modstandsdygtigt mod de Stød, som Laantagerne kunde tilføje det. Det er solidt og beskyttet mod farefulde Tryk. Hvorledes skal man nu gjøre det nyttigt for dem, til Fordel for hvem det er skabt, og utilgængeligt for andre?

Her faar vi Anvendelse for de tidligere analyserede Forhold: for hver af Haandværkernes Kreditfornødenheder bør der indrettes en særlig Form for Kredit, og overfor alt det øvrige — imod lignende Krav, der kommer fra andre industri-vende Klasser, eller imod Krav af anden Art — maa der rejses saa uoverstigelig en Skranke som muligt.

Nærværende Udvikling kan maaske forekomme lidt abstrakt, og det vilde være nemt at belyse den ved Eksempler. Jeg tror imidlertid, at det er heldigst først at sammenstille Principperne, inden jeg gaar over til at undersøge deres Anvendelse, thi hver Anvendelse har sine særlige Fordele saavel som sine Mangler. Jeg vil da i dette Øjeblik undersøge alt, hvad der kan gøres for at styrke Haandværkernes Konkur-

renceevne ved Hjælp af Kredit, vel vidende, at Idealet ikke findes fuldt og helt gennemført nogetsteds.

Lad os da se paa de objektive Tilpasningsformer. Jeg siger med Vilje *objektive* for derved straks at betegne, at man kan være nødt til at lade den fuldkomne Ordning undergaa specielle Forandringer at *subjektive* Aarsager, beroende paa Haandværkernes personlige Ejendommeligheder i en eller anden bestemt Egn.

1. Tilpasning til de normale Kreditbehov.

For at tilfredsstille de normale Behov vilde der i det mindste behøves tre forskellige Slags Kredit, og der kan tænkes flere.

a) Til den første Etablering. Skal man opmuntre Sventen til at gjøre sig økonomisk uafhængig? Det er et Spørgsmaal, der beror paa Takt og Klogskab, som afhænger af den enkelte Persons Egenskaber og af Forholdene paa det Sted, hvor han lever. Man opmuntrer direkte denne Selvstændiggjørelse, naar man udlaaner Kapital til Etablering. Skal man laane ham det hele fornødne Beløb eller forlange, at han selv skal eje nogen Kapital? Atter de samme Betæneligheder at overveje!

Den første Etablering omfatter følgende Poster: Leje af Værksted, dets Indretning og dets Forsyning med Værktøj; Leje af Butik og dens Indretning; første Udbetaling af Næringsafgifter og Skatter, der hæfter ved Udøvelsen af Faget; Forsyning med Raamateriale og Penge til at leve for saa længe, indtil Forbrugernes Betalinger indløber regelmæssigt.

Som man ser, er disse Etableringsomkostninger en temmelig tung Byrde for Haandværkeren, hvis han dertil maa bruge laante Penge, som koster Diskonto og Bankprovision, og som han maa tilbagebetale i Afdrag og med Renter.

En saadan laant Kapital kan kun tilbagebetales ved Hjælp af det Indtægtsoverskud, som ikke gaar med til de daglige Livsfornødenheder — altsaa i Løbet af en ret lang Tid. For at imødekomme Trangen til saadanne Laan maa Kreditten altsaa indrettes paa at give Laan paa lang Sigt, gennemsnitlig paa ti Aar; i det højeste kunde man indrette et Tilbagebetalingssystem med ikke for store, faste aarlige

Amortisationer¹⁾). Disse Laan bør indrømmes til lav Rente-fod, fordi Anvendelsen af disse Penge først bliver produktiv i anden Række, efter Fradrag af Driftsudgifterne. Og Kredit-ten kan kun til en vis Grad være reel; Haandværkeren skal nødvendigvis leve, og de Forskud, han udbetaler sig selv af Driften, er bestemt til at indgaa umiddelbart i hans Forbrug.

Som man vil se, er der intet, der passer mindre for den Art Kreditbehov end en tre Maaneders Veksel, den eneste bank-mæssige Form i de Institutioner, der giver sig af med indu-striel Kredit. Uvisheden med Hensyn til Laanets Fornyelse, Diskontoen og Omkostningerne ved hver Fornyelse, alt dette er fjærnt fra, hvad der i dette Tilfælde maatte kræves af en vel tilpasset Kredit. Hvis en Institution, der alene trives for Vindings Skyld, desuagtet lader sig bevæge til at laane Haand-værkeren Penge uden Hensyn til den Sikkerhed, han kan stille, saa gjør den derved Haandværkeren uberegnelig Fortræd. Han faar da en Byrde at slæbe paa, maaske for Resten af sit Liv, og føler sig prisgivet til Modløshed, selv om han slipper for endelig Undergang. Han vil for bestandig være lammet i Konkurrencekampen; ja, denne Haandværker vil altid være et svagt Led i Kjæden, som vil bidrage til at svække de selv-stændige Haandværkeres Klasse, og det vilde have været be-dre at lade ham blive i Ventestillingen, i Svendeklassen.

Hvis en paa Gjensidighed bygget Kreditinstitution, ledet af gode Hensigter, tilstaar saadan Kredit under de almindelige Bankformer, men med ringe Sikkerhed, saa vil den skade Haandværkerne lige saa meget som sin egen Soliditet.

b) Til paafølgende Udvidelser. Jeg forstaar herved den til Udvidelse af Forretningen i al Almindelighed nødvendige Kredit, men undtager Kredit til visse Formaal, der kræver særlige Regler, saasom Forbedring af Værktøj og Forøgelse af Driftskapitalen. Med andre Ord: den Kredit til Udvidelse af Forretningen, som jeg har for Øje i dette Øjeblik, er kun en Forøgelse af Etableringskapitalen, og derfor bør den ogsaa behandles paa samme Maade, skjøndt efter mildere Regler. Den farlige Periode er nu overstaaet, en Kundekreds er er-hvervet; altsaa kan man med nogen Sandsynlighed beregne, hvor længe Afbetalingen af et saadant Laan vil vare, og hvil-

¹⁾ Altsaa som vore Kreditforeningslaan.

ken Rente det kan bære. Laanets Varighed skal være kortere end ved Laanet til den første Etablering, og sædvanligvis bør Laanet kun dække en Del af de nødvendige Udgifter, idet der til en anden Del af den nødvendige Udgift bør findes Sparepenge fra de forløbne Aar.

Imidlertid har den Slags Laan deres særlige Farer, mod hvilke man paa Forhaand maa værne baade Laantagerne og Kreditgiveren. For det første er der de Illusioner, som skabes af det første Held, i Retning af Kundekredsens Evne til at udvides i det uendelige og Troen paa, at man stadig bliver ved at være i Skuddet. Dernæst er der en Tilbøjelighed til Luksus, der fører til ufrugtbare Udgifter. Men forstaa mig ret: alle Udgifter af denne Art er ikke ufrugtbare, thi ofte kan noget, der tilsyneladende er Luksus, tiltrække Kunderne; men paa det Punkt er der Farer for Letsindighed og Love for det rette Maadehold, som man maa regne med.

c) Til Forbedring af Værktøjsmateriellet. Skjøndt denne Kredit paa mange Punkter ligner Udvidelseskreditten, saa adskiller den sig dog fra den ved væsentlige Ejendommeligheder.

Udvidelsen forudsætter heldige Erfaringer i Konkurrencekampen og afgiver et næsten sikkert Grundlag for Fremtidsberegninger; man indlader sig paa den efter moden Overvejelse og i det gunstigste Øjeblik. I Modsætning hertil kan en Omdannelse af Værkstedet melde sig pludselig som en bydende Nødvendighed paa det mest uheldige Tidspunkt. En ny Opfindelse, Oprettelsen af en konkurrerende Forretning med mekanisk Værktøj, indtraadte Forandringer i Forbrugernes Krav, Knaphed paa Tilgang af Svende — alt slikt kan være Aarsager, der opstaar pludselig og stiller Haandværkeren det brutale Spørgsmaal om at være eller ikke være. Situationen kan ogsaa være udenfor det normale; Haandværkeren er maaske svækket af en pinagtig Konkurrence, af en Række daarlige Aar; han har maattet tage Hul paa sin Reservefond, maaske udtømt den — men alligevel: han *maa* omdanne sin Drift, opgive den gamle Teknik og anskaffe sig mekanisk Værktøj, eller lukke Butikken og blive Lønarbejder igjen.

Dette forklarer, at man ved Laan til Værktøjsanskaffelse hyppig maa være belavet paa at kunne udlaane den fulde Sum, der medgaar til Omdannelsen, og følgelig paa, at det reelle

Grundlag for Sikkerheden bliver mindre. Selv i de Lande, hvor den købte Maskine, paa Grund af de der gjældende Kontraktprivilegier, kan afgive Sikkerhed for Sælgeren, er Forskjellen mellem Maskinens Salgspris og dens Handelsværdi efter nogen Tids Brug saa betydelig, at man dog for en stor Del maa regne med den personlige Kredit.

Forandringer af Værkstedsindretningen og særlig Overgang fra Haandarbejde til Maskinkraft fordrer en nøje og omhyggelig Vurdering af Mulighederne for en Udvidelse af Kundekredsen; iøvrigt er en saadan Overgang meget fordelagtig, hvis den formindsker Udgifterne til Arbejdsløn eller forøger Produktionen. Derfor kan Laan til Anskaffelse af Værktøj ikke være saa billige som de andre og maa bære en hurtigere Amortisation.

Ifølge Iagttagelser i Praksis synes man under normale Forhold at kunne beregne Udbyttet af en saadan Forandring til 30 Procent om Aaret. Herefter vilde man kunne afbetale den laante Kapital paa 4 Aar og desforuden finde Udvej til af den forøgede Indtægt at betale Renterne, alt uden Indgreb i de Indtægter, man havde før Forandringen. Men man maa ogsaa her vogte sig for Illusioner. Der findes Kundekredse saa begrænsede, at det mekaniske Værktøj ikke kan komme til at vise sine Fordele overfor dem. Og en ubetimelig eller ubehændig Systemforandring vil betyde Haandværkerens Ruin.

To Slags Raad maa gjøres gjældende, for at Laanene til Anskaffelse af Værktøj og Maskiner ikke skal blive skadelige: handelskyndige Raad for at komme til den rette Vurdering af Produktionsevnen, og tekniske Raad for at vejlede den ukyndige Haandværker med Hensyn til Maskinerne (deres Pris, Godhed, nødvendig Størrelse osv.). Hvis man blander disse Laan sammen med alle de andre, vil det blive til Skade for Haandværkerens Konkurrenceevne.

d) Til Driftskapital. — Vi er allerede en Gang stødt paa denne Art af Kredit, som er en af dem, der normalt gjør sig gjældende hos Haandværkerne, nemlig da vi gennemgik de Elementer, der tilsammen begrundede Etableringslaanet. Udvidelsen af Driftskapitalen, d. v. s. Penge til forskudsvis Anbringelse i Varebeholdning og til Udbetaling af Løn, er en mere kilden Sag. Denne Udvidelse kan blive ønskelig som Følge af Kundekredsens Vækst, og i saa Tilfælde kan den

nøjagtigt bedømmes ved Sammenligning af de foregaaende Aars Hovedopgørelser. Men den kan paa den anden Side ogsaa være foraarsaget ved en Forandring hos Kundekredsen, hvad enten denne har lagt sig ødsle Vaner til, som gjør dens Medlemmer til langsommere Betalere, eller den gennemgaar en Krise i sine Formueforhold. I det første Tilfælde kan man tage sin Tilflugt til Laan, men paa samme Vilkaar som Etableringslaanene; i det andet Tilfælde vil det være meget farligt at handle saaledes. Et Laan, der stiftes for at udligne en tiltagende Langsomhed hos Betalerne, er et Skin-Lægemiddel; det vilde være bedre at rense ud iblandt Kunderne eller gribe til Midler, der egner sig til at formindske denne Aarsag til Kredittrang.

2. *Tilpasning til unormale Kreditbehov.*

Jeg har allerede før hævdet det Princip, at de unormale Kreditbehov ikke nødvendigvis er Behov, der har med Forbruget at gjøre, og givet Eksempler derpaa. Hvorledes skal man nu tilfredsstille dem, ved Laan eller ved Assurance?

Begge Metoder kan anvendes efter Omstændighederne, men den sidste forekommer mig bedst og sikrest.

Man kan forsikre sig saaledes, at man er sin egen Assurandør, nemlig ved at danne sig et Reservefond, som ikke indgaar i Forretningen, men er bestemt til at møde usædvanlige Tilskikkelser. For Haandværkerne er dette en interessant Theori, som man ikke skal undlade at gjøre dem bekendt med, men den vil sjældent blive virkeliggjort i Praksis.

Man kan ogsaa forsikre sig ved aarligt at indbetale Præmier, der svarer til Risikoen. Arbejderne bruger ofte den gjensidige Forsikring, naar det gjælder om at gjøre Front imod unormale Tilskikkelser, og der er ingen Grund til, at Haandværkerne ikke ogsaa skulde bruge denne Methode; det vil sikkert bidrage til at udvikle deres Chancer i Konkurrencen, naar man søger at udvikle Gensidighedsideen hos Haandværkerne.

Den gjensidige Forsikring tjener i Reglen til at raade Bod paa de ulykkelige Virkninger af Sygdom, Dødsfald og Ildebrand. Det kan synes vanskeligere at anvende den overfor Tilskikkelser i det kommercielle Liv, fordi det frie Skjøn,

som er en meget ustadig Faktor, her spiller ind med. Men Methoden er dog ikke umulig at anvende; ved Arbejdsløshed spiller ogsaa den gode eller onde Vilje en Rolle i Retning af Forsigtighed eller Ubesindighed, og alligevel har man oprettet gjensidige Arbejdsløshedsforsikringer. Den italienske Lov af 2. Juli 1902, som er et interessant Forsøg paa at ordne Kreditforholdene for Funktionærene i det offentlige Tjeneste, indeholder Spiren til en Gjensidighedsforsikring af denne nye Art; de Banker, som giver Laan i Overensstemmelse med denne Lovs Bestemmelser, forlanger af deres Klienter Forsikring mod Nedsættelse eller Standsning af deres Lønninger, mod for tidlig Pensionering eller Afskedigelse. Saadanne Forsikringer har kun kunnet gennemføres paa Gjensidighedsprincipet.

Er det da umuligt at tænke sig, at forstandigt ledede Fagorganisationer mellem Haandværkerne kan skabe Gjensidighedsforsikringer mod visse Arter af Forretningsrisiko? Forholdsregler mod uærlig Konkurrence gennemføres allerede nu i Fællesskab af tyske Fagsammenslutninger, og Forholdsregler til Inddrivning af Gæld er Gjenstand for Fællesforetagender; Tab, som opstaar ved Kunders Usoliditet, søger man delvis at forebygge ved gjensidige Oplysningsbureauer; mod andre Tab, som kunde hidføres af tilfældige Omstændigheder, og som ved Haandværkernes Mangel paa Forudseenhed vilde blive skæbnesvangre for dem, har man oprettet faglige Beregningskontorer, som i Tide kan advare de paagjældende. Hvorledes det end forholder sig, saa maa man, hvis man indlader sig paa Kredittens Vej, opfylde de Vilkaar for Afbetaling og Diskontering, som gjør det muligt at opnaa Etableringslaan, og yde de samme Oplysninger med Hensyn til Forretningens Driftsudbytte.

Kort sagt: den nøjere Undersøgelse bekræfter Holdbarheden af den oprindelig opstillede Sætning: at Haandværkernes Trang til Kredit slet ikke kan indordnes under de samme Former som Kreditten til Storindustrien; Haandværkernes Fornødenheder i saa Henseende er endog saa forskjelligartede, at det Redskab, som skal fordele denne Kredit, maa have en meget sammensat Bygning. Og hvad vi siger om den Form, under hvilken Kreditten gives, gælder tillige om de endelige Omkostninger ved denne Kredit.

Heraf kan drages følgende Slutning: Naar der skal oprettes forskjelligartede og bedre Former og Vilkaar for Kredit til Haandværkerne, saa skal man passe paa, at disse udelukkende forbeholdes de paagjældende. Redskabet bør indrettes saaledes, at det passer for enhver af Haandværkernes Kreditfornødenheder, men *kun* for disse.

Sagen er ikke saa vanskelig, som den ved første Øjekast ser ud. Det er nok at skabe en tilstrækkelig Kontrol og strenge Regler med Hensyn til Fordelingen, saaledes at der ligesom dannes et uigennemtrængeligt Hylster om Pengene fra det Øjeblik, hvor de søges, til det, hvor de uddeles. Der vil senere blive talt om denne sidste Betingelse. Kontrollen med, at Kreditten kommer paa rette Sted, vil allerede være til Stede, naar man anvender de ovenfor udviklede Principper angaaende Tilpasningen af Kredittens Form efter Fornødenhedernes Art. Den effektive Kontrol med, hvorledes Kreditten bruges, er kun en naturlig Følge heraf, og den kan udføres af de samme Organer, der bruges til at skaffe de forudgaaende Oplysninger. Naar Kontrollen en Gang er oprettet, vil det være nok gennem Vedtægter at forbyde enhver Slags Forretning med andre end de Haandværkere, til Fordel for hvem man vil ordne Kreditten.

Uden direkte og udelukkende at beskæftige sig med Laantagernes Personer, kan man ogsaa godt træffe Bestemmelser om Kredittrængens Art og Omfang, for derved at udskille alle de Forretninger, hvis Størrelse røber en Laantager, der allerede ikke længer tilhører Mellemstanden, eller som er Mellemmand for en Laantager, der gjerne vil benytte sig af fordelagtigere Vilkaar uden at have Ret dertil.

I Tyskland havde man udtænkt en mere ensidig Methode; idet man lagde særlig Vægt paa Professionen, havde man skabt gjensidige Kreditorganisationer mellem Haandværkere alene. Disse *Haandværkerbanker* er et interessant Forsøg, men det kan omdisputeres, om de har haft Held med sig, idetmindste som fuldstændige Institutioner. Det skal jeg imidlertid senere komme tilbage til. Derimod er *die Viehmarktbanken* (»Kvæghandelsbankerne«), der beror paa en endnu mere speciel Gjendighed, idet de er oprettede blandt Haandværkere af en eneste Profession, Slagterne, slaaet udmærket an.

Vi skal nu overveje, hvorledes Redskabet maa afpasses efter de Pengekilder, som skal forsyne Kreditten med Næring.

Til daglig Brug er Metalpengene eller deres Papirs-Repræsentativer den Generalnævner, hvormed det samfundsmæssige Arbejde og de Rigdomme, som det frembringer, bliver maalt. Begge er imidlertid begrænsede, baade i Kraft af deres Væsen og i Følge forsigtige Bestemmelser. Derfor har man søgt andre Omsætningsmidler, der dels skulde supplere dem, dels træde i Stedet for dem.

I Belgien har der dannet sig en Skole, der stræber henimod en fuldstændig Gjennemførelse af et direkte Samfunds-Udligningssystem med Forbigaaelse af det mellemliggende Stadium, der vilde kjendetegnes ved en almindelig Brug af Bankanvisninger (Checks) i Stedet for Penge.

I den Nationalkommission, der er bleven nedsat af den belgiske Regering for at søge Midler til at forbedre Mellemklassernes Stilling, har *Denis* anbefalet Anvendelse af Udligningssystemet til Ordningen af den lille Kredit. Han opfatter Forholdet mellem Haandværkerne og de mindre Handlende som en begrænset Kreds, der helt kan omspændes af én stor Gjensidighed. Indenfor Kredsen skulde der ikke mere være Penge, men kun Bankanvisninger og Godskrivninger; kun ved ganske særlige Lejligheder skulde der være Anledning til at gaa udenfor Kredsen og bruge Penge, f. Eks. til at betale Ting, der indførtes fra fremmede Lande, saalænge Udligningssystemet ikke var bleven internationalt.

Efter denne Opfattelse skulde Kreditorganisationerne blive Afdelings-Likvidationskontorer, og den Centralinstitution, som skulde forene dem, skulde være Midtpunktet for gjensidige Godskrivninger. Det vilde næsten ikke blive nødvendigt at forsyne det med pekuniær Næring, dets Gjensidighedssystem vilde være i sig selv tilstrækkeligt. Jeg nævner blot dette System uden at ville komme nærmere ind paa en Under-søgelse af dets Indretning, dets Fordele og Mangler. Men uden at tænke paa at ville forandre det almindelige Omsætningsmiddel for samfundsmæssigt Arbejde, har Størstedelen af de folkelige Kreditinstitutioner søgt at spare paa Brugen af rede Penge og at undgaa Omflytning af Kapital. De lader imidlertid i Princippet en første Forsyning med Penge staa

som nødvendig, og dermed retfærdiggjør ogsaa de mit Spørgsmaal: *Hvor skal Pengene komme fra?*

Der er blevet givet tre forskjellige Svar paa dette Spørgsmaal.

Nogle vil øse af den flydende Kapital Verden over, andre af den samlede Nationalrigdom og atter andre af de individuelle Rigdomme, som er ophobede paa de enkelte Steder.

Den nøjere Undersøgelse af de centrale Rediskonteringsbankers Indretning og Pengekilder forekommer mig at være bedre paa sin Plads, naar jeg skal til at undersøge de samme Midler til at forøge Haandværkernes Konkurrenceevne ud fra det Synspunkt: Hvorledes skal de bringes til Anvendelse i Virkeligheden? Her vil jeg da blot omtale de ledende Grundprincipper.

Det Kreditrekskab, som vi er begyndt at studere, kan altsaa være indrettet paa at øse af den flydende Verdenskapital.

De internationale Forbindelser bliver ogsaa stadig talrigere og hurtigere, de har skabt en disponibel flydende Kapital, som man kalder det almindelige Pengemarked. Schulze-Delitzsch's System havde til Hensigt at forsyne sin Rediskonterings-Centralbank direkte fra det almindelige Pengemarked, og ved uheldige Omstændigheders Magt blev det nødt til at føre sin Doktrin ud i dens yderste Konsekvenser: Fællesbanken Soergel Parrisius & Co. har maattet rediskontere sin Portefølje hos Dresdener Bank, som er en ren Forretningsbank. Denne Sammenslutning af Banker vender altsaa tilbage til den uorganiserede Tilstand, hvoraf de belgiske Folkebanker aldrig er traadt ud; de forsyner sig enkeltvis fra Nationalbanken, som er en privilegeret Forretningsbank.

Hvilken Værdi har nu et Redskab, der er tildannet efter dette System? Det er ovenfor bleven sagt, at Kreditten bør komme til Haandværkeren i det Øjeblik, han ønsker den, og under de Former, som bedst svarer til hans Fornødenheder. Nu er imidlertid Ustadighed Hovedejendommeligheden ved den disponible Verdensrigdom; snart er der Overflod af den, snart trækker den sig tilbage og forsvinder; Pengene er dyre eller billige af andre Grunde end dem, som har Indflydelse paa Haandværkernes Indtægter. De Organismer, som hovedsagelig skal drage Næring af denne Kilde, maa tage en kortvarig og meget ustadig Kredit; men Haandvær-

keren kan ikke, i det Øjeblik Laanet stiftes, beregne Forholdet mellem Laanets Varighed og Omkostninger paa den ene Side, — det Arbejdes Varighed og Fordelagtighed, han har gjort Regning paa, paa den anden Side.

Lad os saa se paa det andet System.

I ethvert Samfund er der en samlet Sum af nationale Rigdomme, der repræsenteres af Statens Kredit. Deraf kan Rediskonterings-Centralbanken øse, og dette er rimeligt, fordi den lille Kredit under de forhaandenværende Omstændigheder bør være en offentlig Institution, idet den skal komme det almene Vel tilgode. Dette er kun retfærdigt i de Lande, hvor Ordningen af Kreditten for andre økonomiske Klasser har nydt godt af den samme Hjælp fra Staten.

Det synes virkelig, som om dette System er det, der af alle passer bedst til det attraaede Formaal; Stifterne af *Centralgenossenschaftskasse* i Preussen har maaske gjort sig overdrevne Forestillinger om den Rolle som Mellemed overfor det almindelige Pengemarked; denne Institution skulde spille. Men faktisk er det, at den Kilde, som denne Institution øser af, er den samlede Nationalrigdom, og Erfaringen har vist, at denne Kilde er i Stand til at sikre Haandværkerne en fast, rigelig og billig Kredit. Denne Erfaring er bleven gjort i et industridrivende, virksomt Land, hvor Handels- og Produktionsvidenskabene er bleven dyrket i høj Grad.

Tilbage staar et tredje System, der henviser den lille Kredit til de stedlige individuelle Kapitalsamlinger.

Det er et decentraliserende System; i Theorien benægter det Nødvendigheden af en Rediskonteringsinstitution, men i Praksis skaber det en Mangfoldighed af saadanne, idet enhver disponibel stedlig Kapitalopsamling danner et lille Rediskonteringsinstitut for andre, mindre vel situerede Institutioner eller saadanne, der ikke nyder den offentlige Tillid i saa høj en Grad. Det er denne Methode, som i Virkeligheden følges i Italien, og som karakteriseres ved samtidig Udvikling af Folkebanker og Sparekasser.

De italienske *Casse di Risparmio* virker uden nogen rediskonterende Centralbank. Det er en fra et økonomisk Synspunkt interessant Undtagelse, skjøndt Systemet ikke er uden Ulemper.

Med Hensyn til disse Kasser vil følgende Bemærkninger

være af Betydning: Hovedformaalet med Kasserne er at opmuntre de smaa Sparere og finde en sikker og indbringende Anbringelse for deres Indskud. Følgelig kan en saadan *Cassa* altid lade sin Diskontering begrænse af sin disponible Kapital; den behøver aldrig at ty til Rediskontering af sine Veksler for at skaffe disponibel Kapital til Tilfredsstillelse af nye Kreditkrav. Den kan blot sende Laantagerne bort med den Besked: Der er ikke flere Penge at faa! En Kreditinstitution, der stod paa et modsat Udgangspunkt, kunde vanskelig føre den samme Politik.

Men en saadan isoleret Stilling er ikke uden Ulemper, og gjentagne Gange har de italienske *Casse* søgt at nærme sig hinanden og skabe en Art Fællesvirksomheder, hvori de ogsaa optog Folkebankerne. Hvis disse Sammenslutninger virker regelmæssigt, vil de kunne muliggøre en Organisation af gjensidig Rediskontering. Man maa ogsaa lægge Mærke til, at denne Ordning forøger Trangen til rede Penge og er ude af Stand til at gennemføre de betydelige Besparelser, som følger med et Udlignings- og Godskrivningssystem.

De italienske *Banche Popolare* (Folkebanker) har heller ingen Centralbank til Raadighed til Rediskontering, uagtet Rediskontering altid figurerer i deres Regnskabsbalancer. At rediskontere er jo ogsaa en uundgaaelig Nødvendighed for Banker, der er stiftede for at fordele Kredit, og som derfor ikke, saaledes som Sparekasserne, kan lukke deres Kontor og standse Diskonteringen, naar de ikke har mere disponibel Kapital.

De italienske Folkebanker rediskonterer hos rige Sparekasser som den i Milano, der i Virkeligheden hovedsagelig er en Rediskonteringsbank. Den nye Udvikling af Nationalbanken i Rom, der er en Emissionsbank, sætter denne i Stand til at gjøre Folkebankerne Tjenester i Retning af Likvidation og Godskrivning, og Folkebankernes Papirer finder ogsaa lidt efter lidt Vej til Rom. Bestyrelserne for disse Banker synes ikke at ængste sig med Hensyn til det Spørgsmaal, om de ikke, for at undgaa Tab af Mangel paa Midler, ender med at udsætte den for den lille Kredit allervigtigste Egenskab for Fare, nemlig Kredittens Stabilitet, der beror paa en decentraliseret Tilførsel af Midler fra Kilder, som mere eller mindre er uafhængige af Verdensmarkedets Svingninger. Der er og-

saa fremragende Aander, som gjenoptager det allerede gamle Felttog for at naa til en fuldstændigere og mere systematisk Organisation af de kreditgivende Institutioner ved Oprettelsen af fælles Hovedbanker og et Centralinstitut for Redis-kontering.

Efterat jeg nu har forklaret de afvigende Meninger med Hensyn til de Rigdomskilder, hvoraf Haandværkernes Kredit skal suge Næring, staar der endnu tilbage at komme til et Resultat om, hvorledes den Institution bør indrettes, der skal opsamle Midlerne.

Kreditorganisationer bør have Rede paa de Fordele og Ulemper, der klæber ved den særlige Kreditkilde, hvoraf de forsyner sig, og paa de Forhold, under hvilke det er deres Kald at raade Bod paa dem. Hvis man udelukkende øser af Verdens-Pengemarkedet, maa alle ens Anstrængelser gaa ud paa at skabe en Modvægt mod Kursens uophørlige Svingninger, og paa at tilvejebringe en indre Smidighed, som kan reagere tilstrækkeligt i Tilfælde af unormale Rystelser paa Markedet.

Stabilitet i Kreditten vil kunne opnaas ved at forøge Antallet af Hjul i det mellemliggende Maskineri, som saa skulde have den størst mulige Elasticitet og efterhaanden være i Stand til at spille Rollen som Afbetalere overfor en Centralbank, der maa have sin egen Kapital og betydelige Reservefonds. Man kan i saa Fald oprette Sammenslutningsbanker, der i lidt mindre Maalestok har de samme Egenskaber som Centralbanken, og derpaa stedlige Banker, der maatte arbejde med den størst mulige Sparsommelighed; og maaske skal man gaa til at underdele Kunderne i Grupper eller efter Fag. Paa den Maade vilde der blive Tilværelsesmuligheder for Haandværkerbanker; men man ser jo nok, at ved denne Ordning kjøbes Rentefodens Stabilitet paa Billighedens Bekostning.

Hvis man udelukkende øser af Statens Kredit, saaledes at Staten i første Linie kommer til at besørge Amortisationen, fordi den, uagtet den selv kan risikere Svingninger i sin Kredit, lader andre nyde den til uforanderlig Rente, maa man værge sig imod de Ulemper, der uundgaaelig klæber ved Samvirken med Staten — dette upersonlige politiske Væsen, som ledes af nogle enkelte efter deres individuelle Synsmaader.

De afgjørende Drivfjedre i Statsstyrelsen har ofte kun meget ringe Forbindelse med saglig Hensyntagen til den ene eller den anden Administrationsgrens heldige Resultater. Det er derfor mod saadanne Faktorer, der maa skabes Modvægt, hvad enten Tendensen i vedkommende Administration gaar i Retning af at give altfor let Adgang til Pengene, eller den virker til at lamme Kontrollen og den uundværlige Ledelse fra Administrationens Side.

Ogsaa ved dette System maa man tage sin Tilflugt til en Centralbank, udstyret med en betydelig økonomisk Selvstændighed, som er i Stand til at træffe Afgjørelser og have det sidste Ord ved Pengemidlernes Fordeling. Den Fordelingskommission, som blev oprettet i Landbrugsdepartementet ved den franske Lov af 31. Marts 1899, har ikke formaaet at opfylde den Mission, som den preussiske Centralkasse har magtet, fordi den kun er et Regeringsorgan og ikke et selvstændigt økonomisk Væsen som den preussiske.

Hvis man samtidig øser af begge Kilder, maa man indrette sig paa at opfylde begge Slags Krav og modstaa begge Slags Ulemper. Men Sagen er dog ikke saa indviklet, som den ser ud til, fordi der derved opstaar et Spil af indre Vekselvirkninger, som faar Farerne og Manglerne til indbyrdes at neutralisere hinanden.

En Ting synes i hvert Fald sikker: For at et Kredit-system til Fordel for Haandværkerne skal fungere tilfredsstillende, maa der være et særligt Opsamlingsorgan, en Centralkasse. Og denne Kasse er tillige uundværlig som Udlignings- og Godskrivningsinstitut, uden hvilket Kreditten ikke kan blive billig.

I Overensstemmelse med den paa Side 91—92 udkastede Plan har jeg endnu tilbage at undersøge, hvorledes Redskabet maa være indrettet for at tilvejebringe det bedst mulige Kredsløb af Kreditkapitalen, fra dens Opsamling ved Kilden indtil dens Tilbagevenden dertil.

Set fra dette Synspunkt maa det være en Hovedegenskab ved dette Redskab, at det er fuldstændig tæt og uigennemtrængeligt; en anden, mere underordnet: at det maa være glat og lige, uden Ruheder, hvori Rigdommen kan blive hængende fast, og uden overflødige Omsvøbs-Bugtninger, der kunde forstyrre Kredsløbet.

Hvis den italienske Decentralisationstheori var gennemførlig, vilde denne tredje Del af Problemet være ude af Verden. En Bank, der var sig selv nok, og som var i Stand til at opfylde hele sin Mission ved at opsamle Midler paa Stedet for atter at fordele dem paa Stedet, vilde kunne indrettes anderledes end en Bank, der maatte udgjøre en integrerende Del af en sammensat Organisme. Men denne Theori egner sig ikke til almindelig Anvendelse. Alle Banker bliver før eller senere tvungne til at tage deres Tilflugt til Rediskontering andetsteds; det vil sige: de maa søge den disponible Kapital langt borte. Og derfor er det en Nødvendighed at undersøge, hvorledes disse Kapitaler forholder sig paa den Vej, de maa tilbagelægge fra Kapitalisten, som laaner dem ud, til Haandværkeren, der tager dem til Laans.

Vi er gaaet ud fra det Princip: man maa skaffe Haandværkerne en speciel Slags Kredit, som er unddragen den industrielle Kredits Svingninger.

At tilstræbe en lignende Specialisering paa Mellemsvejen fra Udlaaner til Laantager vil ligeledes være tilraadeligt, og dette er meget lettere end at sikre Haandværkerne alene Fordelen af Krediten i den Bank eller det Andelsselskab, der besørger den endelige Uddeling af Pengene. Her kan man nemlig med Haab om hurtigt at føre dem igjennem træffe Forholdsregler ved Hjælp af Lovgivning eller Vedtægter til at hindre de Bankorganismer, der tjener som Mellemsled, i at falde ud af deres Rolle og søge Fordel, Gevinst, Sikkerhed eller Lettelser ved Transaktioner, som ligger udenfor deres egentlige Opgave. Hos enhver Sammenslutningsbank vil der af og til tilfældig være disponibel Kapital, som det er af Betydning ikke at lade ligge ubenyttet, og der vil være løbende Forretninger, som Forvaltningen af Pengemidler gjør nødvendig; dem kan man tillade Banken at udføre under visse Garantier og i det strængt begrænsede Maal, som Bankteknikken kræver. Saaledes har den preussiske Centralkasse, hvem det i Følge Loven af 1895 er forbudt i Princippet at bevilge Kredit udenfor Foreningsorganisationen, dog i samme Lov, som Undtagelse, faaet Tilladelse til visse Forretninger med udenforstaaende.

Der er her to Skær, som det gjælder om at undgaa:

1) Disse Transaktioner trækker altid det Pengeinstitut, som foretager dem, mer eller mindre ind i det almindelige Penge-

markeds Svingninger; hvis det indlader sig derpaa i nævneværdig Grad, er det forbi med dets Selvtændighed; der er saa brudt Hul paa Ledningskanalen, og selv om Pengene er billige ved Udspringet, vil de ophøre med at være det ved Udløbet. 2) Disse Transaktioner er fristende, fordi de giver en lettere og rigeligere Fortjeneste; man benytter dem til en Begyndelse som Midler til at faa dækket sine almindelige Omkostninger, men man ender med at gjøre dem til sin Virksomheds Hovedformaal. Der er gaaet Begjærlighed efter Vinding i Foretagendet, og den vil lamme dets Samfundsgjæring, indtil den faar ødelagt den helt og holdent. Da Schulze Delitzsch oprettede sin Forbundsbank, var det sikkert ikke for at skabe en industriel Aktiebanc. Dog kom der et Øjeblik, da saadanne Forretninger begyndte at optage den; og da man opdagede sin Fejl, var det for sent.

Det er rimeligt og forstandigt at søge saa hurtigt som muligt at føre Pengene fra deres Udgangspunkt til deres Endemaal. Altfor mange Mellemlid gjør dem dyrere og sluger en Del af de Fordele, som man troede at kunne forbeholde Laantagerne. Men ikke ethvert Mellemlid er en Snylter; en meget simpel Organisme er undertiden ogsaa meget primitiv i sine Virkninger. Ved Ordningen af Landbrugskreditten i Frankrig synes man at have villet spare et Mellemlid, men dens Virkemaade er svækket derved. Man finder ikke der noget Centralinstitut, som er interesseret i, at Vedtægterne overholdes; Staten uddeler direkte til Sparekasserne de Penge, som den raader over til dette Formaal, og man har nu konstateret det mærkelige Fænomen, at disse Penge, som uddeles gratis ved Kilden, bliver lige saa dyre for Laantagerne i de stedlige Kasser, der er oprettede i Henhold til Loven, som for dem, der laaner i Kasser, der forsyner sig mod Betaling i *Banque de France*.

Manglerne ved en direkte Fordeling er forøvrigt i Frankrig fastslaaet ved et historisk Eksempel: den Specialkredit, som gaves Andelsværkstederne i Henhold til Loven af 1848.

2. Oplysninger om nogle Kreditorganisationer for Haandværkere.

A. I Italien.

Den for Haandværkere egnede Kredit har det særlig Interesse at studere i Italien, først fra Lovgivningens Synspunkt, dernæst som et enestaaende Eksempel paa et Decentraliserings-system, og endelig som Anvendelse af Reglerne for Kreditformernes Tilpasning efter Behovet. Særlig med Hensyn til Anvendelsen er der Grund til at fremhæve de snilde og frugtbringende Metoder for Udlaan til den lille Produktion og for Æreslaan, der hjælper til at skabe Tilgang til Haandværkerklassen, holde Begynderne oppe og stive de svage af. I intet andet Land er der sørget saa godt for denne Tilgang.

Der er altsaa tre Idérækker, med Hensyn til hvilke Italiens Eksempel bør studeres, nemlig: Lovgivningen, Bank-systemet og Kredittens Fordeling.

Hvad Lovgivningen angaar, saa vil jeg henvise til dette Værks anden Del; i det Øjeblik, da vi skal til at undersøge de forskellige Virkemidlers Rolle, som skal samvirke for at styrke Konkurrenceevnen, vil dette Eksempel bedst tjene til Støtte for de principielle Betragtninger, som jeg agter at fremføre.

Ovenfor har jeg forklaret Betydningen af en passende og systematisk Ordning af de kreditgivende Institutioner. Man kunde nu bestride, at den italienske Ordning er systematisk; thi der findes ikke i dette Land, som i Preussen, et harmonisk Hele, der virker som Enhed: en Centralbank, mellemliggende Sammenslutninger og tilsidst stedlige Kasser, som sideordnet virker sammen i det fælles Arbejde. Der er endogsaa en mærkelig Konkurrence mellem to Arter af Institutioner: *Casse di Risparmio* paa den ene Side og *Banche Popolare* paa den anden Side.

Imidlertid maa man indrømme det italienske System et Systems Værd: det er Decentraliseringssystemet i sin kraftigste Form. Og det er af saa meget større Betydning at studere det, som denne originale Ordning frembringer meget interessante Resultater, og alt tyder paa, at det er et System i Udvikling.

Hvorfra kommer i Italien de Penge, som udlaanes til Haandværkerne?

Lige til de allersidste Aar kom Pengene fra decentraliserede Opsparinger. Hver Institution søgte at forsyne sig med Penge fra sin egen Egn, og Sparekassevæsenets Organisation har derved opnaaet en rivende Udvikling. Saaledes ser Begyndelses-Situationen ud, og den er endvidere bleven begunstiget ved Sparekassevæsenets almindelige Ledelse, ved en udmærket Lov (af 1888) om de private Sparekasser, og ved at der ikke findes noget Centralinstitut for Sparekasserne. At udrede Forholdet mellem Aarsag og Virkning er ofte meget vanskeligt. Hvorfra kommer denne Fremblomstring af den lille Kredit i Italien? Kommer den af den Nidkjærhed, der besjælede flere paa hinanden følgende Slægtled af ulønnede Bestyrelser, eller skyldes den Vilkaar, der var gunstige for en god Lovs Virkninger? Er det den samme Uegennyttens Aand, der har faaet Generation efter Generation af Sparere til at betro disse enligstaaende Institutioner det tidobbelte af de Garantisummer, som de kunde byde? Er det disse Institutioners stadige Held, som har forøget den offentlige Tillid til Systemet?

Hvad det nu end er for en Blanding af Aarsager, der har virket, saa er Situationen enestaaende. Men kan man deraf drage en afgjørende Slutning til Fordel for Decentralisationssystemet? Ja, naar man blot ser paa de Resultater i Retning af Smidighed og Evne til at tilpasse Formerne efter Kravene, som Systemet har at opvise, saa skulde man være fristet til at besvare dette Spørgsmaal bekræftende.

Men der er ogsaa Skyggesider. Der finder ingen Godskrivning Sted; Kredittens Stabilitet og Billighed er ikke eksemplariske, og der er foreløbige Tegn paa en karakteristisk Udvikling i Retning af Centralisation. Post-Sparekasser vinder Terræn; Rediskonteringer bliver hyppigere og hyppigere og har ophørt blot at være gjensidige Tjenester mellem Institutionerne indbyrdes. Visse *Casse di Risparmio*, som de i Milano og Bologna, udvikler sig til at blive virkelige Rediskonteringsbanker, og Nationalbanken i Rom modtager hyppigere og hyppigere det Papir, som den ene stedlige Kasse trækker paa den anden. Trangen til en Centralinstitution mærkes føleligere for hvert Aar, og Spørgsmaalet savnes aldrig mere paa Dagsordenen for Folkebankernes Kongresser.

Hvorledes er Fordelingen af Kreditten ordnet i Italien?

I Princippet kan man sige, at Omsorgen for at afpasse Kredittens Form efter Kravene er drevet til en forbavsende Højde i dette Land. Man tager der Hensyn til de enkelte Laantageres Forhold, og i næsten alle Kreditinstitutioner udvises der en særlig Omhu for at være dem til Tjeneste ved en efter Forholdene afpasset økonomisk Opdragelse. Jeg giver nogle Eksempler:

1) Med Hensyn til *Specialisering af Formerne for Kreditten*.

Den Maade, hvorpaa *Cassa di Risparmio i Bologna* bliver ledet, giver os et typisk Eksempel paa Kreditformernes Mangfoldighed. Denne Institution har efterhaanden oprettet følgende Former for Laan:

a) Personlige Æreslaan, der ydes til Hjælp for Haandværkere, der gennemgaar en Krise. Dette svarer til de unormale Krav, som jeg har omtalt; men her har man rigtignok ikke forstaaet at holde sig indenfor Produktionslaanenes Grænser, og de Penge, der er gaaet til denne Form for Kredit, har været tabt for Sparekassen. Læg vel Mærke til: Jeg siger ikke, at de er tabt for *alle*; der har været givet Laan i kritiske Situationer, som nærmest kom ind under Begrebet Godgjørelse, men der er ogsaa andre, som ganske sikkert har frembragt økonomiske Resultater.

Erfaringerne fra Bologna taler fuldt ud til Gunst for Assurancemetoden til Dækning af de fleste unormale Krav. Men en Ting staar i hvert Tilfælde fast: Sparekassen har i sin mangesidige Virksomhed forstaaet at oprette en særlig Gren til Bedste for Haandværkernes unormale Krav, og det uden Fare for dens egen Soliditet. Størrelsen af den Kapital, som anvendes til dette Formaal, var forud bleven bestemt begrænset, og den tages hverken af Grundkapitalen eller, hvad der vilde have været endnu værre, af Indskydernes Penge, men derimod af den som Reservefond ophobede Fortjeneste. Her havde man Penge, som man kunde laane ud uden Renter, fordi de intet kostede, og dem havde man Ret til at risikere i en højere økonomisk Interesse, idet man kunde erstatte dem med andre, forsaavidt forsvarlig Bankledelse krævede det.

b) Personlig Kredit til nedsatte Renter til Bedste for Haandværkernes normale Behov. Efter de særlige Regler,

som er de ledende ved disse Forretninger, er den højeste Laanesum 1000 Lire (1 Lire = 72 Øre); Laanets Varighed veksler efter Formaalet, som skal opgives i Forvejen, fra $\frac{1}{2}$ Aar til 5 Aar, og dets Anvendelse kontrolleres. Af 103 Laan af denne Art, som blev tilstaaet i 1899, var de 68 til Indkøb af de nødvendige Varer og Raamaterialier til Udførelsen af bestilt Arbejde, 14 var til Indretning og Aabning af Butikslokale, 13 til Omdannelse af Værkstedindretninger, 13 til Forøgelse af Driftskapital og 5 til Reparation af Butikker.

For at formindske den Risiko, som er en Følge af denne Kredits personlige Karakter, har Sparekassen begrænset Totalsummen for den Art Laan til 100,000 Lire, der skal tages af de Indtægter, som er lagt hen fra tidligere Aar, og som danner et særligt Fond.

c) Tre Slags Agerbrugskredit. En af disse er billige (2 Procents) Laan paa lang Frist (10 Aar) til Driftsforbedringer. Til dette Formaal har Bestyrelsen bestemt et Fond paa 200,000 Lire, hvis Anvendelse kontrolleres. Dernæst er der 4 Procents personlige Laan til øjeblikkelig Anvendelse i Produktionens Tjeneste (f. Eks. Kjøb af Gjødning) med Forpligtelse til Tilbagebetaling ved Salget af Høsten. Salget sker *in natura*, og Tilbagebetalingen sker ved Formanden for Salgsforeningen. Endelig er der Pantekredit (i Henhold til Loven af 23. Januar 1887 om privilegeret Laan i Løsøre), som er bestemt til Driftskapital; disse Laans Varighed er 2 Aar.

d) Laan i fast Ejendom, der foregaar ved Udstedelse af Obligationer og afbetales afdragsvis i mindst 10, højst 50 Aar.

Alt dette finder Sted foruden og udover Diskonteringslaan efter almindelig Handelspraksis, Kassekreditter og Hypoteklaan. Saavidt er en enkelt Institution naaet i Retning af at mangfoldiggjøre sin Virksomhed, for at tilpasse den efter Laantagernes specielle Behov! Men *Cassa di Risparmio* i Bologna er ikke noget enestaaende Eksempel paa denne Politik; hvis man ved andre Institutioner ikke finder en saa fuldstændig Række af Laanformer, kan det snarest bero paa den Tilfældighed, om der indenfor deres Virkeomraade findes eller ikke findes det eller det bestemte Behov.

2. Hvad *Laantagernes Opdragelse* angaar, er Ledelsen af *Cassa di Risparmio* i Parma et typisk Eksempel. Ganske vist drejer det sig her særlig om Agerbrugskredit, men for os er

det Methoden, der har Interesse, og den Fremgangsmaade, som Kassen i Parma anvender paa en personlig Landbrugs-kredit, kunde næsten uden Forandring overføres paa personlig Kredit i Byerne.

Sparekassen i Parma lader i hele sin Omegn give faglig Undervisning af en Vandrelærer; hans Vejledning angaaende forbedrede Fremgangsmaader eller Redskaber afføder Krav om Laan, og Læreren kontrollerer disses økonomiske Berettigelse; hans Veto afviser dem. Hvis Laanet tilstaas, bliver de af Laantageren underskrevne Papirer først diskonterede, naar de er paategnede af Læreren, som derefter vaager over, at Pengene anvendes i det opgivne Øjemed. Ved Laan, der gjentager sig, f. Eks. til Indkjøb af Kunstgjødning, leveres selve Varerne in natura til Landmanden, og Sparekassen udbetaler saa Sælgerne Pengene derfor.

Denne Forening af forudgaaende Oplysningsvirksomhed og efterfølgende Tilsyn er højst anbefalelsesværdig. Anvendt paa Haandværkerne vilde den give Resultater, der paa én Gang var de bedste for Bankens Soliditet og for Haandværkerkundernes egne Forretningers Soliditet.

Mere direkte Betydning for Haandværkerkrediten har imidlertid Æreslaanene og Driftslaanene, for hvis Virkemaade der nu skal gjøres noget nærmere Rede.

Æreslaan blev indstiftede til Fordel for Haandværksarbejderne i Byerne. De har til Formaal, siger Beretningen fra Bologna's Folkebank (1875), at belønne god Opførsel, naar den er forenet med Dygtighed og Vilje til at udrette nyttigt Arbejde. I saadanne Tilfælde tilbyder man vedkomnende Fordelen af en gratis Kredit.

Det var paa Generalforsamlingen d. 15. Februar 1880, at Folkebanken i Padua besluttede at følge Milanos og Bolognas Eksempel ved at uddele Æreslaan. Den Gang udtalte Luzzatti sig paa følgende Maade om dette Emne:

»Hvert Aar bestemmer vore Folkebanker et Beløb til Velgjørenhed og Støtte for Selvhjælp. Gid de vilde bruge i det mindste en Del deraf til Fordel for hæderlige fattige, for at skaffe dem Uddannelse og lidt efter lidt gjøre dem værdige til Kredit! En Andel i Folkebanken kan faas ved Hjælp af smaa Indbetalinger; men der er Fattigdom saa stor, at den synes at gjøre det umuligt at overkomme selv saa smaa Ind-

betalinger til Sikring af Fremtiden. En Mand af Folket, der er Medlem af en gjensidig Hjælpeforening, vil i daarlige Tider ikke af sin magre Løn kunne udrede den ringe Sum, som er nødvendig for at erhverve en Andel i vor Bank. Men disse Arbejdere, der ofte lider under Følgerne af uforudsete Tilskikkelser, vilde med Taknemmelighed modtage et Laan, som ikke kunde saare deres Følelser ved at se ud som en Almisse. Nu har disse stakkels Folk ingen anden Udvej end at henvende sig til Laanekontoret; der gaar de hen, nedslaaede og tvungne af den bitre Nødvendighed, og pantsætter deres Værktøj eller deres usle Bohave. Lad os formindske Tallet af dem, som skamfulde gaar til Laanekontoret, ved at vise dem, at deres Hæderlighed og Kjærlighed til Arbejdet gjør dem værdige til et Æreslaan«.

For at naa ned til denne beskedne Kundekreds har Institutionerne for den lille Kredit i Italien valgt to forskjellige Veje. Nogle tilbyder, som i Bologna, denne Form af Kredit til hvemsomhelst; de forlanger blot, at to kjendte Mænd, der der er i Besiddelse af nogen Velstand, bevidner, at Laantageren er ude af Stand til at undlade at gjøre alt, hvad han formaar, for redeligt at betale den Sum tilbage, som maatte blive laant ham. Denne Slags Folk paatager sig ikke ligeoverfor Sparekassen en juridisk Forpligtelse til at holde den skadesløs, men ved at bevidne Laantagerens Hæderlighed og gode Opførsel forpligter de sig til, saa længe Tilbagebetalingen af Laanet ikke er fuldendt, at formane ham til ikke at svigte den Tillid, man har haft til ham.

Andre Pengeinstitutter, som Folkebankerne i Padua, Cremona o. fl., fordrer derimod, at Laantageren skal tilhøre en gjensidig Hjælpeforening, og Laanet bliver ham kun tilstaaet ved denne Forenings Mellekomst. Denne Benyttelse af de gjensidige Hjælpeforeninger som Mellemed retfærdiggjøres ved Grunde, som Luzzatti fremsatte paa Mødet i Folkebanken i Padua i 1880:

»Man skulde«, sagde han, »kun give Æreslaanene til Medlemmer af gjensidige Hjælpeforeninger. Medlemsskabet i en saadan Forening er et Bevis paa hæderlig Arbejdsomhed. Dernæst maa den Komite, der tilstaar Laanene, være valgt af Arbejdernes Forening — thi den Dom, som afsiges over Arbejderen af hans Ligemænd, vil for ham have den fornødne

Avtoritet, saa han med Agtelse bøjer sig for den. Visse strænge Fremgangsmaader, der er uundgaaelige i slige Forhold, vil blive baarne med Resignation, naar det er Ligemænd, der dekretterer dem. Disse beskedne Foreninger har i Almindelighed udmærkede Resultater at opvise, ogsaa af moralsk Art. Arbejderne føler, at deres Ære er med i Spillet; de forstaar, at hvis de ikke svigter den Tillid, der er vist dem, og hvis de trolig tilbagebetaler de smaa Summer, som bliver laant dem, saa vil de blive anset for værdige til at anvendes i betydeligere Foretagender. Hvis nogen beklager sig over den snævre Grænse, der er trukket for Kreditten, gjør man ham opmærksom paa, at denne Kredit er et første Skridt. Den gjensidige Hjælpeforening er et Forberedelseskursus i Forudseenhed og Selvhjælp«.

Denne første Meningsforskjel med Hensyn til Methoden fører til en forskjellig Praksis med Hensyn til disse Laan, alt eftersom det forlanges, at Laansøgerne skal være Medlemmer af en gjensidig Hjælpeforening eller ej. Naar man ikke forforlanger det, er det Folkebankens Bestyrelse, der administrerer de Beløb, der er afsatte til denne Anvendelse; men Undersøgelsen af Laanebegjæringerne foretages af en Kommission, som er udnævnt af Banken, og hvis Medlemmer efter Tur forhandler med Direktøren om Bevilling eller Afvisning af disse Andragender. Saaledes er Fremgangsmaaden i Bologna.

Naar man derimod forlanger, at Laantageren skal tilhøre en gjensidig Hjælpeforening, og at han nøjagtigt skal have opfyldt sine Forpligtelser som Medlem, saa foregaar Bevillingen af Laanene i Regelen paa følgende Maade: Der er et Forretningsudvalg, bestaaende af tre Personer, som er valgt af en Forsamling af Delegerede fra de gjensidige Hjælpeforeninger, med en Delegeret for Folkebanken som Præsident. Endvidere gives der en større Kommission, hvortil hver gjensidig Hjælpeforening sender tre Repræsentanter og Banken to. Hver fjortende Dag samles fire af disse Repræsentanter under Forsæde af et af de tre Medlemmer af Forretningsudvalget. Det er denne Kommission, der undersøger de Laaneansøgninger, der er indkomne i Løbet af de fjorten Dage, og som tager Bestemmelse dem angaaende. De gjensidige Arbejder-Hjælpeforeninger har saaledes overvejende Del i Bevillingen af Æreslaanene, idet deres Delegerede og deres Repræsentanter udgjør

Flertallet. De gjensidige Hjælpeforeningers Kontorer maa tilvebringe de nødvendige Oplysninger om hver enkelt Ansøgning; de skal føre Tilsyn med Laantageren og paase, at han betaler sin Gjæld; hvis han ikke gjør det, skal disse Kontorer i Forening med Bankraadet tage saadanne Forholdsregler, som de maatte anse for formaalstjenlige for at sikre Laanets Tilbagebetaling.

Der er ogsaa andre Maader at gaa frem paa, men de er mindre almindelige. Saaledes har visse Banker nøjedes med at betale den vigtigste gjensidige Hjælpeforening paa deres Egn den Sum, som de havde bestemt til Æreslaan, og de lader da denne Forening bevilge Laanene efter sit Forgodtbefindende. Saaledes har Folkebanken i Cremona sig ad, da den begyndte dette Foretagende i 1879; men senere, i 1886, har den selv overtaget Uddelingsmaaden af Æreslaanene, da det havde vist sig, at den første Ordning ikke svarede til det tilsigtede Maal.

Der findes endnu en Ordning, som kunde kaldes blandet, nemlig den, som Folkebanken i Lodi har benyttet. Denne Bank har oprettet en Kommission, hvis Medlemmer den udnævner, og som hver Søndag ledes af Ugens Forstander. Kommissionen laaner kun 50 Lire til Arbejdere udenfor Foreningerne, medens den laaner 100 Lire til dem, der er Medlemmer af en gjensidig Hjælpeforening.

Det var altsaa de forskjellige Fremgangsmaader. Jeg vil nu se paa de forskjellige Regler, man følger for at gjøre Laanene virkelig nyttige.

Som almindelig Regel er det højeste Udlaansbeløb sat til 100 Lire (72 Kroner). Men nogle Banker har fundet, at naar flere Arbejdere sluttede sig sammen om et og samme Arbejde, kunde man laane dem indtil 250 Lire. Folkebanken i Bologna har to Slags Æreslaan: den udlaaner indtil 100 Lire rentefrit, og til en ganske lav Rente udlaaner den indtil 200 Lire til Folk, der vil begynde eller udvikle en lille Industri. Tilbagebetalingen kan altid ske afdragsvis. Folkebanken i Padua forlanger i det mindste 1 Lire (72 Øre) om Ugen af Laan, som ikke overstiger 30 Lire. Banken i Bologna har fastslaaet, at Tilbagebetalingen skal afsluttes paa 420 Dage eller 60 Uger. Disse Regler følges næsten overalt. Renten,

forsaavidt den i det hele forlanges, er altid meget lav; i Padua f. Eks. og i mange andre Folkebanker er den 2 Procent.

Der er ogsaa andre faste reglementariske Bestemmelser. I Laanebegjæringen skal der efter de almindelige Formler opgives: 1) Familiens Størrelse og 2) Hensigten med det begjærede Laan. Den Arbejderforening, som Ansøgeren tilhører, skal give Oplysninger om hans Forhold, forsaavidt de er den bekjendte, og om hans Paalidelighed i Retning af at opfylde sine Forpligtelser overfor Foreningen.

Der gives aldrig et nyt Laan, saa længe det første ikke er betalt tilbage. Ofte forlanger man desuden, at der skal være et vist Mellemrum, f. Eks. to Maaneder, mellem Tilbagebetalingen af det første og Tilstaaelsen af et andet Laan, for ikke at gjøre Laan til en stadig Fornødenhed for Laantageren, og tillige for ogsaa at give andre Lejlighed til at nyde godt af de disponible Summer. Hvert Aar fastsætter Folkebankerne paa deres Generalforsamlinger den Sum, der kan ydes til dette Formaal; i Almindelighed er det fra 5,000 til 10,000 Lire.

Naar Sparekasserne indlader sig paa saadanne Foretagender, tager de den nødvendige Kapital af deres opsparede Indtægter; Folkebankerne bruger derimod til dette Formaal af deres disponible Beholdning, men opretter en særlig Reservefond til Dækning af Tab.

Æreslaanene har i visse Folkebanker givet Anledning til Oprettelsen af en Forskudskredit paa Regninger for at bøde paa den Langsomhed, hvormed de Kunder betaler, der gjør Bestillinger hos Haandværkerne eller kjøber i Butikkerne.

Ved en Undersøgelse af de faktiske Forhold og de hyp-pige Klager, som findes i de Beretninger, der ledsager Regnskabsopgjørelsen, synes der at fremkomme følgende Resultat:

- 1) At disse Laan i Virkeligheden ofte er Forbrugslaan, som det ikke lykkes Skyldneren at betale tilbage;
- 2) men, at Laanene, naar de stiftes med en bestemt Produktion for Øje, altid tilbagebetales paa ordentlig Vis;
- 3) at Vanskeligheden ved at træffe det rette Udvalg blandt Laantagerne delvis synes løst ved Oprettelsen af Mellemed mellem Bankerne og Laantagerne.

3. *Produktionslaanene* — *Prestiti di produzione* — er udtrykkelig opfundne for at svare til Haandværkernes Kredit-

fornødenheder. De anvendes af en Mængde italienske Banker. Jeg skal nu give Besked om Ordningen af disse Laan og de Erfaringer, man har gjort med dem ved *Cassa di Risparmio* i Bologna.

I 1864 vilde Direktionen gjøre et Forsøg med gratis Laan til Haandværkere, der for en kortere Tid var uden Arbejde. Sparekassen afsatte først til dette Brug 2,660 Lire og dernæst i 1866 7,980 Lire. Disse Laan stiftedes paa et halvt Aar mod Kavtion af en anden Haandværker; Bankbestyrelsen vilde paa denne Maade vække Solidaritetsfølelsen mellem Haandværkerne og paa samme Tid opdrage Laantagerne, som paa dette Tidspunkt næppe havde nogen klar Forestilling om Betalingsterminer.

De Aar, der fulgte paa, og som var fulde af politiske og økonomiske Kriser uden Lige, var ikke gunstige for Opdragelsesforsøg af denne Art, og Sparekassen maatte betale Gildet. Men i 1884 gjenoptog den Traditionen, idet den bestemte en Sum af 10,000 Lire til Æreslaan til hæderlige og stræbsomme Arbejdere mod deres blot mundtlige Æresord og en anbefaling fra en af Aktionærerne i *Cassa di Risparmio*. Laanene skulde fra den Tid af bære en Rente af $3\frac{3}{5}$ Procent; Beløbet var 50 Lire i det højeste, og der skulde betales et maanedligt Afdrag paa $2\frac{1}{2}$ Lire.

Det var stadig Forbrugslaan, og hvorledes man end bar sig ad, fik de et uheldigt Udfald. Saa drejede man i Retning af at give smaa personlige Laan i Produktionsøjemed. Den 6te og 27de December 1884 skabte Bankraadet de Laan, som man kaldte *prestiti di produzione* (Produktionslaan).

Med Hensyn til denne Slags Laan gjælder for Tiden følgende Regler (Forhandlingerne af 5. November 1892, 21. Maj 1904 og 1. og 7. December 1906):

1. Formaalet med disse Laan er at forsyne beskedne, men hæderlige, forstandige og arbejdslystne Haandværkere med Midler til at begynde eller udvide en Forretning eller en Industri.
2. Laaneansøgningen skal skrives paa et særligt Skema, hvorpaa der skal anføres, hvad Formaalet er med Laanet, Udbetalingsmaaden samt Afdragenes Størrelse og Tidspunktet for deres Udredelse.
3. Det højeste Beløb for et Laan sattes til 1000 Lire; Gjennemsnittet var imidlertid faktisk 1,500 Lire pr. Laan, de

samlede Laan vel at mærke begrænsede af den Sum, der var sat af til denne Anvendelse. Laanet gives mod en Forskrivning paa et halvt Aar med Paategning af en eller flere Kavtationer. Laanets Afgjørelse afhænger af 1) Diskonteringsudvalgets Erklæring og 2) en Udtalelse fra en særlig Kommission, der har det Hverv at undersøge Ansøgerens Planer og bedømme, hvorvidt det Formaal, hvortil Laanet er bestemt, kan anses for nyttigt eller fornuftigt.

4. Renterne betales forud. Delvise Fornyelser er tilladte, men ikke udover det 5te Aar.
5. Sparekassen fører ved Hjælp af den særlige Kommission Tilsyn med de Haandværkere, der har modtaget disse Laan.
6. Laantagerne skal aflægge Bevis for, at de Summer, de har laant, anvendes i Overensstemmelse med det Formaal, der angaves i Ansøgningen, og som er bifaldet af den særlige Kommission.
7. I Tilfælde af en af Kavtationernes Død, Bortrejse, eller bristende Evne til at opfylde sine Forpligtelser skal Laantageren straks give Sparekassen Meddelelse og foreslaa en Stedfortræder. I modsat Fald vil hele Summen være forfalden straks.

Summen forfalder til Udbetaling i alle Tilfælde af Kontraktbrud, eller hvis der efter Stiftelsen af Laanet overgaar Laantageren noget uværdigt. Dette Forfald af Laanet meddeles ved anbefalet Brev.

Det særlige Spørgeskema, der anvendes for Ansøgninger om disse Laan, er meget sindrigt indrettet, baade med Hensyn til Inddeling og Tekst. Det er i stort Format og foldet sammen 6 Gange. Den første Side indeholder følgende Spørgsmaal:

1. Paa hvilket Sted udøver Laantageren i Øjeblikket sin Forretning eller sit Haandværk?
2. I hvilken Forretning har Laantageren indtil nu arbejdet?
3. Hvilket Maal har Laantageren sat sig, og navnlig: Har han i Sinde at begynde en Industri eller et Haandværk? Vil han fortsætte den Industri eller det Haandværk, som han nu udøver, og i saa Tilfælde: hvorfor ønsker han Laanet? Skal Laanet bruges til Udvidelse af hans Forretninger, og i saa Tilfælde: hvorfor indrømmer Leverandørerne ham ikke den fornødne Kredit?
Hvem er hans Leverandører? Er det ham imod, at man anmoder dem om Oplysninger angaaende hans Forhold?
4. Har Laantageren i Sinde at flytte sin Forretning eller sit

- Værksted, og i saa Tilfælde: hvor har han i Sinde at bo-sætte sig?
5. Hvor stor er hans Kundekreds og til hvilke Samfundslag hører den? Hvilken Indtægt har han af sin Handel? Nævn Navnene paa nogle af hans Kunder, til hvem Sparekassen kan henvende sig for at søge Oplysninger om ham!
  6. Har Laantageren betænkt Risikoen ved Konkurrencen?
  7. Hvormeget beløber de Udgifter sig til, som efter Laantagerens Mening er nødvendige til hans Forehavendes Iværksættelse?
  8. Hvilke Grunde berettiger ham til at forudse en Forøgelse i Indtægter ved Hjælp af Laanet, som kan veje op imod de forøgede Udgifter?
  9. Vil Udbyttet af Forretningen forslaa til at betale den laante Kapital tilbage?
  10. Udøver Laantageren sin Virksomhed alene eller i Forening med andre?
  11. Hvorledes og i Løbet af hvilken Tid vil Laantageren kunne godtgjøre, at Laanet er blevet anvendt i det Øjemed, han havde opgivet?

Disse Spørgsmaal staar paa første Side af Skemaet. Paa anden Side indføres Svarene derpaa, underskrevne af Laantageren. Den tredje modstaaende Side indeholder Direktionens Iagttagelser og den fjerde Bemærkninger fra det Udvalgsmedlem, der har søgt Oplysninger om Ansøgeren.

Den femte Side tjener til at indføre de Kjendelser, som træffes af den specielle Kommitté for Produktionslaanene, og paa den sjette indfører den undersøgende Konsulent, et halvt Aar efter at Laanet er givet, sine Oplysninger om Laanets Anvendelse m. m.

Det hele kan foldes ud som ét Ark, saaledes at Bestyrelsen, Kommittémedlemmerne og Bankens Embedsmænd med et eneste Blik kan overse hele Laanets Historie fra Forundersøgelsen til Stiftelsen og Resultaterne.

En Sum paa 70,000 Lire har i Tiaaret fra 1876—1886 været anvendt til denne Slags Laan, og Resultaterne har fuldt ud svaret til Direktionens Hensigter. Efter 1889 er Summen steget til 100,000 Lire. Ved Opgjørelsen af 31. December 1905 beløber Laaneforskrivningerne sig til 103,130 Lire; Renten var $2\frac{1}{2}$ Procent.

I den Fremstilling, som *Cassa di Risparmio* havde givet paa Udstillingen i Paris, findes der følgende Oversigt over de Produktionslaan, som blev tilstaaede i 1899:

A. *Laanenes Anvendelse:*

68	Laan til Indkjøb af Varer.
14	„ „ Indretning af Forretningslokaler.
13	„ „ Værktøj og smaa Maskiner.
13	„ „ Udvikling af Forretningen.
5	„ „ Butiksreparationer.

B. *Laantagernes Fag:*

26	Laan tilstodes	Skræddere.
9	„ „	Frugt- eller Grønhandlere.
7	„ „	Tapetserere.
7	„ „	Vinhandlere.
5	„ „	Skomagere.
5	„ „	Klejnsmede.
4	„ „	Barbere.
3	„ „	Hosekræmmere.
4	„ „	Modehandlerinder.
3	„ „	Marskandisersker.

Sparekassens Ledelse har til min Indberetning til Kreditkommissionen¹⁾ haft den Venlighed at udarbejde en ny Statistik over de Produktionslaan, der var løbende den 31. December 1906. De fordeler sig saaledes:

A. *Laanenes Formaal:*

Etablering af en Handel eller en lille Industri.....	51
Forsyning med Varer og Udvidelse af Laantagerens Forretning	183
Indkjøb af Maskiner	50
Indkjøb af Værktøj	20
Istandsættelse og Udsmykning af Lokaler.....	12
Tilsammen	316

B. *Laanenes oprindelige Størrelse:*

		Laanenes Antal:		Samlede Beløb:
Indtil 100 Lire		10	1,000 Lire	
Over 100	indtil 200	—	54	9,805 —
—	200 —	300 —	63	17,890 —
—	300 —	400 —	46	18,330 —
—	400 —	500 —	53	37,370 —
—	500 —	600 —	13	7,750 —
—	600 —	700 —	7	4,900 —
—	700 —	800 —	9	7,100 —
—	800 —	900 —	„	„ —
—	900 —	1,000 —	61	61,000 —
			316	154,035 Lire

¹⁾ Det internationale Forbund: Mellemstandskreditten i Italien, af H. Lambrechts.

C. Efter Saldo 31. December 1906:

			Laanenes Antal:	Samlede Beløb:
	Indtil 100 Lire		72	4,063 Lire
Over 100	indtil 200	—	92	15,043 —
— 200	— 300	—	49	12,565 —
— 300	— 400	—	35	12,651 —
— 400	— 500	—	19	9,100 —
— 500	— 600	—	14	8,010 —
— 600	— 700	—	12	7,982 —
— 700	— 800	—	9	6,970 —
— 800	— 900	—	12	10,750 —
— 900	— 1,000	—	2	2,000 —
			316	89,134 Lire

D. Laantagernes Fag:

Vaabensmede.....	1	Murstrygere.....	5
Barbere.....	14	Lakerere.....	1
Kobbersmede.....	2	Blikkenslagere, Glarmestre.....	5
Papirarbejdere.....	2	Vaskerier.....	2
Kurvmagere.....	1	Linnedsyersker.....	28
Læderhandlere.....	1	Mønstertegnere.....	2
Korsetsyersker.....	1	Urtekræmmere.....	2
Kafeværter.....	4	Grov- og Klejnsmede.....	7
Skomagere.....	18	Strikkere.....	11
Hattmagere.....	4	Bogbindere.....	4
Kulhandlere.....	5	Litografer.....	1
Blæk-, Blækhus- og Seglfabrikanter	2	Mekanikere, Piano- og Orgelfabri-	
Børstenbindere.....	1	kanter, Elektrikere.....	14
Snedkere og Tømrere.....	13	Hosekræmmere.....	4
Bagere.....	4	Modehandlerinder.....	5
Teglbrændere.....	1	Murere og Cementarbejdere.....	1
Pelsværkshandlere.....	1	Guldsmede.....	8
Fjerhandlere.....	1	Søm- og Knaphulsyversker.....	3
Spækhøkere, Slagtere osv.....	12	Urmagere.....	1
Parfumehandlere og Parykmagere	1	Kurvehandlere.....	1
Handelsagenter.....	5	Stolemagere og Rørflettere.....	1
Marskandisere.....	6	Sadelmagere.....	3
Skræddersyversker.....	59	Vægtfabrikanter.....	1
Skræddere.....	9	Strygersker.....	4
Fotografer.....	2	Tobakshandlere.....	3
Frugt- og Grønthandlere.....	4	Tapetserere.....	4
Skorstensfejere.....	1	Drejere og Træskærere.....	5
Gartnere.....	6	Vinhandlere.....	3

B. Tyskland.

Ligesom Kongeriget Italien er ogsaa Kejserdømmet Tyskland af ny Oprindelse. Dets enkelte Dele har længe levet uafhængig af hinanden, og Rigssammenslutningen lader dem beholde en Del Selvstændighed, som ikke er uden Betydning. Siden 1869 har der for Kredit-Sammenslutninger eksisteret en ensartet Lovgivning, der er blevet fuldstændiggjort i 1889. Men i Modsætning til Italien har Mellemstandens Kredit i Tyskland aldrig været bygget paa Decentralisationsprincippet; Schulze Delitzsch og Raiffeisen vilde begge to en systematisk Ordning.

Set fra et historisk Synspunkt kan man sige, at Schulze Delitzsch-Typen svarer til en primitiv Organisation, at Typen Raiffeisen betegner en Videreudvikling ved Indførelsen af Specialiseringsprincippet, og at den preussiske Lov af 1895 fuldkommengjør det systematiske Hele.

Lige fra sin Oprindelse har den tyske Ordning været baseret paa et Princip, der forudsatte et Samarbejde mellem flere Organisationer, af hvilke den ene stadig stod over den anden: stedlige Kasser, Distriktskasser og Centralkassen. Men ved Siden af denne fælles Grundopfattelse er der mellem de tyske Systemer Afgivelser, der er bleven omtalte og diskuterede til Overmaal. Jeg skal ikke her gjentage denne Diskussion, men kun henlede Opmærksomheden paa det, der har Betydning for mine egne Theorier.

Schulze Delitzsch tænkte kun paa at prædike det nye Evangelium om Kooperation paa Grundlag af det private Initiativ uden nogen Forbindelse med Staten. Han optager den mest uensartede Blanding af Andelshavere og ophøjer Sammenblandingen af alle Slags Kredit til Princip: Kredit til Byfolk og til Landboere, paa kort og paa lang Sigt, alt behandles efter de samme Regler, der er kopierede efter den herskende Forretningspraksis. Han lader Kredittens Fordeling forblive i uorganiseret Tilstand. Hans Centralkasse skal danne Stødpuden mellem hans Andelsforetagender og det almindelige Pengemarked. Af alt dette fremvoksede en stadig tiltagende Smag for Vinding, som ikke altid med Held modvirkedes af den theoretiske Propaganda, der udgik fra et Centralekretariat.

Raiffeisen traadte op imod de fra Forretningsbankerne

laante Methoder og fik Bestræbelserne efter Profit udelukkede ved Lovens Hjælp (Lovændringen af 1889, Art. 20, 91, 92). Han indførte i sit kooperative System Specialiseringens Princip; fremdeles indskrænkede han sig udelukkende til Landbrugskredit og delte denne i Kredit i fast Ejendom og Driftskredit. Efter hans System skulde Centralkassen udelukkende modtage Næring fra sine Medlemmers Kreds og tjene som Likvideringsinstitut for dem mellem de stedlige Sparekasser.

Den Pengekrise, der i saa udstrakt et Omfang har bragt Diskontoen til at stige i Tyskland i Løbet af de sidste Maanedre af Aaret 1907, har givet Anledning til kritiske Iagttagelser, hvis Betydning for Ordningen af Mellemstandskrediten ikke er ringe.

Der har ganske vist været faa Kalamiteter, hvad der er et Bevis paa den tyske Organisations Soliditet i og for sig; men Bekymringerne var levende og Faren mere overhængende, end man antager.

Lederne af Foreningsbankerne bestræber sig med god Grund for at drage Lære af disse Begivenheder og deraf uddrage saadanne Regler for Ledelsen, at Gjentagelser derved kan forhindres. Og saa er det vel værd at lægge Mærke til, at deres Raad bekræfter de Principper, hvorpaa jeg mener, at Ordningen af Haandværkerkrediten bør ordnes.

Det første af disse Principper er den lille Kredits Uafhængighed. Det lader sig gjøre at skabe en lukket Kreds af Laantagere og at holde Haandværkerne udenfor det almindelige Pengemarkeds Svingninger, om ikke fuldtud, saa dog i udstrakt Maalestok. Den uforanderlige Rentefod, som den preussiske Centralkasse har indrømmet Foreningsbankerne paa deres Kontokuranter, er et uigjendriveligt Bevis for, at denne Uafhængighed er gennemførlig. Og i det officielle Organ for Schulze Delitzsch-Forbundene læses følgende: »Jeg vilde ikke kunne anse det for en Fejl ved Ledelsen af en Kreditorganisation, at den giver billig Kredit, naar blot den er tilstrækkelig vel situeret til at kunne frigjøre sig overfor Bevægelserne paa det almindelige Pengemarked«¹⁾.

Et andet Princip, der er ligesaa betydningsfuldt som det første i sine sociale Følger, er det, at den lille Kredit skal

---

¹⁾ »Blätter f. Genossenschaftswesen« (Side 675, Aarg. 1907).

være en Samfunds-Opgave og ikke en Forretning — at Samarbejdets Aand der skal beherske Vindingens Aand, ja om muligt helt udelukke denne. Hr. Dr. Crüger, Formand for Schulze Delitsch-Forbundene, skriver i en nylig udgivet Bog¹⁾: »Det økonomiske Formaal, som Forbundene tilstræber, er af en særlig Art. Sammenslutningen bør hvile helt og holdent paa Samfølelsen«. Dette Princip udvikler og forklarer han, idet han viser, i hvor høj Grad de almindelige Kreditforeninger er forskellige fra Forbundene, og Summen af denne Væsensforskjel giver han et kraftigt Udtryk i følgende Sætning: »I hine hersker Kapitalen, i disse tjener den«. Længere henne kommer han tilbage til denne Tanke, idet han erklærer, at Associationen kan drage Nytte af Profit-Elementet uden at forsømme Fuldbyrdelsen af sin Samfundsopgave (S. 17).

Et tredje Princip, der fuldkommengjør de to andre, er, at den Kredit, der gives Medlemmer af Forbundene, skal begrænses til virkelige Mellemstandsfor nødenheder, at den skal være en virkelig Produktionskredit, og at det følger af Vigtighed at give Laantagerne Vejledning og skaffe sig Besked om Hensigten med Laanet. Kreditforbundenes Arbejdsmaade afviger her i kjendelig Grad fra de handelsmæssige Bankers. Til Belysning af dette Punkt anbefales det, at læse en Række Artikler i *Genossenschaftliches Korrespondenzblatt*, særlig den, der er skrevet af Korthaus (Nr. 10, Aarg. 1907).

Men hvorledes skal man nu bære sig ad for at faa disse Regler bedre overholdt i Fremtiden? Det er et vanskeligt Spørgsmaal. Der er mange forskellige Svar derpaa, og rimeligvis indeholder hvert af dem en Kærne af Sandhed. Jeg vil i denne Forbindelse henlede Opmærksomheden paa en Artikel i *Blätter f. Genossenschaftswesen* (S. 205, Aarg. 1908), der er karakteristisk, fordi den anbefaler en livlig og inderlig Forbindelse mellem Bestyrelsen og Forbundets Medlemmer, og fordi den bekæmper Profit-Bestræbelserne. Det hedder heri:

»Andre Ledere af kreditgivende Forbund har utvivlsomt, ligesom jeg, følt, hvor vigtigt det var i Tide at have opdraget sine Folk til at blive gode Forbundsmedlemmer — at have bibragt dem den rette Samfølelsens Aand. Dette kan vel være

¹⁾ Einführung in das deutsche Genossenschaftswesen (p. 11).

vanskeligt i Forbund, der tæller Tusinder af Medlemmer, og hvor den personlige Forbindelse mellem Bestyrelsen og Medlemmerne er ringe, og dog burde man overalt lægge Vægt paa dette Punkt, for at Bestyrelsen, naar de vanskelige Tider kommer, kan udøve sin Indflydelse over Medlemmerne. Vi skal knytte vore Medlemmer fast til vore Institutioner og ikke opdrage dem til Begjærlighed, hvis vi vil undgaa, at de svigter os i kritiske Tider, naar de konkurrerende Tilbud er saa lokkende. Vi bør komme saa vidt, at de lader sig nøje med de passende, men beskedne Renter, som deres Forbund vil tilbyde dem, og det skal de gjøre, opfyldt af Forenings-Aand, til det fælles Bedste. Man skal sige dem, at de, som maa anstrænge sig for at skaffe de høje Renter under saa ugunstige Konjunkturer, det er Kolleger i Forbundet, og at disse Kammerater maatte falde som Ofre, hvis de, som raader over Reservekapitaler, vilde svigte Forbundet for en ringe Rentevindings Skyld. Man maa minde disse Medlemmer om, at hvis de har disponible Kapitaler, saa er det maaske kun for et Øjeblik, og at det en skønne Dag godt kan være, at *de* bliver de »nødlidende« Medlemmer, der er nødte til at gjøre Regning paa deres Kollegers velvillige Hjælp. Dette kræver meget Besvær og fortsatte Anstrængelser i Aarevis; men naar de vanskelige Tider kommer, bliver Lønnen glimrende!« I samme Aand anbefaler Forfatteren til den først anførte Artikel (S. 675, Aarg. 1907) Kreditforbundene ikke at give høje Dividender, men henlægge de rigelige Reserver, som giver Uafhængighed, og naar Reservefondene er tilstrækkelige, da at nedsætte Diskontoen.

Jeg anser det for overflødigt her at beskrive en Schulze Delitzsch-Bank eller en Raiffeisen-Kasse; der er skrevet saa meget om disse Institutioner, at man ikke kan anse Typerne for ubekjendte. Anderledes forholder det sig med visse nyere Dannelser, hvis Ordning og Virkemaade endnu ikke er fæstnede af Erfaringen, men som kan fremkalde Tanker og fremtræder som ejendommelige Tegn paa en ny Udviklingsretning, hvis endelige Udtryksform endnu ikke er fastslaaet, men hvis Formaal er en bedre Ordning af Kredittens Fordeling.

I. Der er et vist Antal *Haandværkerbanker* (*Handwerkerbanken*) og *Lavsbanker* (*Innungsbanken*), som begrænser deres

Kundekreds til Haandværkere alene; nogle vil endog begrænse sig til et eneste Fag (f. Eks. Bagernes Spare- og Kreditbank i Mellemfranken). Ingen af dem kan prale med en særlig glimrende Historie, men disse Forsøg har deres ejendommelige Værd og bør følges med Opmærksomhed. Maaske vil disse Banker, efter at de forgjæves har søgt at leve som en fuldt udviklet og selvstændig Kreditinstitution, indskrænke deres Rolle til at blive et Kontrol- eller Garantiorgan, knyttet til en stedlig Bank. Det er med noget saadant for Øje, at Hr. von Miquel havde forfattet en Plan til Omordning af Haandværkerkrediten, som han fik gennemført i Frankfurt am Main, og som jeg skal tillade mig at standse et Øjeblik ved.

II. *De Hessen—Nassau'ske Banker i Frankfurt a/M* (Hessen—Nassauische Handwerker-Genossenschaftsbank og Handwerker- Spar- und Vorschuss-Kasse).

Disse to Institutioner staar i meget intim Forbindelse med hinanden; den sidstnævnte er, saa at sige, kun en Afdeling af den første, og de bruger begge det samme Lokale og samme Personale. Men den første er en Forbundsbank, der kun har med Grupper at gjøre; den anden er det fordelende Organ, som yder den individuelle Kredit.

Den første, som omkring sig har samlet syv faglige Selskaber, for hvilke den optræder som officielt Tilsyn (Verbandsrevisor), besidder de lovbealede Betingelser for at kunne opnaa Kredit ved Centralkassen i Berlin. I Virkeligheden staar vi her overfor en hel Samling af faglige Institutioner, der er udgaaede fra Kreditinstitutionen som Centrum. Jeg gennemgaar dem hver for sig.

a) *Forbundsbanken for Hessen—Nassau* (Hessen—Nassauische Handwerker-Genossenschaftsbank) gaar tilbage til 1898. Dens Statutter, som er overensstemmende med Loven af 1ste Maj 1899, bygger paa en begrænset Ansvarlighed, indtil 3000 Mark pr. Medlem.

Medlemmer (Aktionærer) kan kun følgende blive:

- 1) Lav, Fagsammenslutninger og andre juridiske Personer, som i Følge deres Love og Vedtægter udelukkende bestaar af Haandværkere, eller som er oprettede med det ene Maal for Øje at gavne Haandværkerne.
- 2) Visse andre Sammenslutninger, særlig Byggeselskaber til

Oprettelse af billige Boliger, men kun for saa vidt som de ikke kommer, til at udgjøre mere end en Fjerdedel af Medlemmernes Antal; dette for at bevare Bankens Hovedkarakter af Haandværkerbank.

- 3) Enkeltpersoner, som er udsete til at gjøre Tjeneste i Bank- og Tilsynsraadene, paa den Betingelse at de har virkelig Bopæl i Hessen-Nassau eller indenfor en Kreds af 75 Km. fra dets Grænser.

Udmeldelse er kun gyldig, naar den sker ved Slutningen af et Regnskabsaar, og den træder først i Kraft et Aar efter.

Hvert Medlem skal ved sin Indtrædelse overtage i det mindste én, i det højeste 50 Aktier à 100 Mark hver.

Nettoudbyttet fordeles i følgende Orden: 1) 10 Procent til Reservefonden. 2) En Dividende paa højst 4 Procent til de indbetalte Aktier. 3) Det øvrige til Fonden for uforudsete Udgifter.

Et Cirkulære, der er udstedt med Bank- og Tilsynsraadernes samlede Underskrifter, angiver Bankens Formaal i følgende Ord:

»At give Haandværkerne et Institut, hvor de kan anbringe deres disponible Kapital med Sikkerhed og Fordel, samtidig med at Pengene faar en nyttig Anvendelse, og hvor deres Kreditfornødenheder kan blive tilfredsstillede paa passende Maade«.

Ved at samle Haandværkerne i faglige Andelsselskaber og knytte disse Foreninger til sig forsøger Forbundsbanken i Hessen-Nassau at omdanne Kreditten ved at sætte en Foreningsgaranti i Stedet for den individuelle, indbyrdes solidariske Garanti, som Schulze Delitzsch anbefaler.

Ethvert til Banken knyttet fagligt Selskab garanterer med sin Selskabsformue de Papirer, som dets Medlemmer indleverer til Diskontering. Denne Kavtionsforpligtelse paalægges Selskaberne i selve Optagelseskontrakten; men Banken forbeholder sig alligevel Ret til at kræve særlige Kavtioner eller Endossering af Veksler. Imidlertid begrænser Selskaberne deres Ansvar ved at sende Banken en Liste hvert Halvaar, hvori alle Medlemmerne staar opført tillige med det højeste Kreditbeløb, som Foreningen anser for nyttigt for hver af dem. Foreningen faar $\frac{1}{2}$ Procent af den betalte Diskonto som Delkredere.

Banken har oprettet en Diskonteringskommission, som bestaar af en Delegeret (med Suppleant i Tilfælde af Fraværelse) for hver til Banken knyttet faglig Organisation. Denne Kommission undersøger de Papirer, der kommer ind, i Forening med Direktionen. I Princippet træffer Diskontokommissionen Afgjørelser med simpel Stemmefflerhed; imidlertid har den Delegerede fra den Fagorganisation, der er interesseret i det paagjældende Papirs Skæbne, til syvende og sidst Ret til at nedlægge Forbud mod dets Diskontering.

Banken har ikke haft nogen Vanskelighed ved at gennemføre disse Kavtionsbestemmelser indenfor rimelige Grænser, og den paastaaede Jalousi, der skulde gjøre sig gjældende mellem Konkurrenter af samme Fag, har ikke ytret sig efter Erfaringerne i Frankfurt.

b) *Lokalkontoret i Frankfurt a/M.* (Handwerker-, Spar- und Vorschusskasse — Haandværker-Spare- og Forskudskassen), er oprettet som et Forsøg. Man har villet se, hvad man kunde faa ud af de gamle Regler for Kreditgivning, naar man paa Forhaand var bestemt paa at begrænse sig til Smaakunder.

Schulze Delitzsch dækkede den personlige Kredit derved, at alle Bankens Medlemmer var solidariske; hver af dem kunde altsaa komme til at svare for den Gjæld, som alle de andre havde ladet ubetalt. Et Modforsøg efter den af Hessen-Nassau-Forbundsbanken benyttede nye Methode maatte da være nyttigt. Hertil benyttedes saa Lokalkontoret. Det driver sin Virksomhed i de samme Omgivelser, med de samme Ledere og endogsaa med indirekte Hjælp fra Centralkassen i Berlin, idet Forbundsbanken i Hessen-Nassau optræder som Mellemand. Men til Trods for alle disse gunstige Vilkaar har dette Forsøg saa mange uheldige Resultater at opvise, som man overhovedet har Lov til at have uden at sætte Aktionærernes Kapital paa Spil. Da Kontoret vilde yde personlig Kredit, fik det indtrængende Anmodninger nok, men kun faa Tilbagebetalinger. Haandværkerne fører ikke Bøger, de laaner paa bedste Beskub, kan ikke gjøre Regnskab for Pengenes Anvendelse og frembyder saaledes et Maksimum af Farer. Kontoret har forsøgt, hvad visse særlige Garantier kunde hjælpe; det har taget Pant i Indbo og er derved draget ind i endeløse Processer; det har ladet sig overdrage udestaaende

Fordringer, hvad der har nødvendiggjort et meget besværligt Tilsyn; snart protesterede ogsaa Forbrugerne, Haandværkernes Kunder, og nægtede deres Samtykke til Overførelsen af Fordringerne, hvad der var den eneste Garanti ved denne Dækningsmaade. Hvad angaar de moralske Garantier, som skulde ligge i Laantagernes Hæderlighed, Flid og Dygtighed, saa indskrænker de sig til et Minimum i en stor By som Frankfurt, hvor Folk næppe kjender hinanden, og hvor det er umuligt paa nært Hold at følge hver enkelts Forretning og Maade at leve paa.

Alt det foregaaende vedrører Forsøgene med personlig Kredit. Kontoret holder sig iøvrigt oppe ved at yde Kredit mod særlig Sikkerhed, ligesom de kommercielle Banker.

Statutterne fastsætter en Ansvarlighed, der er begrænset til 300 Mark for hver tegnet Aktie (Art. 13). Bestyrelsesraadet kan paabyde som Pligt at tegne et bestemt Antal Aktier i Forhold til den tilstaaede Kredit (Art. 30), uden at Maksimum, 25 Aktier, overskrides. Da hver Aktie er paa 200 Mark, er hvert Medlem engageret med i det mindste 500 Mark (200 Mark indbetalt og 300 Mark som Garanti). For ikke at udelukke nogen, er det dog tilladt at indbetale ratevis med 10 Mark maanedlig.

Banken fungerer næsten uden Driftsomkostninger, idet den bruger de samme Kontorer som Forbundsbanken Hessen-Nassau. Hele den disponible Kapital fremtræder i Aarsregnskabet som »Kontokurant med Banken Hessen-Nassau«.

Medlemmerne maa, før deres Optagelse, skriftlig udfylde et Spørgeskema, hvori bemærkes, at hvert fejlagtigt Svar udsætter for Retsforfølgelse for svigagtigt Forsøg paa at opnaa Kredit. Skemaet opbevares af Bankens, som først leverer det tilbage efter Medlemsforholdets Ophør, og iøvrigt er det fortroligt. Spørgeskemaet ser saaledes ud:

1. Opgiv Beløbet af den Kredit, som De tænker at faa Brug for.
2. Opgiv, hvor meget De betaler i Indkomstskat.
3. Opgiv Beløbet paa Deres øvrige Skatter.
4. Er De Ejer af Deres Forretning uden at dele den med nogen anden?
5. Beskjæftiger De Arbejdere, og da hvormange gennemsnitlig?

6. Arbejder De med Maskiner? I saa Tilfælde beskriv disse.
7. Hvad var Indkjøbsprisen for dem? Hvad er Deres samlede Installation værdt?
8. Tager De imod nogenlunde store Bestillinger? Til hvor stort et Beløb?
9. Hvor stor er Gjennemsnitssummen af de Fordringer, som De har til Gode hos Deres Kunder?
10. Hvad er Gjennemsnitsværdien af Deres Lager (Indkjøbspris)?
11. Hvor store er Deres gennemsnitlige Driftsomkostninger?
12. Ejer De fast Ejendom? I bekræftende Fald: angiv Værdien og Prioritetsforholdene.
13. Hvor stor er Ejendommens Brandforsikringssum?
14. Er Indboet i Deres personlige Lejlighed Deres Ejendom? Har De Medejere?
15. Er det brandforsikret? I hvilket Selskab? For hvor meget?
16. Har De nogen anden Formue? Hvormeget?
17. Er De livsforsikret? For hvormeget? I hvilket Selskab?
18. Er De Medlem af nogen anden gjensidig Kreditorganisation?

c) *De faglige Organisationer*, som er knyttede til og udgjør et System med Forbundsbanken Hessen-Nassau, er fremfor alt Kreditinstitutioner, skjøndt de efter deres Statutter ogsaa giver sig af med Indkjøb af Raamaterialer og Værktøj, ja endogsaa med Salg af færdige Frembringelser. Denne Mangfoldighed af Formaal hos Foreningerne er blevet stærkt kritiseret, men for at kunne danne sig en bestemt Mening om den Slags Ting maa man bygge paa flere Aars Erfaringer. Der hersker ingen Sammenblanding; økonomisk set er de forskellige Forretningsgrene adskilte, og sikkert er det samme Tilfældet med Regnskaberne. Foreningerne er følgende:

1. Snedkermestrenes Kredit-, Indkjøbs- og Salgs-selskab er en Forening af træindustrielle Fag, der er stiftet i 1898 med begrænset Ansvar.

Artikel 2 i Vedtægterne fastsætter som dens Formaal: 1) at modtage Medlemmernes Sparepenge, at anbringe dem for dem, at udvikle Driften til at spare og tillige inddrive de Fordringer, som Medlemmerne har udestaaende; 2) at tilstaa Kredit og diskontere Medlemmernes Veksler; 3) at indkjøbe Raamateriale, Maskiner, Værktøj osv. for Medlemmernes Regning; 4) at oprette et Centralmagasin for med Fordel at sælge

Medlemmernes industrielle Frembringelser; 5) at bilægge faglige Stridigheder og yde Medlemmerne juridisk Bistand.

For at blive optaget i Selskabet maa man i Forvejen være Medlem af Træindustrifagenes officielle Sammenslutning (Art. 3).

Aktierne er paa 200 Mark hver og medfører et yderligere Ansvar paa 300 Mk. (Art. 13 og 30); man kan i det højeste besidde 25 Aktier. For hver 1000 Mk. Kredit, man opnaar, maa man eje i det mindste én Aktie, og hver Aktie skal være indbetalt, før man faar Lov til at tegne en ny. For at faa 2000 Mk. Kredit maa man altsaa have kontant indbetalt 200 Mk. (første Aktie) og dernæst 10 Mk. (første Indbetaling paa anden Aktie); desuden har man Garantiforpligtelse overfor eventuelle Tab til et Beløb af $300 + 300$ Mk. = 600 Mk., hvad der, hvis Selskabet skulde gaa fallit, vilde bringe hvert Medlems Hæftelse op til 50 Procent af den givne Kredit. Den højeste Dividende, der udbetales, er 4 Procent; hele Resten gaar til Reservefondet.

2. Skrædermestrenes Indkjøbs- og Kreditselskab. Dette Selskab ligner, hvad Vedtægterne angaar, det forrige, undtagen at der ikke der nævnes noget om fælles Salg. Selskabet har givet sig af med Kreditgivning og Indkjøb af Raamaterialer og begynder endogsaa at danne sig et lille Lager.

3. Skomagermestrenes Indkjøbs- og Kreditselskab har de samme Vedtægter. Det har et Udsalg, der staar aabent for Publikum.

4. Glarmestrenes Indkjøbs- og Kreditselskab har endnu kun indladt sig paa Kreditgivning paa det Grundlag, som er beskrevet for de andre Fag.

5. Klejnsmedemestrenes Indkjøbs- og Kreditselskab. En Forening af jærindustrielle Fag, der foretager Fællesindkjøb, men ikke har noget fælles Udsalg. Der er ydet Kavtion for Medlemmernes Kredit til et Beløb af 50,000 Mk.

6. Parykmagernes Indkjøbsselskab nævnes kun her for en Ordens Skyld. Det har ikke anset det for formaalstjenligt at yde Kavtion for sine Medlemmers Kredit og beskæftiger sig kun med Fællesindkjøb.

7. Kolonialvarehandlerne. Urtekræmmerne har to Foreninger. Den ene, *Hansa*, er en Gruppe af smaa Urtekræmmere, med Aktier paa 100 Mk.; den besørger kun Indkjøb. Den anden, *Ein- und Verkaufsgenossenschaft*, som nylig er stiftet, skal yde Kredit, og den driver allerede, med 35 Medlemmer, Forretninger til en samlet Sum af 150,000 Mk. om Maaneden.

III. *Kvægghandelsbankerne (Viehmarktbanken)* indtager en særlig Plads mellem den lille Kredits Institutioner. De hviler i strengeste Forstand paa faglig Sammenslutning, thi de optager kun som Aktionærer Slagtere og Kvægghandlere, og deres Forretninger begrænser sig til de Finansoperationer af faglig Art, som disse Aktionærer har Brug for. Dog er de meget ældre end de faglige Banker af den nye Type (Innungsbanken) og har ikke noget tilfælles med disse, hverken i Oprindelse eller i Program. Paa den anden Side har de heller ikke antaget Andelsbankernes legale Former (Loven af 1889), men indregistreres som Aktieselskaber.

Disse Banker har et dobbelt Formaal: at indføre sundere Forhold paa Markedet og at organisere Kreditten.

I Tyskland vanskeliggjøres Forretningerne mellem Kvægopdrættere og Slagtere af forskellige Faktorer. Opdrætterne maa stole paa de Handelsagenters Ærlighed, som sælger deres Kvæg for dem; at en enkelt Slagter begiver sig ud paa Landet og foretager spredte Indkjøb, faar ingen virkelig praktisk Betydning. Agenterne maa saa paa deres Side regne med et vist Antal Slagteres mulige Insolvens; thi Konkurrencen har hurtigt ført til, at der sker Salg paa Kredit.

Nu har de omtalte Specialbankers Mellekomst haft til Formaal at indføre kontant Betaling som almindelig Praksis og at fjerne de insolvente Kjøbere fra Markedet; disse bliver saa meget bedre kjendte, som det er umuligt for dem at regulere deres Forretninger ved Bankens Mellekomst, idet de ikke kan opnaa Kredit der. Kvægghandlerbanken i Berlin har gjort et Skridt videre endnu ved at sætte sig selv i Stedet for Agenterne: overfor Kvægopdrætterne optræder den selv som Varemottager.

Slagterne, som er befriede for Forpligtelser overfor de forskellige Agenter, der tilbyder dem Kvæg til Salg, kan nu

foretage deres Valg i større Frihed, og alene det synes at have været nok til at skaffe Brugen af kontant Betaling enstemmig Tilslutning.

Imidlertid maatte Slagterne give Kredit til Forbrugerne og var ude af Stand til at gjøre deres Tilgodehavende flydende ved Hjælp af et Omsætningspapir. For at kunne betale det indkjøbte Kvæg kontant har næsten alle Slagterne derfor maattet søge Bankkredit. Og dette er den anden Tjeneste, som Kvæghandlerbankerne yder dem; denne Kredit har den Ejendommelighed, at den er nøje afpasset efter de lokale faglige Handelsskikke, og at den ingenting koster.

Det er Kvæghandleren, eller i sidste Instans Kvægopdræteren, der bærer Diskonteringsomkostningerne; naar han i Banken præsenterer den Check, som Slagteren har givet ham, bliver der fradraget ham 1 Procent i Kommission. Slagteren derimod faar den Fordel, at han kun behøver at afstemme sin Kontokurant efter en bestemt Tids Forløb: en Uge i Danzig, to Uger i Berlin og Chemnitz, tre Uger i Dresden, Breslau, Magdeburg og Hamburg, fire Uger i Leipzig. Der bliver ikke afkrævet ham Renter; men hvis han indbetaler forud, bliver der godskrevet ham en Godtgjørelse paa 3—4 Procent.

Denne Maade at afgjøre Mellemregninger paa har den Fordel at medføre en stor Simplifikation af Bogholderiet. Da Bankens Kasse er i Nærheden af Markedet, hvor Handelen foregaar, har Kvæghandlerne gjerne betalt de Fordele, som den nye Ordning byder dem, med en Diskonto paa 1 Procent. I Virkeligheden har Kvæghandlerbankerne i alle de Byer, hvor de er oprettede, samlet alle Forretningerne hos sig og nyder i Virkeligheden et Monopol.

At betale med Check frembyder utallige Fordele. I dette Tilfælde er Slagterne fri for at gaa omkring paa Markedet med rede Penge og lide Rentetab paa de Summer, som de ikke faar Brug for. Det synes, at dette Forhold har fremmet Ædruelighed og formindsket Chancerne for Tyveri, Tab o. lign. Denne Kredit er da virkelig afpasset efter Slagternes særlige Fornødenheder.

Jeg skal give nogle specielle Oplysninger om enkelte Banker:

1. Central-Kvæghandelsbanken i Dresden. Det er den ældste af Arten. Den begyndte som Andelsselskab, men i de sidste 30 Aar har den eksisteret som Aktieselskab. Kapitalen, som først var 100,000 Thaler, er i 1892 bleven sat op til 390,000 Mk. Aktierne, som lyder paa Navn, er paa 300 Mk. hver, og ingen kan eje dem, uden han er aktivt Medlem af Slagterlavet i Dresden. Et Medlem kan ikke eje flere end 30 Aktier, og hvis han trækker sig tilbage fra Handelen, gives der ham to Aar til at indskrænke sin Beholdning til 20 Aktier. Ved at indtræde i Selskabet forpligter han sig til at lade alle sine Forretninger foregaa gjennem Banken. Den Kommission, som opkræves af Kvæghandleren, er 1 Procent; Varigheden af den Kredit, der tilstaaes Slagteren, er 21 Dage; Godtgjørelsen for Indbetaling inden den 12te Dag er 3 Procent.

2. Central-Kvæghandelsbanken i Leipzig. Skjøndt ogsaa den er udgaaet fra Slagternes Forbund og har mange Træk tilfælles med sin Nabo i Dresden, saa har Banken i Leipzig dog et mere kommercielt Tilsnit. Aktier kan tegnes af en Slagter, der ikke staar i Lavet, og Banken kan gjøre Forretninger med Folk af Faget, som ikke er Aktionærer. Disse, 132 i Tal, havde i 1901 indbetalt 392,700 Mk. og paa taget sig den Forpligtelse at skulle afslutte alle deres Kjøb gjennem Banken som Mellemed. De kan faa Kreditforlængelse ud over fire Uger mod en Diskonto efter almindelig Handelspraksis til en bevægelig Rentefod af 1 Procent over Rentefoden i Rigsbanken.

De Godtgjørelsesrenter, der gives for Forudindbetalinger, er meget høje; de kan stige til 8 Procent for større Beløb. Saaledes kan en Slagter, der har udstedt en Check paa 1000 Mk. den 1ste i Maaned, hvis han betaler denne Sum tilbage den 7de i samme Maaned, hæve i Godtgjørelse en Sum paa 5 Mk. 11 Pf. (af de 10 Mk. som Kjøbmanden maatte afgive). Dette er Resultatet af en Kamp, som Kvæghandlerne, der havde deres Grunde til ikke at ynde kontant Betaling, har ført imod Banken ved Hjælp af gjentagne Rabatgivninger.

3. Kvæghandelsbanken i Magdeburg adskiller sig kun fra de foregaaende ved lidt større Frihed i Valget af Aktionærer. Det er en Forudsætning, at denne Fordel er forbeholdt Fagets Folk; dog foreskriver Vedtægterne ingen anden

Betingelse for at overføre Aktierne til andre end Bankraadets Samtykke. Til denne Bank er der ogsaa knyttet en Kvægforsikring, men med særskilt Regnskab (ligesaa i Breslau).

Den Kommission, som Kvæghandleren skal betale, er kun $\frac{1}{2}$ Procent for stort Kvæg og $\frac{3}{4}$ Procent for Faar, Svin osv. Slagteren har 21 Dages rentefri Frist til at betale i; ud over den Tid maa han betale 6 Procent p. A.; hvis han betaler ind før Tiden, faar han Renter deraf med 3 Procent p. A. Af det aarlige Overskud kan de Slagtere, der har ladet alle deres Kjøb besørge gennem Banken, forud hæve en Godtgjørelse af 3 Procent af den samlede Sum, deres Forretninger beløber sig til. Desforuden faar Aktionærene udbetalt Dividende (11 Procent i 1901).

Banken i Magdeburg blev grundlagt i 1893. Først blev den bekæmpet af Kvæghandlerne; men efter Aar 1900 har disse ogsaa sluttet sig til den, og Banken har faktisk Monopol paa alle Forretninger mellem Kvæghandlere og Slagtere.

4. Berlins Kvægkommissions- og Vekselsbank. Da Banken i Berlin først er bleven stiftet 1893, har den høstet Nytte af sine Forgængeres Erfaringer. Og da Kvæghandlerne erklærede den Krig, tog den det Parti selv at handle direkte for Kvægejernes Regning. Dens Begyndelseskapital 600,000 Mk. er blevet forøget efterhaanden, indtil den er naaet 2 Mill. Mk. (14. Marts 1902). En Million staar i Kommissionsafdelingen, den anden i Kreditgivningen.

5. Kvæghandelsbanken i Hamborg. Denne Bank er først grundlagt 1897. Den befinder sig endnu i Kamp-aarene og har, ligesom Banken i Berlin, besluttet sig til at overtage Kommissionssalg. Aktierne er paa 500 Mk., de kan kun ejes af Slagtere. Det ser ud, som om det første Resultat af Kvæghandlernes Modstand er blevet det, at de har beholdt de daarligste Betalere som Kunder, thi Banken har indtil nu arbejdet uden Tab.

C. I Belgien.

Den lille Kredit til Fordel for Haandværkere er meget vanskeligt stillet i Belgien. Særlige Omstændigheder, Manglen paa en god Lovgivning, Nationalbankens LigeGYldighed, utilstrækkelig Agitation for Sagen og den umaadelige Koncentration af Sparepengene i Statens Sparekasse, alt dette lammer

Størstedelen af de velmente Anstrengelser, der er gjorte for at udvikle den personlige Kredit til Haandværkerne. Det er alt-saa paa Grund af ugunstige almindelige Forhold, at Institutionerne ikke kan udvikle sig der; dog kan man, som Eksempel paa anvendte Methoder, nævne visse enkeltstaaende Forsøg, som under heldigere Forhold kunde være lykkedes.

For at udvikle en Gren af den personlige Kredit, nemlig Laan til Anskaffelse af forbedret Værktøj, har man i Antwerpen indført følgende System: Der meddeles Haandværkeren Oplysning gennem Smaaskrifter og Foredrag samt Forevisning, der iværksættes af Staten. Naar en Haandværker saa vil anvende de Raad, han har faaet, henvender han sig til et stedligt kooperativt *Selskab for Maskiner og Værktøj for den lille Industri* (Syndicat du petit outillage), der sammen med ham undersøger, om det kan betale sig at omdanne hans Værksted, og i bekræftende Fald køber det passende Maskiner og Værktøj for ham mod den Rabat, der ellers tilstaas Mellemhandlere. Derved har man undgaaet to Ting, der kunde indvirke skadeligt paa Udfaldet: 1) Selvklogskab og 2) Uvidenhed.

Saa kommer Anvendelsen af Kreditten. Selskabet betaler Fabrikanten kontant; derpaa sælger den mod maanedlige Afdrag til Haandværkeren, efter at denne dels har ladet sig optage i Værktøjsselskabet, dels har tegnet en Aktie i Folkebanken. Denne Bank diskonterer de Afdragsveksler, som Haandværkeren udsteder til sit Værktøjsselskabs Ordre, og indbetaler Summen til dette sidste; desuden assurerer den Chancerne for Forretningens Fortsættelse i fem Aar (den Frist, da Summen skal være afbetalt) og garanterer Selskabet mod Haandværkerens eventuelle Insolvens. Og alt dette, Renter iberegnet, koster kun Haandværkeren 5 Procent.

Her ser man, hvorledes Oplysning og Kredit virker sammen; først oplyser man hver enkelt, og siden fører man Tilsyn med, hvorledes Pengene anvendes. Dette System er vel værd at lægge Mærke til, idet det nemlig er beregnet paa at yde Haandværkeren den størst mulige Tjeneste ved denne specielle, men dog vigtige Del af hans Kreditbehov.

Hvad den anden Kreditfornødenhed angaar, nemlig til Indkøb af Raamateriale, har der ligeledes været gjort Forsøg paa en Ordning i Belgien, Forsøg der maaske kan give

Fingerpeg i den rigtige Retning. Et vist Antal Andelselskaber til Indkjøb af Raamaterialer havde overdraget Bestyrelsen af deres Pengesager til en Andelsbank i Bryssel, som væsentlig var bleven stiftet med saadanne Forretninger for Øje, men som hurtig kom paa Afveje ligesom de øvrige. Paa Regnskabet opførtes som Aktiver de Veksler, der udstedtes paa 30 Dage eller 2 Maaneder af hvert Selskab for dem af dets Medlemmer, som havde indkjøbt Varer; som Passiver opførtes alle de Beløb, som Foreningen skulde betale til Forhandlerne af Raamaterialer. Dette System forenede i sig de to Arter af Kredit: Foreningskreditte gennem de ydede Udlæg, repræsenteret ved en Debetsaldo, til Dækning af hvilken der forefandtes et Varelager, og den individuelle Kredit til Haandværkerne ved deres Selskabs Mellekomst og mod dets finansielle Garanti. Saa vel for den ene som for den anden Art maatte Kontrollen med Pengenes rette Anvendelse indrettes efter Forretningens Art. Men der manglede en Opdragelse af Laantagerne; Selskabet, saa vel som hvert af dets Filialforeninger, kunde begaa Fejltagelser med Hensyn til Kredittrængens Art, Indkjøbenes Værdi m. m.

6te Kapitel: Forbedring af Teknikken.

1. Fremstilling af dertil anbefalelsesværdige Midler.

En af Hovedbetingelserne for at udvikle Haandværkernes Konkurrenceevne er, som jeg allerede tidligere har sagt, Udviklingsmidighed, og det Hverv at vedligeholde denne Smidighed har jeg tildelt Fortsættelsesundervisningen. Jeg kommer nu til en af de Ting, som særlig skal være Gjenstand for denne Smidighed; med andre Ord, vi skal nu se den i Virksomhed.

Haandværkeren bør være underrettet om, at i den økonomiske Kamp maa man, ligesom i Krigen, forstaa hurtigt at skifte Operationsfelt, at foretage Svingninger sammen med Fjenden og overalt bringe Vaaben i Anvendelse imod ham, der er lige saa gode som hans egne. De hyppigst forekommende Tilfælde,

vil være enten en Forandring i Kundekredsens Vaner, Opfindelsen af en Maskine eller et Surrogats Opdukken i Stedet for et eller andet Raamateriale. For at bevare sin Konkurrenceevne maa Haandværkeren kunne ændre enten sit Arbejde eller sin Maade at sælge paa. Ved det almindelige Udtryk »Forbedring af Haandværkerens Teknik« forstaar jeg derfor baade Forbedring af hans industrielle Teknik og af hans Handelsteknik, alt efter de forskjellige Forhold.

Der findes ogsaa Svingninger, som hovedsagelig staar i Forbindelse med Smagen, og som hidrører fra Kundekredsens kunstneriske Fordringer. Dem vil jeg ikke omtale her, ikke fordi jeg underkjenner deres Betydning, men fordi det her særlig drejer sig om Konkurrenceevnen overfor den store Industri. Men paa Kunstens Omraade er Forholdet et helt andet end paa det tekniske. I det kunstneriske er det Haandværkeren, der har Overtaget, ja saa at sige har Eneret paa Originalitet og Variationsevne. Dette er ham et værdifuldt Vaaben, men det fritager ham ikke for ogsaa at skaffe sig de andre Vaaben. Jeg skal derfor her begrænse min Undersøgelse til de egentlig tekniske Forbedringer.

Man kan som Hypothese forestille sig en Haandværker, hvis Iagttagelsesevne og Udviklingsmuligheder er blevne saa godt udviklede ved en fuldstændig og forstandig Uddannelse, at Betragtning af Tingene selv og Læsning af faglige Blade er ham nok. Men naar disse Betingelser ikke er tilstede, eller kun i ufuldkommen Grad, saa er den frivillige Hjælp, der kan ydes Haandværkeren til Forbedring af hans Teknik, et af de mest virkningsfulde Midler til at forbedre hans Konkurrenceevne.

To Ting er nødvendige for at naa det sociale og økonomiske Resultat, vi sætter os som Maal, nemlig at besidde Viden og at formaa at udbrede den. Man maa derfor have en Centralanstalt for Undersøgelser og et Centrum for en Udbredelsesvirksomhed, der faar sit Indhold derfra.

Hvorledes bør nu disse to Centralanstalter indrettes? Skal de nødvendigvis være adskilte, eller er der maaske Fordel ved at sætte dem i nøje Forbindelse med hinanden? Det er det, som nu skal undersøges.

A. Undersøgelser vedrørende den industrielle Teknik.

De Forbedringer, som fra Tid til anden maa indføres i den industrielle Teknik for at vedligeholde og udvikle Haandværkernes Konkurrenceevne, kan angaa Værktøjet og Arbejdsmaaden eller de anvendte Raamaterialer. Det vil derfor være praktisk, at Anstalten for tekniske Undersøgelser omfatter to Afdelinger, fordi de Spørgsmaal, der vil opstaa, tilhører to skarpt adskilte Videnskabsgrene: Mekanik og Kemi.

Drejer det sig om Arbejdsmaaden, enten med Haanden eller ved Hjælp af Maskine med eller uden mekanisk Drivkraft, saa er det den mekaniske Afdeling, der skal behandle Spørgsmaalet. Drejer det sig derimod om et Surrogat, hvis Indkjøbspris er lavere end det tilsvarende Raastofs, eller om andre Fremgangsmaader til Behandlingen af dette Raastof eller om nye Forfalskninger — saa er det den kemiske Afdelings Sag at gribe ind.

De to Afdelinger kan iøvrigt godt have ensartede Arbejds-metoder, og selv det, at de stilles ved hinandens Side, kan være et Fremskridt; thi det mekaniske Arbejde kan nødvendigjøre en anden Behandling af Raamaterialet, og omvendt kan andre Fremgangsmaader ved Tilberedningen af Raamaterialet nødvendigjøre nye Fremgangsmaader under Arbejdet.

Efter at jeg nu har gjort opmærksom paa denne Adskillelse, skal jeg tillade mig for Nemheds Skyld at sammenfatte de to Afdelinger under en Fællesbetegnelse: »Undersøgelsesanstalten«. Denne Anstalt bør da begynde med at skaffe nøjagtige Oplysninger om, hvorledes Forholdene i Øjeblikket er; det vil sige: for hvert enkelt Fag bestemme Haandværkerens og hans Konkurrent Storindustriens industrielle Fremgangsmaader. En uafbrudt Iagttagelse af, hvad der foregaar i Industrien, vil sætte Anstalten i Stand til at følge alle Omdannelsesforsøg og deres tilsyneladende Resultater. Dog vilde det være ønskeligt, om disse Forsøg kontrolleredes af direkte Erfaringer, foretagne med tilstrækkelig videnskabelig Nøjagtighed, for at man kan naa til at drage visse Slutninger deraf. For at opnaa det, kan Undersøgelsesanstalten enten skabe sig sit eget Prøvemateriel eller lejlighedsvis benytte Forsøgsstationer, som laanes hos den aktive Industri, hvilket sidste synes at være det mest praktiske og det mindst bekostelige.

Men det gjælder ikke alene om at iagttage de Omdannelser, som allerede er bragt til Anvendelse; Anstalten maa ogsaa kunne forudse dem, i det Øjeblik en Opfindelse melder sig. De fleste Landes Lovgivninger har sikret Ejendomsretten til Opfindelser samtidig med at sikre deres Udbredelse. Det vil derfor være nemt at faa en fuldstændig international Fortegnelse ved Hjælp af en Samling af Patentbevillinger og videnskabelige Tidsskrifter.

Naturligvis maa de Slutninger, der drages af disse Undersøgelser, anvendes med Forsigtighed; i alle Forhold, og særlig hvor det drejer sig om Forandringer i den industrielle Udvikling, udkræves der Omtanke og Maadehold. Men for en Institution, som skal bedømme Retninger, beregne Muligheder og vurdere Erfaringer, er Kundskab om de nævnte Forhold uundværlig. Da det imidlertid i Reglen tager Tid, før en Opfindelse trænger saaledes igjennem, at man maa regne med den i Konkurrencen, vil vor Undersøgelsesanstalt ikke behøve at skynde sig saa meget med de Raad, den skal give Anstalten til Udbredelse af nye Oplysninger blandt Haandværkerne.

B. Undersøgelser angaaende Handelsteknikken.

Et Centrum til Undersøgelse af og Indhentning af Oplysninger om Udviklingen paa det handelstekniske Omraade er endnu mere nødvendig, netop fordi Vanskelighederne paa dette Omraade er endnu større. Den ideale økonomiske Ordning vil næsten være naaet den Dag, da man finder Midler til, uden Svig og uafhængig af al Spekulationsaand, at tilpasse Produktionen efter Forbrugets Krav.

Selv Manchesterskolen anerkjender dette Princip, samtidig med at den overlader til en ganske ureguleret Systemløshed at overføre det i Praxis. Loven om Tilbud og Efterspørgsel er for den det eneste Middel til at regulere Markedet, til at oprette en evig ustadig Ligevægt mellem Produktionsmarkedet og Forbrugsmarkedet; Kriser erklæres for permanent uundgaaelige. Det var paa den Maade, Lægevidenskaben optraadte i gamle Dage, da den kun viste ringe Interesse for en sygdomsforebyggende Hygiejne, men glemte al sin Opfindsomhed til det Øjeblik, da Sygdommen var fuldt udpræget.

Den kriseforebyggende Handelshygiejne søger sin Basis i

Statistikken. For at blive fuldstændig udrustet til at løse sit Hverv maatte Undersøgelsescentret derfor, for hver Art Produkter der udgaar fra Haandværkerens Værksted, opgjøre en sammenlignende Statistik over Produktion og Forbrug. Det skulde fremdeles stadig holde sig underrettet om Størrelsen af den konkurrerende Storindustris Produktion, saa vel som om Indførselens Størrelse. Forbrugets Krav lader sig bedømme ved at opgjøre Markedets gennemsnitlige Forbrugsevne i Fortiden og iagttage de Forandringer, som dette Marked undergaar.

Jeg har allerede gjort opmærksom paa den store Betydning, som en uafbrudt gennemført faglig Statistik vilde have i Retning af at vejlede Forældre angaaende Valget af en Profession for deres Børn i Lærlingealderen. Men for at være virkelig nyttig burde denne Statistik ikke blot give Besked om selve Antallet af udøvende i Faget, men ogsaa holde Regnskab med deres Betydning paa Produktionens Omraade; en Overflodskrise i Produktionen — en Overproduktion, som vi plejer at forstaa dette Begreb — kan godt falde sammen med en Formindskelse af det absolutte Tal paa Fagets Udøvere.

Ved Siden af denne Hovedopgave, hvis Vanskeligheder jeg slet ikke vil lægge Skjul paa, vilde ogsaa andre Undersøgelser høre ind under dette Centrum for Handelsundersøgelser. Forbrugeren er ikke mindre interessant at studere end Producenten. Hans Tilbøjeligheder veksler fra Sted til Sted og fra det ene Slægtled til det andet; men i Almindelighed sker det i Følge bestemte Aarsager — blandt hvilke en Efterabelseslyst, der evig og altid er den samme — hvis Indflydelse kan beregnes, saaledes at Markedets Udvikling kan forudses.

Til en given Samfundstilstand svarer der en bestemt Handelsform. Sammenhobningen af alle almindelige Forbrugsgjenstande paa et og samme Sted — i en Basar — er den primitive Form for Handel. Den passede til en Tid, da Usikkerheden var stor, Sæderne simple og Bebyggelsen spredt. Men Smagens Udvikling og Forbrugernes stigende Fordringer førte senere til en Specialisering, saa vel af Produktionen som af Salget; med den følger Udsalgsstedernes Mangedobling, der forøges i Forhold til Folkesammenhobningernes Vækst. Der kommer saa et Øjeblik, hvor den uendelige Mængde af Udsalgssteder medfører Driftsomkostninger, der tynger saa stærkt

paa Produktionen, at den gamle Handelsform træder frem paany som et moderne Fremskridt. Stormagasinet (Gemischtwarensystem) kommer igjen paa Mode!

Dog gjør nogle Byers uforudset hurtige Vækst Koncentrationen uholdbar; Stormagasinerne bliver nødt til at oprette Filialer, eller — hvad der, set fra et Handelssynspunkt, kommer ud paa ét — de konkurrerende Magasiners Antal vokser hurtigt. I disse Kæmpebyer ser man ogsaa Specialiseringen opstaa under centraliserende Former, det vil sige: der opstaaer en Mængde Filialer af Forretninger, som kun fører en eneste Slags Varer.

For at kunne bevare sin Kundekreds og holde sin Stilling i Konkurrencekampen maa Haandværkeren være underrettet om disse Udviklingsfænomener og have sin Opmærksomhed henvendt paa Forløberne til dem. Men kun en Central-Undersøgelsesanstalt kan iagttage Forholdene i deres Almindelighed og drage de sandsynligste Slutninger af hver særlig Kjendsgærning.

C. Resultaternes Udbredelse.

Det vilde kun have ringe Betydning for Problemet om Haandværkerens Konkurrenceevne, om de to Undersøgelsesanstalter, hvis Opgave nylig er bleven beskrevet, fungerede mer eller mindre fuldkomment, hvis Resultatet af deres Arbejde skulde vedblive at være begravet i Arkivernes Støv.

Haandværkeren har kun liden Tid til og ofte kun ringe Smag for økonomiske Beregninger. Man maa komme til ham med fuldt ordnede Kjendsgærninger, med praktiske Slutninger, hvis Forbindelse med det praktiske Liv er tydelig nok. Derfor er det nødvendigt at have en Institution til Resultaternes Udbredelse blandt Haandværkerne. Her skal Resultaterne fra de to første Anstalter havne, og her skal deres videnskabelige Bevisførelser omsættes i praktiske Sætninger, udtrykte i et populært Sprog.

Denne Virksomhed for at gjøre de vundne Resultater til Allemands Eje, som jeg her har antydnet, skal være denne Institutions specielle Opgave, og dens opdragende Indflydelse vil blive stor. Den faglige Undervisning er og vil altid være Gjenstand for Udvikling. Den maa tilpasse sig efter de forhaandenværende Forhold, alt medens den bereder Vejen til Udnyttelse

af de efterfølgende. For at faa Klarhed over Programmer og Metoder maa den nødvendigvis søge til denne centrale Institution, der sammenfatter og sidestiller de industrielle og kommercielle tekniske Undersøgelser — der forudser Fremtidens Fremgangsmaader og kjender Markedets nuværende Tilstand. Den Rolle er det, jeg i min almindelige Plan til Forbedring af Haandværkernes Konkurrenceevne tiltænker Institutet til Undersøgelsesresultaternes Udbredelse.

Denne Opgave kan Institutet løse paa flere Maader. Det kan afholde offentlige Foredrag og Vandreforedrag; det er en udmærket Methode for en Fællesundervisning. Det kan ogsaa oprette et Oplysningskontor, hvor enhver interesseret kan komme og søge den Belæring, han har Brug for; dette er Enkeltmands-Undervisning.

Institutet kan holde sig i nær Berøring med dem, der tager Bestemmelse om Undervisningsprogrammer, og samarbejde med dem enten som Kolleger eller ved at besvare Spørgsmaal fra dem. Den kan ogsaa med Nytte deltage i Arbejdet for at faa en forbedret Tilgang til Haandværksfagene ved at forsyne Sekretariatene eller Lærlingeanbringelseskontorerne med Oplysninger.

Dette er nogle af de Former for Virksomhed, som vor Institution til Kundskabers Udbredelse kan tage op.

2. Nogle praktiske Eksempler.

Udviklingen af den industrielle og kommercielle Teknik har i særlig Grad været en Opgave, som Staterne har taget sig af. Oprettelsen af Forsøgsstationer, Prøveanstalter og Institutioner for Oplysning og Undervisning overstiger det private Initiativs Evner, i det mindste under Mellemstandens nuværende Stilling; med Storindustrien, som er rigelig forsynet med Kapital, er det en anden Sag. Jeg opsætter derfor Beskrivelsen af nogle mer eller mindre fuldkomne Organisationer af disse Forhold til anden Bog af denne Afhandling. Her skal jeg blot ganske kort paavise deres Forhold til de ovenfor forsvarede Principper.

Hvad Undersøgelsen med Hensyn til industriel Teknik angaar, er den mest fuldkomne Type, vi kan komme til at beskæftige os med, »*Gewerbeförderung*» (Anstalten til den lille

Industris Fremme) i Wien. Dens Mønsterværksteder, der er forsynede med fuldendt Værktøj og Maskiner og med mekanisk Drivkraft, ledes af fast ansatte Værkførere, hvis hele Opmærksomhed, udenfor de Perioder, hvor de korte Kursus afholdes, er koncentreret paa de tekniske Opfindelser indenfor deres Fag. Disse Specialister raader baade over den nødvendige Tid og Hjælpemidler til at afsøge den internationale tekniske Presse, til at kontrollere nye Anvisninger, prøve de Fremgangsmaader og Forslag, som bliver forelagt dem, og eventuelt til at foretage originale Undersøgelser. Hele dette Arbejde kommer direkte Undervisningen til gode, og Resultaterne bliver meddelt Haandværkerne gjennem Vandreforedragene eller ved de korte Kursus.

De Værksteder, der er knyttede til Kunstindustriskolerne i Preussen, udfører et tilsvarende Arbejde, men med mindre Præcision og uden samme Konsekvens. Skolearbejdet er der uafbrudt, og følgelig kan de Lærere, der leder det, ikke anvende saa megen Tid paa personlige Undersøgelser, hvad der heller ikke forlanges af dem.

Det er mig ikke bekjendt, at Haandværkersammenslutninger ved privat Initiativ har stiftet eller opretholdt Institutioner, der skulde give sig af med Handelsundersøgelser og delvis eller helt løse den Opgave, som jeg har tildelt dem i mit samlede System.

»Selskabet til Industriens Fremme« i Württemberg bestod ved sin Stiftelse (1830) af Haandværkere eller i det mindste smaa Industridrivende. Jeg tror dog ikke, at det, selv i denne første Periode, har støttet Haandsværksfagene med Oplysninger om Handelsforhold.

Jeg skal senere komme tilbage til Spørgsmaalet om Centralanstalter til Foretagelse af Undersøgelser og til disses Bekjendtgjørelse, naar jeg kommer til at omtale de Faktorer, hvis Medvirkning hertil maa ønskes, og de Budgetter, som det vilde være nødvendigt at raade over i dette Øjemed.

7de Kapitel: Sammenslutning.

1. Udvikling af Principperne.

Kan Haandværkernes Konkurrenceevne paavirkes, ved at de slutter sig sammen? Der kan ikke være Tvivl om, at Svaret paa dette Spørgsmaal maa blive bekræftende.

Konkurrencekampen er bleven særlig skærpet, efter at Koncentrationens Fænomen har udviklet sig i den økonomiske Verden. Haandværkernes farligste Konkurrenter nyder godt af denne Koncentrations Fordele, men de maa ganske vist ogsaa bære dens Ulemper, og det er af Vigtighed for Haandværkerne at udnytte denne svage Side. Lad os imidlertid i Øjeblikket kun se paa de Fordele, der er knyttede til Koncentrationen: Produktionshastighed, Formindskelse af Fabrikationsprisen som Følge af Besparelse i Raamaterialets Pris, Driftsomkostningernes Fordeling paa en stor Mængde Gjenstande, simplificeret Ledelse af Forretningen, forbedrede Maskiner, osv.

Det er ikke umuligt for Haandværkerne at følge deres Konkurrenter paa dette Terræn, og selv om det ikke synes ønskeligt, at de skal gaa saa vidt som disse, kan man dog ikke nægte, at en vis Grad af Koncentration vil vise sig nyttig for Haandværkerne, ligesom den har været nyttig for de Industridrivende. Denne Koncentration vil sætte dem i Stand til at kæmpe med tilsvarende Vaaben, altsaa er den fornuftig; det er det Svar, som en Undersøgelse af Spørgsmaalets Elementer vilde give a priori.

Talrige Kjendsgærninger, som stadig har gjentaget sig, og som kan iagttages i alle Lande, bekræfter disse Slutningers Rigtighed, medens de samtidig yder Korrektiver, der fortjener at overvejes med samme Omhu som Principperne. For det første konstaterer vi, at den gavnlige Virkning ikke frembringes uden Forskjel ved enhver Slags Sammenslutning, dernæst at Sammenslutning ikke er noget Universal middel, og endelig at selv den bedste Sammenslutning ikke virker automatisk, med uimodstaaelig Kraft.

Lad os hurtigt gennemgaa disse tre negative Erfaringsætninger, inden vi indlader os paa at beskrive de positive Enkeltheder vedrørende Sammenslutninger, der kan styrke Konkurrenceevnen.

Konkurrencen mellem Haandværkere og Industridrivende ligger paa Forretningsomraadet; derfor er det Sammenslutninger med Produktion eller med Salg for Øje, som her skal tages under Overvejelse. Med andre Ord: det er særlig de økonomiske Sammenslutninger, som jeg anser for at være i Stand til at styrke Haandværkerne i Konkurrencekampen.

Der er spildt megen Tid og mange dyrekjøbte Anstrængelser i mere end et Land for fordævelige Illusioners Skyld. Man har tillagt Sammenslutninger paa Grundlag af territoriale Inddelinger eller af politisk Art en Indflydelse, som de ikke kunde have paa et for dem fremmed Omraade. Man har bildt sig ind, at det var nok at organisere Haandværkerne indhyrdes med Udelukkelse af andre Klasser i Samfundet, at samle dem i et Lavs- eller Fagsystem for straks at gjøre dem almægtige.

Maaske forholder det sig undertiden saaledes i politisk eller social Henseende; det er muligt. At politisk Indflydelse eller blot det, at Haandværkernes Interesser er repræsenterede i de politiske Organer, kan have visse Forandringer i Konkurrenceforholdene til Følge, synes ogsaa at være fastslaaet ved Kjendsgjæringer. At forandre Konkurrencevilkaarene til Gunst for Haandværkerne er at forøge Nyttvirkningen af deres Konkurrenceevne, bidrager altsaa indirekte til Spørgsmaalets Løsning. Men man har i Almindelighed gjort sig Illusioner med Hensyn til den økonomiske Virkning af Sammenslutninger landsdelsvis, og naar saa Kjendsgjæringerne ikke har svaret til Forhaabningerne, er der indtraadt en paafølgende Modløshed, som har været i højeste Grad beklagelig og desuden uretfærdig. Sagen er ikke tabt, fordi et af Midlerne til at fremme den ikke er faldet heldigt ud.

Det er økonomisk Sammenslutning, man fortrinsvis skal ind paa, naar man vil bidrage til en Forbedring af Haandværkernes Konkurrenceevne.

Erfaringen har medført endnu et andet Korrektiv til Princippet om Sammenslutningens gode Virkninger, nemlig at disse Virkninger er begrænsede. Sammenslutning paa Forretningsomraadet er ikke en uimodstaaelig Kraft, som gjør enhver anden Egenskab overflødig. Man ser hver Dag Kapital-sammenslutninger strande, fordi det ikke er tilstrækkeligt til at lede en Industri blot at have Penge. Der skal nok Penge

til, men ogsaa andet og mere. Og det samme gælder for Haandværkerne; deres Sammenslutning paa Forretningsomraadet er en betydelig Magt, men den maa ledes med Forstand og udnyttes med samme Dygtighed, som ellers kræves i Handelsforhold. Sammenslutning er en Ramme, hvis Værdi afhænger af det Billede, man indsætter deri; den er et Redskab, hvis Virkeevne for en Del afhænger af dets egen gode Konstruktion, men for en Del ogsaa af den Mands Iver og Duelighed, som anvender det.

I Spidsen for Haandværkernes økonomiske Forbund maa der staa dygtige Ledere, der kan maale sig med Lederne af den konkurrerende Industri, og disse Ledere maa kunne raade over dygtige Kræfter, som er til Stede i Forvejen. Ved en Sammenslutning af Udueligheder kan man ikke holde en Stand oppe, men derimod ved at samle spredte individuelle Kræfter til fælles, ordnede Anstrængelser. Men da alt kan opløses i Paavirkning og Tilbageslag (Aktion og Reaktion), saa kan ogsaa selve Sammenslutningen øve Indflydelse paa Individernes Værd, holde dem oppe, ja udvikle dem, i hvert Tilfælde forøge deres Virkeevne udadtil. Men derfor bliver det ikke mindre sandt, at man først og fremmest skal beskæftige sig med at udvikle Individernes Dygtighed, hvis man vil opnaa alle de Fordele af en økonomisk Sammenslutning, som den er i Stand til at give. Jeg tror, det vil være nødvendigt, for at tilintetgjøre uheldbringende Illusioner, fra Tid til anden at minde om den rigtignok vigtige, men *begrænsede* Rolle, som Sammenslutningen kan spille ved Forbedringen af Haandværkernes Stilling.

Hele mit Arbejde er desuden baseret paa Loven om Midlernes Forskjelligartethed; det er jeg begyndt med at sige, og jeg vil gjentage det, naar Lejlighed gives. Efter min Mening kan hver enkelt Haandværkers Konkurrenceevne kun opbygges ved Samvirken af en Mængde forskellige Forholdsregler.

2. Nogle Former for Sammenslutning.

Haandværkernes Sammenslutninger har et meget forskjelligt Præg, alt eftersom de opstaar som Følge af Lovbud eller ved privat Initiativ, eftersom de har til Formaal at deltage i de offentlige Myndigheders Reguleringsbestræbelser og repræsentere

Mellemstandens økonomiske Interesser hos disse Myndigheder, eller de blot gaar ud paa at interessere sig for Udøvelsen af Faget ved Hjælp af hovedsagelig økonomiske Midler.

Den østerrigske Industrilovgivning gennemfører ved lovbuddt Foreningspligt Haandværkernes Sammenslutning. Denne Sammenslutning maa have en ubestridelig Indflydelse paa Reguleringen af det økonomiske Liv; det er et Redskab, som kan gjøres meget virkningsfuldt i Retning af en Forbedring af den faglige Uddannelse og af Konkurrenceforholdene mellem Haandværkerne indbyrdes. Men det er ikke klart, hvorledes denne Art Sammenslutning skal kunne bidrage til at styrke Haandværkernes Konkurrenceevne overfor Storindustrien.

Den tyske Industrilovgivning, der ikke gaar saa vidt som til at paabyde Sammenslutning som Pligt, har dog ikke forsømt noget Middel for faktisk at gjøre Sammenslutning almindelig; i hvert Tilfælde har den organiseret Repræsentationen af Haandværkernes Interesser paa officiel Vis gennem Haandværkerkamre. Men den indrømmer, at det økonomiske Felt ikke ligger helt indenfor dens Magtomraade, og saaledes har den bidraget til straks at fjerne visse Illusioner.

Af hvad der her er bleven sagt, maa man dog ikke slutte, at jeg anser disse Sammenslutninger for unyttige og overflødige; men de har deres Eksistensberettigelse fra andre Synspunkter, og det er paa helt andre Omraader, at man maa søge deres direkte Indflydelse. Jeg vil hovedsagelig betragte dem som Medhjælps- og Repræsentationsorganer overfor de offentlige Myndigheder.

De forskellige Sammenslutningsmaaders eller bestemte Formlers Fordele afhænger hovedsageligt af de for hvert Land ejendommelige Forhold, af dets økonomiske Stilling og dets Traditioner. Det vil derfor ikke være muligt at ordne de Oplysninger, jeg har samlet om dette Emne, anderledes end rent geografisk. Imidlertid tror jeg, at den systematiske Inddeling, som man er naaet til i Tyskland, svarer til den naturlige Deling af de forskellige Opgaver, der kan tilfalde Sammenslutninger, og saaledes paa en heldig Maade skaber Rubrikker for det Arbejde og de Virksomheder, som her omhandles. Af denne Grund kunde man opstille den nuværende Ordning i Tyskland som en Art Forbillede.

Foruden Lavssammenslutningen kan man i Tyskland

skjelne mellem tre Arter af Sammenslutninger, nemlig: de almindelige *Haandværkerforeninger* (Gewerbevereine), de frie *faglige Foreninger* (Fachvereine), og de *økonomiske Andelsselskaber* (Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften).

A. Haandværkerforeninger.

Haandværkerforeningen (Gewerbeverein) er en stedlig Forening, der samler alle Mellemstandens Venner til fælles Forsvar og Fremskridt. Man har kaldt disse Foreninger den Bro, der letter Overgangen fra Lavsforfatningen til den frie Konkurrence.

Denne Forklaring stemmer ret nøje med Haandværkerforeningernes historiske Optræden. Man ser Haandværkerforeningerne opstaa umiddelbart efter Næringsfrihedens Vedtagelse, og deres Virksomhed udvikles i samme Forhold, som Lavsaanden slukkes. Saaledes gaar det til, at medens Haandværkerforeningerne i Bajern har spillet en betydelig Rolle i den økonomiske Historie lige siden 1807, og de i Baden og Württemberg er fulgt hurtig efter, saa hører man nordpaa, i Sachsen og Preussen, først Tale om dem helt henne ved Aarhundredets Slutning, og ydermere har disse Foreninger her et helt andet Præg end de tilsvarende i Syden.

I de sidste Aar har Haandværkerforeningerne anstrængt sig for at skabe en fri Repræsentation for de borgerlige Interesser; efter først at have sluttet sig sammen i nationale Forbund har de dannet en stor Sammenslutning, der strækker sig over hele Tyskland. Man kunde frygte for, at Lovgivningsmagtens Indgriben i 1897 kunde være kommen til at modarbejde denne Tendens ved at indføre en officiel og tvungen Repræsentation for de borgerlige Interesser, og Modstanden mod denne Lov er da ogsaa særlig udgaaet fra Haandværkerforeningerne; men efter den første Tids Rivaliseren er fulgt en god Forstaaelse og et stedse nøjere Samarbejde. Da Rigets statistiske Bureau i 1904 fik den Opgave at foretage en Undersøgelse af de Virkninger, som Loven af 1897 havde haft, blev Haandværkerforeningernes Centralkontor Deltager i dette Arbejde.

Haandværkerforeningernes Karakter og Virksomhed maa studeres efter Landsdele, og man kan fra dette Synspunkt dele disse Institutioner i tre Grupper. Den første findes i de

bajerske Lande; der har Haandværkerforeningen bevaret sin normale Karakter af at være en stedlig Forening. Kollegiale Baand knytter Haandværkerforeningerne i samme Distrikt til hinanden, saaledes i Øvre-Bajern, Franken og Rhinbajern.

Den anden Gruppe omfatter Haandværkerforeningerne i Württemberg, Hessen og Baden. I disse Stater er Haandværkerforeningerne ikke blot meget udbredte, ligesom i Bajern, men de danner saa at sige et fuldstændigt Net under Regeringens Formynderskab. Denne Type er næsten abnorm paa Grund af sin stærke Koncentration og sin officielle Karakter.

Den tredje Gruppe, Sachsen og Preussen, bestaar derimod af Haandværkerforeninger, der ikke er fuldt udviklede. Lavs-traditionernes vedvarende Magt har der været en Hindring for Overgangsformens Trivsel.

Disse tre Grupper staar, om de end fører hver sit selvstændige Liv, dog paa ingen Maade fjendtligt overfor hinanden, ejheller isolerede. De staar i Forbindelse gennem en fælles Styrelse under Navn af *Verband deutscher Gewerbevereine* (de tyske Haandværkerforeningers Fællesrepræsentation). Dette Forbund holder aarlige Kongresser, hvor de Spørgsmaal bliver drøftede, som interesserer Haandværkernes store Mængde.

Undersøgelsen af 1904 har leveret Midlerne til Bedømmelse af det gjensidige Forhold mellem den officielt paabudte Lavsorganisation og de frie Foreninger og til at fastslaa Resultaterne af disse sidstes mangeaarige Virksomhed til den faglige Uddannelses Fremme. Forbundet («Fællesrepræsentationen») bestod paa den Tid af 12 Grupper efter Landsdele: Det badensiske (422 Foreninger), det bajerske, heri indbefattet Rhinbajern (290 Foreninger), det elsass-lothringske (63), det hannoveranske (19), det hessiske (123), det meklenborgske (31), det nassauske (189), det vestpreussiske (27), det schlesiske (33), det thüringske (37) og det württembergske (155 Foreninger).

Af de 84,458 Haandværkere, der fandtes iblandt Medlemmerne, var kun 9,557 samtidig Medlemmer af et officielt Lav. Af det hele Antal beskæftigede 36,148 tilsammen 103,329 Svende, medens 29,261 oplærte 41,318 Lærlinger; 36,231 af disse Lærlinger besøgte regelmæssig en faglig Skole, og omkring 13,000 fremstiller sig aarlig til Svendeprøver.

De under Fællesforeningen staaende Forbund brugte næ-

sten 47,000 Mk. (42,000 Kr.) aarlig til tekniske Bibliotheker, 32,000 Mk. (28,000 Kr.) til Fortsættelseskursus og faglige Foredrag, 20,000 Mk. (18,000 Kr.) til Udstillinger af deres Medlemmers Frembringelser, og 561,000 Mk. (500,000 Kr.) til faglig Undervisning. Foreningerne drev den Gang 326 Skoler, hvori der uddannedes 25,450 Lærlinger. Det under Foreningerne hørende Lærerpersonale omfatter 1162 Lærere, af hvilke 475 var professionelle Haandværkere.

B. Faglige Foreninger.

Mellem de Foreninger, der er skabte ved private Initiativ, og som kun optager Medlemmer af et enkelt Fag, er der nogle, der er knyttede til Fagenes Lav, medens andre er fuldstændig uafhængige af disse. Begges Stilling fortjener, at man betragter dem lidt nærmere, for at klare visse Principspørgsmaal vedrørende det faglige Organisationssystem.

Selv efter at de gamle Lavspriviligier var blevet ophævede i Tyskland, mistede dog Medlemmerne af samme Profession ikke al Berøring med hinanden. Under en eller anden Form vedligeholdte en Mængde af dem Lavstraditionerne; det hændte endog hyppigt, at nydannede Foreninger antog Navn af Lav for derved at give sig et Adelsbrev og en Historie.

Saasomt som Lavene paany fremtraadte i den industrielle Lovgivning, indordnede disse Foreninger sig under Lovens Rammer. Deres Betydning var da endnu lidt ubestemt og deres Fremtidsrolle ikke til at forudse, især da det ansaas for givet, at Haandværkerforeningerne havde optaget den almindelige Opgave at beskytte Haandværksfagene. Disse Lav søgte at virke sammen, uden at det dog straks lykkedes dem; deres strengt faglige Præg begrænsede deres Arbejdsomraade og dermed deres Chancer for et gjensidigt Samarbejde, og saaledes formindskedes deres Indflydelse i Samfundslivet.

I denne Henseende havde Haandværkerforeningerne et stort Forspring fremfor dem¹⁾. Eksemplet fra Haandværkerforeningerne og den Sømmenslutnings-Aand, som disse Foreninger havde kaldt til Live, tillod imidlertid i et givet Øjeblik Lavene at træde ud af deres isolerede Stilling. Saa opret-

¹⁾ Jf. Dr. Noack i en Undersøgelse under Titel: »Erläuterungen der Ergebnisse aus den Fragebogen« etc. Fortalen S. 4.

tedes der Forbund af to forskellige Typer: den ene samlede Lavene af et og samme Fag over hele Riget, den anden samlede derimod Lavene af alle forskellige Fag for en bestemt Egn eller Landsdel.

Ved Loven af 1897 fik Lavene en officiel Opgave, selv om det ikke gjordes til Pligt at oprette dem overalt; men Haandværkerkamrene, hvis Eksistens blev fuldstændig fastslaaet gennem Lov, overtog for deres Regning alt, hvad der angik Repræsentation og Forsvar af de borgerlige Interesser. Lavene fristedes saaledes fra to Sider: til at give sig under den af Loven foreskrevne Organisation eller til at samarbejde med de gamle Sammenslutninger.

Mellem alle disse Organisationer var der om end ikke Konflikter, saa dog i hvert Fald en Konkurrence, der smagte lidt af Kampen for Tilværelsen. De Forbund, der bestaar af Lav af samme Fag, finder sig bedst til Rette i denne af modstridende Kræfter betingede ustadige Ligevægt, fordi de i Almindelighed har Fællesforetagender at lede og tekniske Spørgsmaal at drøfte. Derimod har de Forbund, der er dannede af forskjelligartede Lav fra en bestemt Landsdel, tydelig nok kun de selv samme Opgaver som Haandværkerkamrene, og de trues endnu mere end Haandværkerforeningerne med at blive opslugt af Kamrene.

Ved Siden af denne dobbelte Virksomhed udenfor Rege- ringsomraadet (thi Loven har villet bevare de to Slags Forbund, som jeg lige har talt om) har der rejst sig en tredje Slags Sammenslutning, der ligner en Slags officios borgerlig Rigsdag, dannet af en Sammenslutning af alle Haandværkerkamrene under en vedvarende Bestyrelse.

Hvad de Forbund angaar, som bestaar af Lav af samme Fag, kommer Bevægelsen særlig tydeligt frem fra Aaret 1884. Det var Norden, der gjorde Begyndelsen; Tankens Forkæmper vilde have alle Lavene til at oprette et fast Centralkontor i Berlin. Men under denne Form er der flere Fag, hvor Bevægelsen ikke er trængt igjennem, og navnlig har den ikke her formaaet at holde sig. Følgende er de vigtigste Forbund, som er stiftede omkring den Tid:

I 1884 stiftes der Forbund (Verbände) af Skrædderne, Skomagerne, Sadelmagerne, Smedene, Skorstensfejerne, Barberer og Frisører, Snedkerne, Glarmestrene og Parykmagerne.

I 1885 kommer Bagernes, Skiferdækkernes, Bogbindernes, Slagternes, Arkitekternes, Trædrejernes og Hjulmagernes. I 1886 Tapelserernes og Kurvemagernes. I 1887 Pottemagernes, Klejnsmedenes og Malernes. I 1889 Juvelerernes, i 1890 Farvernes.

Jeg tilføjer nogle Oplysninger om Virksomheden i det bedst organiserede Forbund; det er *Germania*, Bagerlavenes Forbund. Det er Lavene i Berlin (1845) der først benytter dette Navn; men snart udbreder Forbundsbevægelsen sig, og 1895 tæller Forbundet allerede 824 stedlige Foreninger, der omfatter 23,000 Bagere; i 1899 er der 32,000 Medlemmer i 860 Byer. Denne Bevægelse var bleven efterlignet i Syden, og der fandtes lignende Forbund for Bajern og Württemberg. Paa det almindelige Delegeretmøde i Magdeburg («XII Centralverbandstag der Bäckerinnungen Germania«, Avgust 1899) rettede den nordlige Gruppe Henvendelser til den sydlige, og der indledes en Forbindelse, der næsten fik Karakteren af en Sammensmeltning. Bajrerne vedtog paa deres Møde i Bamberg («Bayerischer Bäckerverbandstag«, Juli 1900) Sammenslutningen.

Mellem de interessanteste af *Germania* oprettede Institutioner er *Germanias Lærebrev* og *Germanias Arbejdsbog*.

Germanias Lærebrev er i Lommebogsformat, indbunden i sort Marokin med Guldtryk. Inden i staar paa den ene Side et Vidnesbyrd fra den Dommerkomité, for hvilken Bagerlærlingen har bestaaet sin Svendep prøve, paa den anden Side en Attest fra Formanden for den paagældende stedlige Forening for, at Lærlingen paa rette Maade er blevet udnævnt til Svend paa en Lavforsamling. Forudsat, at disse Erklæringer bærer et under Forbundet hørende Lavs Segl, er Ihændeleveren legitimeret i hvilkensomhelst By, hvor han vil rejse hen, hos de i Forbundet staaende Lav.

Germanias Arbejdsbog har udviklet sig af det foregaaende. Den har samme Format som Lærebrevet og bruges til at indføre de Arbejdspladser, Svenden har haft. Følgende Regler iagttages ved dens Brug: Lige efter sin højtidelige Optagelse modtager Svenden Arbejdsbogen. Naar han fremviser den for et i Forbundet optaget Lav, gives der ham Ret til den første ledige Plads, og hvis han bliver nødt til at søge Arbejde i fremmede Byer, faar han Rejseunderstøttelse. Den lille Bog

vedbliver at være Forbundet »Germania«s Ejendom; enhver Bestyrelse for et i Forbundet staaende Lav har Ret til at fratage Svenden den, hvis han har vist sig uværdig til at besidde den.

Saasnart Svenden kommer til en By, overleverer han sin Bog til Opbevaring hos det stedlige Lavs Repræsentant, samtidig med at han indskriver sig som arbejdsøgende (de fleste Lav holder Herberg for de nyankomne). Repræsentanten overgiver igjen Bogen til den Bagemester, som tager Svenden i sin Tjeneste. Naar Svenden igjen forlader Tjenesten, indfører Mesteren Datoen for Kontraktens Ophør uden andre Bemærkninger, leverer Bogen tilbage til Lavet, og dette sætter sit Stempel i den og overgiver den atter til Svenden.

Lige fra Begyndelsen af havde Forbundet »Germania« gjort Aflæggelse af en Svendeprov til Pligt for hver Lærling, som ønskede at nyde Svenderettigheder indenfor de i Forbundet staaende Lav.

Der findes ogsaa Sammenslutninger af forskjelligartede Lav. Deres Plads indenfor det tyske Fagsystem er følgende:

Loven af 1897 tager Sigte paa en dobbelt Gruppering af Sammenslutningerne af forskjelligartede Lav. Den ene, *Innungsausschuss*, danner i hver By et Fællesorgan for de stedlige Lav; den anden, *Handwerkskammer*, udgjør for hvert Distrikt en fast Repræsentation for de borgerlige Interesser, baade Foreningsinteresser og Enkeltmandsinteresser.

Før denne Lov udkom, havde der været gjort store Anstrengelser for at samle Borgerstanden i store Forbund til Værn om de fælles Interesser. Derved opstod Haandværkerforeningerne (*Gewerbevereine*) og deres Sammenslutninger, som jeg har talt om. De er ikke bygget paa Lavene som Grundlag — de har ikke saa udpræget faglig en Karakter. Derimod har *Innungsverbände* og selv de faglige Forbund, der er uafhængige af Lavsbevægelsen, en strængt faglig Karakter.

Da Forkæmperne for Haandværkerbevægelsen søgte et andet Grundlag end Sammenslutninger af Lav af samme Fag, kom de nødvendigvis ind paa Haandværkerforbundenes Ene-mærker, og derved opstod en første Kilde til den Forvirring, der møder en, naar man vil forsøge at udrede de forskjellige Grupperes Arbejdsomraade. *Innungsverbände* (»Lavsforbundene«) og *Handwerkerbünde* (Haandværkernes Fællesrepræsentationer)

kunde kun have et og det samme Formaal: at forsvare de almindelige Interesser, der er fælles for alle Haandværk. Og dette Maal kunde de kun naa ved Hjælp af ensartede Vaaben: Skrifter og Delegeretmøder.

Til denne første Kilde til Forvirring kommer der saa en anden, der stammer fra Loven af 1897: Haandværkerkamrene har officielt faaet den Opgave at værne de almindelige Fællesinteresser og har ogsaa paa deres Side forsøgt med Afholdelsen af Møder. Det ældste af disse forskelligartede Lav er *Sächsischer Innungsverband*, der endogsaa har faaet juridisk Eksistensberettigelse ved Dekret (af 18. Januar 1888), og snart kom til at omfatte 252 Lav med 10,600 Medlemmer.

Efterat Sammenslutningsbevægelsen mellem Lav af samme Fag havde bredt sig (i Aarene 1886 til 1890), begyndte en ny Virksomhedsperiode, karakteriseret ved Forsøg paa Sammenslutning indenfor en større Skala. Forbundene søgte at skabe Forbindelse indbyrdes imellem sig og dannede snart en fast, blivende Sammenslutning for hele Riget: *Centralausschuss Vereinigter Innungsverbände Deutschlands* (Centralstyrelsen for Tysklands forenede Lavsforbund).

C. Andels-Indkjøbs- eller Produktionsforeninger.

Disse danner den tredje Slags Foreninger, der er bedst kjendt: *Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften*, for hvis Udbredelse Schulze-Delitzsch virkede.

I lang Tid var der kun et eneste Agitationscentrum og et eneste Forbund, det som Schulze-Delitzsch selv havde stiftet. Efter Oprettelsen af en Centralbank for Foreningskredit (*Central-Genossenschaftskasse*, Lov af 1895) fik den til Opgave at sørge for Udbredelsen af Andelsbevægelsen, og der har dannet sig et nyt Forbund uden Tilknytning til politiske Partier for paa en Gang at virke for Oprettelsen af Foreninger og lette Tilværelsen for disse. Det er *Hauptverband gewerblicher Genossenschaften* (de faglige Andelsselskabers Hovedforening).

Jeg skal indskrænke mig til at give nogle karakteristiske Træk fra de Former af økonomiske Sammenslutninger, som stærkest berører Haandværkernes Konkurrenceevne. Nogle nærmere Oplysninger om en og anden Institution af den allerede beskrevne Type vil yderligere fremhæve, hvad jeg ovenfor har sagt om deres Indflydelse paa Konkurrenceevnen.

I. Foreninger til *Fællesindkjøb af Raamaterialier* (Rohstoffgenossenschaft).

Alle Forhandlere af Raamateriale tilstaar billigere Priser til dem, der kjøber store Partier, og for dem, der betaler kontant. Men nu er jo en Haandværkers Kundekreds ikke saa betydelig, at han kan naa op til saa store Mængder, og den Kapital, han raader over, tillader ham ikke altid at betale kontant. Desuden er der Fabrikanter, som ikke vil handle med Haandværkere enkeltvis.

Foreninger til *Fællesindkjøb af Raamaterialier* kan derfor gennemføre betydelige Besparelser. For det første er der Besparelse paa den Kapital, som ellers skulde bindes i indkjøbte Forraad, ofte paa lang Tid, og som Kundernes Fordringer stadig driver op til at blive større og større. Om denne Kapital kan man altsaa med et dagligdags Udtryk sige, at den sluger Penge; enten den ligefrem tilhører Haandværkeren, eller den hidrører fra Laan, skal denne Kapital trække Renter, og disse Renter tynger paa Varernes Pris. Dernæst kræver Opbevaringen af et komplet Lager af Raamateriale ofte et særligt Lokale og hyppigt Tilsyn. Lejen af dette Lokale forøger Driftsomkostningerne og det saa meget desto mere, hvis Haandværkerne maa søge til de befærdede Gader, hvor Pladsmanglen i Husene er en ligefrem Følge af den høje Husleje. Men Indkjøbsforeningen kan have sit Lokale i et mindre dyrt Kvarter, og i hvert Tilfælde fordeles jo Huslejen paa flere Medlemmer og paa en anselig Mængde Varer.

Det maa heller ikke glemmes, at Vedligeholdelsen af et Varelager medfører en særlig Slags Tab for alle saadanne Tings Vedkommende, som er afhængige af Moden og de skiftende Sæsoner. Det er især de Haandværkere, der bruger Stoffer: Skræddere og Modevarefabrikanter, som er udsatte for Tab af denne Art. Hvis de ikke vil arbejde med Tab, maa de til Prisen paa hvert enkelt Stykke, som de sælger i Begyndelsen af Sæsonen, lægge $\frac{3}{4}$ af Værdien af de usolgte Ting, de kommer til at beholde tilbage.

Det, som kan spares ved at udelukke disse Anledninger til Tab, er ingenlunde ubetydeligt. Hvis Haandværkeren bestemte sig til at købe en ret anselig Mængde Raamateriale, vilde han udsætte sig for Tab paa Grund af Svingninger i Efterspørgslen efter det færdige Produkt. Gjennem Sammenslutning

til Fællesindkjøb opnaar han, at Tab og Fordele, opstaaede ved bratte Svingninger paa Markedet, paa en naturlig Maade gaar op imod hinanden; dette virker som en Slags Forsikring for hvert enkelt af S sammenslutningens Medlemmer. Da det endelige Resultat fordeler sig mellem alle Medlemmerne paa en Gang, vil desuden Virkningen af en endog betydelig Svingning blive svækket, og den vil ramme alle Konkurrenterne paa samme Dag.

Det var altsaa i Korthed de Fordele, som Haandværkerne kan opnaa ved at drive Fællesindkjøb af Raamateriale. Uden at forøge Haandværkerens personlige Værd hjælper disse Fordele, som jeg allerede ovenfor har bemærket, ikke desto mindre til at forøge hans Konkurrenceevne, og de forbedrer føleligt hans Vilkaar i Kampen mod Industrien. Derfor maatte dette Middel fremhæves her.

Det er klart, at disse Fordele kun faar nogen virkelig Betydning, for saa vidt Indkjøbsforeningen er virkelig handelsdygtig, bestyres hæderligt og raader over de nødvendige Midler, samt forsaa vidt dens Leder har de Evner, der kræves til saadanne Stillinger, og kan arbejde med store Mængder. Derfor har i den senere Tid Størstedelen af Foreningerne til Indkjøb af Raamateriale, der til at begynde med kun var stedlige, forenet sig i Centralforbund for hvert Land, for at de kunde tilpasse sig efter Verdensmarkederne eller de internationale S sammenslutninger og gjøre deres Koncentrationsbevægelse international.

Som Eksempel anfører jeg nogle Enkeltheder vedrørende den indre Ordning og Virksomheden i et af de interessanteste Andelsselskaber, som er stiftede af Detailhandlere i Manufakturbranchen (Verband deutscher Kurzwaaren- und Posamenten Geschäfte). Selv om Eksemplet tilsyneladende ligger udenfor det Omraade, vi behandler, da det ikke drejer sig om Haandværkere, er det i Virkeligheden dog rammende, thi de Fremgangsmaader, som disse Handlende anvender, passer ogsaa fuldstændig for Haandværkerselskaber.

Forbundets Sæde er i Weimar. Det har i Aaret 1901 omsat for 15 Millioner Mark, og Centralledelsen beskæftiger ikke færre end 42 Kommis'er og Funktionærer. Det begyndte i 1887 i Bamberg som en simpel »Forening«, en S sammenslutning af ca. 40 Smaahandlende, der havde ondts ved at modstaa Grossi-

sternes Konkurrence, da disse ogsaa gav sig til at sælge direkte til Forbrugerne. Efter fem Aars Forløb havde Foreningen naaet et saadant Omfang, at den blev nødt til antage de strengere Former for et Andelsselskab (Erwerbs- und Wirthschafts-Genossenschaft), saaledes som Loven af 1889 kræver det. Fra 1894 har Hovedsædet været i Weimar; de 150 Andelshavere er spredt over hele Tyskland. Det er nemlig nødvendigt, at de er spredte, da der i Følge Reglerne kun maa findes én Andelshaver i hver By paa 50,000 Indbyggere eller derunder. For de større Byers Vedkommende skal Bestyrelsesraadet afgjøre, hvor mange Andelshavere der kan faa Lov at være, og hvor langt de skal være fjærnede fra hinanden (Art. 50).

Forbundets Formaal angives saaledes i Statutternes Art. 2: »1) Ved Fællesindkjøb og ved en gjensidig Udveksling af Erfaringer at sikre Medlemmerne saadanne Fordele, at de med Held kan føre Kampen mod de kapitalstærke Forretninger; 2) at gennemføre en Forretningsledelse, der er i nøje Overensstemmelse med Ret og kristen Retfærdighed, for saaledes at nedslaa den uredelige Konkurrence; 3) at skabe en Repræsentation for de almindelige Interesser, der er fælles for hele Faget, og værne om Medlemmernes Interesser ved Fællesoptræden«.

Aktierne er paa 1000 Mark; ingen maa eje flere end 10 eller tegne en ny Aktie, saalænge den tidligere ikke er fuldt indbetalt. I Virkeligheden bliver Aktierne hurtig indbetalt, og saasnart en Andelshavers Indkjøbssum overstiger 5000 Mk. om Aaret, kan han erhverve sig fra 5 til 10 Aktier ved Afdrag lidt efter lidt (Art. 9).

Selskabet er stiftet med begrænset Ansvar; hvert Medlem er ansvarlig for et Beløb af indtil det dobbelte af de tegnede Aktier (Art. 10).

Selskabet leverer sine Medlemmer Varerne til Indkjøbspris. Aarsoverskuddet fordeles i Forhold til Indkjøbssummerne. For at dække de almindelige Driftsomkostninger bruger man et originalt System. Ved Begyndelsen af hvert Driftsaar opstiller Ledelsen et Budget; til dette Budget bidrager hvert Medlem maanedligt i Forhold til Størrelsen af hans Indkjøb det foregaaende Aar; naar f. Eks. en Indkjøbssum paa 3000 Mk. repræsenterer 1 Enhed i Driftsudgifter, svarer et Indkjøb paa

4000 Mk. til $1\frac{1}{10}$, paa 5000 Mk. til $1\frac{2}{10}$, paa 6000 Mk. til $1\frac{3}{10}$ og saa fremdeles i arithmetisk Progression.

En Andelshaver kan ikke have to Butikker paa en Gang (Filialsystemet); af Bestyrelsesraadet kan der undtagelsesvis gives speciel Tilladelse dertil, hvis der paa det Strøg, hvor den anden Butik skulde ligge, ikke findes nogen anden Andelshaver (Art. 51). Enhver er forpligtet til at købe for mindst 3000 Mk. om Aaret, og som Princip skal han udelukkende forsyne sig gennem Selskabet, med mindre han kan angive vægtige Grunde for det modsatte. Hvis han som Enkeltmand opnaar gunstigere Betingelser paa en bestemt Artikel, skal han meddele det til Handelsledelsen. Enhver Indiskretion overfor Tredjemand straffes med Udelukkelse.

Medlemmerne skylder at bistaa hinanden indbyrdes; det kan forlanges af enhver, at han skal overlade en Kollega Varer, som denne maatte have paatrængende Brug for, til Selskabets Indkjøbspris.

Bestyrelsen kan paalægge Andelshaverne at præstere real Sikkerhed i Forhold til deres Omsætning.

Selskabets indre Ledelse er delt i to Dele. I Weimar er der to Direktører; den ene har det administrative under sig; han leder Selskabets juridiske Forretninger og fører Tilsyn med Møderne, med Offentliggjørelse af Skrifter og med den almindelige Propaganda. Den anden Direktør er den faste Leder i alle Handelssager. Den handelskyndige Direktør bistaaes ved Indkjøbene af en Kommission af Specialister i hver Branche, og hvis der kræves endnu stærkere Specialisation, saa af en for hver enkelt Vare.

I Weimar er ogsaa Hovedoplaget, der altid er forsynet med kurante Varer. Med Hensyn til Reklame- eller Modeartikler bærer man sig saaledes ad: Saasnart den handelskyndige Ledelse faar et Tilbud, træder den i Forbindelse med vedkommende og lader sig sende 24 Prøver. Hver Prøve gaar saa rundt til en Kreds af Medlemmer i en forud bestemt Rækkefølge: Direktionen sender Prøven til Medlem A., som samme Dag skal sende den videre til Medlem B. og sige Direktionen Besked: 1) om Størrelsen af det Parti, han ønsker at købe af Varen, og 2) om at Prøven er bleven besørget videre. Ved dette snilde System kan Direktionen samle alle Bestillinger paa en halv Snes Dage og vilde straks modtage Underretning,

hvis en Prøve skulde være gaaet tabt eller et Medlem skulde forsømme at sende den videre. Imidlertid gjør Direktionen saa Bestillingen og opgiver Leveringsstederne.

Lad os nu omvendt forudsætte, at Direktionen fra Medlemmerne faar Opfordring til at skaffe en bestemt Artikel, for hvilken der ikke findes en kontraktmæssig Leverandør. Direktionens første Handling er da at sende et Cirkulære til enhver Andelshaver, hvori den beder ham opgive, hvor han kjøber den paagældende Artikel, samt Prisen derpaa og en Prøve. Naar Svarene er indkomne, forhandler Direktionen med to eller tre foretrukne Firmaer, slutter Kontrakt og indfører saa Leverandøren paa den særlige Liste, der tilsendes Medlemmerne.

Direktionen gjør Bestillingerne og modtager Fakturaerne; men tunge eller uhaandterlige Ting sendes direkte fra Fabrikanten til Medlemmerne i Forhold til deres respektive Ordre.

Saa er der ogsaa Salgsudstillinger. To Gange om Aaret iværksætter Direktionen en Udstilling af Prøver. Alle Selskabets kontraktmæssige Leverandører opfordres til at sende deres nye Modeller dertil, og andre indbydes ved Cirkulære til ligeledes at deltage deri. Omkostningerne bæres af Udstillerne, der betaler 1 Mark pr. Kvadratmeter i Pladsleje. Omsætningen gaar op i Millioner Mark. Hvert Medlem modtager i Forvejen en Katalog over Udstillingsgjenstandene. Naar han gjør en Bestilling, lader han en Ordreseddel glide ned i Sekretariatets Brevkasse; efter Udstillingens Lukning indsender hvert Firma paa sin Side en Fortegnelse over de Salg, der har fundet Sted, og de to Rækker af Oplysninger skal saa stemme med hinanden. Der holdes streng Kontrol med, at kun Andelshaverne faar Adgang til Udstillingen.

Bogholderiet og hele den finansielle Ordning er beundringsværdig simpel. Grundlaget for hele det almindelige System for Regnskabet er en eneste og ensartet affattet Form for en Kontokurant. Hver Andelshaver modtager en Kontokurantbog efter en Formular der affattes af Direktionen selv.

Regnskabssystemet sætter ogsaa Direktionen i Stand til hurtigt at opdage den mindste Tilbagegang i Forretningen hos en Andelshaver; saa sendes der straks en Inspektør ud til ham, der paa Stedet skal undersøge Grundene til denne Tilbagegang og hjælpe Vedkommende paa Fode igjen. Denne Indgriben

er en af de største Tjenester, Selskabet gjør sine Medlemmer; den er ofte til stor Hjælp for Begynderne.

Financieringen af Foretagendet er samlet i en Bank i Weimar, som arbejder paa Grundlag af en Kontokurant med Hovedledelsen og en Checkkonto for hver af Medlemmerne. Naar en Vare bliver leveret, er den Andelshaver, som har modtaget Leveringen, Hovedskyldneren; men Selskabet træder imellem overfor Leverandøren med en Delkrederekontrakt. Betalingen skal altid foregaa til Banken i Weimar; Andelshaveren sender altsaa enten rede Penge eller en Check til denne Bank, som saa krediterer Selskabet for Beløbet, og dette betaler Leverandøren.

Da Andelshaverne i Forvejen har deponeret en lille Kapital i denne Bank, og Leverandørerne ogsaa paa deres Side aabner en Kontokurant der, afgjøres alt ved skriftlig Veksleristorno, og der spares derved meget. Der anvendes næsten udelukkende kontant Betaling, og derved har man kunnet opnaa en meget hurtig Omsætning af den engagerede Kapital, hvad der i betydelig Grad forøger Indtægterne.

Samfølelsen imellem Deltagerne er meget levende; alle betragter sig som solidariske, som om de tilsammen udgjorde et eneste Firma — et vældigt Aktieselskab — og deres Indtægter var Dele af en fælles Dividende. Blandt Grundene til dette næsten enestaaende Forhold vil jeg særlig gøre opmærksom paa følgende:

a) Udelukkelse af Konkurrence. Da Selskabet kun optager Medlemmer paa Vilkaar, der udelukker enhver indbyrdes Konkurrence, kommer det hurtigere til god Forstaaelse mellem disse.

b) De personlige Forbindelser. Der er to Generalforsamlinger om Aaret, der falder sammen med Salgsudstillingerne. Medlemmerne skal personlig give Møde her under Straf af en Bøde paa 10 Mk. for den første Fraværelse og 50 Mk. for den næste. Denne Forsamling er organiseret omtrent som en Kongres; Deltagerne tilbringer Aftenen sammen, spiser til Middag gruppevis etc.

c) Det strenge Udvalg, der gaar forud for Optagelsen. Naar der indkommer en Anmodning om Optagelse i Selskabet, faar Kandidaten først et Skema til Udfyldning, hvori han skal gjøre Rede for sin Omsætning paa enhver af de i Kata-

loget opførte Artikler, og dertil skal han føje en Beskrivelse af sin Forretning, af sit Personale og af de Stormagasiner, han har at kæmpe imod.

Art. 53 i Vedtægterne foreskriver, at der kun maa optages Kandidater, der staar i Spidsen for Forretninger, som man kan kalde »alvorlige« (som forbruger til et Beløb af 5000 Mk. om Aaret af Selskabets Artikler), som nyder et Ry for stor Handelshæderlighed, og hvis Kredit ikke har lidt noget Skaar. Før Optagelsen underkastes Kandidaten en Slags Ballotation; hans Begjæring om Optagelse bliver meddelt Andelshaverne, som har Adgang til i Fortrolighed at meddele Direktionen deres Stilling til Sagen. Naar Kandidaten først er bleven optaget, kommer kan hurtig i fortroligt Forhold til de gamle Medlemmer.

d) Maaden paa hvilken Regnskabet føres, der udelukker hvert Paaskud for det sædvanlige Hemmelighedskræmmeri. Alle Dokumenter staar til Raadighed for alle og enhver ved de aarlige Sammenkomster. Hvert enkelts Omsætning er kjendt af alle de andre, og da man ikke længer har noget at skjule for hinanden, er den indbyrdes Forstaaelse ligesaa fuldkommen som Samarbejdet.

I Theorien skal Medlemmerne maanedligt bidrage til de almindelige Driftsomkostninger; i Praksis faar Deltagerne mere, end de yder. Thi naar Selskabet slutter Kontrakt med en Leverandør, forbeholder det sig en speciel yderligere Præmie ved Aarets Slutning, og denne Præmie er en Indrømmelse ud over det, som Leverandøren indrømmer sine andre en gros Kunder. Det er en Belønning, som tilkommer Selskabet, 1) fordi det har bragt Leverandøren en saa stor og fast Kundekreds, der ikke kræver noget yderligere Besvær for ham; 2) fordi Selskabet kavtionerer for Andelshavernes Solvens, og 3) fordi det paatager sig Udlæg af Betalingen.

Derfor er ogsaa Bidraget til Driftsudgifterne, der var 3 Procent til at begynde med, nu gaaet ned til 1,7 Procent. Det gjennemsnitlige Maanedsbidrag havde været $2\frac{1}{5}$ Procent, men da Gjennemsnittet af Aarspræmien var steget til $3\frac{1}{5}$ Procent i Løbet af samme Regnskabsaar, fik Deltagerne deres $2\frac{1}{5}$ Procent tilbage, og oven i Kjøbet en Del af Præmierne.

Her maa man nu vogte sig for at vurdere over en Bank, idet enhver nemlig modtager sin Ristorno i samme Forhold,

som han har hjulpet til at frembringe den. Hvis altsaa en Andelshaver har købt Varer fra en Leverandør, der betaler $\frac{1}{2}$ Procent i Præmie, saa faar han kun halvt saa stor en Ristorno som den Deltager, der køber ligesaa mange Varer, men nyder en Rabat af 1 Procent.

II. Foreninger til *Indkjøb eller Leje af Maskiner*. Disse Selskaber frembyder følgende Fordele:

a) De støtter Haandværkerne forud med Vejledning, naar de bestemmer sig til at anskaffe nyt Værktøj, og forhindrer dem i at blive narrede af samvittighedsløse Sælgere.

b) De formindsker Indkjøbsprisen ved at foretage store samlede Bestillinger, paa samme Maade som ovenfor nævnt under Omtalen af Indkjøb af Raamateriale.

c) De afgiver Grundlaget for Organisation af en Kredit, der, baade hvad Former og Vilkaar angaar, er særlig tilpasset efter dette særlige Kreditbehov.

d) Naar disse Selskaber indskrænker sig til Udlejning af Maskiner, fritages de for at fastgjøre en Kapital eller optage et Laan til Køb af Maskiner.

Vi skal andetsteds se, hvorledes disse Selskaber følger sig ind i en Kreds af Institutioner — Undersøgelsescentre for tekniske Fremskridt, Banker for den lille Kredit, osv.

Det er særlig ved Oprettelsen af lignende Selskaber, at Moderniseringen af Haandværkernes Værktøj har taget Fart i Belgien. I andre Lande er Selskaberne til Indkjøb af Maskiner i Almindelighed forbundne med Selskaber til Indkjøb af Raamaterialer.

III. Sammenslutninger til fælles *Afbenyttelse af en Hovedmaskine* og til *Fabrikation i Fællesskab* (Werkgenossenschaft).

Disse Selskaber udjævner for en stor Del Konkurrencevilkaarene mellem Haandværkerne og Industrien. De svarer til Fordringerne under et Udviklingstrin, som visse østerrigske Nationaløkonomer anser for det endelige Maal for Haandværkfagenes Udvikling, og de bidrager til at omdanne Haandværkeren til Leder af en lille Industri, som beskæftiger 10 à 15 Arbejdere, der er Andelshavere i Foretagendet.

Ud fra denne Afhandlings særlige Formaal kan man

gjøre sig det Spørgsmaal, om nu ogsaa denne Omdannelse er forenelig med en selvstændig Haandværkerstands Bestaaen, og om man derved forøger Haandværkerens individuelle Konkurrenceevne, i det mindste naar Foretagendet antager kapitalistisk Form, og Selskabet overtager alle Stadier i Produktionen. Min personlige Mening er den, at man tjener Haandværkernes Konkurrenceevne bedre, naar man hjælper dem i Retning af individualiseret Produktion, som man da skulde stille i Modsætning til Masseproduktionens Resultater. Det vilde være ligesom at skabe et lukket Omraade, hvor Haandværkeren næsten vilde kunne have et Monopol, fra det Øjeblik da Forbrugeren lærer at vurdere og foretrække hans Frembringelser. Mekanisk Værktøj vilde i saa Fald kun blive anvendt til forberedende Arbejder — til at fremstille Halvfabrikater — og et Andelsværksted vilde kun blive en Undtagelse.

Hvis man betragter Sagen ud fra et videre Synspunkt, nemlig som Led i Kampen imod den kapitalistiske og industrielle Koncentration, saa faar Oprettelsen af Andelsværksteder for den lille Industri en helt anden Betydning. Men jeg mener, at man skal gjøre Forskjel mellem Haandværkeren og den lille Industridrivende, at der er god Grund til at opretholde Haandværkets Konkurrenceevne imod Industrien, og at der i dette Øjemed kan være Tale om eventuelt at opgive visse Arbejder for at lægge sig saa meget mere efter andre.

Disse Andelsforetagender er mere udbredte i Tyskland end i Østerrig og hovedsagelig i Træbearbejdningsfagene.

Skomagerne i Berlin har anvendt Princippet paa en interessant og, saa vidt jeg tror, i sin Slags enestaaende Maade. Stifterne var til at begynde med 125 i Tallet, men da Aktierne skulde indbetales, fandt der Frafald Sted. Da man efter et halvt Aars Arbejde gjorde et foreløbigt Regnskab op, som gav Tab til Resultat, forlod nogle uvidende Deltagere Sagen. Selskabet tæller nu kun 98 Medlemmer, der tilsammen har indskudt 9000 Mk. Kapital. Regeringen bevilgede dem en Understøttelse til Etableringen paa 1,200 Mk. Resten af Kapitalen ca. 20,000 Mk. laantes til 4 Procent i den preussiske Centralkasse for Andelsselskaber.

Vi skal nu se, hvori Fordelene ved Systemet bestaar. Ved Enkeltproduktionen kan Skomageren, der er begyndt med at tage Afstøbning af hver af sine faste Kunders Fødder, blive

ved stadig at arbejde med denne enkelte Model. Han bliver ved at bruge de samme Afstøbninger og gjør Forarbejdet til det bestilte Fødtøj hjemme af de Materialer, som det har behaget Kunden at vælge. Trælæsten ledsager saa Forarbejdet til Centralværkstedet, men Fuldførelsen af Arbejdet, der vilde have kostet en eller to Dages Løn til en Hjemmearbejder, gjøres der paa en Time. Saalen bliver skaaret paa Lokkejærnet, syet paa Maskiner to eller tre Gange, beskaaret med et Staal, der gjør tusinde Omdrejninger i Minuttet, afrundet, poleret, farvet og børstet paa kortere Tid, end der skal til for at fortælle det. En Bydreng bringer Fødtøjet tilbage til Andelsmesteren, som saa har nydt Fordelene af fuldt moderne Maskinarbejde, uden at have opgivet Arbejdet efter Maal.

Berlinerskomagerne har optaget Kampen paa det gode Arbejdes Omraade. Alle Indkjøb af Læder sker i Fællesskab, og man køber kun særlig gode Kvaliteter. Saaledes vilde Andelsværkstedet aldrig indlade sig paa nogen Forfalskning med Hensyn til Saalerne eller paa at anvende Læder, der har været brugt en Gang før; det arbejder overhovedet ikke med Læder, som ikke er købt ind af Selskabet.

Resultatet deraf er blevet, at Publikum har faaet Tillid til Selskabet og søger dets Arbejde, og da Folk ved, at alle Andelshaverne kan yde dem det samme gode Arbejde, forlader de ikke længer Kvarterets smaa Mestre for at søge en mere luksuriøst udstyret Forretning i de store Gader. Berlinerskomagerens Forbund paastaar at have fundet den Løsning, som sætter i Stand til paa en Gang at bevare det individuelle Arbejde og anvende den mest moderne Teknik i Smaaborgerne, deres Kunders, Interesse.

IV. Udstillings- og Salgsforeninger (Verkaufs- und Magazin-Genossenschaft).

Andelsforetagender af denne Art frembyder færre Ulæmpelser og værner bedre Haandværkernes Selvstændighed end Arbejds- eller Produktions-selskaberne. De formindsker Driftsomkostningerne og udvider Kundekredsen.

De Fordele, som denne Art Sammenslutninger frembyder til Fremme af Haandværkernes Konkurrenceevne, er i Korthed følgende:

- 1) Muligheden for at byde Køberen et stort Udvalg.

Publikum vænner sig af med at købe de Ting efter Bestilling, som det ikke ser korrekt udført i det Øjeblik, det skal bestemmes sig. Desuden fordrer det at kunne vælge mellem flere Ting af samme Slags. Hver Gang det drejer sig om Ting, der kræver stor Plads, som Møbler, eller som binder en betydelig Værdi, er Sammenslutning den eneste Udvej, som sætter Haandværkerne i Stand til at byde et saadant Udvalg.

2) En Besparelse i de almindelige Udgifter til Leje, Belysning og Udstilling, paa samme Tid som der bliver Mulighed for at nedsætte sig i de mest søgte Færdselsgader.

3) Muligheden for at kunne samle en Mængde forskellige Ting i samme Lokale; Publikums Smag gaar jo ubestridelig i Retning af Udstillingsbasarer eller Udsalgshaller.

Det her antydede Skema udføres paa forskjellig Maade. Der er Foreninger, som kun iværksætter Udstillinger af Varerne. Magasinet ledes saa af en Bestyrer, som optegner Bestillingerne og bringer dem videre til den Haandværker, der har lavet det Stykke, som Kjøberens Valg er faldet paa.

Der er Foreninger, der organiserer baade Udstilling og Salg. I dette Øjemed har der været anvendt to Fremgangsmaader: a) hver udstiller sine Ting og mærker dem med den Pris, han finder passende, og Kjøberen vandrer igjennem de forskellige Afdelinger uden at blive paavirket til Gunst for noget Firma; b) Foreningen optræder som Sælger og hæver en Del af Indtægten til Dækning af sine Driftsomkostninger.

Der er ogsaa Foreninger, der, som allerede nævnt, forener Indkjøb af Raamaterialer med Salg af færdige Varer. Som oftest er dertil saa ogsaa knyttet en Organisation til Indgivelse af Tilbud paa større Leverancer til Staten eller Enkeltmand.

Naar de under Punkt 3 nævnte Fordele har været blandt Hoved-Drivfjedrene til Selskabets Oprettelse, saa plejer det i sig at forene flere forskellige Haandværksfag. Dette praktiseres stadig paa Møbelindustriens Omraade: Tapetsere, Snedkere og Malere slutter sig sammen om Udstillinger af fuldstændige Møblementer. Samarbejde mellem flere forskellige, endogsaa ret uensartede Haandværk er uundværligt, naar det Maal, man vil opnaa, er at skabe en stor Udsalgshalle.

Med Hensyn til Driftsmaaden kan man dele Institutionerne af denne Art i to Grupper: de, som har fastholdt Andelsformen i hele dens Strenghed, og de, som i forskjellig

Grad nærmer sig til at blive almindelige Handelsforetagender.

De første holder bestemt paa kun at arbejde paa Bestilling, og paa at Lokalerne er det eneste, de laaner ud, saaledes som Urmagernes Andelsselskab i Berlin. Disse Selskaber er altid tilgængelige for nye Medlemmer, særlig for de smaa, og søger ikke noget Paaskud til at begrænse Medlemsantallet og derved forøge Fortjenesten for nogle enkelte.

De andre lader sig lettere overbevise om, at hvis man vil kæmpe mod Stormagasinerne, maa man bære sig ad som de. Først siger man til hinanden, at Lageret til enhver Tid skal være fuldstændigt paa alle Omraader, og hvis ikke Medlemmerne forsyner det af egen Drift, bestiller man derefter rask væk og betaler derfor, i den Hensigt at forøge Dividenden ved Udbyttet af disse Salg.

I de Selskaber, hvor der gives Laan paa de leverede Varer i noget betydeligt Omfang, faar man hurtigt Laantagerne overbevist om, at det er simplere ligefrem at sælge Varerne, saa man ikke behøver at bekymre sig for eventuelle Tilbagebetalinger eller ulejlige sig med at betale Renter i Mellemtiden. Dermed bliver Udstillingsforeningen omdannet til en Salgsforening, hvis eventuelle Dividende bliver det væsentlige Løkkemiddel. Derfra og til kun at optage nye Medlemmer med klogt Forbehold er der kun et Skridt, eftersom det er givet, at Udslukkelsen af nye Medlemmer vil have til Resultat, at Udbyttet bliver at dele mellem et ringere Antal Personer.

Man kan ogsaa inddele Selskaberne efter deres Handelsfysiognomi. Saaledes er der nogle, som er mere Specialister, f. Eks. Urmagerne i Berlin; andre begrænser sig til to samarbejdende Fag, f. Eks. Snedkerne og Tapetsererne; atter andre samler alt, hvad der hører til Møbelindustrien, hvor forskellige de paagjældende Ting end er, og danner derved virkelige Salgsmagasiner, som *Gewerbehalle* i München.

Denne Slags Selskaber er meget talrige i Tyskland. Det preussiske Centralkontor overvejer Muligheden af ved deres Hjælp at skaffe Udstillinger af Værktøj og Varer almindelig Udbredelse og er begyndt at yde et stort Antal af dem Statsunderstøttelse.¹⁾

¹⁾ Jfr. Verwaltungsbericht des K. Preuss. Landesgewerbeamts, 1907, P. 398—409.

»Haandværkerforbundet« — le Syndicat des Métiers — som er blevet oprettet i Belgien i 1904, er en Anvendelse af den samme Ide paa Haandværksfagene som Helhed og med det Formaal at skaffe dem et nyt Marked gennem Udførsel til Udlandet. Det har optaget som Deltagere baade Haandværkere enkeltvis og faglige Sammenslutninger; det letter dem Adgangen til at deltage i internationale Udstillinger og til at oprette Salgskontorer i Udlandet efter saadanne Udstillinger. I visse Tilfælde paatager det sig direkte Salg, i andre Tilfælde modtager det sine Medlemmers Frembringelser i Konsignation eller Kommission.

V. Foreninger til Ydelse af *gjensidig Kredit*. Det er ikke muligt at slutte denne Opregning af de forskjellige Former for Sammenslutning paa det økonomiske Omraade uden ogsaa at nævne Andelskreditforeningerne. Men Ordningen af Kreditten er en saa indviklet Sag og saa forskjellig fra andre Frembringelser, at jeg har ofret den et særligt Kapitel. Sammenslutningen paa dette Omraade er vel et uundværligt, men dog kun et underordnet Element i Forhold til de andre Faktorer, der her spiller ind.

8de Kapitel: Forbrugernes Opdragelse.

At opdrage Forbrugere er kun et indirekte Middel til at styrke Haandværkernes Konkurrenceevne, men det er dog et Middel, der har sin Betydning.

Det er ikke ligegyldigt, om man lader Konkurrencen foregaa paa det ene eller paa det andet Grundlag, men det betyder en ubestridelig Forbedring af Haandværkernes Stilling, hvis man kan faa Forbrugernes Valg mellem deres og Industriens Frembringelser baseret paa Sammenligningspunkter, som ganske er til deres Fordel. Nu eksisterer der virkelig Kriterier til Haandværkets Fordel, og de er forenelige med Fremskridtet. Derfor er det baade berettiget og gavnligt at føre en Kamp for at faa den offentlige Mening til at anerkjende dem.

Individuelt Præg, Afveksling, Stræben efter Liniens Skjønhed, harmoniske Farver og Forhold — det er den lille Pro-

duktions traditionelle Egenskaber. Selv om Masseproduktionen maaske har tilegnet sig nogle af dem, er Haandværkerne altid i Stand til at tage Kampen op med den, og Foreningen af alle disse Egenskaber findes kun hos dem.

Storindustrien har som sit særlige Konkurrencefelt valgt Billigheden, og der har den utvivlsomt Fortrinet. Derfor maa Kampen føres over paa et andet Felt, og Forbrugerne maa overtales til at holde op med at jage efter den Prisnedsættelse i det uendelige, som i et Aarhundrede har præget Markedet, og i Stedet derfor bringe den rimelige, retfærdige Pris i Høj-sædet som i fordums Dage.

Det er ikke vanskeligt at paavise, at Prisbillighedens Lov er falsk, i det mindste naar man giver den ubegrænset Løb; det er nok at iagttage, hvilke Følger den har haft. Naar det eneste Fremskridt, som tilstræbes, er Salgsprisens Nedsættelse, saa ender det med en Kamp mellem Producenterne, som i Reglen udvikler sig paa følgende Maade: I en meget kort Tid afholder Fortjenesten Krigsomkostningerne, men det varer ikke længe. Nedsættelsen af Fortjenesten paa hvert Stykke vil i nogen Tid medføre en vis Forøgelse af Totalindtægten som Følge af Kundekredsens Vækst; det er en Udsættelsestid, i hvilken de stærkere sluger de svagere. Saa begynder Kampen mellem de overlevende. Man maa til at knibe fra Arbejderne — det er Oprindelsen til »Udsvedningssystemet« (Sweating); eller ogsaa maa man erstatte Haandarbejdet med Masseproduktionens mekaniske Arbejde — det betyder Kunsthaandværkets Dekadence. Som sidste Trin i Kampen, naar den skal føres paa Liv og Død, er der kun tilbage at ofre Raamaterialets Kvalitet — saa kommer Godtkjøbskrammets og Forfalskningernes Tid.

Disse tre Resultater af Billighedssystemet er lige uheldige for Forbrugerne, thi de nedsætter Arbejdets Værd langt under Prisnedsættelsen; Billigheden er kun tilsyneladende, men den Skade, der derved anrettes i Haandværkernes Produktion, er uoprettelig. Alle disse Kjendsgjæringer kan let paavises; men for at give dem deres fulde økonomiske Vægt maa man gjøre Kjendskabet til dem almindeligt og forvandle en videnskabelig Overbevisning til en i det daglige Liv anvendt Praksis.

Der er et helt Felttog at føre. Det kan føres ved Hjælp af Pressen, gennem Flyveblade, Tidsskrifter, videnskabelige

Bøger og folkelige Foredrag. Det kan gøres ad doktrinær Vej, ved at undersøge og forklare de personlige Følger af Læren om Billighedens Velsignelser: Kvalitetens Foringelse, Bedrag og Forfalskninger, Smagens Fordærvelse. Det kan ogsaa gøres ad eksperimentel, empirisk Vej. Prisnedsættelsen er ofte kun tilsyneladende; den rette Pris hersker trods alt i Omsætningsforholdene: man faar altid, hvad man skal have for sine Penge, ogsaa naar man søger »Lejlighedskjøb« og »billige Udsalg«; thi Sagen er den, at til Forbrugernes Uvidenhed svarer Uærlighed hos Producenterne. Det er ikke vanskeligt i Handelslivet at finde Eksempler til Støtte for denne Bevisførelse; hvis man stadig gjentager den, vil Forstaaelsen efterhaanden bane sig Vej, og af Kjendsgjærningernes Uomstødelighed vil der tilsidst fødes en fast Overbevisning hos Tilhørerne. Man har allerede i forskjellige Lande forsøgt at stifte Forbruger- eller Kjøberforeninger for at lægge Tryk paa Producenterne og derved tvinge dem til at indrømme deres Personale forbedrede Arbejdsvilkaar. Der findes »sociale Kjøberforeninger« (Ligues sociales d'acheteurs) i Paris, Berlin, Genève og i Amerika. Og de selvsamme Midler kan anvendes for at forbedre Konkurrencevilkaarene til Fordel for Haandværkerne og for at udvikle Forbrugernes Krav med Hensyn til Frembringelsernes Holdbarhed, Afveksling og Smag.

Felttoget kan, som sagt, ogsaa føres ved Eksemplets Magt. Eksemplerne kan være af to Slags. De offentlige Myndigheder bør, hvor de optræder som Forbrugere, paa iøjnefaldende Vis forlade Jagten efter den laveste Pris; deres Interesse heri ligger endnu klarere for Dagen end Enkeltmands, fordi de lever længere, og de slette Følger af den herskende Skik, at give Arbejdet til den lavestbydende, er ret kjendte. Der er jo begyndt en Reformbevægelse derimod.

En anden og ikke mindre virksom Maade til at slaa til Lyd for det gode Eksempel er Oprettelse af Museer, baade historiske og moderne, hvor Folk kan gaa hen og lære den Kunst at stemme Gjenstandene sammen og dyrke den gode Form. Disse Museer har en anden Opgave end de faglige Uddannelses-museer, og deres indre Ordning bør præges deraf.

I saadanne Museer bør man kunne finde Opstillinger af fuldstændige Interiører, snarere end brudstykkeagtige Samlinger. De Gjenstande, som skal udstilles der, bør være udvalgte

med den strengeste Smag; her er det ikke en bestemt Forms Udvikling gennem sine naive Begyndertrin eller i sin Forfaldsperiode, der skal forevises, men det er Formen paa sit mest fuldkomne kunstneriske Udviklingstrin, der skal tjene som Sammenligningsbasis for at udvikle Publikums Smag. Det er ogsaa af Betydning, at man ikke begaar den Fejl kun at fremvise saadanne Ting fra forbigangne Tider, som er abnorme Frembringelser af den højeste Luksus, skabte med en eller anden historisk eller dynastisk Begivenhed for Øje. Det gjælder om at gjenskabe det daglige Liv fra fordums Dage og vise, hvorledes en Stræben efter Linje- og Farverenhed samt almindelig Harmoni kan gennemføres ogsaa paa almindelige Brugsgjenstande.

Nutidens Produktion bør ikke udelukkes; det er netop vigtigt at være endnu strengere overfor den end overfor de forbigangne Moder. En midlertidig Udstilling paavirker altid Forbrugernes Valg; undertiden tages det blotte Bisarreri for noget nyt, og af Mangel paa personlig Fantasi giver Haandværkerne sig til at efterligne det mindst værdifulde, saa de derved bringer Haandværksfrembringelsernes kunstneriske Værd i Vanry.

Alle disse Midler vil, naar de sættes systematisk i Værk med Sans for Enhed og Udviklingens Sammenhæng, i det lange Løb skabe et nyt og gunstigere Felt for Haandværker-nes Kamp i Konkurrencen.

ANDEN BOG.

Om de Kræfter, ved hvis Hjælp de forskjellige Midler til at styrke Haandværkernes Kon- kurrenceevne kan iværksættes.

Efter at have gennemgaaet de forskjellige Midler, der kan bidrage til at forøge Haandværkernes Konkurrenceevne, har vi nu tilbage at undersøge, hvorledes disse Midler kan sættes i Værk, hvorfra Initiativet til deres Anvendelse bør udgaa, hvor de forskjellige Elementer skal hentes fra, og hvilke Medarbejdere man skal henvende sig til, hvis man vil sikre sig hel og fuld Virkning af disse Midler.

Straks ved Begyndelsen af disse Undersøgelser møder vi da det gamle Stridsspørgsmaal: om det private Initiativ eller Staten her skal være ledende, en Strid, som man i den nyere Tid har forsøgt at løse gennem Formlen *Statshjælp til Selvhjælp* (Selbsthilfe ergänzt durch Staatshilfe).

Jeg anser det for ørkesløst her at udvikle de Argumenter, der kan fremføres til Støtte for det nævnte Kompromis. Det forekommer mig mere praktisk at gennemgaa ét for ét de vigtigste af de Midler, som jeg har ment at maatte tillægge nogen Virkning, og hver Gang vi ser dem anvendt, da at undersøge, hvad Erfaringen siger derom. Jeg kunde begynde med at undersøge, hvad det private Initiativ, baade Enkeltmænd og Foreninger, kan gjøre, for derigjennem at komme til en tilsvarende Begrænsning af Statsmagtens Rolle; men jeg foretrækker at gaa frem i den omvendte Orden: jeg vil vise,

hvilken Opfattelse af Statens Mission der efter min Mening kunde føre til at styrke Virkningen af Midlerne til Ophjælp af Haandværkernes Konkurrenceevne. For det har kun ringe Betydning at faa at vide, at den eller den Institution kunde være bleven opfundet af nogle Enkeltmænd og derpaa være oprettet og ledet af dem, hvis vi bagefter maatte erkjende, at det i Virkeligheden ikke gaar saaledes til, idet det private Initiativ enten ikke har skabt saadanne Institutioner, eller at fuld Nyttevirkning af dem ikke kan naas uden Statens Medvirkning.

Det vilde ogsaa være et ganske meningsløst Standpunkt at tage, om man blot af Kjærlighed til en Theori vilde handle, som om de offentlige Myndigheder slet ikke eksisterede; og ligesaa urigtigt vilde det være at nægte, at en Del af de offentlige Midler bør anvendes til at forbedre Haandværkernes Stilling.

Helt og holdent at sætte sin Lid til det private Initiativ vilde ogsaa være det samme som at gaa ud fra, at der efter et og et halvt Aarhundredes individualistiske Statsøkonomi alligevel skulde eksistere en saa almindelig Tilbøjelighed til Altruisme, at den kunde tilskynde en Mængde Mennesker til at beskæftige sig med Haandværkernes Sager, ene og alene for at gjøre Samfundet en Tjeneste, og at den ydermere kunde formaa alle de nulevende Haandværkere til at bringe store Ofre af Tid og Penge, blot med det Formaal for Øje at forbedre fremtidig Slægters Livsvilkaar.

Man maa i en Del Aar have arbejdet med de i Sagen interesserede for at faa en rigtig Forestilling om, hvad der i Øjeblikket kan forlanges af det private Initiativ med nogen Udsigt til at naa et Resultat, og for at kunne vide, hvilke Opgaver ligger over den frie Virksomheds, baade Enkeltmænds og Foreningers, Evne.

1ste Afdeling:

De offentlige Myndigheder.

1ste Kapitel: Statsmagtens Rolle.

Man har mer eller mindre aabenlyst forsøgt at holde Mellemstanden oppe eller skaffe den en overvejende Indflydelse ved snilde Foranstaltninger fra de offentlige Myndigheds Side eller ved en særlig økonomisk Politik, der hvilede paa en Begunstigelse af Mellemstanden.

At saadanne Metoder kan faa nogen afgjørende Indflydelse paa Haandværkernes og de smaa Industridrivendes Skjæbne, betvivler jeg. At de kan forøge deres Konkurrenceevne, benægter jeg bestemt. Og mine Grunde til at tale saaledes er følgende:

En Producents Konkurrenceevne beror hovedsagelig paa hans Forstand, hans Duelighed og hans Energi. Disse tre Betingelser for endeligt Held kan læres; man kan udvikle medfødte Spirer. Men for at holde dem vedlige maa man give dem Lejlighed til at øves vedvarende og i virkelig Konkurrence. At anbringe en Producent under kunstig Begunstigelse er at opfordre ham til at anstrenge sig mindre. Men nu er det jo saaledes paa alle Omraader, at en Formindskelse af Anstrengelse sædvanligvis har en Formindskelse af Evnen til at anstrenge sig til Følge. Det Organ, som ikke faar sin normale Anvendelse, visner hen; de moralske Egenskaber, som ikke skjærpes gennem en daglig Kamp, bliver svækkede: det er Kampen, som skaber Tapperheden. Og ganske det samme er Tilfældet med Forretningsevnen; allerede den blotte

Benyttelse af Ordet »Konkurrenceevne« forudsætter jo, at der er alvorlige Konkurrenter til, og at Konkurrencens Spil ikke er forfalsket ved en overfor den ene Part altfor partisk Politik. Det ses slet ikke, hvorledes Konkurrenceevnen skulde kunne vedligeholdes, hvis den ikke blev sat paa Prøve gennem daglig Kamp med frie Konkurrenter paa et normalt Virksomhedsomraade.

Bør Haandværkerne ønske sig Livsvilkaar, der partisk begunstiger dem? Jeg tror det ikke, og det af tre Grunde.

Den første har jeg lige fremsat: saadanne Kaar vilde ende med at skade deres Kampsmidighed, hæmme deres Evners Udvikling, og paa samme Tid, som den fremkaldte en Nedgang i de personlige Egenskaber, vilde den bevirke en Tilbagegang i Haandværksfagenes Produktion, baade i Kvantitet og særlig i Kvalitet.

Min anden Grund er, at enhver kunstig økonomisk Ordning er let at omgaa; naar blot man er snild og udholdende, kan man altid komme uden om den Hindring, Loven har opstillet, enten ved at sætte over den eller ved at krybe under den. Derfor bliver en saadan Lovgivning en Skuffelse for Haandværkeren, thi medens den tilsyneladende beskytter ham, luller den ham i Virkeligheden ind i en falsk Sikkerhedsfølelse.

Min tredje Grund er, at en altfor partisk Ordning ikke kan vare ved. I det økonomiske Liv kan man aldrig skabe anden Ligevægt end den ustadige; Livet bestaar af Virkninger og Tilbageslag! Jo mere en Ordning holder sig paa den retfærdige Upartiskheds Mellemlig, desto ringere bliver Svingningerne; men jo stærkere Vægt der lægges paa til den ene Side, desto kraftigere bliver Reaktionen derimod. Man mærke sig vel, at i dette Øjeblik undersøger jeg ikke, hvor Sandheden, Billigheden og Retfærdigheden findes; men bortset fra, hvad der er det rette, undersøger jeg, hvad der er det faktiske, saaledes som Fortidens Erfaring sætter os i Stand til at forudse, at det vil blive i Fremtiden. Men hvad vil der i en saadan Reaktionsperiode blive af den Haandværker, hvem en kunstig partisk Ordning har vænnet til at anstrenge sig mindre; og hos hvem Mangelen paa Kamp har sløvet den kæmpendes sædvanlige Egenskaber?

Jeg anser det i Overensstemmelse med det saaledes an-

førte for givet, at den bedste Statspolitik til Fremme af Haandværkernes og de smaa Industridrivendes Konkurrenceevne er en velvillig Upartiskhed paa det økonomiske Omraade. Men denne Upartiskhed bør være effektiv, ligesom en væbnet Neutralitet: den maa nemlig være i Stand til at skaffe sig respekteret i Gjærning.

Det er hændet mer end én Gang, at en proklameret Upartiskhed kun var tilsyneladende, fordi den paa Bunden skjulte en aktiv eller passiv Tendens, som var ugunstig for Haandværkerne, eller at den af Mangel paa Tilsyn eller Hævdelse af Lovene ikke gjorde Fyldest, saa Staten virkelig opfyldte det Mæglerhverv, som den i selve Frihedens Navn bør udøve overfor de stærke og de svage.

Naar f. Eks. Staten, hvor den optræder som Forbruger, udbyder Arbejder eller Leverancer paa saadanne Betingelser, at kun visse meget store Firmaer kan melde sig som Leverandører, saa er dette i Virkeligheden en partisk Handling til Skade for Haandværkerne og de smaa Industridrivende, under Skin af fri Konkurrence. Og paa lignende Maade, hvis de Transportmidler (Jærnbaner f. Eks.), som Staten har monopoliseret, indretter deres Reglementer og Priser saaledes, at de begunstiger Storindustrien, Haandværkets Konkurrent, saa er Upartiskheden heller ikke virkelig. Ofte er det Paaligningen af de industrielle Skatter, der er Aarsag til, at Retfærdigheden krænkes. Mangel paa en god Næringslovgivning bringer tydeligvis Haandværkerne i en ugunstig Stilling; thi de er de smaa og svage, mod hvem de stærke tror at kunne tillade sig alt, naar de er sikre paa at kunne gjøre det ustraffet. Og der er mange andre Tilfælde, der kunde opregnes her.

Sætningen om den velvillige Upartiskhed er i Virkeligheden knæsat af de to Lande, som har beskæftiget sig mest med Haandværkernes Forhold: Østerrig og Tyskland.

Udviklingen i *Østerrig* er ganske ny, og Næringslovgivningens Revision (Lov af 5. Februar 1907) gav en Lejlighed til at lægge det for Dagen. »Som Regeringen med Tilfredshed har konstateret, er man i de senere Aar naaet til den Overbevisning, at den for Haandværksfagene ugunstige Stilling kan forbedres, og det mindre ved delvis Undertrykkelse af de konkurrerende Produktionsformer end ved at yde Støtte

til Haandværksfagene selv, ved solidarisk Samarbejde mellem alle vedkommende og ved Forøgelse af Haandværkernes tekniske Dygtighed» (Exners Indberetning til Herrehuset).

Naar Maalet skal være en Styrkelse af Haandværkernes Konkurrenceevne, kan man beskrive den Opgave, som bør tilfalde de respektive offentlige Myndigheder, baade stedlige, provinsielle og centrale, paa følgende Maade:

1. Myndighederne har den Pligt at give Haandværkerne Midler i Hænde til at udvikle deres Personlighed og udøve deres Virksomhed. I Overensstemmelse hermed bør alle Former af Undervisning opmuntres og støttes med Pengetilskud, og hvis det private Initiativ ikke formaar det, bør det offentlige selv paatage sig denne Sag. Haandværkerne gjør Samfundet Tjenester; deres Klasse hjælper til at vedligeholde Freden i Samfundet og til at lette en stadig Tilgang af udmærkede Kræfter til det; Haandværkerne bidrager til Nationalformuen, og den Part af Skatterne, som de betaler, er intetsteds at agte for ringe; Haandværkerne er i Henseende til Tal en anselig Klasse — altsammen Grunde nok til, at en Del af de offentlige Midler bør anvendes til at sikre Standens Rekrutering, og til at betragte alt, hvad der hører til dens Uddannelse, som Anliggender af almen Interesse.

Det samme kan siges om Kreditten, dette for al økonomisk Produktion uundværlige Redskab. En voldsom Strid, der dog nu synes paa Veje til at blive løst ved Erfaringens almægtige Indflydelse, har i den sidste Halvdel af forrige Aarhundrede delt Nationaløkonomer og Statsmænd i to Lejre under Drøftelsen af Spørgsmaalet om Statens Stilling til denne Sag. Det er nok her at nævne det Kampnavn, som Schulze Delitzsch gav sine Foreninger, og som er bleven mere fremhævet af hans Efterfølgere: »Almindeligt Forbund af de paa *Selvhjælp* baserede Nærings- og Produktionsforeninger«.

Kjendsgjerningerne har imidlertid, som jeg lige sagde, paataget sig at optrække en Begrebsbestemmelse, som Theoretikerne slet ikke havde haft Øje for.

I Theorien kan man opstille følgende Sætning: Ordningen af den lille Kredit, saaledes som Haandværkernes økonomiske Forhold kræver den, kan iværksættes ved Sammenslutning af de interesserede og fungere tilfredsstillende under Form af

Gjensidighed. Altsaa *kan* Staten lade det private Initiativ skjøtte sig selv, naar den blot ved gode Love i Forvejen har sat dette Initiativ i Stand til at udfolde hele sin Kraft.

Imidlertid maa det bemærkes, at denne Slutning ikke med streng logisk Nødvendighed udelukker Statsmagtens Indgriben; man maatte nemlig tage sin Tilflugt til en meget omstridt logisk Figur for af ovenstaaende at slutte saaledes: altsaa *skal* Statsmagten holde sig borte. Denne Slutning vilde heller ikke stemme med den Opfattelse af Samfundsretten, der hører den nuværende Civilisation til, idet den vilde begrænse Statsmagtens Opgave til nogle enkelte elementære Virksomhedsformer. Vi hævder jo tværtimod, at Statsmagten har til Opgave at lette det sociale Samliv og hjælpe hvert Individ til at naa sit Endemaal i Samklang med Samfundets fælles Maal. Følgelig bør Statsmagten ikke holde sig tilbage, naar den kan se, at dens Mellekomst vilde fuldkommengjøre nyttige Samfundsvirksomheder eller give dem større Udbredelse.

Jeg har hermed anført Hovedsætningen og vist, hvor langt den kan tjene den Retning, der er imod Statens Indblanding. Jeg skal nu udvikle, hvorpaa den Undersætning beror, der i dette Øjeblik følges i Praksis i de vigtigste af de Lande, som vi studerer.

Mellemstanden i Almindelighed og Haandværkerne i Særlighed har lige gennemgaaet en abnorm Periode og befinder sig i en abnorm Udmattelsestilstand, som kræver og retfærdiggjør en midlertidig Hjælp. Denne Periode har været kjendetegnet ved økonomiske og tekniske Omvæltninger, der er uden Sidestykke i Historien, saavel hvad deres Dybde som deres hurtige Indvirkning angaar: det er Kapitalernes Koncentration, Samfærdsmidlernes Udvikling og Maskinarbejdets Opstaaen. Af alle disse Grunde tilsammen vil Haandværkerne ikke selv kunne ordne deres Kreditforhold. Og hvis det forholder sig saaledes, foreligger der Trang til en almenyttig Virksomhed, som Staten bør paatage sig at ordne.

Denne Ordning omfatter iøvrigt meget forskellige Elementer. Jeg skal særlig gjøre opmærksom paa tre.

Det første er af juridisk Art: Staten bør ved passende Lovgivning give den lille Kredits Institutioner, og særlig dem, der er baserede paa Gjensidighed mellem Haandværkerne, de

fornødne juridiske Betingelser for at kunne udføre deres Funktioner.

Det andet er af opdragende Art: man maa paavirke Haandværkerne til at søge den Kredit, der er indrettet for dem, og lære dem at bruge den med Forstand.

Det tredje er af teknisk Art: Man maa sikre Kreditinstitutionerne en normal Udøvelse af deres Virksomhed og passende Pengemidler, hvilket sidste ofte ikke vil være muligt uden at paakalde Støtte af Statens egen Kredit.

Dette angik de Kreditinstitutioner, hvis Hovedopgave er at organisere den personlige Kredit. Men desforuden er der andre Forholdsregler, som kun Statsmyndighederne og særlig den lovgivende Myndighed kan tage, nemlig vedrørende Udvidelsen af Realkrediten. Hvad Formindskelse af Kreditbehovet angaar, tror jeg, at det private Initiativ der vil have en større Indflydelse end de offentlige Myndigheder.

Kommer vi nu til Spørgsmaalet om *Foreningerne*, hvilke Slutninger skal vi saa her drage af det almindelige Princip, vi har opstillet? Bør de faglige Sammenslutninger være frivillige eller tvungne.

Her maa der paa Forhaand sondres mellem to Slags Foreninger.

Det er af Betydning for Haandværkerne at have stadig Føling med Statsmyndighederne, for at den økonomiske Politik kan blive ledet saaledes, at en forstandig Udvikling af deres Konkurrenceevne støttes derved. De Foreninger, der har til Hovedformaal at tilvejebringe denne Repræsentation af de faglige Interesser, kan bringe sig i Overensstemmelse med et obligatorisk System; det har den Fordel at sikre Repræsentationens Ensartethed for alle.

Foreningerne kan ogsaa have til Formaal paa Centralmagts Vegne og til Lettelse for den at udføre visse Hverv af offentlig Interesse, som direkte berører Haandværkerklassen. Disse Foreninger maa selvfølgelig have en officiel Bemyndigelse, og det 'er utænkeligt, at en saadan Bemyndigelse tilstaas dem uden et System af Garantier, der rækker helt ned i saadanne Foreningers Medlemskreds og indre Virksomhed.

Men hvis det derimod drejer sig om økonomiske Sammenslutninger, hvis direkte Maal er Fagets Udøvelse? Ja,

saa ser man ikke, hvilke Fordele de skulde kunne have af at være fremtvungne fra oven og holde deres Medlemmer imod disses Vilje, men det er let nok at se Ulemperne ved en saadan Ordning. Disse Ulemper viser sig endogsaa, saa snart Statens Velvilje overfor saadanne Foreninger gaar ud over Grænserne for en taktfuld Opmuntring af dem og i Stedet for at have Karakteren af at yde Oplysninger gaar over til at give dem direkte Støtte.

Men et er officielt at *paabyde* et økonomisk Samarbejde mellem Haandværkerne, noget ganske andet at *lette* deres faglige Sammenslutningers Oprettelse og Virksomhed. Denne Forskjel er ikke altid bleven iagttaget, og deraf opstaar en beklagelig Forvirring i Vurderingen af visse Landes økonomiske Politik og af selve Principperne. Paa dette Omraade kan fuld og absolut Afholdenhed fra Statens Side ligesaa lidt forsvares som altfor stærk Indgriben fra dens Side. Hvorledes Sammenslutningens Art end er, saa trænger den til Lovens Hjælp for at kunne eksistere og for at nyde Domstolenes Beskyttelse. Staten bør skabe en Lovgivning, der passer til Haandværkernes Trang til Sammenslutning.

Desuden kan de offentlige Myndigheder træffe mange Foranstaltninger, som giver Foreningerne gunstige Betingelser for deres normale Udvikling og Virksomhed, uden derfor at optræde uretfærdig-partisk overfor dem. Og hvis man gaar ud fra, at økonomisk Sammenslutning er et virksomt Middel til at forbedre Haandværkernes Stilling, synes det ogsaa, naar alt kommer til alt, vanskeligt at frakjende Statsmyndighederne den Opgave at udbrede Kjendskab til alt, hvad der har Betydning for disse Foreningers Udvikling, og at deltage i en Fremhjælpvirksomhed for disse Foreninger, der hovedsagelig bør have Karakteren af økonomisk Undervisning.

2. Staten har ogsaa den Opgave at give Haandværkerne Midler i Hænde til at skaffe sig de Oplysninger, som er uundværlige for deres Forretningsledelse. Dette maa ske gennem et offentligt Kontor, som Staten alene er i Stand til at oprette, fordi den raader over Midler til Undersøgelse og Kontrol, som ligger udenfor Privatmænds Rækkevidde. Jeg tænker her særlig paa de Centralundersøgelsesanstalter, hvis Virksomhed og Opgave jeg har beskrevet, tillige med den Anstalt til Op-

lysningernes Udbredelse, som skulde supplere dem. For at de skal kunne arbejde tilfredsstillende, maa der være sikret dem en Vedvaren af deres Bestaaen, en økonomisk Uafhængighed og en Ret til at iværksætte Undersøgelser, som kun Centralmagten fuldt ud kan give dem.

3. Staten skal omgive Haandværkerne med en Sfære af Upartiskhed og fjærne alt, hvad der kunde forfalske de økonomiske Kræfters gjensidige Spil. Ofte vil dette Resultat kun naas ved en væbnet Neutralitet, og Friheden vil kun kunne haandhæves ved Hjælp af energisk Aarvaagenhed. De offentlige Byrder bør være saaledes fordelte, at de ikke virker i Retning af en Koncentration af Kapital og Industri; Ledelsen af Transportmidlerne bør ikke begunstige Storindustrien til Skade for Haandværkeren; Betingelserne for Leverancer, der betales med Statens Penge, bør ikke være saaledes, at Haandværkere ikke kan opfylde dem. Alt dette er naturlige Anvendelser af Neutralitetens Lov, men der kræves endnu mere. De Fremgangsmaader, som konkurrerende Forretningsfolk anvender, hviler ikke altid paa Agtelse for Andenmands Ret, eller paa en indre Hæderlighed; men ligesom den offentlige Magt griber ind i Samfundet for at skaffe Retten Respekt og sætter Grænser for individuelle Voldsmænds Overgreb, saaledes maa ogsaa i den økonomiske Kamp Loven og Domstolene gribe ind for at stanse en uhæderlig Konkurrences Udskejelser; disse er jo kun en anden Form for Vold.

4. Staten bør udføre alt dette med Konsekvens, uden Afbrydelser og i Forstaaelse med Haandværkerne. Men dette kan kun ske ved et Samarbejde mellem alle interesserede og gennem Institutioner, der er oprettede særlig med en saadan Opgave for Øje. Bør nu Statens Opgaver, saaledes som vi nu har beskrevet dem, løses direkte af Staten selv eller ved private Institutioner (Foreninger), hvem den har givet Fuldmagt dertil?

Dette Spørgsmaal er meget vigtigt og fortjener at undersøges nøjere, men Midlerne til at løse det kan ikke søges alene indenfor Haandværkerinteressernes Grænser. Man maa i dette Forhold tage Hensyn til hver enkelt Nations almindelige Kulturtrin og til Grundprincipperne i deres hele Lovgivning. Og efter at man har dannet sig en Mening om Mulig-

heden for en vis Decentralisation af Magten, maa man fremdeles studere Statistikken og Nationens Tilbøjeligheder for at kunne dømme om, hvor vidt Decentralisationen vil være betimelig. Saa først kommer Spørgsmaalet om Maaden, hvorpaa den skal gennemføres.

Dybere skal jeg ikke for Øjeblikket gaa ind paa den principielle Diskussion af disse Spørgsmaal, men jeg forbeholder mig Ret til at komme tilbage til dem senere hen.

2det Kapitel: Fremstilling af nogle af Statsmagten trufne Foranstaltninger.

I. Med faglig Uddannelse for Øje.

Jeg tror, det kan have sin Interesse at undersøge med nogen Udførlighed, hvorledes de offentlige Myndigheder i de forskellige Stater har opfattet deres Rolle som Beskyttere af Haandværkerne eller for at skaffe dem Retfærdighed. Denne Opfattelse udtrykkes højst forskjelligt, ligesom den ogsaa føres ud i Praksis paa meget forskjellige Maade. Men naar man holder sig til Hovedtrækkene, kan man indordne dem ind under to Systemer.

Under det første System gjør Myndighederne principielt Tilvejebringelsen af en vis faglig Dygtighed til Pligtsag, og de griber saa ind i Arbejdet for at organisere de Midler, hvorved Dygtigheden skal tilvejebringes; under det andet System nøjes de med at gribe ind i denne sidstnævnte Henseende. Og hvad de anvendte Methoder angaar, kan man skjelne imellem to Standpunkter: om Staten griber ind som Hovedfaktor, eller om den blot støtter det private Initiativ.

A. Aflæggelse af Fagprøver.

Staten forlanger sædvanligvis en bestemt Dygtighedsprøve, inden den udnævner Ansøgere til at beklæde offentlige Embeder og Bestillinger. De fleste Landes Lovgivninger gjør ogsaa Aflæggelsen af en Dygtighedsprøve til Betingelse for Udøvelse af visse Næringsveje, som f. Eks. dem, der har med Lægekunsten at gjøre.

Det er da ganske naturligt, at man har tænkt paa at højne Haandværkernes Kundskabsniveau ved Hjælp af lignende Midler. Man kan jo paaberaabe sig parallelle Argumenter: at det offentlige har Interesse i, at der findes en solid, dygtig Mellemstand, og at den offentlige Sundhed og Sikkerhed kan komme til at lide under en mangelfuld Udøvelse af visse Fag, osv.

Princippet er lettere at forsvare end de praktiske Udførelsesmaader, der er bleven forsøgt i forskellige Lovgivninger. Disse Forsøg paa at gennemføre Princippet synes at give desto stærkere Anledning til Kritik, jo nærmere de med logisk Strenghed holder sig til selve Princippet.

1. *Forpligtelsen til at præstere Dygtighedsbevis krævet direkte af Staten selv.*

Den østerrigske Næringslov af 1883 kræver gjentagne Gange faglig Dygtighed som nødvendig Betingelse for Haandværkerne. Førend de etablerer sig selvstændigt, skal de godtgjøre deres Dygtighed («Zum Antritte . . . ist der Nachweis der Befähigung erforderlichlich«, Art. 14); og for at kunne holde Lærlinger, maa de være i Besiddelse af de nødvendige faglige Kundskaber («die erforderlichen Fachkenntnisse besitzen«, Art. 98).

Til dette principielle Krav fra Lovgivningens Side maa svare Tvangsmidler; i det første Tilfælde han Lovgivningsmagten da ogsaa nægte en Haandværker Retten til at etablere sig, og i det andet Tilfælde truer den med Bøder og Berøvelse af Retten til at holde Lærlinger, enten for en vis Tid eller for bestandig. I begge Tilfælde bestaar Kontrolmidlet i Haandværkerens Forpligtelse til forud at anmelde sin Hensigt at etablere sig, osv. Forpligtelsens Overholdelse sikres ved Straffebestemmelser, ligesom det stedlige Politi saavel som Inspektører, Lav o. lign. fører Tilsyn dermed.

Men det theoretiske Krav paa Tilstedeværelsen af en bestemt faglig Dygtighed er intet; den store Vanskelighed ved dette Lovgivningssystem ligger i det Spørgsmaal: hvorledes tilvejebringes Dygtigheden *faktisk*.

Afholdelsen af en direkte, individuel Prøve er den logiske Følge af Lovgivningens Krav; det var ogsaa den af Historien hjemlede Methode, og alt eftersom Lovgivningerne vender til-

bage til Princippet, er de nødte til ogsaa at vende tilbage til denne Følge deraf.

Den østerrigste Næringslov af 1883 aabnede to indirekte Veje til Godtgjørelse af Dygtighed. Den første bestod i at præstere Bevis for at have besøgt visse faglige Undervisningsanstalter, der stod under Regeringens Tilsyn eller Ledelse; den har været brugt i 71 Tilfælde af 42,000 (to Aars Statistik)¹⁾. Den anden bestod i den Garanti, som kunde ligge i en fuldt gennemgaaet Læretid, efterfulgt af en tilstrækkelig Svendetid. Denne Methode at godtgjøre Dygtighed paa, som i Mellemstandslitteraturen gaar under Benævnelsen *Verwendungsnachweis* («Anvendelighedsbevis»), har heller ikke vist sig tilfredsstillende, og Lovforslaget af 1907 har da mere nærmet sig den direkte Prøve gennem en ligefrem Eksamen. Det absolute Krav formaaede dog ikke at samle alle Stemmer, og den nuværende Ordlyd af Artiklerne 14 og 98 i Loven er Resultater af et Kompromis.

Hvad skal man nu mene om dette System som Middel til at styrke Haandværkernes Konkurrenceevne?

Der staar en meget heftig Strid om Værdien af en saadan Lovgivning. Hvis det var muligt i den praktiske Virkelighed at hæve den tekniske Dygtigheds Niveau ved at paa- byde Forpligtelser gennem Lov, saa burde man maaske ønske saadanne Love. Alligevel vil jeg tage mine Forbehold, fordi jeg stadig nærer Tvivl med Hensyn til det endelige Resultat. Man vil mindes, at jeg som Udgangspunkt har opstillet den Sætning, at Udviklingen af Haandværksfagenes Konkurrence- dygtighed er nøje knyttet til de individuelle Haandværkeres Dygtighed og til Skabelsen af en Haandværker-Elite, uden hvilken Angrebet fra de andre Former af Industri ikke vil kunne modstaas. I Overensstemmelse med denne Sætning kunde der være Anledning til at undersøge lidt nærmere, om man ikke ved at arbejde for at skabe et Gjennemsnittsniveau kommer til at skade Elitens Udvikling. Denne Indvending synes ikke uden videre at kunne afvises — den turde endogsaa have meget for sig. Meget vilde komme til at afhænge af den paagjældende Lovgivnings Form og af Kræfternes Samvirken for at skabe en Elite.

---

¹⁾ Ifr. Dr. Vetter: *Annalen etc.* for 1906, Side 3.

De, som systematisk anker over dette System, siger, at den faglige Organisation (i Lav eller Forbund), hvis Medvirkning altid har været anset for uundværlig til dets Gjennemførelse, nødvendigvis maa være formalistisk, mekanisk og blottet for Smidighed til at afpasse sig efter de økonomiske Krav¹⁾, samt at desuden en Dygtighedsprøve forudsætter Tilstedeværelsen af et uforanderligt Uddannelsesprogram, der stiller sig fjendtligt overfor hurtige og dybtgaaende tekniske Omdannelser.

Der, hvor Forholdene maatte stille sig saaledes, vilde Lovgivningsmagtens Indgriben snarest være til Hinder for Udviklingen af Haandværkernes Konkurrenceevne. Men jeg tror at turde gjøre opmærksom paa, at det kun er Hypoteser, og at man under alle Omstændigheder kan regne med Muligheden af, at det Grundlag, paa hvilket de hviler, kan forandre sig. Alvorligere er den Indvending, der rejser sig ud fra den Betragtning, at Lovgivningen i Følge sin Natur nødvendigvis er virkningsløs paa de Omraader, vi her har med at gjøre. Denne Indvending er bleven udtrykt paa følgende Maade: Den ved Lov paabudte Dygtighedsprøve vilde ikke kunne anvendes paa den med Haandværket konkurrerende Storindustri; men det er umuligt at finde en retslig Skillelinie mellem Industri og Haandværk saalidsom mellem de forskellige Haandværk indbyrdes²⁾. Altsaa vil en Lov, som paabyder en Dygtighedsprøve, aldrig kunne gennemføres i Praxis³⁾.

Tilbage staar at undersøge, om ikke Princippet Vedtagelse i og for sig vilde virke som en Spore, en Opfordring til Eftertanke for de i Sagen interesserede, tagne enkeltvis. Dette vilde saa være en psykologisk Virkning i Stedet for et direkte Resultat.

Bemærkningen overhugger dog ikke Striden om Virkningen af den østerrigske Lovgivning. Det er vanskeligt at faa rigtig fat paa de faktiske Forhold, og Aarsagerne til en økonomisk Situation er altid mangfoldige. Kan man sammenligne de østerrigske Haandværkere med de tyske, belgiske eller

¹⁾ Jfr. Dr. W. Wernicke: Kapitalismus und Mittelstandspolitik, P. 880.

²⁾ Jfr. Otto Waenting: Gewerbliche Mittelstandspolitik; Dr. Thilo Hampke: Befähigungsnachweis und Handwerk, P. 169.

³⁾ Argumentet er anvendt af Hr. von Seefeld paa Haandværksskamrenes 6te Kongres (Köln 1905).

franske? Deres aandelige Habitus er ligesaa forskjellig som de Omgivelser, hvorfra de udgaar, og hvoraf de udvikler sig; det kommer an paa Race, paa almindelig Dannelse, paa nationale Sæder og Skikke. For at forstaa, hvor lidet afgjørende de tilsyneladende Resultater er, behøver man blot at sammenligne østerrigske Haandværkere indbyrdes, fra Rigets forskjellige Provinser, hvor de lever under samme Lov!

Vil man drage Slutninger ud fra den østerrigske Haandværkers Held eller Mangel paa Held som Næringsdrivende? Det vilde jo være at glemme, at Haandværkerne udover deres tekniske Dygtighed ogsaa maa have Anlæg for Forretningsdrift; Haandværkeren er Producent og Kjøbmand i samme Person, og hver enkelts heldige Resultat afhænger af mange Forhold, til hvilke man maa regne hans personlige Dygtighed men ogsaa gunstige eller ugunstige Omstændigheder, der virker uafhængigt af den Grad af faglig Uddannelse, han har nydt.

Undersøgelsen af de normale Faktorer, som her medvirker, kan ikke føre til nogen større Sikkerhed end de abstrakte Ræsonnementer. Jeg skal derfor blot henvise til de principielle Argumenter, som jeg ovenfor har fremført.

Det tyske Riges Næringslovgivning hviler i Virkeligheden paa Næringsfrihedens Princip. Men i Løbet af en Snes Aar har en mægtig og vedholdende Strømning søgt at ændre Systemet i den østerrigske Næringslovgivnings Aand, og Loven af 7. Januar 1907 maa betragtes som et Skridt i denne Retning¹⁾. Imidlertid er Hovedprincippet endnu urørt; Næringslovgivningen paabyder ikke en tvungen Dygtighedsprøve som Betingelse for Udøvelsen af et Haandværk, men den tager forskjellige Forholdsregler, som har til Hensigt at almindeliggjøre Brugen af en saadan forudgaaende Prøve.

Loven af 7. Januar 1907 stiller ganske vist ikke Bygningsfagene udenfor dette Frihedsprincip; men den underkaster dog disse Fag en særlig Behandling, som i betydelig Grad indskrænker Virkningerne af Friheden. Udøvelsen af samtlige Bygningsfag behøver ganske vist ikke før Etableringen Regeringens Avtorisation, men de underkastes bagefter dens

¹⁾ Jfr. Brants: L'effort corporatif pour le relèvement des métiers en Allemagne.

vilkaarlige Afgjørelser. Retten til at udøve disse Fag kan nemlig fratages enhver, mod hvem der fremføres Kjendsgjeringer, der godtgjør hans Mangel paa Dygtighed (Nyt Stykke 5 i Art. 35, Reichs-Gewerbeordnung). Der er kun en Vej til at unddrage sig denne Regeringsvilkaarlighed, og det er at underkaste sig de anerkjendte faglige Eksaminer ved de tekniske Skoler eller ved Haandværkerlavene (Ny Paragraf 35 a).

Plumbers' Registration Act i England (1902) skylder hovedsagelig Hensynet til den offentlige Sundhed og Forebyggelse af smitsomme Sygdomme sin Tilblivelse; men den fører for et bestemt Fags — Gas- og Vandmestrenes — Vedkommende til selv samme Resultat som det østerrigske System, nemlig en lovbefalet forudgaaende Aflæggelse af Dygtighedsprøve ved direkte Eksamen, som Betingelse for at udføre Næring.

Maaske har jeg dvælet lovlig længe ved en Strid, hvis praktiske Betydning ikke er umiddelbart indlysende. Thi ét er jo sikkert nok: at det ikke er tilstrækkeligt at skrive i en Lov, at Haandværkerne for Fremtiden skal være duelige i deres Fag, og saa tro, at Dygtigheden straks kommer. »I og for sig er Loven et dødt Bogstav. De Foranstaltninger, som Regeringen eller andre træffer til Udvikling af den faglige Dygtighed, har i det mindste ligesaa stort Værd«¹⁾.

2. Statsvirksomhed til Fremme af faglig Dygtighed i Form af Støtte til det private Initiativ eller Samarbejde med dette.

Revisionen af den tyske Lovgivning (Ændring af 26. Juli 1897, Handwerks-gesetz) har haft til Virkning at understrege Samarbejdet mellem Staten og Organisationerne til Udbredelse af Dygtighedsprøvers Aflæggelse blandt Haandværkerne. Der er to forskjellige Grader af disse Prøver.

Loven, der har indstiftet officielle Haandværkerkamre og fordeler Kejserrigets Lande imellem dem, forpligter disse Kamre til at organisere Lærlingeforholdet i Almindelighed og Svendepøverne i Særdeleshed. (Art. 131). Denne Prøve af lavere Grad, *Svendepøven* (Gesellenprüfung) skal godtgjøre, at Lærlingen er i Besiddelse af fagligt Haandelag, at han kan haandtere sit Værktøj dygtigt og sikkert, og at han har til-

¹⁾ Dr. Exner i en Tale, som er gjengivet Side 343 o. flg. i *Annalen des Gewerbeförderungs-dienstes*. Citatet findes S. 348.

strækkeligt Kjendskab til de Raamaterialer, som han skal anvende. Ved en senere Ændring i Loven nødsages Lærlingen til at underkaste sig Prøven, uden at det dog ligefrem paabydes som Tvang; Loven udsætter ham for en Række samvirkende moralske Tryk for at formaa ham til at aflægge den. Hvis han senere hen vil etablere sig og selv antage Lærlinger, maa han godtgjøre, at han har bestaaet denne Prøve (Art. 129).

Fra 1. Oktober 1908 at regne maa kun Personer, der har underkastes sig en højere Prøve, *Mesterprøven*, paatage sig en Lærlings faglige Uddannelse. Saaledes lyder Lovens Hovedregel, men den har følgende Undtagelser:

1) De Mestre, der er født før 1879, og som i Følge den da gjældende Lovgivning den 1. Oktober 1903 havde Ret til at uddanne Lærlinger, skal bevare denne Ret, hvis de stiller udtrykkeligt Krav derom;

2) De Mestre, som er født før 1. Oktober 1884, og som havde den nævnte Ret den 1. Oktober 1908, kan opnaa Forlængelse af denne Ret, hvis Regeringen finder det formaals-tjenligt;

3) Regeringspræsidenterne kan undtagelsesvis tilstaa Ret til at uddanne Lærlinger i Tilfælde, som nærmere bestemmes ved ministeriel Kundgjørelse, og som hovedsagelig har til Formaal at lette Overgangen og respektere den Ret, som smaa Mestre har besiddet, der har drevet deres Profession i mange Aar.

Som almindelig Regel vil kun de faa Adgang til at aflægge Mesterprøve, der forud har bestaaet Svendepøven, og som har arbejdet som Svende i tre Aar. Den Overgangstilstand, som Næringsloven hjemler, og som lader en virkelig og selvstændig 5 Aars Udøvelse af Professionen træde i Stedet for disse Prøver, er tydelig nok bestemt til at forsvinde med den nulevende Generation.

Vi har set, hvorledes forskellige Lande: Schweiz, Storbritannien, Baden, Württemberg og Belgien søger at gjøre Aflæggelsen af en afsluttende Prøve efter Læretiden almindelig, idet de giver Tilskud til de Organisationer, der afholder saadanne Prøver, og bevilger ligefremme Præmier dertil. Andetsteds benytter man ogsaa de offentlige Licitationer til at udbrede Aflæggelsen af Fagprøver. I nogle Egne i Bajern findes der saaledes en Forret til Gunst for de Tilbudgivende, der

har Mesterdiplomet, hvilket forudsætter Aflæggelsen af en Dygtighedsprøve. Fra denne Forret kommer man let til at gjøre Monopoler gjældende — det er Skyggesiden ved Systemet.

B. Statens Indgriben under Organisationen af Midlerne til Tilvejebringelse af faglig Dygtighed.

1. Ved Ordningen af Lærlingeforholdet.

Den *østerrigske* Næringslovgivning er den eneste, der ligefrem paabyder, at der skal gaa en Læretid forud for Udøvelsen af et Haandværk. Fra 1883 maa man i Princippet have gennemgaaet en Læretid paa mindst to Aar i det paa-gjældende Haandværk og desuden have arbejdet i flere Aar som Svend for at opnaa Ret til at udøve sit Haandværk som Mester. Et Bevis fra visse Skoler og Anstalter, nærmere betegnede af Ministrene for Handel og offentlig Undervisning, kan træde i Stedet for Lærlingebeviset; men dette er kun blevet en theoretisk Undtagelse uden praktisk Betydning, som jeg allerede ovenfor har sagt.

Efter saaledes at have lovgivet om Lærlingeforholdets Bestaaen som Institution, beskjæftiger den samme Lov sig derefter med at indrette Lærlingeforholdet paa en bedre Maade. Art. 98 og 105 regulerer Retten til at holde Lærlinger, fastslaar en Minimumslæretid (98 a), foreskriver Affattelsen af en Lærlingekontrakt (99) og bestemmer Parternes gjensidige Forpligtelser (99 b, 100) samt de Grunde, der kan hjemle Kontraktbrud, og fastslaar Indholdet af Afgangsbeviset.

Denne anden Side af Lovgivningsmagtens Indgriben havde, hvis man skal tro Ordførerne for Lovændringen af 1907, ikke saa store Virkninger som den første. Derfor indførtes der ogsaa ved Loven af 1907 Ændringer, der skulde sikre et bedre Resultat af Lærlingeforholdet, idet man nu nærmede sig Fordringen om en ligefrem Dygtighedsprøve i Stedet for at nøjes med den Formodning om Uddannelsens Tilstrækkelighed, som Læretidens Længde kan give (Art. 14 og 104 b), og man indskrænkede det Antal Lærlinger, som en enkelt Mester maa have (Art. 100 a) og forbød mundtlige Kontrakter.

Den *tyske* Næringslovgivning foreskriver, som vi har set,

hverken en tvungen Dygtighedprøve eller en tvungen Læretid. Imidlertid indeholder Artiklerne 126 og 132 et fuldstændigt Opmuntringssystem, der skal tilskynde til at gjøre udstrakt Brug af Lærlingeforholdet, og de bestræber sig ligeledes for at fjerne alle Aarsager til, at Lærlingeforholdet skulde komme i Forfald eller misbruges. Der eksisterer en Ret til at holde Lærlinger, som kan suspenderes eller helt fratages vedkommende (Art. 126 til 129); Parternes gjensidige Rettigheder er fastsatte ved Lov og skal anerkjendes skriftligt (Art. 126 b til 128).

Den samme Lov overdrager Haandværkerkamrene det Hverv at ordne og vaage over Lærlingeforholdet (Art. 103 e) og at oprette afsluttende Prøver for Lærlinger (Svendeprøver), og de offentlige Distriktsmyndigheder skal bære de Omkostninger, der følger af dette Tilsyn (Art. 103 l). Denne Ordning skaber alt i alt en indirekte Indgriben fra Statens Side til Gunst for Lærlingeforholdet.

Den belgiske Lovgivning giver ikke Bestemmelse angaaende Lærlingeforholdet, men de Tilskud, som Regeringen uddeler, tilstaaes kun Mestre, hvis Dygtighed er utvivlsom, og som overholder en Række Betingelser af lignende Art som dem, som er optagne i forskellige Landes Lovgivning om dette Emne.

Schweitz stod længe vaklende i sit Forhold til Lærlingevæsenet, men har nu begyndt en udpræget Udvikling i Retning af at lade Regeringen træde i Stedet for det private Initiativ paa dette Omraade.

Mærkeligt nok er det Mestrenes Hovedorganisation, *l'Union Suisse des Arts et Métiers*, der har forberedt den offentlige Mening paa en Udvikling i den Retning. Man kan i den første af de Beretninger, som hvert Aar udarbejdes af den Central-kommission for Lærlingepøver, der er udgaaet fra selve Unionen (1889), læse en Lovtale over det private Initiativ: »Kun Overtalelse udretter noget . . . ved Tvang opnaar man intet«, men Beretningen for 1906 glæder sig over at se Unionen mere og mere fortrængt af Staten: »Det er ikke nok, at der gives Adgang til at underkaste sig disse Prøver; de maa paabydes som Pligt« (Pag. 2). Centralkommissionen fastslaar, »at den ikke mer har Karakteren af en ledende og kontrollerende

Institution«, og erklærer, »at den ingen Grund har til at beklage denne Forandring«¹⁾.

En Del Kantoner har nu ogsaa vedtaget mer eller mindre fuldstændige Love angaaende Lærlingeforholdet. Deres almindelige Indhold kan gjengives saaledes: Afsnit I definerer Lærlingekontrakten og dens Former; Afsnit II opregner Mestres og Lærlingers Pligter; Afsnit III foreskriver et Tilsyn med Lærlingerne; Afsnit IV fastslaar Reglerne for de tvungne Prøver; Afsnit V skaber en Lærlingefond for Kantonet; Afsnit VI indeholder Straffebestemmelserne.

Dissé Love har til Maal at forbedre Lærlingernes faglige Uddannelse samt sikre deres moralske og materielle Vælvære. De opretter ogsaa Tilsynsorganer under lidt forskellige Navne. I Fribourg hedder det »Centralkontor for Lærlingevæsenet«, i Genève og i Bern »Lærlingekommissionen«. I Zürich og i Unterwald er der ikke blevet oprettet saadanne Institutioner, men deres Hverv udføres af ministerielle Inspektører.

Kanton Neuchatel har udstedt Forordninger til Organisation af Samarbejdet mellem de offentlige Myndigheder og det private Initiativ. En Lov af 21. November 1890 stiller i Princippet alle Lærlinger under den kommunale Myndigheds Tilsyn og lægger Lærlingeforholdet ind under Industriministeriet, i Tilknytning til hvilket der oprettes en Lærlingekommission, hvis Medlemmer tages af de faglige Organisationer. Den kommunale Myndighed overdrager sin Tilsynsret enten til den Lærlingekommission, hvis Oprettelse forudsættes i Lovene om Voldgiftsdomstole, eller, naar der ingen Voldgiftsdomstol findes, til en stedlig Kommission, som den udnævner. Statsraadet kan fritage den kommunale Myndighed for dette Tilsynshverv, hvis den ved Hjælp af de stedlige Fagorganisationer opretter en for Fagene fælles Lærlingekommission, hvis Medlemmer vælges halvt af Mesterorganisationerne, halvt af Arbejderorganisationerne.

I Kantonerne Vaud og Genève er det ligeledes fra Voldgiftsdomstolen, at Tilsynskommissionerne med Lærlinger udgaar.

---

¹⁾ Schweiz's Stilling vil snart ændre sig som Følge af den Forfatningsrevision (5. Juli 1908), som giver Forbundet den Myndighed, som det før manglede, til at optræde regulerende overfor Industrien.

Den nye Lov i Bern gjør det til Borgerpligt at sidde i Lær-
lingekommissionen. »Hver stemmeberettiget Borger, der ikke
er over 60 Aar eller lider af legemlige Svagheder, som hindrer
ham deri, er pligtig i tre Aar, gratis og efter bedste Evne, at
opfylde denne Pligt«; saaledes udtrykkes det i Regeringsraa-
dets Forordning.

Ud af de lokale Formers Forskjellighed kan man samle
følgende Hovedtræk af det schweitziske System:

Centraladministrationen har Fuldmagt til at vaage over
Lovens Overholdelse og gennemføre den. Lokaladministra-
tionen anses almindeligvis for forpligtet til at dele dens An-
svar. Ved Siden af Centraladministrationen er der oprettet
raadgivende Institutioner, der har det Hverv at vejlede dens
almene Virksomhed med Hensyn til alle Principspørgsmaal.
Disse Raad er ofte samlede i et Centralkontor for Lærlinge-
væsen. Hvert enkelt Kantons Regering har saa at paase, at
der findes et effektivt lokalt Tilsyn med hver enkelt Lærling,
og vaage over, at det opfylder sin Pligt.

Men her gjør der sig to Retninger gjældende indenfor
Kantonerne. Nogle har udnævnt et officielt Tilsyn, der ud-
øves af en eller flere Embedsmænd i Centraladministrationen;
andre udnævner stedlige Kommissioner eller lader bestemte
Institutioner besøge Udnævnelsen af dem, f. Eks. Voldgifts-
domstole eller faglige Organisationer.

De stedlige Kommissioners Opgave er i Genève ganske
enkel: i Følge et Reglement af 1904 bestaar de af et Korps
af Inspektører, der hver besøger et bestemt Antal Mestre for
at se, om deres Værksteder er sunde, om deres Lærlinger gjør
Fremskridt og opfører sig »tro, lydigt og anstændigt«.

I Bern (Reglement af 1905) overvejer, planlægger og fore-
skriver Kommissionen som en særskilt Institution. Den giver
Vejledning for dem, der ønsker at hæve Kontrakter, den an-
bringer unge Mennesker, der ønsker at være Lærlinger, og
den giver Familierne Raad med Hensyn til Valget af en Pro-
fession. Desuden er ethvert af dens Medlemmer indsat til
tilsynshavende overfor et vist Antal Lærlinger (Fordelingen
sker i Reglen efter Bopæl og efter Fag); han skal være lige-
som en officiel Værge for dem, idet hans Kontrol ikke blot
skal føres overfor Værkstedet, men ogsaa overfor Skolen,

som Lærlingen er pligtig at besøge, og overfor Svendeprove-kommissionen.

Det er ikke blot ad Lovgivningens Vej, at de schweitziske Myndigheder har grebet ind til Gunst for Lærlingevesenet; de direkte Understøttelser og Opmuntringer der er givet *l'Union des Arts et Métiere*s med dette Formaal for Øje, er meget betydelige.

Der er to Slags Budgetter, som man maa tage i Betragtning, naar man vil gjøre sig en klar Forestilling om Betydningen af de offentlige Myndigheders Indgriben, baade Centralregeringens, Kantonregeringernes og de lokale Myndigheders.

Det ene er paa en Maade rent administrativt; det bestyres af *l'Union Suisse des Arts et Métiere*s og anvendes til Agitation, til Statistik, til den af Lærlingekommissionernes Forbund udfoldede Virksomhed og til alle andre almindelige Udgifter. Dette Budget for 1907 balancerer med 31,213 Francs. Paa Indtægtssiden er den vigtigste Post Tilskuddet fra Forbundsregeringen, der beløber sig til 25,000 Fr.; paa Udgiftssiden er den største Post Bidraget til Distrikternes Dommerkomiteer, nemlig 24,706 Fr.

Saa er der endvidere en Række Budgetter, der staar til Raadighed for de stedlige Dommerkomiteer og direkte gaar til at bestride Omkostningerne ved Prøvernes Afholdelse. Hoved-Prøvekommissionen, der af Forbunds-Industridepartementet havde faaet det Hverv at foretage en Opgjørelse af disse Udgifter, kommer for Aaret 1906 til en Sum af 61,718 Fr., fordelt paa tre Poster:

1. Godtgjørelser til Dommerkomiteen (Rejse-udgifter osv.)	36,136 Fr.
2. Udgifter til Organisation, Agitation osv. . .	18,300 —
3. Præmier til Lærlinger	7,282 —
	<hr/>
	Ialt 61,718 Fr.

Det er interessant at se, at ved Begyndelsen af Unionens Virksomhed var Forholdet omvendt. Saaledes ser man af den første Beretning (1889), at der til Godtgjørelse til Dommere kun medgik 1,736 Fr., medens 5,719 Fr. blev fordelt som Præmier til Lærlingerne. I 1893—1894 bliver de to Poster omtrent lige, i 1895 faar Udgifterne til Dommere afgang Overvægten. Paa samme Tid formindskes stadig Antallet af de

Kantoner eller Kantonafdelinger, hvor man uddeler Præmier til bestaaede Lærlinger; i 1906 forekommer denne Udgift kun i 18 Afdelingsbudgetter af 37.

Indtægterne kan opløses i følgende Poster:

1. Indtægter af specielle Fonds, oprettede til	
Bedste for Prøverne.....	2,805 Fr.
2. Bidrag fra Kantonernes Budgetter.....	46,653 —
3. Andre Indtægter (Foreninger o. lign.).....	10,609 —
	<hr/>
	Ialt 60,067 Fr.

Pengebidragene fra Kommunerne, som jeg før hentydede til, kan være ret betydelige; hertil kommer saa ofte Indtægter af Legater. Saaledes opføres der alene i Kanton Fribourg 16 særlige Fonds, som bidrager til Udvikling af Lærlingevæsenet. I Bulle kan der aarlig bortgives omkring 9,600 Fr. i Understøttelser og Laan til Stedets Lærlinger af en Legatkapital paa 250,000 Fr. I Estavayer-le-Lac har Stedets Filial af Kunst- og Haandværksforbundet overdraget Kommunen et Fond paa 38,000 Fr.; i Veveyse er der Genoud's Legat med en Kapital paa 25,000 Fr.; i Morat har Kommunen selv stiftet en Fond paa 85,000 Fr., osv.

2. *Statens Indgriben ved Ordningen af Skoleundervisningen og Fortsættelsesundervisningen.*

Som jeg allerede tidligere har gjort opmærksom paa, har Statsmyndighederne til forskellige Tider og i forskellige Lande haft en vekslende Opfattelse af deres Opgave overfor Indretningen af de Institutioner, som skal meddele den faglige Undervisning.

Lad mig minde om den Sætning, jeg begyndte med at opstille: Det er Statsmyndighedernes Pligt at vaage over, at der kan finde en faglig Uddannelse Sted; de kompetente Myndigheder maa sørge for, at de faglige Uddannelsesmidler, som passer bedst for Haandværkernes Behov, bringes indenfor de paagjældendes Rækkevidde, og de bør heller ikke forsømme noget Middel til at opfordre Haandværkerne til at benytte disse Midler. Striden om den Form, under hvilken Statens Indgriben skal foregaa, synes mig da at kunne afgjøres i ethvert enkelt Tilfælde for sig, alt eftersom Forholdene er.

At Staten opretter Skoler eller Læreværksteder vil være

nødvendigt der, hvor man mener, at der trænges til Skoler, og hvor det private Initiativ ikke slaar til til at løse Opgaven. Statens Indgriben her vil have til Følge, at Chancerne for at opnaa Uddannelse forøges; den kan have til Følge, at Undervisningens praktiske Værd forringes; det Spørgsmaal har vi drøftet andetsteds. I andre Tilfælde vil det være tilstrækkeligt, at der ydes det private Initiativ et Pengetilskud af de offentlige Midler; det afhænger af Tid og Sted, af nationale Sæder, af Haandværkets hele Ordning og af Opfattelsen af Statens Væsen og Opgaver.

Disse indledende Bemærkninger forklarer, hvorfor jeg, naar jeg nu skal til at berette, hvorledes man bærer sig ad i de forskjellige Lande, helt vil afholde mig fra at sammenligne de forskjellige Methoders indbyrdes Værd.

a) *Eksempler paa direkte Statsvirksomhed.* — De offentlige Myndigheder i *Preussen* udmærker sig ved stor Tilpasnings-evne. Deres Metoder kan baade forandres gennem Tidernes Udvikling og efter Forholdene i de forskjellige Egne. Man benytter direkte Indgriben, det vil sige: Staten opretter tekniske og faglige Skoler, betaler Omkostningerne ved dem og besørger Ledelsen af dem. Men paa samme Tid anvender man ogsaa det andet System, idet der ydes Pengeunderstøttelse til Skoler, som er opstaaet ved Foreningers Initiativ.

Under den historiske Udvikling, alt eftersom man faar Øjet op for Haandværkeroplæringens Utilstrækkelighed, gaar den tekniske Undervisning i *Preussen* over fra Kultusministeriet til Ministeriet for Handel og Industri, dens Programmer bliver mere og mere tekniske, og selve Navnene paa Institutionerne ændres. Skolerne for voksne, *Ergänzungs- und Wiederholungsschulen*, bliver til *Fortbildungs- und Innungsschulen* (Fortsættelses- og Lavsskoler), og der opstaar Fagskoler (*Fachschulen*).

Initiativet til hele denne Ordning udgaar fra Centraladministrationen; den tekniske faglige Skole i *Preussen* er opstaaet i Kraft af den Opfattelse, at Folkeundervisningens Organisation er en Statsopgave.

Fortsættelsesskolen er i Princippet kommunal, men Staten yder Pengetilskud dertil i et Forhold, som veksler fra 25 til 75 Procent af Udgifterne, alt efter Kommunernes finansielle

Tilstand. Af 1290 Skoler for Haandværkere nød i 1905 1100 Statstilskud til et samlet Beløb af 2,480,000 Mk. At besøge disse Skoler var Pligt for Haandværkerne i 1183 Byer.

Lavsskolerne (Innungsschulen) udspringer af de faglige Foreningers Initiativ, men Staten yder dem Pengetilskud under Hensyn til hvert Lavs finansielle Forhold og de stedlige Krav. Grænsen sættes i en ministeriel Forordning af 21. Januar 1901 ved 50 Procent af de Udgifter, som ikke dækkes af Skolepengene.

Kunstindustriskolerne for Haandværkere (Handwerker- und Kunstgewerbeschulen) er for største Delen oprettede ved Centraladministrationens Initiativ, men denne har straks associeret sig med de stedlige Myndigheder, saaledes at den med dem deler de løbende Udgifter til Skolens Virksomhed. Det er Staten, som leverer Undervisningsmateriellet, medens de stedlige Myndigheder giver Lokaler og Skolemateriel. Nogle Skoler er oprettede ved de stedlige Myndigheders Initiativ og faar Understøttelse af Statskassen. Følgen er, at der findes tre forskellige Former af Skoler: de, der er stiftede og oprettholdes af Staten (7 Skoler med 870 Elever, 270,000 Mk.); de Skoler, der er oprettede og underholdes af Staten og de stedlige Myndigheder i Fællesskab (9 Skoler med 8800 Elever, 900,000 Mk.), og de Skoler, der ejes af de stedlige Myndigheder, men faar Statstilskud (15 Skoler med 6000 Elever, 1,500,000 Mk.).

Naar Regeringen har erkjendt Opretholdelsen af visse Hjemmeindustrier for gavnlig for Landets samlede industrielle Økonomi eller for en bestemt Egn, har den ganske officielt oprettet og underholder for sig alene Specialskoler til faglig Uddannelse i disse bestemte Industrier; jeg skal her nævne Skoler for Kurvemageri, Handskesyning, Broderi og Knipling.

Specialskolerne for Bygningsfagene (*Baugewerkschulen*) er alle, med Undtagelse af den i Berlin, Statsskoler. Dog deltager Kommunerne med et mer eller mindre beskedent Bidrag til Drift; foruden de 2,400,000 Mk., der betales af Statskassen, gives der 290,000 Mk. i lokale Tilskud.

Det gennemgaaende karakteristiske Træk i de preussiske Statsmyndigheders Politik overfor Haandværkerskolerne er Ønsket om at skabe et varigt Samarbejde mellem Staten og de faglige Organisationer.

Den faglige Skoleundervisning i *Østerrig* er Centraladministrationens Værk. Paa Kultus- og Undervisningsministeriets Budget for 1907 findes opført 8,114,680 østerrigske Kroner (6,135,000 danske Kroner) til Drift af Statens Skoler og Institutter til teknisk Undervisning, og 1,431,800 østerr. Kroner (1,082,500 danske Kr.) som Tilskud til andre tilsvarende Institutioner. I disse Tal er ikke medregnet Handelsskolerne.

Blandt de Anstalter, der saaledes er oprettede og direkte ledes af Centraladministrationen, findes der saakaldte »Centralskoler«, der er en Slags højere Læreanstalter; det er Kunstindustriskolerne i Wien og Prag, Instituttet for de grafiske Fag i Wien og Instituttet for Læderindustri i Wien. Saa kommer de forskellige Grupper af industrielle Skoler (21), Bygningsskolerne og Kunsthaandværksskolerne i Bozen og Trento, samt 29 Fagskoler for et enkelt Fag hver.

Til hver Gruppe svarer der nogle Skoler, som er oprettede ved de stedlige Myndigheders eller endog Privatmænds Initiativ, og som modtager Understøttelse fra Kultus- og Undervisningsministeriet.

Desuden tager »*Gewerbeförderung*« (Virksomheden til den lille Industris Fremme), der hører ind under Ministeriet for offentlige Arbejder, af sit eget Budget paa ca. en Million østerrigske Kroner (756,000 danske Kr.) Midlerne til direkte at organisere syv Mønsterværksteder, som jeg har beskrevet ovenfor, samt en stor Mængde Kursus til videre Uddannelse og Vandrekursus eller korte periodiske Kursus »af Mellegrad«.

Den *belgiske* Ret erkjender to Slags offentlige Myndigheder: Centralregeringen og de stedlige Myndigheder — provinssielle eller kommunale. Centralregeringen har lige til den sidste Tid fulgt den indirekte Maade at gribe ind paa, nemlig ved Hjælp af Understøttelser og Opmuntringer. De kommunale Myndigheder har derimod oprettet talrige faglige Skoler, enten ved eget Initiativ (*Ecoles industrielles*) eller paa Regeringens Foranledning (Læreværksteder for Vævning); de har udviklet den faglige Uddannelse gennem Skolerne, efterhaanden som Lærlingeforholdet paa Værkstedet blev mindre og mindre almindeligt.

Men de indtraadte Forandringer i Metoden for den faglige Undervisning har bevæget Centralregeringen til ogsaa for

sit Vedkommende at tage Initiativer. Uden at opgive sin Understøttelsespolitik overfor alle permanente Institutioner, Skoler eller Læreværksteder, har Ministeriet for Industri og Arbejde, særlig efter Oprettelsen af Mellemstandskontoret, paataget sig den direkte Iværksættelse af Vandreundervisningen og de periodiske Kursus. Denne Undervisning, som efter Omstændighederne kan yde enten en udvidet Uddannelse, en Mellemundervisning eller en normal Uddannelse, organiseres af Mellemstandskontoret, som afholder Udgifterne derved. De paagjældende Haandværkskredse yder imidlertid en Medvirkning, som, skjøndt den kun er raadgivende, alligevel har stor og ofte afgjørende Betydning. Naar Kontoret opretter et Kursus, er det i Reglen efter Anmodning fra en faglig Forening, der paaviser en eller anden stedlig Trang, og med den for Øje udvælger Kontoret da en Lærer og indretter et særligt Program.

I første Bog af denne Afhandling har vi undersøgt en saadan Undervisnings Formaal og pædagogiske Rækkevidde; med Hensyn til Initiativet — det vil sige: de iværksættende Kræfters Art — danner det belgiske System paa en Maade en Overgang mellem den direkte Indgriben og Understøttelsen af Privat-Initiativet. Man kan egentlig ikke sige, at Initiativet udgaar fra Privatmænd eller Fagorganisationer, thi i Reglen forholder det sig saaledes, at naar de interesserede Haandværkere anmoder om Oprettelsen af et Kursus af omtalte Art, er det Regeringsmyndighederne, der har lært dem at indse dets Nødvendighed. Paa den anden Side er saadanne Kursus aldrig bleven rent administrativt oprettede, ejheller paatvungne hvilkesomhelst Egne, hvorved man vilde have udsat sig for at komme til at mangle alvorlige Tilhørere, der virkelig ønskede at lære noget.

b) *Nogle Eksempler paa Opmuntringsmethoden.* I Løbet af denne Fremstilling er vi flere Gange stødt paa Tilfælde, hvor Statsmyndighederne i forskellige Lande har taget faglige Forbund eller Enkeltmænd til Medarbejdere i deres Opdragermission overfor Haandværkerne. Selv i Lande, hvor Statens Initiativ udøves direkte paa dette Punkt, er det ikke sjældent at se den give Tilskud til Anstalter til faglig Undervisning, der oprettes ved privat Initiativ.

Opmuntringsmethoden er et Særkjende for den belgiske Politik i sociale Spørgsmaal i Almindelighed og i Spørgsmaalet om faglig Undervisning i Særdeleshed. Det er ikke af Mangel paa Interesse, at Centraladministrationen ikke selv officielt har oprettet faglige Skoler; det er principielle Grunde, der har foreskrevet denne Afholdenhed. Skoleundervisningens Overlegenhed over Lærlingeforholdet er efter Administrationens Skjøn ikke afgjørende bevist; Opdragelse og Undervisning fordrer desuden en Smidighed og en Afveksling, som er uforenelig med den direkte Indgriben fra Statsmagtens Side.

Generaldirektøren for den faglige Undervisning har udtalt sig paa følgende Maade i en Betænkning paa Mellemandskongressen i 1899, og han har gjentaget de samme Udtalelser paa den internationale Kongres i Liège i 1905: »Disse Skoler bør indrettes efter de stedlige Krav og i Overensstemmelse med det Maal, der er sat dem; man maa derfor, naar man udarbejder deres Progammer, tage Hensyn til forskjelligeartede Elementer, saasom: hvilke Industrier der findes paa vedkommende Egn, og hvor oplyst den Befolkning er, som skal søge de paagjældende Kursus. Derfor kan faglige Skoler ikke alle støbes over en og samme Model. Dette viser Betydningen, ja Nødvendigheden af Foreningers og Lavs Deltagelse i Oprettelsen og Ledelsen af faglige Skoler. I Virkeligheden er de bedre egnede end nogen anden, og i Særdeleshed end de offentlige Myndigheder, til at bedømme, naar og hvor det vil være formaalstjenligt at oprette Skoler af denne Art, og til at angive, hvorledes Programmerne bør være sammensatte; endelig kan de bidrage til at skaffe et tilstrækkeligt Antal Elever og sikre de forskjellige Kursus et regelmæssigt Besøg«¹⁾.

De faglige Skoler for Haandværkere, som tidligere stiftedes udelukkende af de kommunale eller provinsielle Myndigheder, opstaar nu ved Foreningernes Initiativ. I begge Tilfælde bliver der som Opmuntring tilstaaet dem betydelige Tilskud, $\frac{2}{5}$ eller $\frac{3}{5}$ af Udgifterne, fra Mellemandskontoret.

De Normalkursus, som er oprettede ved Skræddermesterforbundets Initiativ, modtager Understøttelse som periodiske Kursus; Omkostningerne ved de afsluttende Prøver er bleven

¹⁾ Jfr. Stevens: Beretninger, det tidligere anførte Skrift.

dækkede ved et ekstraordinært Tilskud fra Mellemstandskontoret. I denne Afhandlings første Bog har jeg med en Tilfredsstillelse, som jeg anser for berettiget, dvælet ved de aarlige nationale Svendeprovekonkurrencer, som jeg tillægger en betydelig Evne til at gjøre Propaganda for Uddannelsen. De offentlige Myndigheder i Belgien har ved denne Lejlighed støttet det private Initiativs Anstrengelser; Mellemstandskontoret giver et Tilskud paa 1000 Fr. (720 Kr.), og Bryssels kommunale Budget gjør det samme; den samlede Sum af Præmier, der uddeles til de konkurrerende, udredes altsaa af offentlige Myndigheder, medens der med Hensyn til Ordningen af Konkurrencerne og deres Maade at virke paa sikres det Forbund, der har taget Sagen op, den videst mulige Frihed.

3. *Staten og Museerne.*

Samlingernes Betydning og de store Omkostninger, som deres Opbevaring og Udstilling for de interesserede udkræver, stiller i Forbindelser med Umuligheden af at faa nogen umiddelbar Vinding ud af dem, de faglige Museer udenfor Rækken af de Foretagender, som den private Foretagelsesaand, hvadenten den udgaar fra Individier eller Foreninger, i Almindelighed kan magte. Staten alene har de Midler og den Fasthed, der kræves, om ikke til at grundlægge et moderne Museum, saa dog til at sikre det en normal Udvikling.

Man maa nu ikke heraf slutte, at det er min Mening at hævde, at Statsmyndighederne ganske alene kan gennemføre alt det med Held, som man har Lov til at kræve af et godt Museum — altsaa at de ikke skulde trænge til nogen Art af Medvirken; Erfaringen synes i Virkeligheden at bevise det modsatte.

For at godtgjøre, hvad jeg her har sagt, skal jeg til den Beskrivelse, jeg foran har givet af visse Museer, føje nogle oplysende Tal; disse Tal vil kunne vise, hvilken Betydning Regeringerne i Schweiz og Tyskland tillægger denne Maade at yde Haandværkerne Støtte paa.

I disse to Lande er der næppe en By, som ikke har et Industrimuseum, om det end er nok saa ufuldkomment. Museet i Basel har kostet Staten 750,000 Fr. (540,000 Kr.) til Bygninger, og afset fra den Del af dets Budget, som er sam-

menblandet med Industriskolens, yder Kantonet til forskjellige aarlige Udgifter omkring ved 15,000 Fr. (10,800 Kr.), medens Forbundsregeringen desuden betaler omkring 8000 Fr. (5,160 Kr.). Den aarlige Understøttelse fra Forbundsregeringen til Museet i Zürich er steget til 53,000 Fr. (38,160 Kr.), Kantonnets Bidrag til 15,000 Fr. (10,800 Kr.). Tallene er fra 1907.

Museet i Darmstadt staar opført paa »Centralstelle's« Budget med 16,000 Mark (14,300 Kr.), deri ikke indbefattet Personalets Lønninger. Det særlige Budget for »Landesgewerbeshalle« i Karlsruhe var i 1901 omkring 60,000 Mk. (53,400 Kr.). De vigtigste Udgifter var: Lønninger 21,360 Mk., Boliggodtgjørelser 3,600 Mk., Samlingerne (Indkjøb) 10,000 Mk., Diverse 5,060 Mk.

Museet i Stuttgart fylder en stor og kostbar Bygning (6186 Kvadratmeter), som har kostet $3\frac{1}{2}$ Mill. Mk. Dets Budget betales af Staten; paa dette aarlige Budget er der Grund til at fremhæve følgende Poster: Overledelsen modtager sin Gage fra »Centralstelle« (40,690 Mk.), Museets Personale oppebærer i det hele 20,000 Mk., de underordnede Funktionærer 6000 Mk. Bibliotekaren og hans Medhjælpere faar tilsammen 11,540 Mk. Vedligeholdelsesudgifterne beløber sig til 18,150 Mk. Til Forøgelse af Samlingerne er der et ordinært Budget paa 13,000 Mk., medens de store Lejligheds-kjøb dækkes ved ekstraordinære Bevillinger. Udgivelsen af Tidsskriftet »Gewerbeblatt aus Württemberg«, der udbreder Kjendskab om nye Opfindelser og holder Publikum underrettet om alt, hvad der foregaar paa Museet, koster 14,000 Mk. om Aaret.

Indretningen af Museet i Nürnberg med dets Annekser har kostet $1\frac{1}{2}$ Mill. Mk. Paa det aarlige Budget, der i 1906 androg 264,672 Mk. (c. 236,000 Kr.), var Lønninger og Gager til Personalet opført med 104,316 Mk., Driftsudgifterne med 24,000 Mk., Nyanskaffelser med 30,000 Mk. Af Hovedopgjørelsen ser man, at Museets Passiver er 980,920 Mk. i Stiftelsesaktier, 80,000 Mk. (ikke rentebærende) til den bajerske Stat, og 182,000 Mk. til Arbejderforsikringsselskabet for Mellemlfranken, som er Hypotek kreditor. Paa Indtægtssiden skal man lægge Mærke til, at der ydes Tilskud fra alle de Sider, som der overhovedet kunde være Tale om at henvende sig til:

1. De offentlige Myndigheder bidrager 160,500 Mk., nemlig:

Staten	145,000 Mk.
Provinsen	8,000 —
Byen Nürnberg	7,000 —
Byen Fürth	500 —
2. Foreninger bidrager med 8,000 Mk., nemlig:

Gewerbeverein i Nürnberg	4,000 Mk.
Handelsvorstand	2,000 —
Industrie- und Kulturverein	2,000 —

3. Museet har en egen Formue, hidrørende fra Legater, som giver en Indtægt af omkring 10,000 Mk. Medlemmernes Bidrag indbringer omkring 6,000 Mk. aarligt.

4. Museet har særlige Indtægter hidrørende fra den industrielle Drift af dets forskellige Afdelinger, til omkring 30,000 Mk.

Kunstindustrimuseet i Berlin opstod først som en Afdeling af de kongelige Museer (i 1867) under Navn af Industri-museet, hvori opsamledes en hel Del Gjenstande, der stammede fra Kongefamiliens Slotte, og nogle andre, som var bleven erhvervede for Statens Regning paa Udstillingen i Paris 1867. Dette Museums senere Udvikling gik i den Retning, at Samlingerne af Kunstindustri blev de mest fremtrædende; dets endelige Navn blev da »Kunstindustrimuseet«, og det fik sin egen Bygning 1877—1881.

Bygningen, hvis Opførelse kostede $4\frac{1}{2}$ Mill. Mk. (foruden den indre Udstyrelse, der kostede 630,000 Mk.), rummer paa én Gang Museets Samlinger og Kunstindustriskolen. Ledelsen af de to Institutioner er dog i Hænderne paa forskellige Funktionærer. Af det samlede Budget paa 743,218 Mk. udgjør Lønninger til det styrende og undervisende Personale 417,570 Mk. Der findes en aarlig Bevilling paa 100,000 Mk. til Forøgelse af Samlingerne og Biblioteket. Museet har, særlig i sine 20 første Leveaar, modtaget betydelige Gaver og Legater. Staten giver undertiden i ret stort Omfang Tilskud udover Bevillingerne til de aarlige Anskaffelser. Saaledes tilstod den i 1874 600,000 Mk. til Anskaffelsen af Staden Lyneborgs Sølvtoj.

II. Med Hensyn til Kreditten.

Statsmyndighedernes Indgriben med Hensyn til Kreditten kan ske enten overfor den direkte eller overfor indirekte Kredit.

Indirekte Kredit kalder jeg de Forholdsregler, som har til Formaal at formindske Trangen til Kredit eller at tilfredsstille den paa anden Maade end ved Laan. Indgriben med Hensyn til den *direkte* Kredit bør have til Resultat, at der oprettes eller opretholdes Laaneinstitutioner, som er særlig afpassede efter Haandværkernes Behov. Statsmyndighedernes Berettigelse til at gribe ind er ikke i lige høj Grad anerkjendt i begge to Tilfælde.

A. Vedrørende den indirekte Kredit.

Man kan formindske Trangen til Kredit ved at formindske den for Haandværkerne nødvendige Driftskapital. Dennes Størrelse vokser med Kundernes Langsomhed til at betale, og det at bekæmpe de sene Betalinger er da et meget virksomt Middel til Løsning af en Del af Kreditspørgsmaalet. Kan nu Statsmyndighederne gjøre dette?

Ingen har bestridt det i de Tilfælde, hvor Staten selv optræder som Forbruger. Men det er ogsaa sikkert, at Betalingsbestemmelserne ved Leverancer til Statsmyndighederne har stor Betydning som Eksempler til Efterligning. At forkorte Betalingsterminerne er her en Pligt for de offentlige Myndigheder, og Opfyldelsen af denne Pligt er saa meget mere paatrængende nødvendig, som Enkeltmænds Synder i modsat Retning undertiden forsvares ved Henviisning til Statens Eksempel.

Jeg skal her omtale de Forholdsregler, der er truffene i Tyskland. En Rundskrivelse fra Ministeren for offentlige Arbejder i Preussen, dateret d. 23. December 1905, siger i Hovedsagen følgende: Godkjendelsen skal følge umiddelbart efter Leveringen, og Betalingen skal finde Sted med den kortest mulige Udsættelse. § 39 i det bajerske Reglement siger det samme i de samme Udtryk; her paalægges der yderligere en Forpligtelse til at give a Konto-Betalinger op til et Beløb af 90 Procent i saadanne Tilfælde, hvor Godkjendelsen skal underkastes en højere Myndigheds Billigelse. Man finder ligeledes

i Betalingsbestemmelserne for Sachsen og Württemberg en Forpligtelse til at betale saa hurtigt som muligt, og talrige Lokaladministrationer: Schönberg, Dresden, Frankfurt, Karlsruhe o. a. har fulgt dette Eksempel.

At lade Loven gribe ind for at faa Privatfolk til at forandre deres Betalingsmaader er en vanskeligere Sag. Hvis dette Resultat kunde sættes igjennem, vilde Haandværkernes Stilling i Konkurrencen med Industrien ubestridelig blive gunstigere, thi Industrien giver kun en stærkt begrænset Kredit i Overensstemmelse med Handelssædvane.

Der er blevet fremsat forskjellige Forslag med dette Formaal for Øje, uden at det dog vilde være muligt at fremføre noget afgjørende Eksempel. Regeringen i Storhertugdømmet *Luksemburg* havde udarbejdet et Lovforslag, hvorved der indførtes en lovbestemt Forsinkelsesrente paa alle Regninger, der var ubetalte efter tre Maaneders Forløb; men den øverste Domstol fremsatte en ugunstig Udtalelse med Hensyn til Indførelsen af en Lovbestemmelse, der forbød at slutte Overenskomster af modsat Indhold, og uden saadanne vilde den økonomiske Betydning af hele Foranstaltningen forspildes. Hvad vilde desuden ogsaa det sociale Resultat af en saadan Lov være blevet? Vilde den ramme Aarsagerne til den langsomme Betaling? Disse Aarsager er mangfoldige og indbyrdes modstridende; de Undersøgelser, der har været anstillede angaaende dette Punkt, har vist, at der findes rige, gjærrige Forbrugere, der forhaler Betalingen for at spekulere i at vinde de Renter, der løber paa i Mellemtiden; disse Folk vilde blive ramt af Indførelsen af de tvungne Forhalingsrenter. Men de efterladende, som kun nu og da tænker paa deres Skyld, og de letsindige, som lever over Evne, vilde lige saa lidt som de ligefremme Bedragere bryde sig om en saadan Forholdsregel.

I flere Lande er der bleven indbragt Lovforslag, der havde til Formaal at forkorte Præskriptionsfristen; Forslagsstillernes Hensigt var aabenbart at give Haandværkerne en Berettigelse til at presse paa med Betalingen, som i Øjeblikket anses for stødende. Naar Haandværkerne forkortede deres Skyldneres Kredit, vilde de sandsynligvis tabe færre Penge; men for det første behøver de ikke en ny Lov for at kunne gjøre dette, for det andet vil en Forkortelse af Præskriptionsfri-

sten ogsaa gjøre det lettere for uredelige Skyldnere at unddrage sig Betaling, og derved vil der være aabnet Muligheder for endnu alvorligere Misbrug.

En schweitzisk Forbundslov af 11. August 1889, som skulde revidere Fallitlovgivningen, udvidede dennes Omraade ogsaa til Ikke-Handlende og oprettede en Retsforfølgings-Institution for at formindske Inddrivelsesomkostningerne for smaa Gjældsposter og formindske Antallet af de Tilfælde, hvor Retten maa gribe ind. Det synes dog ikke, at man kan tilskrive den nogen afgjørende Indflydelse paa Kundernes Vaner.

Man kan altsaa antage, at Betalingslangsomheden ikke kan bekæmpes eftertrykkeligt og i selve sine Kilder ved Hjælp af Lovparagraffer.

Visse Institutioner kunde maaske indirekte bidrage til at ændre de gængse Vaner hos Haandværkernes Kunder. I Belgien og Tyskland venter man sig meget af det ny indførte System med Betaling med Checks gennem Postvæsenet. Det lader til, at Check'ens Demokratisering vil skabe større Flydenhed i de individuelle Pengereserver og bidrage til at udvikle det kjøbende Publikums Varer i Retning af større Handelsmæssighed. Men Erfaringerne fra Østerrig og Schweiz lærer os dog ikke noget afgjørende paa dette Punkt.

En anden indirekte Maade at formindske Kreditbehovet paa er at tilfredsstille dette paa anden Maade end ved Laan. Jeg kjender dog ingen anden Kredittrang, som har givet Anledning til saadan Indgriben fra Statsmyndighedernes Side, end den, der foranlediges ved Driftens Omdannelse og Trangen til nye Maskiner. Og den skal jeg komme tilbage til et andet Sted.

B. Vedrørende den direkte Kredit.

Naar vi skal til at undersøge, hvorledes Statsmyndighederne kan stille sig med Hensyn til den direkte Kredit, saa vil det være praktisk at skjelne imellem Realkrediten og den personlige Kredit.

I. Realkrediten.

Grundlaget for Realkrediten er lagt af Lovgivningen gennem Lovbestemmelserne om Pant og om privilegerede For-

dringer. Og kun de offentlige Myndigheder, som har skabt Realkreditten, har Magt til at udvide den.

Der er tre Værdier, som det i Øjeblikket ikke er tilstrækkelig let for de Haandværkere, der ejer dem, at gjøre flydende, nemlig: deres Fordringer paa Kunderne, deres Bedrifts Handelsværdi og deres nyerhvervede maskinelle Værktøj.

a) Vi har set, at de italienske Banker har godkjendt Fordringer paa Kunderne som Sikkerhed for Kredit. Dette er dog snarere et teknisk end et juridisk Spørgsmaal, og det vil i Reglen blive løst paa Grundlag af en Bedømmelse af Laantagernes Person eller den Støtte, som et Lav yder ham som Kavtionist.

Af Lovgivningsmagten kan man vente følgende Forholdsregler:

1. En Udvidelse af Veksel-Lovgivningen, saaledes at den Haandværker, der har Penge tilgode for en Leverance eller et Arbejde, faar Ret til at trække en Veksel paa sin Debitor, og denne faar en Pligt til at akceptere Vekslen under Trusel om offentlig Protest.

2. Udvidelse af Fallitlovgivningen til Debitorer, som ikke er Handelsfolk; i Tilfælde af Vekselprotest eller Eksekutionsdom skulde Administrationen af Boet gaa over til en retslig Likvidator.

b) Bedriftens Værdi er en vigtig Del af en Haandværkers Aktiver; den er ligesom Totalresultatet af alle hans Anstrebninger og udgjør undertiden hans eneste Rigdom. Men faktisk er det vanskeligt for en Bank i Egenskab af Kreditor at realisere den. Juridisk kan man tænke Bedriftens Værdi som Gjenstand for Pantsætning efter følgende Principper:

1. De immaterielle Ting, der gaar ind under Bedriftsværdiens Begreb, saasom Lejekontrakten, Kundekredsen, Retten til Brug af Varemærker, til Udnyttelse af Patenter og til at fuldføre kontraktmæssig begyndte Arbejder, skulde, for at kunne bruges som Pant, i alle Enkeltheder offentlig registreres.

Den privilegerede Fordrings Registrering skulde kunne ske uden at hindre Fordringens Overdragelse til den pant-havende Kreditor og samtidig Meddelelse til den paagældende Debitor om Fordringens Pantsætning.

2. Raamaterialer og Varer samt de udestaaende Fordringer, som direkte og hovedsagelig drejer sig om Betaling af Pengesummer, skulde vedblive at være underkastede Pante-lovgivningens almindelige Regler.

3. Værktøj og Materiale skulde kunne indbefattes i Bedriftsværdiens Pantsætning, naar det udtrykkelig fastsattes, og der affattedes en Fortegnelse derover.

4. De upriviligerede Kreditorer skulde have Ret til at uskadeliggjøre de privilegerede Fordringer paa Bedriften ved at udbetale de panteejende Kreditorer deres hele Tilgodehavende med Renter¹⁾.

c) Det kan blive nødvendigt for en Haandværker at om-danne sit Værksted under de mest ugunstige Konjunkturer. Hvis Loven gav Sælgeren af mekanisk Værktøj privilegeret Fordringsret i de solgte Varer, vilde Sælgeren derved opmun-tres til at give Kredit derpaa, og en af Haandværkernes Kre-ditfornødenheder vilde derved have fundet sin Løsning. Den nugældende belgiske Lov tilstaar uden Omkostninger og med meget faa Formaliteter en saadan Fortrinsret for et Tidsrum af to Aar, og et Forslag, der i Øjeblikket er forelagt Parla-mentet, gaar ud paa at udvide denne Tid til 5 Aar for yder-ligere at afpasse Loven efter de almindelige Forhold og Til-bagebetalingsevnen i Haandværkerkredse²⁾.

II. Den personlige Kredit.

Enhver Ordning af den personlige Kredit hviler i større eller mindre Udstrækning paa Kooperation, Samarbejde. At studere Statens Indgriben i Spørgsmaalet om den personlige Kredit er det samme som at studere dens Politik med Hen-syn til de kooperative eller gjensidig virkende Kreditassocia-tioner. Denne Indgriben har fundet Sted paa det juridiske Omraade ved Udstedelsen af Lovbestemmelser, der særlig be-gunstiger disse Institutioner, paa det finansielle Omraade ved direkte Bevilling af Pengemidler til saadanne Institutioner, og paa det økonomiske Omraade ved Opdragelsen af de Haand-værkere, der er Institutionernes Kundekreds.

¹⁾ Jfr. d'Herr. Schildknecht og Dr. Vadders Betænkning til Union syndi-cale i Brüssel.

²⁾ Deputeretkamrets Forhandlinger 1907—1908. Forslag af Hr. Tibbaut og Betænkning af Hr. Hoyois.

A. *Lovbestemmelser.* — Den tyske Rigslovgivning har efter en lang og tilfredsstillende Erfaring angaaende Gjensidighed gennemført Ensartethed i Lovbestemmelserne for Kreditassociationer. Faa Love bærer i saa høj Grad som Loven af 1. Maj 1889 Præget af være forfattede med det Maal for Øje omhyggeligt at tilpasse Lovgivningen efter eksisterende Krav og Institutioner. Den støtter sig iøvrigt til ældre Love, særlig til den preussiske Lov af 27. Maj 1867.

I Følge tysk Ret kan Haandværkerkredit ydes af Foreninger af enhver Art, der er anerkjendte af den borgerlige Lov og Handelslovgivningen, samt desuden af Andelsselskaber (Genossenschaften), der nyder godt af særlige Lovbestemmelser.

Loven definerer disse Sammenslutninger, som ikke er stiftede med Pengefordel for Øje, paa følgende Maade: »De Sammenslutninger, hvis Medlemsantal ikke er begrænset, og som ved fælles Anstrængelser virker for Forbedring af de Arter af Industri og Handel, som deres Medlemmer udøver, og fornemmelig: 1. »Laane- og Kreditorganisationer . . . .« Disse Selskaber virker ved Hjælp af lignende Organer som de Foreninger, der har Handelsformaal for Øje: Et Bestyrelsesraad, Inspektører eller Kommissærer, en Plenarforsamling, som godkjender Regnskabet og har den højeste Magt. Men de adskiller sig fra dem ved væsentlige Kjendemærker: der er altid aaben Adgang for nye Medlemmer, der findes et særligt Tilsyn, i Reglen ved en toaarig Kontrolkomité, der uddeles ikke Dividender, der kan ikke disponeres over Grundkapitalen, og en Kontrol fra Regeringens Side finder Sted.

Denne Ordning har staaet ved Magt snart i tyve Aar uden at give Anledning til alvorlig Kritik. Man kan deraf slutte, at den virkelig passer for de nu foreliggende Forhold i Tyskland, og at den paa den ene Side svarer til Haandværkerkernes økonomiske Trang og paa den anden Side til dette Lands Styrelsessæt. Selv om den ikke i alle Enkeltheder kan overføres til et Land, hvis Styrelsessæt er anderledes, er det dog rimeligt at tro, at de Hovedtræk, som den fastslaar, vilde passe for gjensidige Kreditassociationer for Haandværkere i alle Lande.

Den italienske Lovgivning byder Kreditinstitutionerne for Haandværkere to forskjellige lovmæssige Former. Ved den

første er Ydelsen af Kreditten en underordnet Virksomhed for Sparekasser, og Lovgivningen er her særlig bygget ud fra sociale Hensyn; ved den anden er Kreditgivning Hovedformaalet, og de Foreninger, som giver sig af dermed, stilles i Klasse med dem, hvis Formaal er Pengevinding.

Loven af 15. Juli 1888 (Nr. 5546, 3dje Række) foreslaar meget interessante Bestemmelser for Sparekasserne (*Casse di Risparmio*). Som Følge af Sparekassernes udstrakte Frihed med Hensyn til Anbringelsen af Sparepengene og en stadig Tilbøjelighed hos disse Kassers Bestyrelser til at anbringe Pengene paa Stedet og fortrinsvis i den lille Produktion, er de italienske *Casse di Risparmio* bleven til virkelige Folkebanker, som særlig Haandværkerne drager Fordel af.

Jeg forbigaar alt det, der i denne Lov af 15. Juli 1888 angaar Sparekassevirksomhedens Teknik, Tilsynsforanstaltninger og Regler for Regnskabsopgjørelsen, for kun at dvæle ved deres juridiske Bygning. Disse Kasser nyder Rettigheder som juridiske Personer paa helt andre Vilkaar end de borgerlige Selskaber og Handelselskaberne. De kan stiftes af Aktionærer enkeltvis eller af Grupper, men disse Stiftere og deres Efterfølgere kan ikke faa nogen Rente af den Sum, de har skjænket (3000 Lire i det mindste), og heller ikke paa nogensomhelst anden Maade nyde Indtægter af Sparekassens Foretagender.

Aktionærretten kan ikke overdrages til andre. Statutterne skal sørge for, at Stifterkommitteen vedvarende opretholdes, og i Reglen bliver de ledige Pladser besatte ved Supplering af de efterlevende. Aktionærerne udnævner Bestyrelsesraadet, men dette Raad kan opløses af den kontrollerende Myndighed (Landbrugs- og Handelsministeriet), naar Inspektørerne paa-viser Uregelmæssigheder eller Fejl i Ledelsen. Kassens Bestyrelsesmedlemmer kan iøvrigt ikke nyde Del i Indtægterne eller modtage Løn, undtagen de iblandt dem, der udfører daglige Direktørforretninger. Mødediæter kan tilstaaes, naar de Midler, Banken har til Anbringelse, naar en Sum af 5 Millioner Lire i et Aar.

Af Indtægterne skal $\frac{9}{10}$ anvendes til at danne et Reservefond, indtil dette har naaet 10 Procent af de indbetalte Beløb; Resten kan gives i Tilskud til velgjørende Institutioner, til samfundsnyttige Formaal eller til Sparekassens egen Udvik-

ling. Naar en *Cassa di Risparmio* engang er stiftet, bliver den ved at bestaa i det uendelige; der maatte i hvert Fald et særligt Opløsningsdekret til, hvis den skulde bringes til at likvidere, og et saadant Dokument kan kun udstedes, hvis det halve af Grundformuen er gaaet tabt, og der skal endda forud udstedes Opfordring til Aktionæerne til at erstatte den tabte Del af Formuen.

Jeg ønsker at understrege, hvad der i denne Lovgivning er saa overordentlig gunstigt for Organisationen af den lille Kredit for Haandværkere: Da Driftsomkostningerne er bragt ned til det mindst mulige, derved at Aktionærer og Bestyrelse skal være uinteresserede, kan Kreditten ydes »til Indkjøbspris«. Statsmyndighedernes Tilsyn og Bestyrelsens Ansvarlighed, der gaar saa vidt som til Fængselsstraf, skaber Tillid til Sparekassen. Som Følge af rigelig Tilstrømning af Indskud er Kassen til en vis Grad fritaget for at tage sin Tilflugt til en central Rediskonteringsanstalt, og den skaffer sig de nødvendige Pengemidler til Markedspris. Oprettelsen af et stærkt Reservefond sætter i Stand til at modstaa skæbnesvangre Muligheder og gradvis at sætte Prisen paa Kreditten ned. Da dette Reservefond ikke kan røres, og da Sparekassen som juridisk Person har et ubegrænset Liv, sikrer man sig derved, at de Tjenester, som Institutioner af denne Art yder Samfundet, ogsaa bliver varige.

Det ses ikke, hvorfor den juridiske Ordning ved *Casse di Risparmio* ikke skulde kunne benyttes som Grundlag for gjen-
sidige Kreditforeninger. Det, at al Stræben efter Pengevinding er udelukket, og at deres Tilværelse er ubegrænset, vilde gjøre dem til Institutioner, der kunde være meget nyttige for Haandværkerne.

B. Indgriben i selve Virksomheden. Naar Staten har gjort det muligt, at der kan skabes Institutioner for den lille Kredit til Gunst for Haandværkerne, kan den, medens den skænker dem en lovmæssig Form til Sikring af deres Tilværelse og giver dem Domstolenes Beskyttelse, gribe yderligere ind for at lette disse Institutioners økonomiske Virksomhed og bistaa dem med Pengemidler.

Af Forholdsregler med disse Formaal er der særlig Grund til at lægge Mærke til to Slags: Den ene Slags letter Udbredelsen af Kreditten ved passende Lovgivning vedrørende

Realkredit: Hypoteker, privilegerede Fordringer og Pant-sætning. Den anden Slags bidrager til at skaffe Pengemidler til visse Institutioner, der anses for særlig interessante eller særlig formaalstjenlige, ved at stille en Del af den offentlige Kredit til deres Raadighed.

Jeg har allerede haft Lejlighed til at behandle den første Slags Forholdsregler. Jeg vil nu blot fuldstændiggjøre min Fremstilling ved at nævne forskellige Eksempler paa Indgriben fra Statens Side i de Institutioners Virksomhed, der er dannede for at tilfredsstille Haandværkernes Trang til Kredit. Af disse Eksempler er der to Arter: systematisk Indgriben til disse Institutioners Forsyning med Penge, og lejlighedsvis Ydelse af Tilskud til Omkostningerne ved deres Drift.

For at forsyne Kreditinstitutionerne med Penge har den preussiske Lov af 31. Juli 1895 og den ungarske Lov af 1898 (Lov XXIII) oprettet Centralkasser for Rediskontering; en øster-rigsk Lov, der endnu ikke er traadt i Kraft, følger dette Eks-empel, medens de franske Love af 31. Marts 1899 og 29. December 1906 forbeholder Statens Indgriben for Landspare-kasserne alene. Skjøndt den franske Ordning er ejendomme- lig for en vis Retning, skal jeg dog ikke omtale den her, da denne Undersøgelse kun angaar Haandværkere.

De Centralinstitutter, der er skabte ved Statens Initiativ, er forskellige, eftersom de har Aktionærer eller ikke. Naar Loven tilsteder, at der er Aktionærer, kan disse være:

a) private Personer. Som Type kan nævnes Belgiens Nationalbank, for hvilken Staten har paataget sig et begræn- set, men betydeligt Ansvar, idet dette er lige saa stort som det samlede Beløb af udstedte Papirspenge.

b) Foreninger som Aktionærer, det vil sige Sammenslut- ninger, der har lovlig Eksistensberettigelse, med eller uden Tilladelse for nogle Personer til at optræde som Stiftere eller Administratorer. Saaledes skal den østerrigske Centralkasse være, hvori Staten bliver stillet som en Obligationsejer; dens Ansvar bliver begrænset til den grundlæggende Bevilling, det vil sige til 6 Mill. østerrigske Kroner (= $4\frac{1}{2}$ Mill. danske Kroner). Desuden yder Staten et aarligt Tilskud paa 100,000 østerr. Kr.

Som en Blanding, der til en vis Grad danner Overgan-

gen mellem Centralbanker med Aktionærer og Centralbanker uden Aktionærer, staar den ungarske Type. Den har to Serier af Aktionærer: Staten og Foreningerne. Statens Ansvar, der er begrænset til dens Indskud, er af dobbelt Art; for den første Million østerr. Kroner løber Staten den fulde Risiko ved Foretagendet paa samme Maade som Foreningsaktionærerne; for andre tre Millioner indtager den Obligationshaverens privilegerede Stilling. Medens altsaa Statens Indskud i den østerrikske Kasse i Tilfælde af Likvidation vil være ligestillet med de almindelige Fordringer, vil Staten i den ungarske Kasse forud for de andre hæve sit sidste Indskud paa tre Millioner Kroner.

Man kunde ogsaa tænke sig en Centralkasse for Redis-kontering, som var oprettet af Staten, men stod som selvejende Institution uden Aktionærer. En saadan Kasse bør ikke nødvendig drage Staten ind i et ubegrænset solidarisk Ansvar, som Tilfældet er med den belgiske Sparekasse.

Et Eksempel, der kan rose sig af 13 Aars heldige Erfaringer, er den preussiske Centralkasse. Denne Kasse er selvstyrende; den er en selvstændig juridisk Person, men har fra Staten modtaget en Grundfond paa 50 Mill. Mk., hvorefter den svarer Renter, saavidt den kan. Denne *Preussische Central-Genossenschaftskasse*, som den hedder, er oprettet ved Lov af 31. Juli 1895; den har set Statens oprindelige Tilskud vokse fra 5 til 20 (Lov af 8. Juni 1896) og siden til 50 Millioner Mark (Lov af 20. April 1898), og der har allerede været Spørgsmaal paa Rigsdagen om en ny Forøgelse. Den er en Statsinstitution, hvis Funktionærer har Rang med Statsembedsmænd; der er ingen Aktionærer og følgelig heller ingen Dividender at udbetale. Den sociale Opgave at tjene den lille Kredit er dens eneste Beskjæftigelse.

Et saa betydeligt Pengeinstituts Organisation og Virksomhed hviler paa en Del Regler, som hovedsagelig har banktekniske Operationer for Øje: Pengemidlernes Bestyrelse, deres let realisable og sikre Anbringelse, Forholdet til Statens andre Pengeinstitutioner: »Seehandlung«, Rigsbanken og Statskassen, Forbindelser med de store internationale Banker, osv.

Anstaltens endelige Formaal er at supplere Rigsbankens Virksomhed ved at yde Mellemstanden de samme Tjenester, som Rigsbanken yder de store Bedrifter, samt at organisere

Udvekslingen af disponible Penge med den og med det almindelige Pengemarked¹⁾. Dens umiddelbare Formaal er at skaffe Mellestanden Kredit i passende Form, tilstrækkelig Mængde og til billig Pris.

Da dens Stiftere mente, at dette ikke kunde ske uden ved Hjælp af Fag- og Andelsorganisationerne, førte det til, at Agitation for Foreningsvæsenet blev en vigtig Del af dens Opgave²⁾. Saaledes forstaas det, at Centralkassen paa en Gang er en kommerciel og en social Institution, og dens indre Ordning svarer til denne dobbelte Virksomhed. Staten, som er den eneste, der med sin egen Kredit kunde skabe en saaledes indrettet Institution, har ikke ment at kunne bringe den ind under de Former, som kjendes i Handelslovgivningen eller i Foreningsloven af 1889, ligesaa lidt som den har villet paatage sig et ubegrænset Ansvar. Deraf kommer den ejendommelige Form, som Loven har givet den, og dens Udskillelse fra Staten som en borgerlig Institution, hvor Staten i alle Tilfælde kun kan tabe sit Indskud. Noget lignende var gjort i 1875 (Lov af 14 Marts) ved Oprettelsen af Rigsbanken. Selv om Finansministeren siden skulde finde for godt at tillade Foreningerne at tage Del i dette Instituts Grundkapital, vil de dog aldrig blive stillet paa lige Fod med den første Aktionær, Staten, hvem den kontrollerende og styrende Magt alene tilkommer.

Den preussiske Centralkasse vil altid vedblive at være en enkelt Anstalt, uden Filialer — det er fastslaaet som Princip. Efter moden Overvejelse har man erkjendt Umuligheden af at sprede dens Virksomhed gennem et System af stedlige Agenturer. Men da de Personers Vederhæftighed, til hvem Pengene skulde gaa, samt Laanenes fornuftige Anvendelse var Grundlag for den Kredit, man vilde skabe, saa trængtes der til et eller flere Mellemed — lidet bekostelige Institutioner, der besjæles af den samme Uegennyttighedens Aand, som er raadende i Ledelsen af Centralkassen. Disse Mellemed er dels Kreditforeninger, byggede paa Laantagernes gjensidige Ansvar, dels de Forbundskasser, som atter knytter Forenin-

¹⁾ Dr. Carl Heiligenstadt: Die Preuss. Centralgenossenschaftskasse, p. 45 og 33.

²⁾ Minister v. Miquel, det preussiske Deputeretkammers Annaler, p. 4052, 1899.

gerne sammen i en lignende Gjensidighed. For at faa det hele til at virke, som det skal, er det tilstrækkeligt at uddrive Pengevindingens Aand af de eksisterende Foreninger, som lider haardt under dens Virkninger, eller at stifte nye Foreninger, der besjæles af den nye Aand, hvis de gamle viser sig uforbederlige. Saaledes blandes ved hvert Skridt Central-kassens sociale Virksomhed med den økonomiske.

Da Kassen ikke har Statens ubegrænsede Sikkerhed i Ryggen, maa den have sin egen Grundkapital, stor nok til at sætte den i Stand til at hævde sig i Forretningsverdenen, saa at dens Underskrift regnes lige med de andre officielle Pengeinstituters. Men i Følge de af Bankens Stiftere givne Regler maa denne Kapital ikke bruges til at gjøre Forretninger med; den skal hovedsagelig virke som Reservefond. I Virkeligheden er en stor Del af de Obligationer, som udgjør Statens Indskud, til Stadighed bleven liggende i Kassens Pengeskabe, medens den arbejder med Indskydernes Penge. Det sidste Tal var 12 Milliarders Omsætning paa 50 Millioner Kapital.

Den Omstændighed at mange »fremmede« Penge — det vil sige: andre end Kapitalen og Reservefondene — er engagerede i Forskudene til Foreningerne, tvinger Centralkassen til at have større flydende Kapital end de handelsmæssige Banker. Thi selv om Foreningspapiret er solidt, er det ikke let at realisere, og det vilde virke i høj Grad hæmmende paa det sociale Arbejde, som man har begyndt, om man var udsat for at maatte opsigte løbende Kredit, hver Gang Markedet strammes en Smule. Dette forklarer de tre paa hinanden følgende Kapitalforøgelser og Nødvendigheden af nye Forøgelser, hvis Foreningsbevægelsen vedbliver at vokse efter samme Maalestok, som den hidtil har gjort.

Da det imidlertid ikke drejer sig om fingeret Kredit, som man kan mangfoldiggjøre efter Forgodtbefindende, og da Kundene i det hele taget danner en sluttet Kreds, saa vil der komme et Tidspunkt, hvor man har naaet Stabilitet, fordi Institutioner, der findes i tilstrækkeligt Antal og er tilstrækkelig rige, selv vil være i Stand til at holde Skridt med den mere jævne Fremgang i Mellemstandens Associationsbevægelse.

Naar vi ser Centralkassen begrænse Arten af sine Forretninger og sin Kundekreds, sker det af Hensyn til dens sociale Princip. Saaledes er Hypotheklaan udelukkede, fordi man

netop har sat sig til Formaal at lette Jorden for Afgifter ved at give Agerbrugeren personlig Kredit. Direkte Laan, enten til enkelte Personer eller til Foreninger, er forbudte, fordi man vil gjøre hele Forenings- og Andelssystemet uundværligt med alle dets stedlige og provinsielle Sammenslutninger.

Disse Begrænsninger er ikke alle foreskrevne i Loven og gennemføres heller ikke altid lige strængt, fordi Kassens forretningsmæssige Tarv kan nødvendiggjøre Afvigelser. Man har maatte give den Frihed i Enkelthederne for at sikre Hovedformaalet; alle Forretninger angaaende Realkredit, som er anerkjendte af Loven, har dette Præg af at være af underordnet og forbigaaende Betydning.

Hvad Forbundskasserne angaar, saa maa man ikke tro, at det kun drejer sig om dem, hvis Medlemmer er Kreditassociationer; en Gruppe af Selskaber til Indkjøb af Raamaterialer eller Værktøj eller Salgsforeninger osv. kan meget godt danne et Forbund, som saa kaldes en Forbundskasse, og forsaavidt denne er i Overensstemmelse med Loven af 1889, kan den faa Del i Kreditten fra Centralkassen.

Kun endnu en Bemærkning om Centralkassens Stedbegrænsning: Kassen er en Institution for Kongeriget Preussen, den tjener derfor preussiske Foreninger. Men i Kraft af en bredt anlagt Fortolkning udelukker man dog ikke Forbundskasser, der er oprettede i Preussen, fordi der mellem deres Medlemmer findes en eller anden Forening, der har sit Sæde udenfor Preussen; eller omvendt: hvis Forbundskassens Sæde er udenfor Preussen, men der mellem dens Medlemmer findes en Forening, der er oprettet indenfor Kongerigets Omraade.

C. Undervisning om Kredittens Brug. — Vi har set, hvorledes Staten griber ind for at sikre de Kreditinstitutioners Tilværelse og Virksomhed, der skulde lette Konkurrencekampen for Haandværkerne. Naar det er gjort, staar der endnu tilbage at sørge for, at de Institutioner, for hvilke man saaledes har skabt Tilværelsesmuligheder, bliver tilstrækkelig udbredte og anvendte paa en forstandig og heldbringende Maade. Det er det, jeg kalder Undervisning om Kredittens Brug.

Denne Undervisning har et dobbelt Formaal: man maa sørge for at udbrede Kundskab om, hvilke af de Institutioner, som tager sig af den lille Kredit, der er bedst afpassede efter Haandværkernes Behov, og paase, at der bliver tilstrækkelig

mange af dem; og paa den anden Side maa man belære Haandværkerne om, hvorledes de skal bruge det Redskab, der saaledes stilles til deres Raadighed.

Paa dette Omraade er Statens Indgriben bleven mindre hyppig bestridt end paa de andre af Kredittens Omraader, især naar de har antaget en belærende Form.

Den belærende Methode. — Man kan bidrage til Kreditinstitutionernes Udbredelse ved under Haandværkernes Uddannelse at lægge Vægt paa den Rolle, som Kreditten spiller i Konkurrencekampen, og paa at fremføre de bedste Midler til at skaffe sig den. Enhver Lærling, der saaledes har lært at kjende den Kreditinstitution, som passer bedst for ham, vil den Dag, da han faar Brug derfor, søge at slutte sig sammen med andre for at stifte en saadan Institution, hvis der ikke allerede findes en indenfor hans Rækkevidde.

At lære Haandværkeren, i hvilke Tilfælde og under hvilken Form han kan laane, udgjør en af Hovedbestanddelene i hans økonomiske Uddannelse. Imidlertid kan man rejse det Spørgsmaal, om han forstaar, hvad man fortæller ham, saalænge Berøringen med det virkelige Liv og den personlige Erfaring ikke har understreget Værdien af de Principper, som udvikles for ham. Det er maaske snarest under Fortsættelsesundervisningen, at Kursus i dette Emne vil bære den fulde Frugt.

Ved *Conservatoire des Arts et Métiers* i Paris er Kjendskab til Forsikringsinstitutioner og sociale Forsørgs- og Selvhjælpsanstalter, derunder ogsaa de gjensidige Kreditsammenslutninger, Gjenstand for en ret indgaaende og vedholdende Undervisning. Ved Polyteknikum i Zürich er der i 1899 bleven oprettet en særlig Lærestol i Kooperation under dens forskellige Former og særlig paa Kredittens Omraade.

Den agitatoriske Methode. — Staten kan ligefrem agitere til Gunst for visse Former af Kredit. Jeg maa imidlertid for dette Æmnes Vedkommende henvise til det efterfølgende 3dje Afsnit, da jeg ikke kjender noget Eksempel paa, at Agitationen har indskrænket sig til alene at gjælde Foreninger til Ydelse af Kredit.

Foredrag med Tilskud fra Staten, Vandrelærere og Udbredelse af Smaaskrifter kan under Hensyn til Tid og Sted

antage et mere eller mindre forskjelligt Præg; men derfor er det ikke mindre sandt, at de udgør Dele af en almindelig Virksomhed til Udbredelse af Sammenslutningens Aand.

Denne Art Virksomhed er utvivlsomt meget praktisk, men det kan undertiden have sine Vanskeligheder at anvende den. Da den preussiske Stat havde grebet ind til Gunst for en bestemt Ordning af Kreditten, var det saaledes rimeligt at virke for Udbredelsen af en nøje Forstaaelse af denne Indgribens Betydning i Haandværkerkredse og gjøre de økonomiske Principper almindelig bekjendte, som »Central Genossenschaftskasse« havde gjort til sine, samt henlede Opmærksomheden paa de Institutioner, gennem hvilke den fordelte Kreditten. Men da det skete, mente Schulze Delitzsch-Partiet at se en imod dem rettet Konkurrence i denne Optræden fra Statens Side; Debatten herom blev politisk og antog en særlig bitter Form.

Paabudsmethoden. — Denne Benævnelse kan forstaaes paa forskjellig Maade, og jeg vilde gjerne have fundet en bedre og klarere. Da det ikke er lykkedes mig, skal jeg forsøge at forklare den: Staten kan i Kraft af sin Myndighed træffe visse Forholdsregler, der for Haandværkerne nødvendiggjør et praktisk Kjendskab til Kreditinstitutionerne og deres Brug, hvad enten denne Kjendskab kræves ved Udstedelsen af Dygtighedsbeviset eller i Anledning af selve Kreditinstitutionernes Træden i Funktion.

Der findes i Tyskland et særligt Dygtighedsdiplom, der ogsaa medfører særlige Fordele, nemlig Mesterværdigheden. Mellem de Ting, som det forlanges, at Haandværkerne skal have Kjendskab til for at opnaa Mesterskabet, hører Bogføring, Vekselret og saadanne Bankforretninger, som forekommer indenfor deres Omraade, samt de Kreditinstitutioner, der er stiftede til Fordel for dem.

En virksom Fremgangsmaade til at lære Haandværkerne kun at benytte Kredit med fuld Forstaaelse af dens Væsen er aabenbart den, at man nægter dem Kredit i de Tilfælde, hvor det ikke vilde være fornuftigt at yde den. Men det forudsætter, at det kreditydende Organ undersøger hvert Laaneandragendes Værd med Hensyn til dets Anvendelse samt Laantagerens Formuesforhold.

Hvorledes skal nu dette Resultat naas i Praxis? I sidste Instans bliver det Grundlæggerne af Kreditinstitutionerne, der faar den afgørende Indflydelse her. Men man kunde tænke sig, at Staten foreskrev denne Arbejdsmethode, enten derved at der sikredes de Institutioner, der fulgte den, en særlig gunstig Retsstilling, eller at Bevillingen af Tilskud eller endog Adgang til Rediskontering kun kunde opnaas paa denne Betingelse.

Det er saa nogenlunde dette, der sker i Preussen efter Loven af 25. Juli 1895. Centralkassen fungerer for Forbunds-kasserne, hvis Indretning den bestemmer, og hvis Virksomhed den underkaster et særligt Tilsyn. Disse Forbundskasser fører saa igjen paa deres Side Tilsyn med og har Ledelsen af de gjensidige Kreditforeninger; de udelukker dem, hvis deres Virksomhed ikke er i Overensstemmelse med den sociale Opgave, som man tildeler dem, f. Eks. hvis Summen af den tilstaaede Kredit overstiger en Haandværkers eller Detailhandlers Gennemsnitsbehov.

III. Staten og Foreningsvæsenet.

De forskellige Former for Sammenslutning kan henføres til tre Arter, som ikke yderligere kan reduceres, forsaavidt man søger en fuldstændig Tilpasning af den retslige Form til de økonomiske Krav. Det er følgende: *a)* Sammenslutninger til Værn for almene Fællesinteresser; *b)* Sammenslutninger til Udøvelse af Faget med det Formaal at forbedre selve Vilkaarene for dets Udøvelse; *c)* Sammenslutninger til umiddelbar Pengevinding for den enkelte.

I den første Gruppe kan man særlig fremhæve følgende:

1. De Institutioner, som er skabte til Værn for økonomiske Interesser overfor Statsmyndighederne, som f. Eks. de raadgivende Kommissioner, som i Tyskland kaldes »Beiräthe«.

2. De Foreninger, der tager sig af Fagets indre Organisation, enten ved at ordne eller regulere Uddannelsen i Faget, eller ved at regulere selve Udøvelsen af Faget.

Den anden Gruppe omfatter en hel Mangfoldighed af økonomiske Foreninger: Indkjøbsforeninger, Kreditassociationer, Foreninger til Anskaffelse af Maskiner, Produktionselskaber,

Udstillingsselskaber og Oplysningsbureauer. En Ting er fælles for dem alle: de stræber efter umiddelbar Fordel, der naas ved Hjælp af Institutioner, bestemte til at vare ved. Deres Karakter er blandet: dels Pengevinding, dels social Virksomhed.

Den tredje Gruppe omfatter de egentlige Aktieselskaber, som visse Landes Lovgivning deler i borgerlige og Handels-selskaber.

Hos Foreninger af den *første* Gruppe er deres Karakter af Medarbejdere med Staten eller dennes Befuldmægtigede det betegnende Hovedtræk. Derfor vil jeg opsætte den nærmere Omtale af dem til næstfølgende fjerde Afsnit.

Hvad angaar Foreningerne af den *anden* Gruppe, som jeg for Fremtiden vil kalde »økonomiske Sammenslutninger«, saa har Staten grebet ind overfor dem paa tre Maader: for at lette dem deres retslige Stilling, for at bidrage til deres Udbredelse og for at hjælpe dem i deres Virksomhed. Idet jeg henviser til, hvad jeg allerede har sagt i det foregaaende Afsnit (S. 209) om disse Foreningers retslige Vilkaar, skal jeg kun tilføje nogle udfyldende Bemærkninger. Den første er, at Formernes Mangfoldighed og den fulde Frihed til at vælge imellem dem særlig begunstiger Dannelsen af denne Art Foreninger. Den anden Bemærkning er, at Haandværkernes økonomiske Foreninger meget almindelig har indrettet sig efter den specielle lovmæssige Form, der blev skabt til Gunst for dem. Antallet af de officielle Lav, der benytter sig af deres Ret som juridiske Personer til at udføre de omhandlede Operationer, er saa begrænset i Tyskland og Østerrig, at man ikke behøver at regne dermed, og den med Hensyn til Lovgivningen i Tyskland indhøstede Erfaring har saa meget større Betydning, som Lovgivningen er 20 Aar gammel og anlagt i meget stor Maalestok. Den styrkes ved Erfaringer fra Østerrig, hvor de økonomiske Foreninger alle har antaget Ordningen efter Loven af 9. April 1873 (»Erwerbs- und Wirthschafts-genossenschaft«), som er analog med den tyske Lov af 1889, hellere end efter Lavslovgivningen (§ 114 i Næringsloven).

Som negativt Eksempel kan nævnes den belgiske Lovgivning, som ikke kjender anden Form for økonomisk Sammenslutning end det almindelige Aktieselskab, og som overfor Haandværkernes Foreninger anvender de Bestemmelser, der vedrører de saakaldte kooperative Selskaber, som ikke vil sige

andet end Aktieselskaber med varierende Kapital. Næppe begynder Haandværkernes økonomiske Sammenslutninger at brede sig, før man fra alle Sider hører Klager over Lovgivningens Utilstrækkelighed, og man ser de skadelige Følger af den Vindingens Aand, hvis Hovedprincip indpodes gennem Lovgivningen.

Af de forskjellige Landes Erfaringer paa Lovgivningens og paa det økonomiske Omraade tror jeg at kunne uddrage følgende Regler:

1. De økonomiske Sammenslutninger bør kunne nyde godt af rummelige Retsbestemmelser, afpassede efter deres Væsen og Opgaver, saaledes at deres Oprettelse lettes og deres Virken beskyttes.

2. Deres Forfatning bør være selvstyrende og Lovbestemmelserne tilstrækkeligt specialiserede til at holde Foreningerne indenfor deres egentlige Opgave.

Der er to Afvigelser fra det rette, som det er lige vigtigt at undgaa, nemlig paa den ene Side at »socialisere« Foreningerne (det vil sige at sammenblende dem med Sammenslutninger til Værn for offentlige Interesser, som Lav og Interesse-Representationer), paa den anden Side at »kommercialisere« dem, det vil sige: blande dem sammen med Selskaber, hvis Maal er Pengefordel.

For at gennemføre disse Principper har Lovgivningsmyndighederne anvendt forskjellige Forholdsregler, som jeg vil dele i følgende Grupper:

a) for at lette Udbredelsen af den økonomiske Fag- og Andelssammenslutning: at give Foreningerne Ret til at optræde som juridiske Personer mod en Indregistrering uden andre Formaliteter; at give dem frit Spillerum med Hensyn til, hvorledes de vil skaffe sig Kapital og ordne deres indre Virksomhed; at give dem en lignende Handlefrihed som den, der tilstaas Aktieselskaber.

b) for at undgaa Afvigelserne fra den rette Vej: at fastslaa visse Hovedregler, som skal bestemme disse Foreningers økonomiske Karakter, herunder navnlig Begrænsning af Dividenderne, Forbud mod at overdrage Aktierne og Reservefondets Urørlighed; Pligt til at underkaste sig en periodisk Kontrol, der baade skal tage Sigte paa Regnskabernes Nøjagtighed og paa Ledelsens Retning; Begrænsning af Medlems-

tilgangen til visse bestemte Klasser; Skattelettelser eller andre Begunstigelser fra Statens Side, hvis Inddragelse kunde benyttes som Straf for kommercielle Tilbøjeligheder.

Statens Propaganda til Gunst for de økonomiske Foreninger har efter Omstændighederne antaget et belærende eller et agitatorisk Præg.

Det synes forstandigt, naar man giver Haandværkerne økonomisk Uddannelse i Fagskolerne eller paa Fortsættelseskursus, da blandt andet at lære dem, hvilke Fordele de økonomiske Sammenslutninger har, og Vilkaarene for, at disse Sammenslutninger kan virke godt, og hvorledes man selv skal opføre sig indenfor dem og bære sig ad med et lede dem. At gjenopfriske disse Regler ved de efterfølgende udfyldende Kursus er upaatvivlelig ogsaa til Gavn, og de Udgifter, som Staten afholder paa denne Konto, kommer ind under Begrebet Udgifter til faglig Undervisning.

En saadan Undervisning har i lang Tid været givet i Østerrig og Tyskland. Det betydelige Antal Fagsammenslutninger, som findes i *Tyskland*, har givet Anledning til, at der dér er indført en særlig Undervisning, beregnet paa de ledende Medlemmer i disse Foreninger. Denne Undervisning, der er en periodisk Vandreundervisning, omfatter Bogholderi med praktiske Øvelser, Forklaring af Lovgivningen med Hensyn til Foreningerne samt økonomiske Betragtninger over Ledelsen af faglige Andelsselskaber og om Haandværksfagenes Stilling i det hele taget.

I *Østerrig* findes der to Slags Foreninger, der benævnes næsten ens, og Centraladministrationen beskæftiger sig ligeligt med begge. Alt, hvad der skabes under Form af Lavssammenslutninger (*Genossenschaften* efter Næringsloven), opmuntres, tilses og fremmes af særlige Embedsmænd, *Genossenschaftsinspectoren*, hvis Embeder er oprettede ved Dekret af 31. Maj 1889; alt, hvad der sker under Form af økonomiske Sammenslutninger (*Erwerbs- und Wirthschaftsgenossenschaften*, Loven af 9. April 1873), hører ind under Centralkontoret, *Gewerbeförderungsdienst*. Baade i det ene og det andet Tilfælde er den Støtte, der ydes, direkte, og Embedsmændenes Deltagelse deri er officiel.

I Almindelighed er Statens agitatoriske Virksomhed i Tysk-

land og Østerrig ofte bleven kritiseret, dels paa Grundlag af Ikke-Interventionsprincippet for Staten i økonomiske Sager, dels fordi man har anset denne Indgriben for ufuldkommen. Denne Kritik er som oftest udgaaet fra Lederne af gamle Sammenslutninger, der har baade Budget og Reservefond, og som betragter Agitationen for Dannelsen af nye Foreninger som en Gjerning, der udelukkende burde være forbeholdt deres Initiativ.

Naar en lidt for overdreven Iver har været Aarsag til Grundlæggelse af en Association, hvortil der ikke følte Trang, eller som ikke var virkelig levedygtig, saa er det klart, at Kritikken mod Statsmyndighederne her havde let Spil. Der er imidlertid ikke Grund til her at komme nærmere ind paa Stridigheder, til Grund for hvilke der kan ligge private Interesser; thi visse Sammenslutninger byder nemlig de Mænd, der har virket for deres Dannelse, misundelsesværdige Stillinger.

Centralmagten har i *Belgien* samtidig anvendt de to Maader at gøre Propaganda paa, men saa forsigtigt, at den har undgaaet de værste Fejlgreb. Hvert Aar bevilger Kamrene et Tilskud til Udbredelse af den økonomiske Sammenslutningsaand mellem Haandværkerne (i Øjeblikket 5000 Fr.). Ved Hjælp af denne Sum støtter Mellemstandskontoret den mundtlige og skriftlige Propaganda saavel som Tilsynet med Foreningerne.

Tilskudet til den skriftlige Propaganda omfatter Bidrag til faglige eller Forenings-Tidsskrifter, som udbreder og vedligeholder den økonomiske Sammenslutningsaand, og til Smaaskrifter, der udgives specielt med dette Maal for Øje.

Tilskudet til den mundtlige Propaganda har givet Anledning til en interessant Ordning. Kontoret har ikke udnævnt faste Foredragsholdere som Led af Administrationen. Det overlader de vigtigste af de faglige Sammenslutninger at opfylde den mundtlige Propagandas Krav, idet det nemlig beder dem om at udpege den Mand iblandt Medlemmerne, som de anser for bedst egnet til at tage Affære i hvert foreliggende Tilfælde. Naar saaledes Bagere beder om Oplysninger angaaende Dannelsen af en Sammenslutning, eller gjøre visse Tilløb til Organisation, saa sender man dem en Bager som Foredragsholder; hvis det gjælder om at oprette en Kredit-

forening, sender man en Direktør for en gjensidig Kredit-sammenslutning, og saa fremdeles.

Paa denne Maade kan Tallet paa Foredragsholdere blive ret stort uden at bebyrde Budgettet med overdrevne Udgifter, og enhver af dem vinder saa meget desto større Tilslutning, som han taler af Erfaring, og hans Sagkundskab og hans Uinteresserthed derfor er hævet over enhver Tvivl. Paa den anden Side paatager Administrationen sig ikke Ansvar for alt, hvad Foredragsholderne siger.

Mellemstandskontoret raader ogsaa over et andet Middel til at opmuntre til Dannelsen af økonomiske S sammenslutninger. Da Agitationen for S sammenslutning er en Sag af national Interesse, og da de, som udmærker sig derved, samtidig aflægger Vidnesbyrd om Hengivenhed for Sagen og om Dygtighed, kan der tildeles dem, der har fremmet denne Bevægelse i det mindste i 10 Aar, en særlig Hædersbevisning, der uddeles af Kongen, og som almindelig kaldes Lavsdekorationen (la décoration syndicale).

Statsmyndighederne i flere Lande støtter Ledelsen af Haandværkernes økonomiske S sammenslutninger ved raadgivende Vejledning, ved industrielt Samarbejde og ved Pengehjælp.

Mellemstandskontoret i Belgien lader skrive og uddele Haandbøger, hvori de Raad findes samlede, som kan gives de forskjellige Selskaber, samt de vigtigste Lærdomme, der kan drages af gjorte Erfaringer.

I Østerrig har Tilsynsmændene ved de faglige Selskaber (Genossenschaftsinstructoren) den Opgave eventuel at beskæftige sig med hver enkelt af de økonomiske Institutioner, som er knyttede til Lavene (§ 2, 1 i Dekretet af 31. Maj 1899).

I Preussen er Samarbejdet indirekte i den Forstand, at det er Centralkassen, der har den Opgave at virke for Dannelsen af økonomiske S sammenslutninger, som jo er dens Klienter. Det er fremdeles indirekte i en anden Forstand, nemlig gennem de Tilskud, som Ministeriet giver Tilsynsmænd fra de store Forbund, dels for at de skal foretage de Regnskabseftersyn, som Loven kræver, dels for at de skal hjælpe Foreningernes Forretningsførere med deres Raad.

Den belgiske Lovgivning kræver ikke, at Haandværker-

selskabernes Bøger skal inspiceres hvert andet Aar, men Mellemstandskontoret støtter indirekte denne Fordring ved at tildele de Forbund, som sætter den i Værk, en Understøttelse, der er ligesaa stor som vedkommende Tilsynsmænds Løn. Det forbeholder sig endogsaa Ret til at bekræfte deres Udnævnelse.

Det mest udprægede Eksempel paa Indgriben ved Pengeunderstøttelse har vi i Østerrig, hvor Haandværkerorganisationerne ikke blot kan modtage en Understøttelse til Smaaudgifter ved Etableringen, hvad der ligeledes sker i Tyskland og Belgien, men ogsaa Understøttelser enten som Aarstilskud eller som Laan, ja endogsaa i Form af Værktøj.

Saaledes har vi set Produktionsforeningerne (Betriebsgenossenschaft) siden 1898 modtage Laan til lav Rente til et Beløb af indtil 610,000 østr. Kr. (463,500 danske Kr.), medens Værdien af det mekaniske Værktøj, som i den senere Tid er indkjøbt af det østerrigske Kontor og uddelt til Foreningerne, beløb sig til 853,264 østr. Kr. (648,480 danske Kr.).

Selskaberne til Indkjøb af Raamaterialer har i det samme Tidsrum modtaget 92,000 østr. Kr. til Laans. Fællesdriftsselskaberne (Werkgenossenschaft, Maschinengenossenschaft) har faaet 284,700 østr. Kr. til Laans og Maskiner for 1 Mill. østr. Kr. Kreditassociationerne modtager aarlige Tilskud for at bestride deres Sammenslutningers almindelige Driftsomkostninger.

IV. Statens Indgriben paa nogle andre Omraader, som berører Konkurrencevilkårene.

Man kan ogsaa forøge Haandværkernes Konkurrenceevne ved at undertrykke det, der hindrer denne produktive Værdi i at udfolde sig. Naar Hindringerne stammer fra en ærlig Konkurrences normale Virkning, mener jeg ikke at kunne tilraade en Indgriben fra Statsmagtens Side, som kun vilde forfalske Konkurrencens Virkninger og stille Haandværkerne under særlige Begunstigelser. Jeg fraraader det i Haandværkernes egen Interesse, som jeg tidligere har forklaret (se S. 175).

Men jeg har ogsaa hentydet til Tilfælde, hvor Staten var partisk til Haandværkernes Skade, enten ved direkte Handling eller ved at afholde sig fra Handling. At fjerne saadan

uretfærdige Partiskhed er aabenbart at arbejde paa en Forøgelse af Haandværkernes Konkurrenceevne. Jeg skal nævne nogle Eksempler.

A. Leverancer til offentlige Myndigheder.

Der er Lande, hvor Haandværkernes Konkurrenter nyder direkte Begunstigelser — saaledes i Frankrig og i Italien Arbejdernes kooperative Produktionsforeninger. De er fritagne for visse Formaliteter og for visse Byrder, f. Eks. for at deponere et Kavtionsbeløb. Deres Leverancetilbud nyder en Fortrinsret under visse Omstændigheder. At tage disse Begunstigelser tilbage vilde være en af Statens første Pligter.

I de fleste Lande er de Betingelser, Staten sætter ved denne Slags Leverancer, saaledes, at Haandværkerne praktisk set maa betragte sig som udelukkede. De offentlige Myndigheder, som er de ansvarlige Ophavsmænd til denne Tingenes Tilstand, har ogsaa den Pligt at forandre den, og da dette Spørgsmaal er meget aktuelt, tror jeg, at det vil være nyttigt at gaa noget mere i Enkeltheder angaaende de Reformers, som kan tænkes mulige.

Paa dette Omraade er det retfærdigt at forlange af Staten, at den skal gribe ind til Fordel for Haandværkerne og de smaa Industridrivende:

1) fordi Statsmyndighederne har det i deres Haand at bestemme Vilkaarene for de Leverancer, der skal præsteres til det offentlige;

2) fordi Haandværkerne og de smaa Industridrivende udgjør en vigtig og betydningsfuld Del af Nationen, og fordi deres Arbejde danner Grundlaget for en betydelig Del af Skatteindtægten;

3) fordi en uheldig Affattelse af Licitationsbetingelserne begunstiger den kunstige Koncentration (Udvikling af Stordrift) til Skade for Haandværkerne og de smaa Industridrivende.

Den Methode, der anvendes: samlet Udbud og Antagelse af det billigste Tilbud, har til Følge, at Haandværkerne og de smaa Industridrivende udelukkes. Ved denne Fremgangsmaade griber Staten altsaa paa uretfærdig Vis ind i Konkurrencekampen; dette er saa meget mere beklageligt, som Anven-

delsen af denne Methode ikke er nødvendig for en god Ledelse af de offentlige Anliggender.

Jeg skal nedenfor give en kortfattet Udsigt over de forskellige Forholdsregler, som man kan træffe for atter at skabe Lighed i Konkurrencevilkaarene:

1. *Leverancernes Udstykning i Afdelinger.*

Den kan gennemføres ved Hjælp af en Række Reformers, hvoraf følgende er de vigtigste:

a) Forbud mod samlet Entreprise.

Den samlede Entreprise begunstiger Bedragerier fra Leverandørernes Side, gør Arbejdet vanskeligt for de Embedsmænd, der skal godkjende det leverede, og giver Anledning til endeløse Stridigheder. Af alle disse Grunde bidrager den til at holde de smaa og mellemstore Tilbudsgivere borte, idet disse nærer Frygt for Konflikter, da de ved, at de er altfor svage til at kunne kæmpe mod mægtige Administrationer. Udelukkelsen af samlede Tilbud tvinger Tilbudgiverne til at beregne deres Indkjøbspris saaledes, at den kommer klart frem, hvilket bidrager til Haandværkernes og de smaa Industridriven- des økonomiske Opdragelse.

Man finder en interessant Gjennemførelse af denne Reform i følgende Ordlyd af et Reglement af 1. Januar 1906 for Kongeriget Preussen: »Licitationernes Formaal bør nøje fastslaaes i alle Hovedtrækkene. De Arbejder og Leverancer, som udkræves ved Byggearbejder, kan kun undtagelsesvis, med den overordnede administrative Myndigheds Samtykke, antages under et til en samlet Pris. Selv i dette Tilfælde bør der til Tilbudet føjes beskrivende Overslag i Overensstemmelse med Paabudene i §§ 1—3«. (Kap. II, 1—8).

b) Udstykning af Leverancerne fagvis.

Udbydelsen i samlet Entreprise fremmer Udviklingen af Stordriften ved at lægge Hovedvægten paa Pengespørgsmaalet; den indskrænker Tallet paa konkurrerende, fordyrer Haandværkernes Arbejde og udelukker Haandværkerne fra enhver Mulighed for at indgive direkte Tilbud.

Udbud af Arbejdet fagvis vil ikke virke hæmmende paa Arbejdets Gang, det vil lette Kontrollen ved Arbejdets Antagelse og opmuntre til Levering af ærligt Arbejde. Man vil

undgaa Stridigheder angaaende Fagenes Rækkefølge ved i Licitationsbetingelserne at indføje nøjagtige Regler for Begyndelses- eller Afslutningstider for Arbejdet saavel som en Forpligtelse for hvert Fag til at respektere det foregaaende Fags Arbejde eller erstatte Beskadigelser deraf, idet Arbejdet forudsættes at være dadelløst, naar der ikke forinden er nedlagt Protest, efterfulgt af en Undersøgelse.

Jeg finder ligeledes denne Reform gennemført i det preussiske Reglement: »De Arbejder eller Leverancer, som skal udbydes, skal saa vidt muligt udstykkes i Afdelinger, saaledes at de smaa Industridrivende og Haandværkerne ogsaa kan tage Del i Tilbudet. Naar det drejer sig om vigtige Arbejder og Leverancer, som man ikke kan bortlicitere adskilte uden at skade Helheden i Udførelsen, saa bør de som almindelig Regel udbydes efter Fag- og Industriegrene og, om det lader sig gjøre, særskilt for de Arbejder og Leveringer, som angaar hvert Fag. I Tilfælde af særlig omfattende Licitationer maa man yderligere dele Arbejdet og Leverancerne under de forskjellige Haandværks- og Industriefag i flere Dele«. (Kap. I, II, 9).

c) Deling i Underafdelinger (»Lodder«).

En saadan Deling kan være nødvendig ved Udførelsen af Arbejder eller ved Tilvejebringelsen af Leverancer, naar disse er saa omfattende, at dertil vilde udkræves saa store Arbejderstyrker og et saadant dertil passende industrielt Anlæg, at det oversteg Møllestandens Kræfter i Industri og Handel. Underdelingen kan udføres paa samme Maade som Hoveddelingen efter Fag.

d) Arbejdets Fordeling over Tidsperioder, der er afpassede efter de normale Vilkaar for den industridrivende og handlende Møllestands Forsyning med Varer og Arbejdskraft.

Motiverne hertil er de samme som ved Delingen i Underafdelinger. Som Eksempel paa Gjennemførelse i Praksis: »Der skal indrømmes tilstrækkelige Tidsfrister ved Udførelsen af Arbejder og Leverancer. Disse Frister skal beregnes efter Aarstiden, efter Markedets Tilstand og Arbejdsforholdene«. (Det preussiske Reglement, Kapitel 2, 11, 1).

2. *Afskaffelse af det billigste Tilbuds Førsteret.*

Tilkjendelsen af Arbejdets Udførelse til den laveste Tilbudsgiver har uheldige Virkninger. Den synes at have frem-

met Forsøg paa Misligheder og at have virket til Skade for Arbejdets Kvalitet. Den staar i Modstrid med de Billighedsprincipper, der siger, at man bør forlange ærligt Arbejde og betale en retfærdig Pris derfor.

Det er ønskeligt at nærme sig den rimelige og retfærdige Pris saa meget som muligt, men det er ikke sandsynligt, at man naar dette ved et saa ensidigt og avtomatisk virkende Middel. Der er to andre Fremgangsmaader tænkelige. Ved den første søger man at bestemme den rimelige Pris ved at udregne et Gjennemsnitstal for Priserne. Denne Beregning kan foretages paa forskjellig Maade; i Bajern ynder man følgende: Man gaar ud fra de officielle Overslagssummer; alle Tilbud, som fjerner sig 20 Procent derfra, kommer slet ikke i Betragtning; man beregner Gjennemsnittet af de andre og det Tilbud, som nærmer sig mest dertil, bliver antaget. En anden Methode kunde kaldes Fagforeningsmetoden: Man udskiller først de Tilbudgivere, hvis Beregninger indeholder en Krænkelser af den Minimums-Løntarif, som er fastslaaet af Arbejdernes Fagforeninger og godkendt af de offentlige Myndigheder, eller de Prislister, som med Mellemrum udstedes af Mesterforeningerne efter Kursen paa Raamaterialer. Naar det er gjort, beregner man Middeltallet af de andre.

Ved de praktiske Anvendelser, som jeg senere skal nævne, bestemmes den retfærdige Pris ved en Kombination af flere Udelukkelsesbestemmelser med en vis Frihed i Bedømmelsen. Dette er den preussiske Løsning, som den fremgaar af § 8, 1, 4, 5 og 10 af det tidligere nævnte Reglement: »Leverancen bør paa ingen Maade tildeles den, som forlanger den laveste Pris. Naar Sagen skal afgjøres, bør de kompetente Interesserepræsentationer (Haandværkerkamre, Handelskamre eller Landbrugskamre) anmodes om at give Oplysninger om de Tilbudgiveres Kvalifikationer, som er Administrationen ubekjendte. Følgende Tilbud tages ikke i Betragtning: a) De Tilbud, som ikke er i Overensstemmelse med de Betingelser eller Prøver, der danner Grundlaget for hele Licitationsudbudet; b) de Tilbud, som under Hensyn til de af Tilbudgiverne indsendte Prøver ikke menes at kunne fyldestgøre Licitationens Formaal; c) de Tilbud, hvis Pris aabenbart ikke svarer til de forlangte Arbejder eller Leverancer, saaledes at man ikke kan vente en tilfredsstillende Udførelse deraf. Efter at disse Ude-

lukkelser har fundet Sted, skal man til at udføre Arbejdet vælge den af de 3 laveste Tilbudgivere, hvis Tilbud synes mest antageligt ud fra alle Synspunkter.

3. Om Fortrinsret.

Naar man kritiserer en saadan Affattelse af Licitationsbetingelserne, som indirekte begunstiger de store imod de mindre, bør man i lige saa høj Grad dadle en omvendt Praksis, selv om den er af mere tilsyneladende end virkelig praktisk Betydning. At give Haandværkerne Fortrinsrettigheder er et farligt Middel, som kan blive mødt med Gjengjældelse, naar det politiske Flertal skifter, hvad der jo med Mellemløb hænder i alle repræsentative Styrelser. At unddrage Statsleverancer fra den almindelige Konkurrence ved en administrativ Beslutning er ligesaa lidt berettiget, naar det sker til Fordel for producerende Arbejderforbund (den franske Methode), som naar det er til Fordel for Haandværksfagene (den østerrikske Methode).

Der er dog Begunstigelser, som ikke gaar saa vidt som til at undertrykke selve Konkurrencen, og som derfor heller ikke medfører de samme Ulemper. I det preussiske Reglement ser vi saaledes, at naar Prisen er ens, skal den stedlige Haandværker foretrækkes, og blandt konkurrerende stedlige Haandværkere igjen den, som har Mesterdiplom. Ordlyden er saaledes: »Naar lige Tilbud gjøres paa Byggearbejder, skal de Haandværkere foretrækkes, som bor paa Stedet, hvor Arbejdet skal udføres, eller i dets Nærhed, paa den Betingelse at de selv udfører Arbejdet. Naar flere Haandværkere gjør samme Tilbud, skal Arbejdet fortrinsvis tilkjendes den, som har Ret til at bære Mesternavnet« (§ 133 i Næringsloven og § 8 i Loven af 26. Juli 1897).

B. Om Regulering af Konkurrencen.

Jeg har sagt, at absolut ubunden Frihed paa Konkurrencens Omraade i Reglen falder ud til Skade for de smaa; hvis Staten undlader at gribe ind paa dette Omraade, er det da en Anomali, svarende til om Staten ikke greb ind imod Udøvelse af fysisk Vold.

Der hersker ikke desto mindre en vis Forvirring med Hen-

syn til, hvad der egentlig skal forstaas ved den Betegnelse: illoyal Konkurrence. Saa længe som Spørgsmaalet alene betragtedes ud fra juridiske Forudsætninger, herskede der saa godt som almindelig Enighed om, at der maatte foreligge en Fejl, en skyldig Handling, for at retfærdiggjøre en Indgriben. Men da Spørgsmaalet kom i Polemikeres Hænder, og blev ført over paa det økonomiske Omraade, tog man sit Udgangspunkt mindre i en begaaet Fejl end i selve Tilstedeværelsen af en Konkurrence.

Til Eksempel: Der findes i *Belgien* en Lov af 20. Maj 1846 angaaende offentligt Salg ved Avktion af nye Varer, hvorefter det er forbudt at sælge anderledes end i Engrospartier eller med kommunal Bemyndigelse. Hvad er nu denne Lovs Væsen? Kommer den Spørgsmaalet om illoyal Konkurrence ved? Jo, siger de bosiddende Handlende, disse Salg forstyrrer vor Forretning og umuliggjør vore Beregninger angaaende det sandsynlige Forbrug; det er noget, som Loven bør forbyde!

Naar der ræsonneres saaledes, tages der direkte Sigte paa Konkurrencens Frihed, og ud fra dette Synspunkt kommer den belgiske Lov ikke det her behandlede Emne ved. Men man kan ogsaa sige, at Lovgiverne har villet anerkjende den større Garanti for ærlig Handel, som et bosat og kjendt Firmas Navn giver, i Modsætning til Avktionssalgets Upersonlighed. Og saaledes kommer man alligevel gennem en Kæde af Ræsonnementer til at tilskrive den omtalte Lov den Hensigt at ville holde Øje med og hindre Bedrageri.

Tyskland viser os et andet Eksempel. Næppe var Loven af 27. Maj 1896 bleven vedtaget, før de, hvem den angik, begyndte at klage over, at den ingen Nytte var til: man havde ikke reguleret de saakaldte »Udsalg«. Og medens Justits- og Handelsministeriet udarbejdede et Udkast til en Ændring af Loven, udstedte Indenrigsministeriet et Cirkulære til Politimynderhederne mod Misbrug ved Avktionssalg.

Hvad der vil komme ud af alt det, vil i Virkeligheden blive en mere og mere omstændelig Begrænsning af Sælgerens Næringsret, og man synes allerede at være kommen meget langt bort fra Udgangspunktet: Tilstedeværelsen af et Bedrageri. Følgende Principspørgsmaal behersker Debatten: Skal man give en saadan Lov en civil eller en kriminel Karakter?

Skal man give en almindelig Definition, eller skal man opregne bestemte Tilfælde?

Man vil let se, hvor vigtigt det er, om disse to Spørgsmaal besvares paa den ene eller den anden Maade. For at kunne paaberaabe sig en civil Lov, maa den paagjældende kunne bevise en personlig Ret — en Skade, der er overgaaet ham, en Interesse, der kan opgives i Tal; hvis derimod Vægten lægges paa det straffende Element, saa er det tilstrækkeligt at bevise Kjendsgjerningernes Tilstedeværelse. I det første Tilfælde kan man ikke godt tænke sig offentlig Paatale, i det sidste Tilfælde synes den selvfølgelig. Og medens en Domfældelse i det ene Tilfælde maa være dokumenteret og endelig, behøver den i i det andet Tilfælde kun være et Paabud, eller maaske endog saa betinget.

Endvidere er der det i engelsk Ret meget almindelig anvendte Sagsanlæg, som gaar ud paa at faa Domstolen til at nedlægge Forbud mod at foretage den eller den Handling. Følgen af en opnaaet Dom vil da være den, at en Gjentakelse bliver til en særlig Forbrydelse, der kaldes »Foragt for Retten« (Contempt of Court).

Nytten af at opregne en Mængde særlige Tilfælde er et Spørgsmaal, der er Gjenstand for levende Strid. Lande med romersk Ret holder paa Systemet med almindelige Definitioner, Lande med germansk Ret paa Forbud mod bestemt specificerede Tilfælde. Schweiz, der er delt imellem romerske og germanske Traditioner, kan ikke bestemme sig, og Lovgivningen i de fleste Kantoner har »Handelspoliti-Bestemmelser« (Lois sur la police du Commerce), hvilken Benævnelse man foretrækker for »Illoyal Konkurrence«.

De *franske* Forfattere bemærker med Grund, at alle Slags illoyal Konkurrence kan føres tilbage til to Former: Enten er Handlingen fordærvelig og skadelig for en Konkurrent, eller ogsaa betyder den et Bedrag mod det kjøbende Publikum. Derfor tillader ogsaa § 1382 i Napoleons Lovbog (Code Napoléon) at kræve Skadeserstatning i det første Tilfælde, og i det sidste Tilfælde fastsætter Straffeloven Straf for Bedragerierne. Franskmændene bemærker desuden, at det ligger i ethvert Misbrugs Natur ustandseligt at skifte Form; derfor er det kun Tidsspilde at ville opregne alle de bestemte, specificerede Be-

dragerier, som man vil forbyde; en almindelig Definition er langt det kraftigste og virkningsfuldeste.

De *tyske* Jurister holder paa deres Side paa, at det er nødvendigt at holde paa Systemet med de enkelte Tilfælde, for at det kan virke præventivt (hæmmende). De mener, at det at definere en Forseelse er at begrænse dens Forekomst; thi kun de absolut uærlige Folk vil indlade sig paa en Ting, som er forbudt i Loven, og den almindelige Forretningsmoral vil vinde derved.

Jeg tror, det vil være nyttigt her at nævne de vigtigste Bestemmelser i *den tyske Lov af 27. Maj 1896*, der er fuldstændigere end de østerrigske og engelske¹⁾ Love om illoyal Konkurrence. Denne Lov tager ikke Konkurrenceproblemet op i hele dets Udstrækning; Grunden hertil er ikke den, at Faren for visse Misbrug er undgaaet Lovgavernes Opmærksomhed, men de har villet holde sig strængt til den Opfattelse af Benævnelsen *illoyal Konkurrence*, som er bleven gængs i Retssproget.²⁾

Fem forkastelige Maader at udøve Konkurrence paa bliver udtrykkelig fordømte i Loven, nemlig:

a) *Misbrug af Reklame* (§ 1—4). Loven forklarer nøjagtigt hvilke Former af Offentliggjørelse der betinger, at Reklamen falder ind under de Regler, som gives i disse Artikler; saasnaart den saaledes bestemte Offentlighed er tilstede, forbydes bedrageriske eller uøjagtige Opgivelser vedrørende Varernes Forhold som Handelsvarer (*geschäftliche Verhältnisse*). Dette er et almindeligt Udtryk, hvorefter der opregnes, men kun som Eksempler: Bedrageriske Tilkjendegivelser vedrørende Varernes Beskaffenhed, deres Fremstillingsmaade, deres Pris (hvad der ikke forbyder at sælge Reklameartikler under Indkjøbspris, men vel at anvende visse Kneb, der skal skjule, hvad Kjøberen i Virkeligheden tilsidst kommer til at betale), deres Forsendelsesmaade, deres Oprindelsessted og de Udmærkelsestegn (Medaljer, Udstillingspræmier), der skal være tilfaldne Producenten. Bedrageriet maa have haft den Virkning at faa Læserne til at tro, at der forelaa et ualmindeligt gunstigt Tilbud.

En vigtig Bestemmelse er følgende: Forbudet og Straffe-

¹⁾ *Merchandise Marks Act 1887* (50 og 51 Vict. c. 28).

²⁾ Jfr. C. Hans: *Kommentare, Einleitung*, P. 25. Berlin, Guttentag 1896.

ansvaret rammer ikke blot Ophavsmændene til de paagjældende Handlinger men ogsaa de Blades Medarbejdere, Trykkere og Uddelere, i hvilke de ulovlige Reklamer er bleven offentliggjorte, fra det Øjeblik af, hvor det er bevist, at de var bekendte med Bedrageriet.

Retsforfølgelsen er energisk. Der kan anlægges tre Slags Sager mod Overtræderne. Enhver Konkurrent, som er bleven krænket i sine Rettigheder, kan fordre Erstatning for den Skade, han har lidt (§ 1382 Code Nap.). Enhver Handlende, ethvert Lav eller enhver Forening, der berøres af den paagjældende Annonce, kan forlange, at den straks standses. I visse Tilfælde kan der endelig anlægges kriminelt Søgmaal, der kan føre til Idømmelse af Bøder paa indtil 1500 Mk., i Tilfælde af Gjentagelse Fængsel paa indtil 6 Maaneder.

b) *Bedragerier med Hensyn til Kvantitet* (§ 5). Der er Ting, som Forbrugerne er vant til at købe i bestemte Kvantiteter: Traad i Ruller, Uldgarn i Fed, Øl paa Flasker o. s. v. Her kan Bedragerier let praktiseres med Bibeholdelse af Varens sædvanlige Ydre, saa meget desto mere som Publikum i Uagtsomhed ikke lægger Mærke til, om Emballagen indeholder en Garanti for den rette Mængde, hvilken Mængde Folk iøvrigt ikke har Midler til at kontrollere.

For saadanne Varers Vedkommende giver Loven Forbundsraadet Myndighed til at fastsætte de lovlige Mængder. Herefter skal det ydre give Publikum Besked om, hvad det virkelige Indhold skal være, selv om der mangler utrykkelig Garanti for den rette Mængde. Straffen bestaar i en Bøde paa indtil 150 Mark; der kan ikke anlægges privat Søgmaal paa dette Omraade.

c) *Skadelige Paastande eller Beskyldninger* (§§ 6 og 7).

Straffelovens Definition paa Bagvaskelse (*Strafgesetzbuch* II Del, Sektion XIV, § 187 o. fl.) formaar ikke at dække alle de skadelige Paastande eller Beskyldninger, som kan udsprede om Konkurrenter: om deres Handel, deres Varer etc. Loven forbyder derfor enhver saadan Paastand eller Beskyldning, for saavidt som den er falsk. Der er paa dette Punkt en vigtig Forskjel mellem den tyske og den franske Lov.

Der kan anlægges to Slags Sager imod dette Forhold: en Skadeserstatningssag fra det Øjeblik, da den paagjældende kan godtgjøre at have lidt Skade; et andet Søgmaal, der har til

Formaal at standse Beskyldningerne. Men hvis den, der udsprede Beskyldningerne, vidste, at de var falske, kan der anlægges en tredje Sag imod ham, og denne Gang en kriminel Sag, der kan føre til, at vedkommende idømmes indtil 1500 Mark i Bøde eller indtil et Aars Fængsel.

d) *Misbrug af Handelsnavne eller Firmaer* (§ 8). Den tyske Handelslovgivning indeholder vidtløftige Bestemmelser til Beskyttelse af Firmanavne og særlig imod Forsøg paa at skabe en Forveksling af rivaliserende Forretninger i den Hensigt at vildlede eller kapre Kunderne. Efterligninger af Firmamærker, af Skilte, trykt Forretningspapir og Vignetter er udtrykkelig forbudt. Anklagemaader: Skadeserstatningsøgmaal og Søgmaal til Ophør af den paaklagede Handling.

e) *Krænkelse af Forretningshemmeligheder* (§§ 9—18). En Bøde paa 3000 Mark, med eller uden et Aars Fængsel, venter den Værkfører, Arbejder eller Lærling, der røber sin Arbejdsgivers Konkurrenter de Forretningshemmeligheder, som han kun faar Kjendskab til gjennem sin Stilling hos Arbejdsgiveren. Den, der drager Fordel af disse Indiskretioner eller bringer dem videre, udsætter sig for en lignende Straf; Tilskyndelse til disse Forbrydelser, selv om den ikke fører til noget Resultat, straffes med en Bøde paa 2000 Mark med eller uden 9 Maaneders Fængsel, bortset fra at der forbeholdes den skadelidte al Ret til at søge Skadeserstatning ved privat Søgmaal.

Jeg skal nu antydningvis fremføre, hvad en positiv *Lov om Konkurrencens Udøvelse* efter min Mening skulde indeholde:

I. I almindelige Bestemmelser, fælles for alle Maader at drive Forretning paa, skulde man fastslaa Retten til Konkurrence, men med den naturlige Indskrænkning: Ærlighed. Uærligheden kunde defineres paa følgende Maade: En Handling af den Beskaffenhed, at den uretfærdigt krænker andre Næringsdrivendes Interesser, Kredit eller Ære; en Handling eller Manøvre, der gaar ud paa at vildlede Publikum.

Dette Afsnit kunde man fuldstændiggjøre med nogle almindelige Anvendelser af Hovedreglen som følgende:

1) Enhver Kjøber, der betaler kontant, har Ret til at forlange, at de Varer, som findes udstillede i Salgslokalet, skal sælges ham paa de tilbudte Betingelser og til de opgivne Priser i

saa stor Mængde, som han har Lyst til at kjøbe, selv om Oplaget herved helt udtømmes.

2) Enhver Kjøbmand, der under en hvilkensomhelst Form fremkommer med Opgivelser angaaende de til Salg frembudte Varers Eksistens, Mængde, Kvalitet, Oprindelse og Pris, angaaende de Hædersbevisninger, som skal være tildelt ham, angaaende hans Lagers Størrelse eller hans Grunde til Salget, kan af den kompetende Myndighed, enten af dennes egen Drift eller paa Begjæring af Folk, der er interesserede i Sagen, tvinges til at bevise sine Paastandes Sandhed.

3) Det er forbudt at lokke Kjøbere til ved at foregjøgle dem mulige Fordele, som skulde kunne tilfalde en eller flere iblandt dem gennem Præmier af anden Art end de Varer, der sælges i den paagjældende Butik, eller af højere Værdi end den Vare, der er Handelens Gjenstand.

En meget nyttig Forholdsregel, der kan tages paa Forhaand, er at paalægge enhver Person, der aabner en Forretning enten af vedvarende Karakter eller kun midlertidig (Udstilling, Vandreudsalg, Restlager o. s. v.), eller som bebuder et totalt eller delvis Likvidationsudsalg, eller som vil bortsælge Varer ved Avktion, den Forpligtelse offentlig, ved et tydeligt Skilt, at meddele sit Navn, sit Firma og, hvis vedkommende ikke har fast Bopæl paa Stedet, sit virkelige Hjemsted.

Uden i Princippet at give Afkald paa at udstede positive Regler for Konkurrencen, kunde man maaske som Eksempler fordømme visse Arter af uærlig Konkurrence, saasom:

a) Reklamemisbrug, bestaaende i unøjagtige eller usandfærdige Udtalelser om Varernes Beskaffenhed og Egenskaber, om deres Fremstillingsmaade, deres Oprindelse, deres virkelige Pris og om de Prisbelønninger, for hvilke de har været Gjenstand;

b) Bedragerier med Hensyn til Maal og Mængde: Kars eller Beholderes Indhold eller Vægten af saadanne Varer, som sælges i en almindelig benyttet Pakning;

c) skadelig, løgnagtig eller bedragerisk Omtale af eller Beskyldning mod andre;

d) Misbrug af Navne eller Firmaer;

e) Krænkelser af faglige Hemmeligheder vedrørende Varers Produktion, Oprindelse og Behandlingsmaade eller med Hensyn til Kundekredsen.

II. Udøvelsen af visse omvandrende Næringsveje eller Haandværk kunde desuden give Anledning til følgende Forskrifter:

a) Visse forebyggende Forholdsregler vedrørende de Personer, der udøver saadanne Næringer. Saaledes Forpligtelse til at være forsynet med en Hæderlighedsattest, Forbud imod mindreaariges Udøvelse af den paagjældende Næring, naar de ikke ledsages af en nærstaaende ældre Slægtning, samt specielt Tilsyn med Udlændinger.

b) Visse Forholdsregler med Hensyn til Varerne for at værne om den offentlige Sikkerhed og Sundhed. Saaledes vilde der være Grund til helt og holdent at forbyde Omløberhandel med Vaaben, Sprængstoffer, Lægemedler, Giftstoffer, brugte Klæder, uanstændige Tryksager, Spirituosa og saadanne Ting, hvis Beskaffenhed eller Besiddelsesmaade kræver særlige Garantier, saasom Dokumenter lydende paa Ihændehaver, Ædelstene, Ure o. lign.

c) Visse Bestemmelser angaaende Maaden, hvorpaa denne Handel maa udøves, for saa vidt som der ikke er sørget derfor ved udførlige stedlige Reglementer, f. Eks. Forbud mod at drive Omløberhandel i Bander eller i Samlinger af Personer af forskjelligt Kjøen, der rejser sammen uden at være forbundne ved Familiebaand, eller mod saadan Handel efter Solens Nedgang.

III. Kortvarig Udøvelse af Næringsdrift skulde ogsaa være underkastet særlige Regler. Man kunde her skjelne mellem frivillige Handelsophævelses-Udsalg, Avktionssalg og Vandreudsalg.

1. Handelsophævelses-Udsalg skulde kun kunne bekjendtgjøres, naar der forelaa en skriftlig Bemyndigelse fra den stedlige Øvrighed, efter at denne havde indhentet den kompetente faglige Organisations Erklæring eller i Mangel heraf havde hørt den stedlige Kommission, der repræsenterer de paagjældende Fag.

Begjæringen om saadan Bemyndigelse skulde være motiveret af Varernes Ejermand eller hans paa regelmæssig Maade ansatte Befuldmægtigede, og skulde kun kunne bevilges, hvis Ansøgeren har været etableret i det mindste ét Aar paa det Sted, hvor Udsalget skal foregaa. Salget skulde endvidere finde Sted i de Lokaler, hvor den Handlende har drevet sin Forretning. Ejerens Navn eller Forretningens Firmanavn skulde nævnes

i alle offentlige Bekjendtgørelser: Plakater, Annoncer, Reklamer osv. der staar i Forbindelse med Udsalget.

Udsalget maatte ikke vare ud over en Maaned og ikke gjentages med kortere Mellemrum end to Aar. Enhver Begjæring om Tilladelse til at afholde Likvidations-Udsalg skulde være ledsaget af en Lageropgjørelse samt Angivelse af det Sted, hvor Varerne er anbragte. Det skulde være forbudt til dette Lokale at indføre Varer, som ikke var optagne paa Lageropgjørelsen, eller at forsyne det med nye Varer. Saalænge Udsalget stod paa, skulde der føres en Afgangsfortegnelse over de solgte Varer, som stod opførte i Lageropgjørelsen.

Der vilde dog kunne gøres et Antal Undtagelser til Fordel for delvise, periodiske Oprydningsudsalg, hvis Formaal var at frigjøre Kapital, som ellers truede med at gaa tabt. Disse Udsalg skulde kunne gjentages med visse Mellemrum f. Eks. hvert halve Aar, og hver Gang vare en Maaned. De Varer, som var bestemt for dette Udsalg, skulde bære et særligt Mærke og holdes adskilt fra andre Varer.

2. Avktionssalgene skulde være »alvorlige«, det vil sige: Gjenstandene skulde altid tilslaaes den højstbydende, som ikke maatte være Sælgeren selv eller nogen Straamand for ham. De burde ikke kunne gjentages før efter 5 Aars Forløb.

3. Hvad Vandreudsalgene (déballage) angaar, saa kunde de defineres saaledes: midlertidig aabnede Detailsalg af Varer, enten paa offentlig Gade eller i et Etablissement, der staar aabent for Publikum, eller i en privat Ejendom.

De burde reguleres paa følgende Maade:

a) Enhver, der vil iværksætte et Vandreudsalg, maa i Forvejen forsyne sig med Øvrighedens Tilladelse dertil og maa offentlig ved et synligt Skilt angive sit Navn, sit Firma og sit Hjemsted, hvis han ikke har sit retslige Domicil paa det Sted, hvor Salget skal holdes.

b) Tilladelsen burde kun gives mod Fremlæggelse af en Attest for hæderlig Vandel, der ikke var udover 6 Maaneder gammel.

c) Bekjendtgjørelsen af et Vandreudsalg maatte ikke være ledsaget af usandfærdige Paastande.

d) Det skulde være forbudt ved Vandreudsalg at bortsælge Varer, som det er forbudt at forhandle ved Omførsel.

Straffebestemmelserne er den vigtigste Del af en saadan Lovgivning. Der kunde være Grund til, foruden og sideordnet med den allerede bestaaende Adgang til privat og kriminelt Søgmaal, at give Adgang til hurtig Opnaaelse af særligt Forbud mod at gjentage en vis skadelig Handling eller fortsætte med visse Misbrug under Straf af at betale en Dagmulkt eller en Bøde for hver Lovovertrædelse som Skadeserstatning. Paa-stand paa Nedlæggelse af saadanne Forbud skulde kunne frem-sættes af en eller flere Personer, der driver en lignende Næring, eller af enhver anerkjendt faglig Organisation¹.

C. Forbedring af Produktions- og Salgsteknikken.

Jeg har allerede foran udviklet, hvorledes man paa syste-matisk Maade kunde organisere Virksomheden for at bringe Haandværkeren til at forbedre baade sin Produktions- og sin Salgsteknik. Eksempler paa praktisk Anvendelse af disse Tanker findes hovedsagelig i de administrative Institutioner, som under Navn af »Mellemstandskontor«, »Centralstelle«, »Landesgewerbeamt« osv. beskjæftiger sig med alt, hvad der angaar Haandværkerens økonomiske Interesser.

1. I Østerrig.

I den østerrigske *Gewerbeförderung* beskjæftiger man sig ikke blot med en Forbedring af Værkstedsindretningen ved at sætte en elementær Drivkraft eller dertil egnede Maskiner i Stedet for det blotte Arbejde med Haanden, men ogsaa med det vanskelige Problem: Salg af Haandværkerens Produkter.

For at fremme den industrielle Tekniks Udvikling har det østerrigske Institut et centralt Lokale til midlertidig Udstilling af alle Maskiner, der er af Interesse for Haandværkerens Pro-duktion; det iværksætter Udstillinger for Haandværkere og fremstiller Mønsterværksteder, der dels skal tjene til at ud-brede Kjendskab til Maskinerne (offentlige Forsøgsopvisninger), dels være Grundlag for Funktionærernes direkte Studier (tek-niske Laboratorier).

»Gewerbeförderungs«-Kontoret, som tror at kunne forudse, at et stort Antal Haandværksfag i en nær Fremtid maa om-

---

¹) Les discussions et voeux de la Commission nationale belge. Sections vol. V et Ass. plén. pp. 524—540.

danne sig til smaa Industrier (med 10 til 20 Arbejdere), enten som faglige Andelsselskaber eller under kapitalistisk Form, har indrettet Mønsterværksteder, som skulde svare til disse nye Arbejdsformer, og opmuntrer til Dannelsen af Haandværkergrupper med denne Udvikling for Øje. Der er Værksteder af denne Slags for Skomagere, Skræddere, Snedkere, Tømrere, Smede (Smaamekanikere), elektriske Installatører og Galvanoteknikere.

De Ofre, som Staten bringer, er ikke smaa. Den første Indretning af disse Værksteder har kostet over 135,000 østr. Kr. (102,500 danske Kr., 1 østerr. Krone = 76 danske Øre); de dyreste Værksteder var Smede- og Mekanikernes (38,556 østr. Kr.), Snedkernes (26,444 østr. Kr.) og Skomagernes (23,267 østr. Kr.).

Det er det fast ansatte Personale, som foretager de videnskabelige Undersøgelser, og som derpaa giver den efter Lejligheden afpassede periodiske Undervisning. Til visse Tider maa der antages andre Medarbejdere, nemlig naar de almindelige praktiske Kursus afholdes for Mestre, der kommer fra forskellige Dele af Riget. Ved disse Lejligheder ligner Mønsterværkstederne en Andelsfabrik, der er optaget af en meget intensiv Produktion. Disse Mønsterværksteder har til Formaal at tjene alle Krav paa Forbedringer i mekanisk og kemisk Henseende; de danner Midtpunkter for tekniske Undersøgelser, saaledes som jeg har forklaret det i den systematiske Fremstilling i denne Afhandlings første Bog.

Ved Siden af, i samme »Gewerbeförderung«, findes ogsaa Midtpunktet for Agitationen, der udfører den Opgave at udbrede Kjendskab og uddele Opmuntringer. Den omfatter forskellige Afdelinger. Der er for det første Oplysningskontoret (»Auskunftsstelle«), som mundtligt og skriftligt giver Svar paa de tekniske Spørgsmaal, der rettes til det. Dernæst er der en Afdeling, der ordner de specielle Foredrag. Endvidere den Afdeling, der ordner de periodiske Mesterkursus (*Meisterkürse*), nogle i selve Wien i Mønsterværkstederne, andre som Vandrekursus. Endelig findes der en Afdeling, der tager sig af Fællesværkstedets-Propagandaen, og som, foruden et teknisk Personale, der skal give Haandværkersammenslutninger Vejledning til Oprettelse af fælles Værksteder, tillige raader over betydelige Bevillinger. Disse Bevillinger anvendes som Laan til lav

Rente eller til Indkjøb af mekanisk Værktøj, der siden gives som Gave til opstaaende Andelsværksteder.

I 1907 raadede *Gewerbeförderung* over 62,800 østerr. Kr. (47,700 danske Kr.) til Udlaan; 600,000 østerr. Kr. ialt (456,000 danske Kr.) er anvendt paa denne Maade siden Institutionens Oprettelse. For direkte at forsyne Andelsværkstederne med Værktøj og Maskiner raader det samme Kontor aarligt over 100,000 østerr. Kr. (76,000 danske Kr.) og det har i alt hertil forbrugt omkring en Million østerr. Kr. (= $\frac{3}{4}$ Mill. danske Kr.).

Disse Maader at agitere paa er energiske og skaffer Kjendskab til de tekniske Forbedringer en hurtig Udbredelse. Dog maa der gjøres opmærksom paa, at denne Virksomhed *alene* søger at naa sit Maal ved at *omdanne Enkeltmandsværksteder til Andelsværksteder*. Den enkeltstaaende, selvstændige Haandværker faar næppe nogensomhelst Støtte af Virksomheden.

Det er ogsaa i Østerrig, at vi møder de første Forsøg paa paa Statsindgriben til Forbedring af en Industris Afsætningsvilkaar overfor Privatfolk, hvad der er en af Siderne i den Omdannelse af Handelsteknikken, som jeg ovenfor har antydnet. Centralskolen for Kniplingsindustrien («Centralspitzenkurs») har, ved Siden af sin Skolevirksomhed, ogsaa maattet beskjæftige sig med at skaffe Afsætning for denne interessante Kunstindustris Frembringelser. Da *Gewerbeförderung* havde gennemført en Forbedring i Produktionsvilkaarene for Hjemmeindustrien i Kurvemagerfaget og for den lille Jærnindustri, fik den at kæmpe med nedslaaende Salgsvanskeligheder, der truede med at tilintetgjøre Resultaterne af dens faglige Undervisning; den blev da nødt til at beskjæftige sig med Afsætningen baade paa Hjemmemarkedet og til Eksport, og en speciel Udstilling blev iværksat under dens Ledelse i London 1907.

2. I Belgien.

I det belgiske Mellemstandskontor findes der en teknisk Afdeling, som udelukkende helliger sig til den mekaniske Del af sin Opgave. To Ingeniører og en Værkfører holder denne Virksomhed i Gang; de staar alle tre under Centraladministrationen, og deres Virksomhed er underlagt Mellemstandskontoret.

For at være paa Højde med deres Opgave gjør de Ud-

drag af Kataloger fra alle de Firmaer, som fabrikere forbedrede Værktøjsmaskiner for Haandværkere, følger de tekniske Udstillinger, gennemlæser de specielle Tidsskrifter og Fagbladenes Bekjendtgørelser. Desuden studerer de de internationale Patentsamlinger for forud at indrette sig paa de Bidrag, som Opfindere fra Tid til anden yder til Afhjælpning af Manglerne ved det forhaandenværende Værktøj.

Deres Kundskaber forøges ogsaa ved indirekte Erfaringer. Paa deres enstemmigt givne Anbefaling kan Haandværkere af Staten opnaa et Opmuntringstilskud, naar de bestemmer sig til at omdanne og væsentlig forbedre deres Værkstedindsretninger; dette Tilskud, der hovedsagelig skal virke som et Agitationsmiddel til Udbredelse af Kjendskab til det nye Værktøj, tjener tillige til Belæring for selve Administrationen. Hvert omdannet Værksted bliver paa en Maade en Forsøgsmark; Afdelingens Ingeniører, alene eller ledsagede af Haandværkere, følger fra Aar til Aar den eller den Maskines Arbejde, dens Modstandsevne og de Resultater, baade af industriel og kommerciel Betydning, som kan ventes ved dens Hjælp. Paa denne Maade holder de sig i nøje Føling med Haandværkerne og bliver i Stand til at give nøjagtige Anvisninger med Hensyn til disses faglige Uddannelse i Fremtiden.

De Oplysninger, som indsamles af den tekniske Afdeling, stilles til Raadighed for interesserede enten i Form af Raad til Enkeltpersoner eller som Forelæsninger for større Forsamlinger. De individuelle Raad gives enhver Haandværker, som henvender sig til Kontoret for at søge Oplysning. De gives ogsaa under mere detailleret Form ved enhver Anmodning om Tilskud til Maskiners Anskaffelser; den tekniske Afdeling overvejer da sammen med Haandværkeren den økonomiske Situation, i hvilken han befinder sig, og beregner sammen med ham Følgerne af den paatænkte Omdannelse, fraaader ham altfor kostbare Anskaffelser, hvis han kun regner med en problematisk Udvidelse af sin Kundekreds, tilraader ham derimod at anskaffe de formaalstjenlige Maskiner, hvis hans Produktion allerede paa det Tidspunkt kan bære en saadan Omdannelse.

Kollektiv Vejledning gives i Form af offentlige Foredrag, med eller uden Fremvisning af Maskiner i Virksomhed. Til dette Formaal raader den tekniske Afdeling over nogle Ma-

skiner, som er lette at skille ad, og som den i to eller tre Dage lader opstille paa Steder, hvor Haandværkere i tilstrækkeligt Antal ønsker at blive belært om mulige Forbedringer. Desuden iværksætter den tekniske Afdeling fra Tid til anden Udstillinger af Maskiner og Værktøj for den lille Industri, idet den samler en vis Mængde Maskiner og deraf sammensætter Mønsterværksteder for de paa vedkommende Egn mest udbredte Haandværksfag.

En saadan Organisation er øjensynlig vel egnet til at bidrage til at forøge en stor Mængde Haandværkeres Konkurrenceevne, ikke blot fordi den i al Almindelighed lærer dem at kjende de Forbedringer, som de kan indføre i deres Teknik, men ogsaa fordi den fjærner de Skær, som hyppigst truer enhver Agitationsvirksomhed. Jeg tilføjer, at denne Virksomhed kun raader over begrænsede Midler (10,000 Fr. = 7,200 Kr. aarlig), og at den hverken befatter sig med den kemiske eller med den kommercielle Side af de tekniske Forbedringer, som Haandværkeren kan udnytte i sin Virksomhed.

V. De udøvende eller medvirkende Institutioner, gennem hvilke Staten søger at løse sin Opgave.

Tilbage staar endnu at undersøge de Institutioner, som medvirker til Udøvelsen af eller direkte udøver de Pligter, som Centraladministrationen har paataget sig i de vigtigste Lande, hvor man har taget det sociale Mellemstandsproblem op.

Selve denne Opgave er af forskjellig Natur, ikke blot i de forskjellige Lande, men i det enkelte Land til forskjellige Tider, idet den ændres med Landets politiske Udvikling. I Øjeblikket ser jeg Tegn, der bebuder en betydningsfuld Udvikling, nemlig i Retning af Decentralisation. Fra at være afhængige og tilfældige Medarbejdere er de Institutioner, som jeg her skal beskrive, i Færd med at blive selvstændige; de gennemgaar en Overgangstilstand, hvori de udfører deres Gjerning som befuldmægtigede for Staten¹⁾.

¹⁾ Se længere frem P. 261.

Da jeg fremførte, hvad man kunde vente sig af Statsmagten i Retning af at udvikle Haandværkernes Konkurrenceevne, lod jeg skimte den naturlige Følge af Udviklingen, nemlig at en saa sammensat Opgave forudsætter mange og forskelligartede Organismer, hver især indrettet med et bestemt Arbejde for Øje. Men da Mangfoldighed overalt kan føre til Forvirring, synes det ikke mindre klart, at der bør ønskes et nøje Samarbejde mellem disse Organismer, saaledes at Gnidninger kan undgaas og Kraftspild forhindres.

Som et betydeligt Fremskridt hilser jeg det Skridt, der for nylig er gjort i flere Lande gennem Oprettelse af Centralbureauer, hvor alle økonomiske Oplysninger om Haandværkernes Stilling, deres Fornødenheder og Planer samles, og hvorfra al Virksomhed fra Statens Side til Gunst for dem udgaar.

Omkring disse Centralbureauer maa saa de andre Institutioner gruppere sig, der arbejder mod samme Maal, og som for Størstedelen eksisterede i Forvejen, men hvis forskelligartede Virksomhed en klog Administration kan regulere til størst mulig Gavn for det fælles Formaal. Selv om dette Resultat ikke altid er let at virkeliggjøre, er det derfor ikke mindre attraaværdigt og nødvendigt.

A. Centralbureauerne.

Det senest oprettede af disse er *Mellemstandskontoret i Belgien* (Januar 1906). Dette Kontor hører under Ministeriet for Industri og Arbejde, paa samme Maade som Arbejderkontoret¹⁾.

Dets Program omfatter hele Mellemstandsspørgsmaalet. Det beskæftiger sig i lige Grad med Haandværkere, smaa Handlende og Funktionærer; dets Virksomhed spænder over Undervisning og Kreditvæsen, det kan udstede Reglementer og organisere. Altsaa er det i Besiddelse af alle de Kilder til Oplysning, som kan have Indflydelse paa en Mellemstands-politik, og det er i Stand til at virkeliggjøre de fleste af de Foranstaltninger, der hører under dets Program.

¹⁾ En kongelig Forordning af 15. April 1908 har forandret dette Navn til »Kontor for Haandværk og Næringsvæsen« og delt Kontorets her angivne Myndighed mellem dette nye Kontor og Administrationen af den tekniske og faglige Undervisning.

Kontorets indre Ordning svarer til Programmet. Det har en Afdeling, hvis Opgave det er at studere Økonomi og sammenlignende Lovgivning for at lære at kjende de herskende Retninger i de forskellige Lande, en teknisk Afdeling til Studium af de Forandringer og Nydannelser, der har Interesse for Haandværkerne, og en statistisk Afdeling, hvorunder hører Undersøgelser af Forholdet mellem Produktion og Forbrug. Desuden fører forskellige Afdelinger Tilsyn med tekniske og faglige Skolers Drift, kontrollerer deres Regnskabsførelse og tildeler dem Statstilskud.

Hver Afdeling raader over særlige Bevillinger til at bekendtgjøre de Oplysninger, som den indhenter; desuden udgiver Kontoret en Beretning hvert Fjerdingaar, hvori der gives en Udsigt over indhentede Oplysninger og udførte Arbejder i alle Afdelingerne.

Et saaledes indrettet Centralkontor er vel egnet til at yde Bidrag til en Forøgelse af Haandværkernes Konkurrenceevne, fordi dets omfattende Myndigheder sætter det i Stand til at træffe nyttige Afgjørelser paa hvert enkelt Omraade, saaledes at de er i god Overensstemmelse med dem, der bør gennemføres paa andre Omraader, f. Eks. for Funktionærerne og de smaa Handlende.

Det *preussiske Centralbureau* er et Aar ældre end det belgiske, nemlig fra Marts 1905. Det kaldes »*Landesgewerbeamt*« og beskæftiger sig ligeligt med Undervisning og med at yde Støtte i økonomiske Anliggender. Denne dobbelte Virksomhed lettes ved »*Landesgewerbeamts*« Arbejds metode, idet dets Medlemmer danner et Slags Kollegium, der samles hver Uge for i Fællesskab at drøfte de Slutninger, som de enkelte Medlemmers særskilte Arbejder maatte give Anledning til.

Ved en nærmere Betragtning viser der sig imidlertid en Del Hindringer for, at der kan opnaas den fulde Nyttevirksomhed af Bureauets Virksomhed. Hovedhindringen ligger deri, at det preussiske »*Landesgewerbeamt*« er en blot og bar raadgivende Forsamling, og da det selv ikke har Midler til at udføre sine Ideer, kan det komme i Uoverensstemmelse med de Retninger, der er de raadende i de ministerielle Departementer, hvorfra Undervisningsvæsenet og den økonomiske Politik ledes.

Uagtet Loven af 1897 har organiseret en Repræsentation for hele Kejserriget for Haandværkernes økonomiske Interesser igjennem lovpaabudte Haandværkerkamre, staar der dog ved Siden af det preussiske Centralbureau endnu en raadgivende Forsamling, der er delt i tekniske Afdelinger, hvori der sidder Folk, som ikke tilhører Centraladministrationen.

Det ældste, rigest udstyrede og i alt, hvad der vedrører Haandværkernes Interesser, fuldstændigst organiserede Centralbureau er *Gewerbeförderungsamt i Østerrig*.

Ligesom Mellemstandskontoret i Belgien er »Gewerbeförderung« i Østerrig en Sammenslutning af Virksomheder, der er opstaaede efterhaanden under Handelsministeriets Tilskyndelse (1892). Disse Virksomheder stod at begynde med som lokale Institutioner for forskellige Provinser, ledede af Bestyrelsen for det teknologiske Museum i Wien. Kontorets Selvstændighed stammer fra 1898, og dets Indflytning i et særligt Lokale, adskilt fra det teknologiske Museum, fra 1899. Dets nuværende Budget er paa 783,000 øst. Kroner (595,000 danske Kr.), hvortil maa henlægges Filialernes særlige Budgetter. Antallet af Funktionærer og Personer, der under forskellige Benævnelser er knyttede til det, er over hundrede.

Kontoret hører under Centraladministrationen: Ministeriet for offentlige Arbejder¹). Dets Myndighedsomraade strækker sig ikke til Skoleundervisning, hvilken hører ind under Kultus- og Undervisningsministeriet; men den omfatter alle andre Midler til faglig Uddannelse: Vandrekursus og periodiske Kursus, Foredrag til Uddannelsens Fremme og navnlig Lærlinge-forholdet, der i Østerrig endnu er Haandværkernes almindeligste Uddannelsesvej²).

Kontoret er delt baade i tekniske og administrative Afdelinger. Der er fire tekniske Afdelinger: en for Træ- og Stenindustri, en for Metalindustri, en for Tekstil- og Beklædningsindustri og en for kemiske og elektriske Industrier. Enhver af disse Afdelinger søger paa sit særlige Omraade at virkeliggøre Kontorets almindelige Program. De administrative Af-

¹) I Følge en Forandring, der er indtraadt i 1908.

²) Det fremgaar af en Statistik, udarbejdet af Dr. Vetter, at i Tidsrummet 1898—1900 havde af 45,275 vordende Haandværkere de 42,850 faaet deres faglige Uddannelse som Lærlinger hos en Mester.

delinger udfører det Arbejde, som de tekniske Afdelinger har forberedt; de beskæftger sig med at iværksætte Udstillinger, afholde Kursus og Forelæsninger samt fremme og støtte faglige Sammenslutninger; endelig har de i den sidste Tid ogsaa forsøgt at forbedre Salgsvilkaarene.

Jeg har tidligere haft Lejlighed til at fremstille »Gewerbe-förderung's« Virksomhed til Forbedring af Haandværkernes Teknik. Den Viden, Kontoret erhverver sig derigjennem, anvender det ved enhver Lejlighed og under alle mulige Former. Det har oprettet et Oplysningskontor til Gavn for den enkelte Haandværker, det lader afholde offentlige Forelæsninger, det iværksætter Mesterkursus for alle Fag, hvilke kræver 6 à 8 Ugers uafbrudt Arbejde, og det har et særligt Personale til Vandreundervisning, baade teknisk og kommercielt (Bogholderi).

De økonomiske Sammenslutninger yder det østerrigske Kontor ved Hjælp af sine rejsende Funktionærer de sædvanlige Tjenester gennem Agitation, Meddelelse af Oplysninger og Tilsyn. Særlig opmuntrer det Andels-Produktionsselskaberne, der i Fællesskab udnytter ret udviklede Maskinanlæg, dels ved at tilstaa dem betydelige Statstilskud, dels ved gratis Laan af Maskiner.

Kontoret udøver en gavnlig og betydningsfuld Indflydelse paa Lærlingevæsenet gennem periodiske Udstillinger af Lærlingearbejder, forbundne med Konkurrencer og store Præmier. Af disse Udstillinger findes der to Grader: stedlige Udstillinger og Hovedudstillinger. Det har til Hensigt at oprette Understøttelser til Lærlingers Uddannelse, hvoraf saadanne Mestre skal nyde godt, som holder sig i nøjeste Forstaaelse med Administrationen.

B. Organer til Oplysning og Vejledning for Staten.

Det er praktisk, at Centralmagten stadig holdes underrettet om alle de Forhold, der kan have Indflydelse paa Haandværkernes Skjæbne, ikke blot for at værne dem i Øjeblikket, naar disse Forhold hidrører fra Aarsager, som den har Ret til at fjærne, men endnu mere for at afværge noget lignende i Fremtiden ved at give den faglige Uddannelse en Form, der bedre passer til de forhaandenværende Forhold.

Resultatet beror hovedsagelig paa, hvor udviklede de administrative Hjul er, der skal opfylde denne Mission, og hvor indsigtfuldt de griber Arbejdet an. Haandværkernes Konkurrenceevne vil blive desto fuldkomnere, jo mere oplyst og redebøn den Støtte er, som den finder hos de offentlige Myndigheder; Undervisningen vil virke desto kraftigere, jo nærmere den holder sig til den nuværende Konkurrences Krav, og jo bedre den bereder sig paa den kommende Konkurrences sandsynlige Behov; individuelle Misbrug vil kun kunne standses eftertrykkeligt, naar vedkommende Myndighed paa nært Hold følger deres uophørlige Forandringer og gjennemskuer Knebene, saa snart de viser sig. Det er ogsaa med god Grund, at mange Lande anstrænger sig for at skabe permanente Institutioner og bestandig udvikle dem, saaledes at de kan yde Haandværkerne Hjælp paa bedste Maade.

Blandt disse permanente Institutioner er nogle oprettede inden for selve Administrationen som Afdelinger eller Kontorer under et Centralbureau; andre er opstaaede i Haandværkernes Midte, enten ved at en Lov har paabudt Oprettelsen af en Forsamling, som skal danne en permanent Repræsentation for deres Interesser, eller ved at denne Opgave er bleven overdraget nogle iblandt dem, som enten ved Valg eller ved ligefrem Udnævnelse er konstituerede som raadgivende Medhjælp for Administrationen.

Foruden disse varige Institutioner har man under visse Omstændigheder taget sin Tilflugt til et forbigaaende Samarbejde med et større Antal Personer gennem Iværksættelse af almindelige og specielle Undersøgelser (Enqueter).

1. *Permanente Raad eller Kommissioner.*

De Opgaver i Retning af at tilvejebringe Oplysninger, at studere Mellemstandens Arbejdsvilkaar og at udføre et derpaa baseret Agitationsarbejde, som efter vor Opfattelse paahviler den moderne Stat, er af vedvarende Natur; de skal udøves til Gavn for alle de kommende Slægtled, og det bør være muligt at følge økonomiske Udviklinger, som gaar meget hurtigt for sig. Opgavernes Væsen synes derfor at kræve faste og varige Institutioner.

De permanente Kommissioner, som her skal omhandles, op-

træder i højst forskellige Former, uden at man med Sikkerhed kan sige, hvilken der er den bedste. Her spiller nemlig igjen Omgivelserne og Tilpasningen efter Forholdene en Hovedrolle; den bedste Form er den, der passer bedst til Fornødenhederne i det Land, hvor den skal virke, og det vil i Reglen være den, der slutter sig nøjest til Landets Traditioner. Desuden maa man huske paa, at hvor fuldkommen end en Institution i og for sig er, saa afhænger dens Nyttevirkning dog altid af de Individuers Dygtighed, hvoraf den bestaar. Denne Sætning har jeg i det hele lagt til Grund for mine Undersøgelser, idet jeg særlig har lagt Vægt paa den enkelte Haandværkers Dygtighed og Forøgelsen af hans individuelle Konkurrenceevne. Der bør heller ikke at lægges nogen anden Maalestok til Grund for de Institutioners Virksomhed, som skal arbejde sammen med de offentlige Myndigheder.

I Tilknytning til disse Bemærkninger vil jeg gjøre opmærksom paa, at i vor moderne Retsorden synes de permanente repræsentative Raad kun kaldede til at spille en kortvarig Rolle. De danner paa en Maade en Overgangsform til den endelige Afgrænsning af Virksomhedsomraaderne mellem Centraladministrationen og de faglige Organisationer, som er under Udvikling. Derfor maa det vække Forundring, at man i Preussen, efter for ni Aar siden ved en almindelig Rigslov at have oprettet en fuldstændig Organisation for Haandværkernes Interesser gennem Lav og Haandværkerkamre, dog har fundet det nødvendigt ved Siden af Centralkontoret (Landesgewerbeamt) at stille et permanent Raad (Ständige Beirat), hvis Opgave, som den beskrives i § 19 af Oprettelsesreglementet (20. Marts 1905), nøjagtigt svarer til den, der allerede var betroet Haandværkerkamrene i Følge § 103 af Loven af 26. Juli 1897, medens Raadets Medlemmer direkte udnævnes af Ministeren.

Dette permanente Raad betegner iøvrigt i sin Form et betydeligt Fremskridt fremfor andre lignende Institutioner: det kan nemlig udvides uden Grænse. Det bestaar af to Grupper, af hvilke den ene kaldes den almindelige Afdeling, medens den anden er en Samling af specielle Afdelinger, hvis Antal er ubegrænset.

Naar man gennemser Protokollen for det første Møde i den almindelige Afdeling, ser man, at de 46 mødte Medlem-

mer fordeler sig saaledes: 1) Handelsministeren; 2) seks Embedsmænd fra samme Ministerium; 3) fem Embedsmænd fra andre Ministerier og Kontorer; 4) de seks Embedsmænd, som danner Centralkontoret; 5) fem Medlemmer af det preussiske Deputeretkammer; 6) fem Delegerede fra Kommunalbestyrelser; 7) to Repræsentanter for Handel og Industri; 8) seks Repræsentanter for Haandværksfagene; 9) tre Inspektører ved de industrielle Skoler (Gewerbeschulen); 10) fem Direktører for faglige Undervisningsanstalter (Fachschulen); 11) to Direktører for Fortsættelsesskoler (Fortbildungsschulen).

Hvad Specialafdelingerne angaar, da er der to saadanne Afdelinger for Bygningsfagene; de oprettedes i Juni 1906 og tæller 17 Medlemmer, saaledes fordelte: 1) Tre Delegerede fra de vedkommende ministerielle Departementer; 2) tre Delegerede fra Kommunalbestyrelser; 3) fem Repræsentanter for Bygningshaandværkerforeningernes Sammenslutninger; 4) tre Inspektører for industrielle Skoler; 5) tre Direktører for Bygningshaandværkerskoler.

Afdelingen for den lille mekaniske Industri, som stiftedes i Juni 1907, tæller 24 Medlemmer, nemlig: 1) tre Delegerede fra ministerielle Departementer; 2) tre Delegerede fra Kommunalbestyrelsen; 3) syv Delegerede fra Sammenslutninger af faglige Foreninger; 4) seks Medlemmer af Bestyrelser for Skoler for mekanisk Industri; 5) tre Inspektører for industrielle Skoler; 6) to Direktører for Fagskoler.

2. *Stands-Repræsentationer.*

En velordnet Repræsentation for Haandværkernes økonomiske Interesser vil for Statsmagten være et udmærket Redskab til at tilvejebringe Oplysninger og til Paavirkning af Standen. Det er et Middel til at sikre den stadige Føling med Fagene, som vil sætte Statsmyndighederne i Kundskab om Øjeblikkets Behov, om visse økonomiske Strømningers Indflydelse og om Forøgelsen eller Formindskelsen af Konkurrenceevnen i visse Fag, hvorved det bliver muligt for dem at lede de kommende Slægters Uddannelse og Nationens hele økonomiske Politik.

Omvendt vil denne stadige Føling med Erhvervene meddele Statsmagtens Arbejde den størst mulige Nyttevirkning; de indsamlede statistiske Oplysninger, de iagttagne Kjendsgjærnin-

ger, de ønskelige Forbedringer vil herigjennem hurtigt blive bragt til de Folks Kundskab, som har Brug for dem, og som direkte kan drage Nytte af dette samlede Arbejde.

Saadanne Standsrepræsentationer kan skabes enten ved direkte Udnævnelse fra den Myndigheds Side, som den skal virke sammen med, eller ved Valg af selve de interesserede Erhverv. I ethvert Tilfælde tilkommer det Staten at dekretere Institutionernes Oprettelse og at bestemme Vilkaarene for deres Virksomhed.

Den enkleste Form er en eneste raadgivende Forsamling for hele Landet, udnævnt af Centraladministrationen og stillet ved Siden af denne; et saadant Raad kan dog ogsaa dannes ved direkte eller indirekte Valg fra selve Erhvervene. Mere indviklet vil det være at skabe en Flerhed af Raad for Distrikter eller Provinser, udgaede fra en officiel og almindelig Haandværkerorganisation.

Den tyske Lovgivningsmagt har længe været optaget af at skaffe Haandværkerinteresserne en passende handlekraftig Repræsentation. Da den skulde erklære sig for en bestemt Form, nølede den imidlertid; Minister von Berlepsch's Plan om Fagorganisationer (»Fachgenossenschaften«), der blev offentliggjort i Avgust Maaned 1894, fulgtes af et andet Projekt (Oprettelse af Haandværkerkamre) i December 1895; begge tog kun Sigte paa en Repræsentation af Interesserne. Et tredje Forslag (af 6. Avgust 1896), der blev til Loven af 26. Juli 1897, beskæftiger sig desuden med andre Æmner af Betydning for Haandværkerne. Efter dette System er *Haandværkerkamret* det officielle Organ for Haandværkernes Interesser i et bestemt Distrikt (§§ 103 og 103 E 3), med Pligt til at optræde raadgivende i mange Tilfælde (§ 103 E). Kun overfor Centraladministrationen danner Haandværkerkamrene en samlet Kommission, spredt over Landet.

Den samme Lov opretter ogsaa en mere centraliseret, men ikke tvungen (fakultativ) Repræsentation overfor de stedlige Myndigheder, nemlig gjennem Lavsudvalg (»Innungsausschuss«, § 101) og den tillader Sammenslutninger af lignende Lav (§ 104).

Haandværkerkammeret sammensættes ved direkte Valg for den Dels Vedkommende, som skal vælges af enkeltstaaende (ikke organiserede) Haandværkere, men ved indirekte Valg for

dén anden Dels Vedkommende, der vælges af Lavene (§§ 103 A og B).

Det tyske Riges Landomraade er efter Loven af 1897 blevet delt i 63 Distrikter, hver med sit Haandværkerkammer¹⁾. Den tyske Industrilov har ikke gjort Haandværkslavene til udelukkende Basis for denne Interesserepræsentation, men den har givet Lavene mangfoldige og vigtige Rettigheder. Hvis de i det offentlige Liv kommer til at spille den Rolle, som Hr. *Kulemann* har tildelt dem, saa vil Loven af 1897 blive Udgangspunktet for en ny Epoke i de moderne Landes sociale Historie. Jeg tror at kunne udtrykke Hr. *Kulemanns* Theorier²⁾ kortelig paa følgende Maade:

1) Civilisationens Fremadskriden og den højere Udvikling af Menneskenes gjensidige Forhold til hverandre nøder os til at indrømme Selvstyret en større Plads og til at overdrage Magt ikke blot til Kommunerne, som jo er Institutioner af politisk Art, men ogsaa til Erhvervenes faglige Organisationer³⁾.

2) De saaledes skabte Organisationer er ogsaa vel egnede til at modtage Myndighed til at gribe ind overfor Individerne — en Myndighed som man ugjerne finder sig i, at den centraliserede, bureaukratiske Statsmagt udøver, men som dog de almindelige Interesser og vor moderne sociale Udvikling kræver udøvet.

3) Det, at disse Organisationer udøver en lille Del af Statsmyndigheden, medfører, at de maa være tvungne (obligatoriske); det vil sige: alle interesserede skal lade sig optage som Medlemmer deri.

4) Omvendt fører den samme Bevæggrund os til at udelukke al Repræsentation og al Forfølgelse af rent private Interesser fra deres Magtomraade.

Af disse Præmisser fremgaar med tvingende Logik den Slutning, at Lavene har følgende Alternativer at vælge imellem: Enten vælger Lavene selv de nævnte Vilkaar, og saa kan de ikke beskjæftige sig med Privatinteresser; eller ogsaa gjør de

---

¹⁾ I Sachsen er Hvervet blevet overdraget de i Forvejen eksisterende Handels- og Industrikamre.

²⁾ Dr. *Kulemann*: Das Kleingewerbe.

³⁾ Jfr. La décentralisation administrative et sociale, af J. Dessaint, Paris, Lecoffre.

private Interesser til Grundlag for deres Virksomhed, og saa kan de ikke tage imod den ovenfor antydede Stilling.

3. *Officielle Undersøgelser (Enqueter).*

De officielle Enqueter er et paa samme Tid meget nyttigt og meget utilstrækkeligt Undersøgelsesmiddel. Deres Nytte ligger i, at der ved Undersøgelse anvendes en undertiden meget betydelig og i alle Tilfælde ualmindelig Sum af Anstregelser for at belyse et eller flere økonomiske Spørgsmaal. En Enquete tiltrækker sig Opmærksomheden, fremkalder uventede Medarbejdere og kaster et skarpt Lys over glemte eller ukjendte Forhold; den besidder ogsaa en Agitationsevne, som ikke er til at foragte, den sætter visse Spørgsmaal paa Dagsordenen, og den hidrager ofte til at oplyse den offentlige Mening og til at ændre forhastede og fordomsfulde Domme. Af alle disse Grunde er Enqueten en værdifuld Hjælper.

Men Enqueterne har ogsaa deres tilsvarende Mangler. Den Underretning, som de giver, er af forbigaaende Betydning; næppe er de indsamlede Fakta bleven ordnede og bearbejdede, før de allerede har ophørt at være til, og i den økonomiske Udvikling afløser Kjendsgjernerne hinanden uden at ligne hinanden. Derfor er de et meget utilstrækkeligt Undersøgelsesmiddel, hvis man ikke har andet end dem, og for Centraladministrationen er stadigtflydende og uophørlig Underretning en Nødvendighed.

Der har været anstillet interessante Enqueter i de sidste Aar angaaende Haandværkernes Kaar i Almindelighed eller angaaende visse betydningsfulde Forhold, som øver Indflydelse paa deres Konkurrenceevne. Jeg skal gennemgaa dem i deres Tidsfølge.

I 1893 foregik i Østerrig den *industrielle Enquete* («Allgemeine Gewerbe-Enquete»), der beordredes af Deputeretkammeret efter Forslag af Dr. Ebenhoch¹⁾. Som ejendommelige Træk for denne Enquete maa nævnes:

1) At den ikke havde til Hovedformaal at belyse Haandværkernes økonomiske Stilling i Almindelighed, men at bestemme Nødvendigheden og de sandsynlige Resultater af bestemte Lovforslag, hvis Indhold allerede var kjendt.

¹⁾ 222nde Møde, 14. Marts 1893, Doc. N. 660 fra II Samling.

2) At den mundtlige Afhøring kun var et supplerende Tillæg til Fuldstændiggjørelse og Bekræftelse af Oplysninger, som man havde samlet paa anden Maade.

3) At alle interesserede ikke blev opfordrede til at fremstille sig for Kommissionen, som udelukkende holdt sine Møder i Wien. Man afhørte kun Folk, der betragtedes som særlig sagkyndige (Ekspertter); at udpege disse var overladt til et vist Antal Lav, som man havde anmodet derom. De sagkyndige skulde fremlægge Beviser for, at de ved Lavsbeslutning var udpeget som saadanne. Deres Tal var 341; dog afhørte Kommissionen tillige efter Opfordring fra Enkeltpersoner 60 sagkyndige, som ikke havde faaet et saadant Mandat.

Kommissionen sammenkaldte hver Dag et bestemt Antal sagkyndige, ordnede efter Nationaliteter. Præsidenten oplæste det første Spørgsmaal, og hver sagkyndig fik efter Tur Ordet for at fremføre, hvad han havde at sige om dette Punkt. Hvis Kommissionens Medlemmer forlangte fyldigere Oplysninger, var det altid kun om det ene Spørgsmaal, der var til Drøftelse under Punkt 1.

Saa gik man over til det næste Spørgsmaal, og Afhøringen begyndte forfra. Spørgsmaalenes Rækkefølge kunde undertiden byttes om, men Maaden at spørge paa var altid den samme. Denne Fremgangsmaade forklares derved, at den mundtlige Afhøring kun skulde tjene som Supplement og holdtes indenfor et begrænset Omraade; maaske maa man ogsaa deri se Udtryk for de parlamentariske Kommissionsmedlemmers Ønske om hurtigt at danne sig en Mening om de Lovforslag, de skulde stemme om. For at lette Arbejdet forfattede de et Spørgeskema paa 30 Spørgsmaal angaaende den faglige Dygtighedsprøve, Adgangen til at udøve visse Næringer, Omløben med Varer og Filialforretningers Næringsdrift, Udvidelse af den for Arbejdere gjældende Beskyttelseslovgivning til Handelsmedhjælpere, Administrationens Indgreb i Foreningsvæsenet, Udvidelse af Arbejderforsikringen til den lille Industri, Regulering af Hjemmearbejdet, Søndagshvile, industrielle Raad og Handelskamre.

Den Forordning, i Følge hvilken Enquete-Kommissionen oprettedes, udstedtes den 22. Marts 1893, og fra 6. Juni til 9. August sad Kommissionen 42 Gange, hvorefter den uden nogen yderligere Bearbejdelse afgav et stenografisk Referat

af sine Afhøringer til Parlamentet, som besluttede deres Trykning¹⁾).

Fra 1893 til 1897 foretog *Foreningen for Socialpolitik* en Række systematiske Undersøgelser i Tyskland og Østerrig angaaende Haandværkerfagenes Stilling i Henseende til Konkurrenceevne med Storindustrien (*Untersuchungen über die Lage des Handwerks mit besonderer Rücksicht auf seine Konkurrenzfähigkeit gegenüber der Grossindustrie*).

Selve Titlen paa denne Enquete falder saa nøje sammen med dette Arbejdes Maal, at det synes mig umuligt at undgaa at omtale den med nogen Udførlighed, uagtet det her ikke drejer sig om en officiel Enquete, iværksat af Statsmyndigheder. Iøvrigt kan man godt opføre denne Enquete blandt de Undersøgelsermaader, som Staterne betjener sig af, thi den blev understøttet af den tyske Regering med 5000 Mark og af den østerrigske med 600 Gylden, og dens Monografier udkom for Størstedelen paa et Tidspunkt, hvor den offentlige Mening skulde tage Bestemmelse om flere Lovforslag i disse Lande.

Til Forskjel fra de officielle Enqueter i Østerrig 1893 og i Tyskland 1895 havde denne sat sig et ret omfattende Maal af rent økonomisk Karakter. Dette Maal var ikke at skabe et Helhedsbillede af vedkommende Næringsdrivendes Kaar med deres Indtægter og Udgifter, deres Livsførelse og Forretningsdrift, men kun at belyse den tekniske Side af Kampen for Tilværelsen og deres Udsigter til at staa sig overfor Storindustrien.

Det Tidspunkt, paa hvilket dette Arbejde foretoges, skadede imidlertid dets Ry for Upartiskhed. Der var af den tyske Regering indbragt et Lovforslag, der berørte Emnet for Undersøgelsen altfor nær, til at det var muligt for de borgerlige Foreninger at se bort fra Hensynet til Lovgivningsarbejdet. Ledede af nogle fremkomne personlige Udtalelser fik mange den Overbevisning, at Enqueten var rettet imod Lovforslaget, og at dens virkelige Formaal var at søge Argumenter imod de foreslaaede Förholdsregler. Den 5. Oktober 1895 skrev det bayerske Blad »*Handwerkerzeitung*« i Spidsen af sine Spalter følgende Henstilling: »Principaler og Mestre! Giv ikke de unge Undersøgere enten Tal eller Oplysninger, men vis dem Døren,

¹⁾ I Bind; Wien, Statens Trykkeri 1893.

saa snart I ser dem komme. Al eders Snakken vil kun tjene dem til Paaskud for at forhale de borgerlige Erhvervs Organisation«. Den 21. December 1895 gjentog det samme Blad denne Beskyldning, idet det betegnede nogle Haandværkeres »taabelige Tillid« til Undersøgelsen som »Selvmord«.

Enqueten led ogsaa under den Omstændighed, at den var iværksat ved privat Initiativ:

1) Det nyttede ikke noget, at Komiteen udkastede en samlet Plan, valgte typiske Egne og opførte en Liste over de borgerlige Erhverv; alt ahang af, om den kunde faa Medarbejdere. I Fortalen til Enquetens sidste Bind findes der en mismodig Beskrivelse af de store Vanskeligheder ved Planens Gjennemførelse; visse Fag er aldeles ikke behandlere; visse Egne, der var opført som vigtige paa Planen, havde man maattet lade ligge, fordi der ingen Medarbejdere meldte sig; for én Monografis Vedkommende maatte man efterhaanden henvende sig til fem forskjellige Personer som Undersøgelserledere osv.

2) Vi har allerede set, hvorledes de politiske og økonomiske Meninger, som de ledende Medlemmer af »Foreningen for Socialpolitik« forfægtede, paa Forhaand bevirkede, at deres Enquete blev beskyldt for Partiskhed. Ved en anden Lejlighed fremstillede man dem som Udsendinger fra Kapitalismen, og man opfordrede Haandværkerne til at lyve saa meget som muligt for dem, fordi det at aabenbare Tingenes virkelige Stilling ved Afhøringen, vilde være det samme som at udlevere sine Forretningshemmeligheder og give Kapitalismen Oplysninger, som den vilde bruge til helt at knuse Mellestanden.

3) En Enquete angaaende Haandværkernes økonomiske Stilling har i Virkeligheden en vanskelig Side, for saa vidt som den gaar ud paa at klarlægge det adspurgte Vidnes personlige Stilling og hans heldige eller uheldige Forretningsforhold. Fortrolige Meddelelser herom er maaske lettere at opnaa, naar Spørgeren kan fremstille sig med et officielt Mandat, som Fuldbyrder af et offentligt Hverv.

4) Spørgerens Person er af afgørende Betydning for en Enquetes heldige eller uheldige Udfald; det er ikke enhver givet straks at kunne slaa ned paa det springende Punkt, at forstaa Forholdet imellem Aarsag og Virkning, osv. »Foreningen for Socialpolitik«, der kun raader over begrænsede Hjælpemidler, henvendte sig til Studerende ved statsøkonomiske Fakulteter

og til unge Specialister. Professorerne gjorde, hvad de kunde, for kritisk at gennemgaa disses Arbejder, men de kunde aabenbart ikke kontrollere dem helt igjennem, og skjøndt »Foreningen for Socialpolitik« opregnede alle de Forsigtighedsregler, den havde taget for at sikre sig dygtige Medarbejdere, erklærede den dog gjentagne Gange, at den maatte fralægge sig ethvert Ansvar med Hensyn til Nøjagtigheden af de indhentede Oplysninger.

Den tyske Regeringsenquete 1895. — I Maj Maaned 1895 foranstaltede det tyske Riges Forbundsregering, der ønskede at danne sig en Mening om forskellige Lovforslag, der var indbragte paa Rigsdagen, og navnlig om hvorvidt det var muligt at paabyde en almindelig tvungen Organisation af Haandværksfagene, en Enquete, der skulde udføres af Embedsmænd fra hver af Forbundsstaterne, og hvis Resultater skulde samles af Rigets statistiske Bureau. Det var altsaa en ren og skær Regeringsenquete, udelukkende skriftlig, begrænset til visse Egne men almindelig indenfor denne Begrænsning. Alle i Sagen interesserede skulde have et Spørgeskema, udfylde det hjemme og have det færdigt til Aflevering til de stedlige Indsamlere; Klejnsmedene, Grovsmedene og Snedkerne fik to Spørgeskemaer. Dette Udfyldningsarbejde stod samtidig i Forbindelse med Enqueten og med Folketællingen, hvad der svarede til det Maal, Regeringen havde sat sig.

Til Trods for sit omfattende Formaål tog Enqueten dog ikke Haandværkernes samlede økonomiske Forhold op til Belysning; Spørgeskemaet tog Sigte paa Lærlingeuddannelsen, Haandværksfagernes stadig tiltagende Specialisering og den samtidige Udøvelse af Fag, der hidtil havde været adskilte. Rigets statistiske Bureau udarbejdede paa Grundlag af dette Materiale interessante Tabeller over den geografiske Fordeling af de 80 Fag, som den ændrede Næringslov skulde inddrage under de for Haandværkslavene gjældende Lovbestemmelser, og angaaende Muligheden af at oprette tvungne Lav. Herved betonedes denne Enquetes specielle, man kunde næsten sige lejlighedsvisse Karakter. Den Reform af Lovgivningen, der havde været under Udarbejdelse siden 1894, fik paa Grundlag af denne Enquete sin endelige Form og blev til Loven af 26. Juli 1897.

Belgien 1902—1907: Enquete foretaget af Mellemstands-Nationalkommissionen (la Commission nationale de la Petite Bourgeoisie). Den belgiske Nationalkommissions Undersøgelse bør baade ved sin Karakter, sit Program og sine Arbejds-metoder betragtes som Typen paa en Enquete ud fra det Synspunkt, som vi her har anlagt.

Det er en officiel Kommission, oprettet af de offentlige Myndigheder, og den omfattede Folk af vidt forskellige Retninger, tagne ud af forskellige Samfundsklasser. Det Hverv, der blev den overdraget, var omfattende: »at indsamle Oplysninger angaaende de Personers Livskaar, der tilhører den industridrivende eller handlende Mellemstand, og undersøge de Forholdsregler, som vilde kunne forbedre deres Stilling«. Rammerne var altsaa her videre end for en Lejligheds-Enquete; det var en Institution til Statsmyndighedernes Belæring, ganske vist for et bestemt Tidspunkt, men iøvrigt fuldstændig.

Kommissionens Arbejdsmetoder bidrog yderligere til at forøge dens Betydning. For at kunne naa til Udarbejdelsen af et Reformprogram med Indgriben fra Statens Side erklærede Kommissionen det for nødvendigt at gaa ud fra det grundigst mulige Kjendskab til de faktiske Forhold. Derfor anstillede den en taalmodig Undersøgelse, under hvilken vi ser den anvende grundig mundtlig Afhøring med almindelig Frihed til at aflægge Vidnesbyrd, Udsendelse af Spørgeskemaer til Foreninger eller til industrielle Haandværkere gennem Foreninger, endvidere Specialundersøgelser over enkelte Emner og direkte Optagelse af Statistik, saa vel som Afsendelse af Udvalg til Udlandet til sammenlignende Lovgivningsstudier.

Alt det Materiale¹⁾, der blev indsamlet ved dette Forarbejde, har ganske vist ikke lige stort Værd, men det er Elementer til Oplysning om den belgiske Mellemstands Kaar og Dokumenter til dens økonomiske Historie. Det tilkommer os iøvrigt ikke her at værdsætte dem; vi har kun at anerkjende dem som et Oplysningsmiddel. Men set fra dette Synspunkt lader der sig drage interessante Slutninger af den belgiske Enquete.

Det vægtigste Resultat er det Bevis, Undersøgelsen har

¹⁾ Den belgiske Nationalkommissions offentliggjorte Skrifter udgjør en Samling paa 22 Bind i Kvart, fordelte saaledes: Mundtlige Afhøringer VII Bind. Monografier III Bind. Skifter og Dokumenter V Bind. Afdelingsforhandlinger V Bind, Plenarforhandlinger I Bind, Statistik og Ønsker I Bind.

leveret for kortvarige Enqueters Utilstrækkelighed som Oplysningsmidler for Statsmagten. Den belgiske Undersøgelser Program lod med Hensyn til Omfang intet tilbage at ønske, og Spørgeskemaet udtømte ogsaa Problemet helt og holdent; men Grunde af moralsk og psykologisk Art, som man kan gaa ud fra findes i alle Lande, hindrede, at Svarene blev fyldestgjørende.

Under den mundtlige Enquete gjaldt det om at formaa selvstændige Smaamestre til at tilstaa deres Svaghed og deres Erhvervs kritiske Stilling; visse behændigt tilslørede Spørgsmaal kunde maaske skuffe dem, men visse andre tog Sigte lige paa Maalet, og Afhøringen som Helhed lod ingen Tvivl tilbage. Men en saadan offentlig Tilstaaelse er ikke let at opnaa, og man maa her regne med tre Tilbøjeligheder, som i lige Grad forvansker Sandheden: Der var Vidner, som ønskede at skjule deres sande Stilling for at bevare deres Kredit og derfor energisk benægtede alt, hvad der kunde bekræfte en Krises Tilstedeværelse; andre hyklede, i Forventning om en eller anden Fordel, ugunstige Forhold, som slet ikke var til Stede; Størsteparten gav Oplysninger om deres Nabos Forretninger, som de ikke kjendte, for at blive fri for at tale om deres egne personlige Affærer.

Den skrevne Enquete maatte give lignende Resultater; her undgik man ganske vist Afhøringens afskrækkende Offentlighed, men til Gjengjæld stod man overfor den endnu mere frygtede skriftlige Erklæring med Navns Underskrift. Vi maa derfor ikke forbavses over, at der af 17,000 udsendte Spørgeskemaer kun kom 172 tilbage til Undersøgelseskommissionen!

Den virksomste Methode synes Monografien at være — Undersøgelsen af enkelte specielle Fag eller Forhold — forsaavidt som man raader over intelligente og upartiske Undersøgere, som nyder de paagjældendes Tillid, og Undersøgelserne gennemføres med Konsekvens efter en bestemt samlet Plan. Vi har ovenfor set, hvilken Kritik der er bleven rettet mod den tyske Enquete, der iværksattes af Foreningen for Socialpolitik; ogsaa den belgiske Nationalkommission maatte indrømme sin Magtesløshed med Hensyn til altid at kunne vinde de rette Medarbejdere.

C. Institutioner til Foranstaltningernes Gjennemførelse og til Agitation.

I Almindelighed er de Institutioner, der skal føre Foranstaltningerne ud i Livet, ikke udskilte fra Centralkontorerne eller de andre Administrationsgrene, der beskæftiger sig med de her omhandlede Forhold; undtagelsesvis ser vi visse Mellemled, navnlig Haandværkerlav, udstyrede med Myndighed til at forestaa den praktiske Anvendelse af Love, Reglementer eller Forholdsregler af økonomisk Art, som det offentlige har truffet. Paa dette Omraade er imidlertid et Samarbejde med de i Sagen interesserede mere nødvendigt end paa noget andet.

Erfaringen har vist, at selv om Lovgivningens Indflydelse paa Sæder og Skikke nok faktisk er til Stede, saa er den hverken almindelig eller almægtig; det er ikke nok blot at paabyde, for at en bestemt Tingenes Orden straks bliver Følgen. De beklageligste Misforstaaelser opstaar som Følge af denne Mangel paa Forbindelse mellem de styrende og de styrede; det Spild af Tid og Kræfter, som følger deraf, er ikke til at beregne. Intet er saa trist som at se udmærkede Foranstaltninger virkningsløst gaa til Spilde og snildt udtænkte Forvaltningshjul løbe rundt uden at udrette noget Arbejde.

Kjendskabet til alle de Foranstaltninger, der er beregnede paa at styrke Haandværkernes Konkurrenceevne, burde udvides af selve dem, hvem de angaar, og disse burde selv yde virksom Hjælp til at faa dem overholdt i Praksis, hvad enten det nu drejer sig om Overtrædelse af en regulerende Lov, eller om positiv Virksomhed i en Organisationslovs Tjeneste.

Derfor vil jeg behandle dette Emne i næste Afdeling, hvor jeg vil henlede Opmærksomheden paa de interessanteste Fænomener fra det private Initiativs og Foreningsinitiativets Omraade. Efter min Mening er det i denne Retning, man maa søge de Institutioner, som skal gennemføre de Foranstaltninger og den Agitation, der har Styrkelse af Haandværkernes Konkurrenceevne til Formaal.

2den Afdeling:

Om det private Initiativ.

3dje Kapitel: Om Enkeltpersoners og Foreningers Rolle i Udviklingen.

Man har sagt, at det 20de Aarhundrede vilde blive Sammenslutningernes Aarhundrede, og Spaadommen bekræftes daglig, men den var heller ikke vanskelig at fremsætte. Organisation er det naturlige for enhver Civilisation. Fra Tid til anden ser man — som et Tilbageslag, en Reaktion — Individualismen nyde en forbigaaende og ufuldstændig Triumf, der straks fører til økonomisk Anarki. Men saa knyttes Traditionen igjen.

Haandværksslavene har slet ikke ophørt at eksistere i Østerrig, hvormeget de end for en Tid havde glemt deres sociale Opgave. De har aldrig været helt afskaffede i Nordtyskland, og i Sydtyskland har de hurtigt rejst sig paany. I Frankrig indrømmer man allerede, at Foreningsorganisationen danner en Fortsættelse af den gamle Samfundsordens Lav »efter en forholdsvis kort Afbrydelse«¹⁾. I Belgien, hvor man mere end andetsteds har lidt under Mangel paa Organisation, kalder Regeringen efterhaanden en Række højere Raad til Live, hvilke skal have den Opgave at repræsentere de forskjellige Erhvervsklassers Interesser og gennem en Bestemmelse, der tillader dem at holde fælles Forhandlingsmøder, berede Vejen

¹⁾ Jfr. Fr. Charpin, Le Bulletin de la Semaine, Nr. 251, 5te Aar, Paris.

for et raadgivende økonomisk Parlament, og en almindelig samlet Repræsentation for Landets økonomiske Interesser¹⁾.

Forøvrigt er Gjenoprettelsen af den faglige Organisation under Fuldbyrkelse i alle Lande; der er overalt Agrarforeninger, Landboforeninger, industrielle Sammenslutninger og Bankkonsortier.

Dette Reorganisationsarbejde fremskyndes ved Samtidens ledende Retsprincipper. Centralisationsprincippet har naaet sit Kulminationspunkt; det byggede sin Adkomst paa Individualismens kortvarige Herredømme; med Interessesammenslutningernes Tilbagevenden er en anden Politik bleven mulig. Den har ivrig Tilslutning i Frankrig under Navnene »Regionalisme« og »Federalisme«. Her er det af Vigtighed at forstaa, at det forestaaende Decentralisationssystem vil blive til Gavn for den økonomiske Sammenslutningsidé.

Til det allerede givne karakteristiske Citat af den tyske Sociolog *Kulemann*²⁾ skal jeg for Frankrigs Vedkommende føje den Opfattelse, som hævdes af flere, og som nylig er bleven sammentrængt af *J. Dessaint* i følgende Ord: »Administrationen bør udelukkende udøves af de naturlige Sammenslutninger af stedlig eller faglig Karakter«³⁾.

Det var ikke uden Betydning allerede ved Begyndelsen af dette Kapitel at henlede Opmærksomheden paa disse Tendenser, selv om jeg her skal beskæftige mig mere specielt med det private Initiativs Rolle. Til de gode praktiske Grunde, som vi allerede nu kan gjøre gjældende, føjer sig da ogsaa Hensynet til en i høj Grad sandsynlig Fremtidsudvikling. Hvis Haandværksfagene, ligesom andre økonomiske Grupper, skal være i Stand til at drage Fordel af den kommende Decentralisation, saa maa de forberede sig derpaa ved at organisere sig.

Efter at jeg har fremsat min Opfattelse af de offentlige Myndigheders Pligter og Karakteren af det Samarbejde, man har Ret til at vente af dem til Forøgelse af Haandværkernes

¹⁾ Jfr. Hector Denis i »Nationalkommissionen«, dennes Møder den 26. Juni og 3. Juli 1906.

²⁾ Foran Side 252.

³⁾ J. Dessaint. La décentralisation administrative et sociale. Paris, Lecoffre.

Konkurrenceevne, vil det være let at optrække den Rolle, der tilfalder Enkeltmænd eller Foreninger i dette samlede Arbejde.

I Princippet er denne Rolle altomfattende: Naar undtages Udøvelsen af den Del af den offentlige Myndighed, som Administrationen maatte betro dem, staar det Haandværkerne frit selv, enkeltvis eller i Foreninger, at tage fat paa alt. Et hvert Initiativ kan udgaa fra dem, selv i saadanne Tilfælde, hvor deres Kræfter klarlig ikke slaar til overfor Opgavernes Storhed. I Praksis tager det sig imidlertid anderledes ud. Under den Krise, der har hærget Haandværket, og som hidrører fra Teknikkens Omdannelser og Kapitalens Koncentration, er Haandværkerne bleven svækkede og bragt i Forvirring. Initiativet vil derfor ofte komme fra Folk, som ikke er saa direkte interessede i selve de til Forhandling foreliggende Æmner, men netop derfor i Besiddelse af mere Aandsfrihed til at kunne dømme om, i hvilken Retning man bør gaa. Deres Sag bliver det da at følge og studere de faktiske Forhold, at drage de praktiske Slutninger af dem og retlede det famlende Initiativ. Dette er en væsentlig Side af Enkeltpersonernes eller Foreningernes Rolle i det omhandlede Arbejde.

Efter Initiativet kommer Udførelsen. De offentlige Myndigheder kan foreskrive, men kun de interesserede Samfundslag selv kan fuldbyrde; Staten kan skaffe Redskabet og Materialet, men Omdannelsesarbejdet maa være Haandværkernes eget Værk. Det vil sige: hver Haandværker maa paa sig anvende de Oplysninger, der er indsamlede til Bedste for ham, og drage Nytte af de Institutioner, der er stiftede til Gavn for ham, saaledes at han selv personlig, aandeligt og i sin Teknik, fuldbyrder den tilsigtede Udvikling. Her kan alt saa Loven og Rettens Tvangsmidler intet udrette; her maa der regnes med den frie Vilje, og Psykologien (det sjælelige) er ikke den mindst vigtige Side i ethvert Arbejde til Haandværkets Ophjælp. Jeg har haft Lejlighed til før at gøre opmærksom paa flere Anvendelser af den Sætning, jeg her forfægter, navnlig, f. Eks. naar det drejer sig om at gjøre Benyttelse af de faglige Undervisningsanstalter til en Tvangssag.

For at formaa hver enkelt Haandværker til at give Slip

paa Traditioner, der ofte er agtværdige men gammeldags, og for at bevæge ham til to eller maaske tre Gange i sit Liv at fornye baade sine Arbejds- og sine Handelsmetoder, maa man indvirke paa hans Overbevisning, spore hans Foretag-somhedstrang og bekæmpe hans Sky for det ukjendte. Det bedste Middel til Opnaaelse af disse forskjellige Formaal er Eksemplets mægtigt virkende Kraft; men dette Eksempel maa, hvis det skal have Evne til at overtale, møde op under en venskabelig og tiltalende Form. Derfor er det saa bydende nødvendigt at mildne visse Former for Konkurrencen, at undertrykke dens Misbrug og at erstatte den fjendtlige Atmosfære, som den yderliggaaende Individualisme har skabt, med en kollegial Samfølelse. Baade Historien og Iagttagelse af vor egen Tid viser, at alle Haandværkere i det store har fælles Interesser, og at de, som driver det samme Fag, er solidariske i lige saa høj Grad som konkurrerende. At udbrede denne sunde Opfattelse og faa den daglige Forretningsdrift virkelig gennemtrængt deraf, det er det Maal, mod hvilket saavel Staten som de Sociologer, der interesserer sig for Haandværkernes Skjæbne, bør rette deres Anstrengelser. Men deres Indflydelse er begrænset, og deres Evne til at overbevise er tidt meget ringe; selv om man ikke kan beskyldte dem for Partiskhed eller for at være personligt interessede, mistænker man dem for at handle efter forudfattede Theorier, og i hvert Tilfælde er deres Føling med de Samfundsklasser, det drejer sig om, altfor begrænset og altfor overfladisk.

De interesseredes egen Sammenslutning er her det store Hjælpemiddel — det, som kan virke vedvarende, hvis Virkning kan naa frem til alle og vil blive modtaget med størst Beredvillighed af de paagjældende.

Forholdet mellem henholdsvis Statens og det private Initiativ, Enkeltmænds og Foreningers Roller har ikke altid været opfattet saaledes. Derfor vil jeg bruge Slutningen af dette Skrift til at klargjøre dette Ligevægtsforhold, idet jeg nærer den faste Overbevisning, at kun i samme Omfang som det private Initiativ lægger sig i Selen for Gjennemførelsen af alle de Midler, som jeg her har anbefalet, vil Forøgelsen af hvert enkelt Haandværks Konkurrenceevne blive en fuldbyrdet Kjendsgjærning.

Naar vi fra den almindelige Betragtning af Principperne gaar over til at se paa deres praktiske Anvendelse, saa fremgaar det med uimodstaelig Klarhed, hvor vigtig, ja uundværlig Foreningernes Medvirken er.

Først i Spørgsmaalet om den faglige Uddannelse. Statsmyndighederne kan paabyde, oprette og betale, — men nærmere kan de ikke komme til den praktiske Virkeliggjørelse af Maalet. Det er gennem Enkeltmænd og Foreninger, at de i Sagen interesserede Klasser maa paavirkes.

Dette private Initiativ er mangeartet. Det kan virke for Udvidelsen at de faglige Skolers Net, der hvor disse Skoler ikke oprettes officielt ved Lovbud; det kan sikre den fyldestgjørende Benyttelse af de allerede eksisterende Skoler, der hvor det ikke ved Lov er gjort obligatorisk at besøge Skolerne; det kan bringe større Udbytte ud af den faglige Uddannelse, der hvor Loven kræver, at Skolen besøges; det kan paatrykke Skoleprogrammet et praktisk Præg, svarende til Konkurrencekampens Krav, og det kan yderligere forøge denne Velgjerning ved at give Skolerne Fagfolk, der ikke forlader det praktiske Liv, til Lærere.

Men Skoleuddannelsen er, som vi tidligere har udviklet, ikke den eneste, vel heller ikke den bedste Uddannelse for Haandværkerne. Derfor vil jeg fremhæve, at med Hensyn til Lærlingeforholdet er Statsmyndighedernes virkelige Magt endnu mere begrænset. Alverdens Love til Lærlingers Beskyttelse kan ikke tvinge Mestrene til at holde Lærlinger; en obligatorisk Svendetid sikrer ikke én virkelig god Uddannelse, og selv en lovbefalet Prøve forudsætter allerede Organisationernes Medvirkning.

Historien lærer os, at Lærlingeforholdet i sin Blomstringstid hovedsagelig var Sammenslutningers Værk, og at Sammenslutningerne heri lededes af en uegennyttig Samfundsraad. Lavet, som ledede den faglige Undervisning, Mesteren, som gav den, og Lærlingen, som modtog den, havde alle en levende Forstaaelse af dens Værd for Samfundet og af den Samfølelse, som skabte den. Man gjorde sig Umage for at opfylde sin Borgerpligt og gjøre sit Fag Nytte og Ære. Historien lærer os ogsaa, at Lærlingeforholdets Forfald fulgte Svækkelsen af den faglige Organisationsraad i Hælene.

Da Mesteren blev isoleret fra sine Kolleger, havde det en

Udvikling af Egoismens Aand til Følge. At uddanne en Lærling blev undertiden anset for en forældet Enfoldighed, fordi man derved skabte en Konkurrent til sig selv. Da den sociale Drivfjeder manglede, lod Mesteren være med at lære fra sig, simpelthen fordi han foretrak sin egen Magelighed; den haarde Konkurrence fik ham til i Lærlingen kun at se en billig Arbejdskraft, som det gjaldt om at udnytte saa meget og saa snildt som muligt — for at kaste den bort, saa snart den holdt op med at være fordelagtig. Og Lærlingen, som ikke mere beskyttedes af en Sammenslutning af de ældre, og som ikke mere blev paavirket af Korpsaand, kom i sin egen isolerede Tilstand ind paa ganske de samme Ideer, som opfyldte hans Mester. Nyttemoraleen drev ham til at løbe fra Mester til Mester, blot lokket af højere Løn, uden Forstaaelse af en forstandig Uddannelses Betydning.

Erfaringerne fra de Forsøg paa en Gjenoprettelse af de gamle Forhold, der er bleven gjort i forskellige Lande, er ikke mindre lærerige. De viser tilfulde Lovgivningens og Tvangssystemets Afmagt.

Den i 1851 vedtagne franske Lovs Nederlag erkjendes i de Enqueter angaaende Lærlingeforholdet, som Handelsministeren har offentliggjort; og den fik dog Støtte hos »Foreningen til Lærlingers Beskyttelse« (l'Association pour la Protection des Apprentis), der stiftedes omtrent paa samme Tid. Revisionen af den østerrigske Næringslov, der har ført til Lovændringen af 5. Februar 1907, er baseret paa en lignende Tilstaaelse. Organisationernes Indflydelse paa Reorganisationen af Lærlingevæsnet er større i Tyskland, især det sydlige, og det er ogsaa der, at man ser de mest tilfredsstillende Resultater.

Den østerrigske Lovgivning giver, som vi har set, Statsmyndighederne en altovervældende Indflydelse paa den faglige Uddannelse; alligevel er Betydningen af Enkeltmænds og Foreningernes Virken paa dette Omraade ikke undgaaet Opmærksomheden. Ordføreren i Herrehuset, Gehejmerraad *Exner*, gjorde allerede opmærksom paa de Virkninger, som Understøttelserne til Oplæring af Lærlinger (Subventionirte Meisterlehre) havde haft, og den nye Lov af 1907 betoner de faglige Organisationers (Genossenschaftens) Medvirkning ved Bedømmelsen af Dygtighedsprøven for Mestre (§ 14), ved Tilsynet

med Læringer og ved Ordningen af Svendepøverne (104 B følg.).

Den tyske Næringslov kjender ikke til andre lovbundne Organisationer end dem, der selv har paataget sig Baandet eller Forpligtelsen gennem Afstemning mellem de stedlige Haandværkere (§ 100, G. O.), og i Virkeligheden er der ikke Grund til at tillægge denne Bestemmelse nogen Betydning. Antallet af Lav, der har gjort Brug af denne Ret siden 1897, er kun 3,562 af ialt 11,311, og 382 blev opløste før 1904¹⁾. Det frivillige Lav udøver sin Indflydelse med større Umiddelbarhed og Kraft i Spørgsmaal om Læringlevæsen og Læringsprøver. Loven kommer det til Hjælp ved at paabyde den Mester, der er indskreven i et Lav, at aflevere en Kopi af sin Læringskontrakt i sit Lavs Sekretariat.

Saa vil vi gaa over til det Redskab, der har saa stor Betydning for Forbedringer af Konkurrenceevnen, nemlig Sammenlutning, Organisation. Hvorfra kommer disse faglige Sammenlutninger? Hvem skal danne dem? Hvem skal holde dem i Live? Kan Foreningsinitiativet virke paa sig selv, udvikle sig i anden Potens, gennemføre sin egen Udvidelse?

Jeg maa besvare disse Spørgsmaal ved at henvise til det Skjel, som jeg paa Forhaand har gjort.

Der er først de officielle Organer til Repræsentation af Haandværkernes Interesser. Disse Organer kan, alt efter de forskellige Vilkaar, under hvilke de er opstaaede,

1) enten være oprettede ved ensidig Virksomhed fra Statens Side. Det er Tilfældet med de højere raadgivende Forsamlinger, som vi finder knyttede til Centralkontorerne i flere Lande;

2) eller oprettede i Henhold til Lov, men under Samvirken med Foreningerne. Dette er Tilfældet med Haandværkerkamrene i Tyskland, som rekruteres ved Valg, hovedsagelig indenfor de faglige Organisationer;

3) eller kun eksistere, forsaavidt det behager de paagjældende at oprette dem. Dette er Tilfældet med de faglige Organisationer, der sorterer under de franske og belgiske Love om faglige Foreninger.

---

¹⁾ Jfr. Erhebung über die Wirkungen des Handwerkergesetzes, det før anførte Værk S. 113

Haandværkerorganisationernes Indflydelse vokser fra den første til den tredje af disse Oprettelsesmaader. I det første Tilfælde kunde deres Indflydelse af overfladiske Iagttagere anses for betydningsløs, men i Virkeligheden er en stærk faglig Organisation et saa betydningsfuldt Fænomen, at den tvinger Staten til at vælge blandt dens Medlemmer, selv naar Staten ingen retslig Forpligtelse har dertil. Som Eksempel nævner jeg den nationale Enquetekommission, der blev oprettet i Belgien i 1902; da den belgiske Regering gjerne vilde knytte de dygtigste og mest indflydelsesrige af Haandværkerne til dette Arbejde, tænkte den ganske naturlig først paa dem, der havde skabt sig et indflydelsesrigt Navn i de faglige Organisationer.

Betydningen af Foreningernes Medvirken dokumenterer sig paa glimrende Vis under den anden ovenanførte Gruppe, naar man anstiller en Sammenligning mellem de Resultater, som den tyske Lov af 1897 opnaaede i Syden, hvor Haandværkerforeningerne (»Gewerbevereine«) havde banet Vejen, og hvor de fra de første Dage ydede Haandværkerkamrenes Virksomhed forstandig og ivrig Støtte, og i Norden, hvor Grundlaget for dette Samarbejde manglede¹⁾.

Ved den tredje Samarbejdsform er Foreningernes Indflydelse almægtig baade med Hensyn til Agitation og til virksomhedsfuldt Arbejde.

Forlader vi saa Repræsentationsorganerne for at gaa over til de Sammenslutninger, der mere direkte deltager i Konkurrencekampen, saa ser vi endnu større Resultater af Sammenslutningernes Virksomhed.

De økonomiske Sammenslutninger kan opstaa som Følge af en Agitation, der er rejst af den ene eller den anden offentlige Myndighed. Men de Sammenslutninger, som grundlægges paa denne Maade, er ikke de mest levedygtige, og i hvert Tilfælde reduceres de, Dagen efter at Oprettelsen har fundet Sted, til den Betydning, som deres Medlemmers Iver kan give dem, og det Liv og Initiativ, de kan indblæse dem.

---

¹⁾ Se med Hensyn til Udviklingen af denne Tanke: »Zusammenstellung der Ergebnisse der Erhebung etc. Bearbeitet von dem Sekretär des Verbandes deutscher Gewerbevereine« og Diskussionerne ved Mødet i Darmstadt 1908.

I Almindelighed formerer Foreningerne sig blot ved Eksemplets uimodstaaelige Magt. Raiffeisen og Schulze-Delitzsch i Tyskland og Østerrig, Luzzatti og Wollenburg i Italien og Mellaerts i Belgien har skabt et umaadeligt Net af økonomiske Sammenslutninger ved Hjælp af Agitatorer, tagne af Fagfolkenes Midte. De Talere, der kan sige: »Jeg er Haandværker som I, jeg har grundlagt den og den Forening, og de og de Fordele har jeg opnaaet derved!« — dem er det, der med Udsigt til at blive hørt kan sige: »Gaa I hen og gør ligesaa!« Dette er sandt i den Grad, at da de offentlige Myndigheder i Belgien vilde opmuntre til Dannelse af Foreninger, saa overdrog de dette Hverv til de allerede bestaaende faglige Sammenslutninger og bad dem at skaffe sig Foregangsmænd af alle Fag til at agitere for Sagen, for at Agitationen ved Ord kunde støttes af Eksemplets overbevisende Magt.

Efter Virksomheden for at grundlægge følger Virksomheden indadtil, det egentlige Arbejde, som skal ende med virkelig at styrke de sammensluttede Haandværkeres Konkurrenceevne. Og i dette Arbejde kan intet erstatte Medlemmernes personlige Dygtighed, Mod og Iver; ingen officiel Opmuntring, ingen pekuniær Støtte kan faa en økonomisk Sammenslutning til at trives, naar ikke dens Medlemmer selv arbejder med Forstand og Udholdenhed for dens Formaal.

Under Udøvelsen af dette Arbejde fremkommer der fra Tid til anden Trang til Kontrol; det er da heldigst, naar denne Kontrol udøves af Foreningernes Hovedsammenslutning. Dette er de tyske Lovgiveres Mening, og Praksis har vist, at denne Ordning er god. Den Opgave at kontrollere saavel som den at vække Kappelyst kan naas ved personlige Besøg hos hinanden. Den i Tyskland og Belgien mer og mer udbredte Praksis at afholde aarlige faglige Kongresser er et udmærket Middel til at bringe Foreningerne til at agitere paa hinanden gjensidig og paa deres Naboer, saaledes at de derved ægger deres Virkelyst op i anden Potens, som jeg ovenfor udtrykte mig.

4de Kapitel: Nogle spredte Eksempler paa Anvendelse af det private Initiativ.

I. Paa den faglige Uddannelses Omraade.

I *Schweitz* har man en lang og fyldig Erfaring med Hensyn til Foreningers Initiativ til Lærlingevæsenets Forbedring; den skyldes *l'Union Suisse des Arts et Métiers* — det schweitziske Kunst- og Haandværksforbund.

Unionens første Indgriben med en Reorganisation af Lærlingevæsenet for Øje fandt Sted i 1880; den udsatte da en Pris for den bedste Undersøgelse angaaende Lærlingeforholdet i Haandværksfagene. To præmierede Skrifter blev offentliggjorte i 1883. Paa den Tid drøftede man især det Spørgsmaal, om Oplæringen hos en Mester endnu kunde kaldes til Live paany, eller om det ikke var bedre at erstatte det med Skoleværksteder.

I 1886 iværksatte Unionen en Undersøgelse angaaende Lærlingevæsenets Tilstand, som henledte Opmærksomheden paa talrige Misbrug og aabenbarede slemme Ting. Fra Drøftelsen af denne Undersøgelse paa Aarsmødet 1887 udsprang en dobbelt Bevægelse: den ene til Oprettelse af Skoleværksteder (der oprettedes tre i 1888), den anden til Forbedring af Oplæringen hos Mestre. Oprettelsen af Tilskud til Uddannelse af Lærlinger blev det første Resultat af Bestræbelserne til Lærlingeforholdets Forbedring; en anden og vigtigere Følge var, at Statsmyndighedernes Tilbøjelighed til Indgriben paa dette Omraade blev styrket, og navnlig at Kantonerne vedtog Love angaaende Lærlingeforholdet.

I 1894 vedtog den af Unionen oprettede Centralkommision til Indførelse af Svendepøver at afholde sin anden almindelige Udstilling af Lærlingearbejder, som paa en Gang skulde være en Spore og et Kontrolmiddel. Denne Udstilling fandt Sted i 1896. Unionen fik Bevilling til at iværksætte en Bortlodning, hvorved den blev i Stand til som Opmuntring at indkjøbe 11 Genstande til en Værdi af 1,365 Fr. Udgifterne ved Udstillingen, ialt 7,600 Fr., dækkedes ved en særlig Bevilling fra Forbundets Industridepartement.

I 1901 strandede Unionens Forsøg paa at oprette faste Tilskud til Lærlingers Uddannelse. Arten af de Forhandlinger, der førtes mellem Unionen paa den ene Side og Kantonerne og Forbundets Industridepartement paa den anden, giver det Indtryk, at Konflikten hovedsagelig var af administrativ Natur¹⁾.

Da Eksamenskommissionen atter i 1902 havde optaget Læringspørgsmaalet til Diskussion, var Stemningen for Statsindgriben kraftigere end i Forsamlingen af 1894, og følgende Ønsker fremsattes for Ministeriet: »At en Forbundslov maa regulere Læringsforholdet. At Læringsprøverne og Opmuntringen af den faglige Uddannelse hos Mestre maa faa en fast officiel Ordning gennem Forbundsdekret, saaledes at der fremtidig sikres dem Tilskud fra Forbundet, fra Kantonerne og Kommunerne.«

I 1903 udgav Unionen 1ste Udgave af et Agitations-skrift »*Zweck und Nutzen der Lehrlingsprüfungen*« (»Læringsprøvernes Formaal og Nytte«) for at formaa Læringer og Mestre til at interessere sig mere for Prøverne. I 1904 skred den til en Revision af Mønster-Læringskontrakten, idet den hovedsagelig støttede sig til Erfaringer fra Handelsdomstolene i Basel, Bern og Zürich.

Det private Initiativ i Schweiz besidder ogsaa andre meget interessante Institutioner af ejendommelig Type, nemlig Læringsværneforeningerne; det er frie Institutioner, ligesom den af *Union Suisse des Arts et Métiers* oprettede Eksamenskommission, men har intet hverken med den eller med Unionen at gjøre. Disse Læringsværneforeninger skylder deres Oprettelse til nogle Undersøgelser, som Unionen foretog i 1891—92 angaaende Læringsvæsnets Tilstand. Det store *Société Suisse d'Utilité publique* (det schweitziske Selskab til Almenvellets Fremme) blev grebet af de fremstillede Forhold og tilbød sin Medvirkning. I September 1893 drøftede man Grundlaget for en Institution til »Beskyttelse for den arbejdende Ungdom«. I Mellemtiden havde man i Thurgau gjort Forsøg med en Institution, som kaldtes »Læringsværneforeningen«; Zürich oprettede en lignende ved Slutningen af Aaret 1893, og dette Navn blev staaende som det endelige.

Overalt, hvor disse Værneforeninger er bleven oprettede,

---

¹⁾ Jfr. Jahresbericht, 1902, pp. 28 og 30.

tæller de iblandt deres Stiftere den stedlige Filial af »Société Suisse d'Utilité publique«, den derværende Filial af »l'Union Suisse des Arts et Métiers« og Direktørerne for de faglige Undervisningsanstalter. Der findes Lærlingeværneforeninger i Kantonerne Aargau, Appenzell, Basel, Graubünden, Schaffhausen, Thurgau og Zug samt i Kommunerne Bern, Langnau, Thal, Winterthur og Zürich.

Da Ordningen af Lærlingeværneforeningen i Zürich er bleven Mønster for de fleste af de andre Foreninger, skal jeg tillade mig at give mere indgaaende Oplysninger om dens Virksomhed. Foreningen i Zürich tager sig ikke blot af trængende Lærlinger; talrige Familier, som har Raad til at betale for Læretiden, tyer ogsaa til den gavnlige Bistand og tilbagebetaler de Udgifter, som den har ved Anbringelsen af og Tilsynet med deres Børn. Fra det andet Aar af har 105 Lærlinger staaet under dens specielle Kontrol.

Til hver af de Haandværkere, som har modtaget en Lærling, der staar under Foreningens Varetægt, sender den hvert Halvaar følgende Spørgeskema:

1. Hvad er Deres Mening om Deres Lærlings Flid og Fremskridt?
2. Hvordan er hans sædelige Opførsel og almindelige Vandel?
3. Hvordan er hans Helbred?
4. Besøger Lærlingen en Fortsættelsesskole eller en teknisk Skole? Da hvilken? Hvilke Vidnesbyrd har han derfra?
5. Hvad bestiller Lærlingen i sin Fritid, om Søndagen og i Ugens Løb?
6. Er Lærlingen Medlem af nogen Forening?
7. Gaar han ofte hjem til sine Forældre? Besøger han Værtshuse, og hvor faar han de dertil nødvendige Penge?

Til Lærlingen retter Værnet Spørgsmaal om, hvorledes Haandværket læres ham, hvorledes hans Logis og Kost er beskaffen.

Foreningen sammenligner Svarene og skrider til Under søgelse, naar Tilstanden synes at kræve en saadan. Saaledes læser man i den anden Beretning (1895), at den har taget en Lærling bort fra en Malermester, som gav ham daarlig Kost og hindrede ham i at opfylde sine religiøse Pligter.

Der var allerede et Lærlingehjem (*maison de famille*) i Zürich; Foreningen gav sig da til at indsamle Penge for at oprette

endnu et, eftersom Lærlingernes Boligforhold lod meget tilbage at ønske, og deres moralske Forsømmethed var meget stor. Foreningens Udgift til Kost og Logi var de Aar 510 Francs; i 1896 er den 944 Fr. og 3,350 Fr. er henlagt til Grundlæggelse af et nyt Hjem. Planen var nær ved at virkeliggjøres i 1898; en Ejendom, som man kunde faa til Kjøbs, skulde koste 43,000 Fr., istandsat og møbleret vilde den staa Foreningen i 65,000 Fr.; den kunde rumme 30 Lærlinger, og Pensionsprisen var sat til 40 Fr. (29 Kr.) om Maaneden, indbefattet Lægehjælp. Planen blev imidlertid ikke virkeliggjort, og det synes, som om Trangen dertil siden da har været mindre stærk. Det særlige Fond, der er lagt hen til dette Formaal, beløb sig i 1906 til 5,572 Fr. De aarlige Udgifter til Pensionsgodtgørelser og Indkjøb af Klæder osv. beløber sig til 2,000 à 2,500 Fr.

Ligefra sin første Begyndelse havde Værnet i Zürich et levende Indtryk af de Ulemper, der hidrører fra et uheldigt Valg af Profession, og det indførte en Række Forholdsregler, som skulde give Børnene og deres Slægtninger Oplysning om, hvad der krævedes for at slaa igjennem i de forskjellige Fag. Paa et Tidspunkt bekæmpede den en tankeløs Forkærlighed for Jærnindustrifagene, som maatte medføre en hurtig Overfyldning af disse Fag.

Det var paa Tilskyndelse af Værneforeningen i Zürich, at »Union Suisse des Arts et Métiers« udgav sin første Haandbog om Valg af en Profession, og ti Aar efter udgav Værneforeningen en anden, der var særlig baseret paa stedlige Erfaringer. Hvert Aar offentliggjør det en Beretning om sin Virksomhed og om de naaede Resultater. De Lærlinger, som underkaster sig Svendeprøve, nævnes deri ved Navn; de som bryder deres Kontrakt eller løber bort fra deres Mester, betegnes med Løbenummer, og der gives Oplysning om hvert enkelt Tilfælde. Herigjennem bliver man klar over, hvor nødvendigt det er at give Slægtningerne Vejledning til Valget af en Profession, at ændre den i Forberedelsesskolen givne Undervisning i Pligterne overfor Livsstilling og Læremester samt at modarbejde visse Mestres Tilbøjelighed til at antage Lærlinger, som har faaet deres første Tilslibning hos deres Nabo, osv.

De aarlige Budgetter viser ikke mange Svingninger. Budgettet af 1895 har allerede en Indtægt af 11,115 Fr., hvoraf 200 Fr. fra Kommunen og 150 Fr. fra Kantonet; Resten ind-

kom ved Indsamlinger, Gaver og Foreningsbidrag. I 1901 steg Indtægterne til 18,192 Fr., Kantonet gav 400 Fr. og Kommunen 500 Fr. Ved dette Tal er de bleven staaende (18,592 Fr. i 1906), og da Udgifterne næppe overstiger 12,000 Fr. om Aaret, har Værneforeningen i Zürich samlet sig en Reservefond, som allerede beløber sig til 14,097 Fr.

Udgifterne har heller ikke vist nogen Forandring. Foruden de direkte Udgifter til Fordel for Lærlingerne, saasom Betaling for dem hos Mestrene (6,885 Fr. i 1906), Tilskud til deres Kost og Logi (740 Fr. i 1906), forskjellig Hjælp til Beklædningsgjenstande, Værktøj osv. (513 Fr. i 1906), kommer der blot voksende Administrationsudgifter: Leje af Kontorlokale og Løn til en Sekretær (2,600 Fr. i 1906) samt Kontorudgifter (795 Fr. i 1906). Lærlingernes Antal er i Aftagende; i Løbet af 1906 blev der kun anbragt 64; alt i alt stod der ved Slutningen af 1906 opført 214 paa Listerne.

Den for Kantonet i Zürich vedtagne Lov af 22. April 1906 har medført den Indgriben fra Administrationens Side, som Værneforeningen, besjælet af samme Bevæggrunde som »Union Suisse des Arts et Métiers«, mere end en Gang havde paa kaldt af al sin Magt. En Del af Værneforeningens Opgave vil da for Fremtiden blive røgtet af det offentlige Lærlingekontor. I sin Beretning for 1906 glæder Værneforeningen i Zürich sig over denne Tingenes Tilstand, og bebuder, at den for Fremtiden mere vil hellige sig til den moralske Side af Sagen. Den udgav samme Aar en lille Pjece, som den omdelte til alle Lærlinger, og hvori den gav Lærlingerne nogle Raad, som Forældre ikke altid giver deres Børn.¹⁾

Ovenfor har jeg nævnt, at Lærlingeværneforeningerne efter Tilskyndelse af »Union Suisse des Arts et Métiers« har sluttet sig sammen indbyrdes til et Forbund. Dette Forbund, der kun har et ringe Budget (Værneforeningerne giver hver et aarligt Kontingent paa 20 Fr.), har kun udfoldet en beskedent Virksomhed, der navnlig indskrænker sig til Udgivelse af en ugentlig Liste over Tilbud og Efterspørgsel efter Lærlinger.

I *Frankrig* er Eksemplerne ældre; men til Trods for en uapaaklagelig Organisation synes det private Initiativs Virk-

¹⁾ »Das Lehrlingspatronat Zürich an seine Schützlinge auf den Lebensweg.«

somhed til Læringlevæsenets Forbedring langt fra at have haft den Indflydelse som i Schweiz.

I 1866 grundlagdes i Paris *Société de protection des apprentis et des enfants employés dans les manufactures* (»Selskabet til Værn for Lærlinger og Børn, som beskjæftiges i Fabrikker«). Velvilje fra det Offentliges Side overfor Foreningen manglede ikke, thi allerede fra 1868 karakteriseres den officielt som en almennyttig Institution (*d'utilité publique*), hvilket medfører Rettigheder som juridisk Person paa særlig gunstige Vilkaar. Vedtægterne viser, hvilken Aand der herskede i dette Selskab ligesaa Begyndelsen: »Det har til Formaal at forbedre Lærlingernes og de i Fabrikker beskjæftigede Børns Kaar ved alle Midler, som, uden dog at gjøre Indgreb i de Industridrivendes Frihed og Familiefaderens Myndighed, er hjemlede i Lovene om Læringlevæsenet og om Børns Arbejde i Fabrikker«.

Selskabet forfølger sit Formaal ved at give Understøttelser og uddele forskjellige Belønninger, ved forskjellige Udvalgs Virksomhed og ved Udgivelse af en Beretning.

1) *Understøttelserne*. Selskabet giver uden Forskjel Tilskud til alle Slags Institutioner: Selskaber, Værneforeninger, Skoler, Arbejdsstuer, Konkurrencer osv., uden religøst Præg eller konfessionelle, offentlige eller private, hvis Formaal er at fremme de arbejdende Børns fysiske, intellektuelle eller moralske Udvikling. Ved denne Uddeling af de Pengemidler, som Selskabet raader over, ser det kun paa det opnaaede Resultat og ledes ikke af nogen bestemt Aandsretning.

2) *Tilkjendte Belønninger*. Selskabet uddeler Belønninger hvert andet Aar ved de saakaldte »Fester for den arbejdende Ungdom«. Disse Belønninger bestaar i Diplomer og særlig anerkjendende Omtale, i Medaljer af forgyldt Sølv, Sølv og Bronze og hæderlig Omtale, i Bøger, Sparekassebøger og andre Præmier. Saadanne Belønninger uddeles baade til velgjørende Institutioner, Fabriksinstitutioner, Lærere og Lærerinder, mandlige og kvindelige Værkførere og til mandlige og kvindelige Lærlinger, samt til industrielle Veteraner, som er blevet hos deres Læremestre, og endelig til Selskabets Præmietagere.

3) *Udvalg*. Der er 7 Udvalg: For den faglige Undervisning og Læringlevæsen, for Lærlingers Anbringelse og Beskyttelse, for Ulykkestilfælde paa Fabrikker, Dommerudvalget, Ud-

valget til Udgivelse af Beretningen; Udvalget for Indtægterne og Udvalget for Udgifterne.

4) *Beretningen*. Det er Selskabets forskellige Udvalgs Arbejder, der leverer Indholdet af dets periodiske Beretninger, men disse tjener ogsaa til at give Meddelelser om alt nyt, der sker eller fremkommer paa de Omraader, som Selskabets Virksomhed omfatter, baade i Frankrig og i Udlandet.

Selskabets forskellige Virksomheder sikres ved de Penge-midler, det raader over, nemlig: 1) Indtægten af de skiftende Medlemmers Indskud, Gaver og af livsvarige Medlemmers Bi-Bidrag, alt kapitaliseret efter Vedtægterne, 2) det aarlige Kon-tingent fra de ordinære Medlemmer og endelig 3) de Under-støttelser, som det modtager.

Selskabet har i Henhold til Vedtægternes § 4 et Æresraad, hvis Formand skal være Ministeren for Handel og Industri; dette Æresraad vælges af Selskabet. Selskabet ledes af en Bestyrelse, der bestaar af en Formand, 5 Viceformænd, en Ge-neralsekretær, en Sekretær og en Kasserer, og hvis øvrige Med-lemmer er Formændene og Viceformændene for Udvalgene. Seks Revisorer fører Tilsyn med Selskabets finansielle Ledelse.

I de første 30 Aar af sin Levetid har Værneselskabet ud-delt 55,000 Fr. i Understøttelser. Det har tilkjendt ikke færre end 5,800 Belønninger, og Udgifterne til dets Fester for arbej-dende Ungdom løber op til 54,000 Fr. Det har anvendt om-kring 20,000 Fr. til sine Udvalgs Arbejder, og endelig har Udgivelse af Beretningen kostet 120,000 Fr.¹⁾

Som Eksempel paa en stedlig Institution kan nævnes *Société de Patronage des apprentis* (»Foreningen til Lærlingernes Beskyttelse«), der stiftedes i Grenoble 1851, og som godt kunde have afgivet Mønsteret for de schweitziske Lærlingeværnefore-ninger. Det er et ved privat Initiativ stiftet Selskab, hvori enhver, der giver et aarligt Bidrag, kan blive Medlem. Det ledes af en Bestyrelse paa 12 Medlemmer, der vælges af Ge-neralforsamlingen, undtagen Formanden, hvilken Stilling Byens Borgmester skal beklæde.

Selskabet begrænser Antallet af dem, det tager under sin Beskyttelse, efter sine Pengemidlers Størrelse; det beskæftiger

¹⁾ Jfr. *Bulletin de la Société de protection des apprentis et des enfants em-ployés dans les manufactures*, udk. hver 3dje Maaned, 44 Rue de Rennes, Paris.

sig med at faa dem anbragt og tildeler hver af dem et Beløb, hvis Størrelse varierer efter Omstændighederne, til Ophold, Klæder eller til Lærehonorar til Mesteren.

Bestyrelsen tildeler hver Lærling en særlig Beskytter eller Beskytterinde, som vedligeholder Forbindelsen med ham under hele Læretiden, forhører sig om hans Opførsel, hans Arbejde og hans Fremskridt, efter Omstændighederne giver ham Opmuntring eller tildeler ham Irettesættelser og vaager over Mesterens Forhold overfor Lærlingen. Desuden forlanger man hver Maaned Indberetning fra Mestrene om Oplæringens Gang, der er reguleret gennem den skrevne Kontrakt, som er afsluttet med Foreningens Bistand.

Fra 1851 til 1877 havde Selskabet udgivet 158,418 Fr. til 1204 Lærlinger. I 1880 oprettede det et Hjem for forældreløse for at sørge for god Bolig og Føde til dem af sine Klienter, der ikke havde Slægtninger. I 1904 havde Selskabet 124 Lærlinger under sin Varetægt, deriblandt 30 kvindelige; dets Budget balancerede med omkring 18,000 Fr.

Jeg har beskrevet de Metoder, gennem hvilke *Mellemstandskontoret i Belgien* forsøger at forbedre Oplæringen hos Mestrene til Gavn for Haandværkerstanden. Understøttelserne til Lærlingers Uddannelse og de dermed i Forbindelse staaende Svendepøver hviler hovedsagelig paa Samarbejde med de i Sagen interesserede Haandværkere gennem deres faglige Foreninger.

Disse Indretninger er endnu for nye til at have bestaaet deres Prøve. Det udkastede Program, som Foreningerne nu følger, ser saaledes ud:

1) Den faglige Forenings første Pligt er at oplyse sine Medlemmer om Betydningen af den Opgave, de har paataget sig, og ved alle til dens Raadighed staaende Midler at bekæmpe de Misbrug, som et Aarhundredes Individualisme kun altfor stærkt har begunstiget.

Lige saa vist som ikke alle Mestre egner sig lige godt til at være Opdragere, ligesaa nødvendigt er det at træffe et omhyggeligt Valg mellem de Lærlinger, som man vil interessere sig særlig for. Da det Maal, man vil naa, er at skabe en faglig Elite, i Stand til senerehen at være Bærere af tekniske og kunstneriske Fremskridt, bør man fra Begyndelsen af for-

visse sig om, at Lærlingen har de fornødne fysiske og moralske Forudsætninger.

2) Den faglige Organisation affatter Mønsterkontrakter og lader dem trykke paa sin Bekostning for derved at virke hen til, at skriftlige Lærekontrakter bliver almindelige, ogsaa udenfor de Tilfælde, hvor der gives Understøttelse til Lærlingens Uddannelse.

3) Den opstiller et Program for de Ting, en god Arbejder bør kjende og kunne udføre, og den fordeler Oplæringen heri paa to eller tre Aar. For at kunne gjøre det, kan den drage Nytte af sine Medlemmers direkte Iagttagelser og personlige Erfaringer.

4) Den faglige Forening har hele Uddelingen af Lærlingestøttelserne i sine Hænder. Den indsender Ansøgningerne om Understøttelse til Ministeriet eller udtaler sig om de Ansøgninger, der er bleven indsendt direkte. Den leder Forhandlingerne ved Indgaaelse af Lærlingekontrakter og opbevarer i sit Arkiv Afskrifter af disse. Den overdrager nogle af sine Medlemmer at føre særligt Tilsyn med Kontrakternes Overholdelse. For hver understøttet Lærling opbevarer den en Samling af sine Tilsynsmænds Indberetninger og Mestrenes Vidnesbyrd lige til det Øjeblik, da den affatter Listerne over dem, der indstilles til Svendep prøve. Endelig iværksætter den denne Prøve og sørger for at omgive den med alle Sikkerhedsforanstaltninger og al ønskelig Højtidelighed.

5) For den efterfølgende Tid er det klart, at Indehaverne af Foreningernes Dygtighedsbevis ganske naturligt kommer til at staa under de faglige Foreningers Beskyttelse og særlig vil nyde godt af de Oplysningsbureauer og Arbejdsanvisningskontorer, som de opretter. Dette Arbejde vil iøvrigt være nemt, da dygtige Arbejdere altid vil komme i Forgrunden.

Naar det Øjeblik kommer, da disse Arbejdere tænker paa at etablere sig selvstændigt, er det ogsaa den faglige Forening, som ved Hjælp af sin stadig førte Statistik vil give dem Oplysninger om Markedets Tilstand og Forbrugets Svingninger. Og den Lærling, der saaledes er bleven Mester og mindes alle de Tjenester, som den faglige Organisation har gjort ham, vil forstaa, at den har Krav paa hans Hengivenhed og hans Ofervillighed. Derfor har man Lov til at haabe paa mere end

en forbigaaende Reorganisation som Resultat af hele dette Arbejde.

Jeg sagde ovenfor, at det belgiske Mellemstandskontor hovedsagelig støtter sig til de faglige Organisationers Hjælp for at gennemføre sine statistiske Undersøgelser angaaende Overfyldning i visse Fag og for at bekendtgjøre Resultaterne af disse Undersøgelser blandt alle interesserede.

Der anvendes følgende Methode: Kontorets statistiske Afdeling har til at begynde med affattet Navnefortegnelser med Oplysninger over alle etablerede Haandværkere paa et vist Antal Pladser; dette Arbejde er blevet udført af lønede Medarbejdere under Administrationens Kontrol. For stadig at holde de saaledes indsamlede Oplysninger i Orden er der affattet dobbelte Lister, og paa de Steder, hvor Haandværksfagene er godt organiserede, overgives de til de respektive faglige Organisationers Sekretærer; mod en beskeden Godtgjørelse gennemser de Listerne hvert Halvaar og meddeler Mellemstandskontoret de indtrufne Forandringer, idet de giver nye Oplysninger om de nytilkomne og sletter de bortflyttede af Listerne.

I de store Befolkningscentre, hvor det ikke er let at anstille direkte Undersøgelser, søger nogle faglige Organisationer Hjælp hos deres Medlemmer, idet de til hver af dem sender trykte og frankerede Oplysningskort, ved Hjælp af hvilke de Forandringer, som er foregaaede i Gaden eller nærmeste Nabolag, straks indberettes til Sekretæren. Som Bevismateriale vil der ved denne Methode opnaas en Sikkerhed, som vanskelig kan naas ved de officielle Optællinger; desuden har den den Fordel at virke hurtigt, hvad der forøger dens praktiske Værd.

Dette er et første Skridt til Studiet af Forholdet mellem Produktion og Forbrug paa Haandværkets Omraade. Men Oplysningerne om Producenternes absolute Tal trænger til at fuldstændiggjøres ved Oplysninger om Størrelsen af hver enkelts Produktion samt om den konkurrerende Storindustri Produktion. I dette Øjemed gennemgaar den statistiske Afdeling de Oplysninger, der indsamles af den almindelige Fabriksinspektion og af Arbejdskontoret, hvilke begge er sideordnede Afdelinger af samme Departement, der for deres eget Vedkommende udarbejder monografiske Undersøgelser.

Næringskatten udredes i Belgien efter Forretningens formo-

dede Størrelse. En Reform, som sandsynligvis kan ventes indført, vil gjøre dette Grundlag mere nøjagtigt ved i Stedet for Forretningernes formodede Størrelse at give Oplysning om deres virkelige Omfang.

For at alle disse Oplysninger fuldt ud kan komme til Nytte og Vejledning for Fagene, maa de udbredes hurtigt og i vide Kredse. Den hurtige Udbredelse sikres ved, at de faglige Foreningers Sekretærer deltager i Undersøgelserne. Det er paa Stedet og mellem Fagfolkene selv, at Svingningerne skal udnyttes, og der lærer man dem ogsaa først at kjende. De stedlige Organisationers Sekretærer indberetter Oplysningerne til Lærlingsekretariaterne, hvor de tjener til Vejledning ved Lærlingernes Valg af Profession. Mellemstandskontoret offentliggjør hvert Aar de vigtigste Resultater deraf med de Tillægsoplysninger, som jeg ovenfor har antydnet.

Dette Arbejde, hvis fuldstændige Program jeg her har skitseret, udføres foreløbig kun brudstykkevis, for visse Fag og i visse Byer eller Distrikter. Men der, hvor det udføres, gaar man til Bunds i Opgaven, og Arbejdet svarer nøje til det Oplysningsværk, som Statsmyndighederne skylder Haandværkerne for at sætte dem i Stand til at foretage taktiske Svingninger og vedligeholde deres Konkurrenceevne.

Med den gradvise Udvidelse af Fagenes Organisation og den større Fuldkommenhed i Enkelthederne, som man kan vente efter nogle Aars Erfaring, vil denne Ordning kunne tjene til Mønster for en permanent Haandværksstatistik; paa den vil man kunne bygge Foranstaltninger til Forebyggelse af de Kriser, der griber svækkende ind i Haandværkernes Konkurrenceevne.

Belgiens Styrelsessæt begunstiger i særlig Grad Foreningers og Enkeltmænds Virksomhed med Hensyn til faglig Skoleundervisning og Fortsættelsesundervisning. I Princippet findes der ikke noget Statsskolevæsen i dette Land, og der tilstaas lige Pengetilskud til kommunale Fagskoler og til Skoler, der oprettes ved privat Initiativ. Det private Initiativ, hvad enten det udgaar fra Enkeltmænd eller Foreninger, kan oprette faglige Skoler, bestyre dem, bestemme Programmet for deres Undervisning og Undervisningsmetoden samt udnævne og afskedige Lærerkorpset. I alle disse Omraader forbeholder

Administrationen sig kun en Ret til at føre Tilsyn og til at meddele Stadfæstelse — en Ret, som den udøver i Undervisningens Interesse. Tendensen gaar stadig i Retning af at overlade det private Initiativ den størst mulige Frihed.

Næsten alle de Skoler, der tjener til Haandværkernes Uddannelse, skylder privat Initiativ deres Oprettelse; der er 4, som omfatter flere Haandværk, og 24 Specialskoler for et enkelt Haandværk. Stadig fortsat Undervisning af ufuldstændig Karakter (løsrevne Kursus ud af et Program, der burde danne en hel Skole) drives hovedsagelig af stedlige Foreninger.

Da jeg i første Bog af dette Værk udviklede, hvorledes den Efterundervisning burde ordnes, som gives Haandværkere, der allerede udøver Professionen, viste det sig, hvor betydelig en Rolle der her er forbeholdt det private Initiativ. Paa samme Maade som i Baden er det ogsaa i Belgien de i Sagen interesserede, som, naar de har erkjendt deres Underlegenhed paa et eller andet Punkt, tager Beslutning om en saadan Undervisnings Program og udpeger en bestemt Haandværker, hvis Hjælp de ønsker som Lærer. Det er ogsaa de faglige Organisationer, som paatager sig at samle Deltagere og saaledes sikre disse Kursus en passende og tilstrækkelig Tilslutning.

Tilbage staar Uddannelsen af Lærere. Initiativet til en dertil sigtende Undervisnings Indførelse i Belgien skyldes Skræddermestrenes Forbund, som har oprettet Kursus og Eksaminer af to Grader, en for Mestre, som uddanner Lærlinger, og en for Lærere ved Fagskoler. De Oplysninger, som jeg i første Bog har givet med Hensyn til Konkurrencerne for Skræddersvende, viser noksom, hvilken Betydning det private Initiativ fra en faglig Forening her har, saa jeg ikke behøver igjen at komme tilbage dertil. Sammentrængt i faa Ord kan det siges, at disse Konkurrencer er udprungne af en Trang til at opildne Skræddersvendene til at uddanne sig videre, at hele Ordningen af Konkurrencerne i et og alt er udtænkt af Forbundet, og at hele deres Gjennemførelse er dets Værk. Kun med Pengetilskud er Statsmagten traadt til.

I Tyskland har de faglige Foreningers Deltagelse i Organisationen af Undervisningen været overordentlig virksom og frugtbringende. Hele den faglige Undervisning i det sydlige

Tyskland skyldes Haandværkerforeningernes Virksomhed, og dem skyldes ogsaa Industrimuseerne i Nürnberg og Stuttgart, hvis Indflydelse paa Undervisningen har været uberegnelig. Den tyske Rigslov af 1897 har kun stadfæstet denne Virksomhed ved at optage den paa Haandværkskamrenes Program (den obligatoriske Gruppe af Opgaver).

Hvilke Resultater denne Indgriben fra Lovgivningsmagtens Side har bragt, har nylig været Gjenstand for en Enquete¹⁾. Af de følgende ufuldstændige Oplysninger kan man danne sig en Forestilling om det kvantitative Omfang af Foreningsvirksomheden paa dette Omraade, hvorved man vil faa et Supplement til den kvalitative Værdsættelse, som jeg nylig har givet. Begge Vidnesbyrd i Forening maa klargjøre, hvor værdifuld Organisationernes Virksomhed er som Middel til at forøge Haandværkernes Konkurrenceevne, og derigjennem retfærdiggjøre den Betydning, jeg tillægger den blandt alle de Midler, jeg har faaet Lejlighed til at fremhæve i dette Arbejde. De efter Loven af 1897 anerkjendte Lav (Innungen) har i Preussen grundlagt 428 Lavsskoler med 28,043 Elever (1904). De virksomste er Frisørernes (31 Skoler), Smedenens (47 Skoler) og Malernes (36 Skoler). De frie faglige Foreninger (*Gewerbevereine*), som er mere udbredte i Syden, har grundlagt 326 Skoler med 25,459 Elever; det bør fremhæves, at i disse sidste Skoler var 475 Lærere selv Haandværkere, der forenede Undervisningsarbejdet med effektiv Udøvelse af deres Profession.

Foreningernes moralske Indflydelse paa Undervisningens Udvidelse kan værdsættes gennem følgende Tal: Af 84,428 Haandværkere, der stod under en eller anden Forening hørende til Forbundet (»Verband deutscher Gewerbevereine«), beskæftigede 29,261 ialt 41,318 Lærlinger, og af disse Lærlinger besøgte 36,231 regelmæssig en teknisk eller faglig Undervisningsanstalt; af 12,304, som havde indstillet sig til Dygtighedsprøve, bestod 12,170 (Tal fra Aar 1904).

Under Gjennemgangen af de faglige Uddannelsesmidler har vi indset den pædagogiske Betydning af, at Lærlingen faar Lejlighed til praktisk at udføre alle de Ting, der hører med

¹⁾ *Erhebung über die Wirkungen des Handwerkergesetzes*. Udgivet af det tyske Riges statistiske Bureau 1908.

til den sædvanlige Produktion i hans Fag. Adgang til saadant Arbejde kan skaffes i en Mesters Værksted; men naar den faglige Uddannelse foregaar paa en Skole, er det ikke saa nemt at skaffe Lærlingen virkeligt Arbejde, fordi Skolen ikke har Aftagere for saadant Arbejde. Dog er det absolut nødvendigt, at Haand og Øje øves ved Udførelsen af virkelige Arbejder, saaledes som Forbrugerne forlanger dem. Øvelser paa Modeller i formindsket Maalestok er fordømte af alle Pædagoger; saadant Legetøj øger kun Manglerne ved Skoleundervisningen, fordi det fører Eleverne ned i en Uvirkelighedens Verden, hvor Sparsommelighed med Tid, Arbejds løn og Raamateriale ingen Rolle spiller. Man kan ganske vist udføre en virkelig Produktion i Skolen, men den bliver meget dyr, hvis de frembragte Arbejder skal ødelægges igjen, og den giver Anledning til Klager fra de etablerede Mestres Side, hvis dens Arbejder bringes ud i Handelen. Klager af denne Art er gamle, men evigt unge i forskjellige Lande.

Den bedste Løsning er ogsaa her bleven tilvejebragt mellem Foreningerne. Mestre, som enten handler af egen Drift eller gennem deres faglige Forening, kan sikre Fagskolen stadigt Arbejde, og jo større det Antal Mestre er, som saaledes arbejder med paa at forsyne Skolen, desto mere afvekslende kan Produktionen gøres.

Denne Løsning af Spørgsmaalet giver de bedste Resultater paa Skrædderfagskolerne i Liège og Bryssel, idet de altid har saadan Overflod af Bestillinger fra Mestre, som staar i Skrædderforbundet, at Lærerne deraf kan udvælge det, som til enhver Tid bedst passer for Undervisningen. Det er de samme Skrædderforeninger, som er udbredte over hele Landet, der har gjort det muligt med saa stort Held i ti Aar at afholde de nationale Svendekonkurrencer, hvis Indretning jeg ovenfor har beskrevet. Der er paa denne Maade sikret den faglige Undervisning en rig Mangfoldighed af Arbejder at udføre under ganske normale Konkurrencevilkaar, uden at det giver Anledning til Indvendinger fra et Konkurrencesynspunkt.

II. Paa Kredittens Omraade.

Vi har set, at Haandværkernes Kreditbehov kan mindskes betydeligt, hvis man ophæver nogle af de Grunde, der skaber

Trangen til Kredit, og at man særlig ved en Reform af Betalingssædvanerne kan forøge Haandværkernes Chancer i Konkurrencen. Jeg har ogsaa sagt, at dette Resultat ikke kan naas ved Statens Hjælp. Jeg skal nu meddele, hvad der er gjort ved privat Initiativ i Retning af denne Opgaves Løsning.

1. Imod de moralske Aarsager til langsom Betaling har man med Held benyttet moralske Vaaben. I Belgien har Pater Vermersch paataget sig i et Skrift, der er udbredt i mange Eksemplarer, at tale til Forbrugernes Samvittighed om de Pligter, Ret og Billighed paalægger dem med Hensyn til Betaling af deres Regninger. *L'Association pour l'étude et la défense des intérêts de la petite bourgeoisie* (»Foreningen til Undersøgelse af og Forsvar for Smaa borgernes Interesser«) har henvendt sig til Overhovederne for de forskjellige Trosbekjendelser i Belgien, Kardinalerkebiskoppen i Mechelen, Overrabbineren og Præsidenten for det protestantiske Konsistorium, og henledet deres Opmærksomhed paa den Betydning, det kunde have, om de fra Tid til anden udstedte moralske Forskrifter angaaende dette Emne.

2. Det sociale Oplysnings- og Overtalelsesarbejde er blevet optaget med Konsekvens af alle de belgiske Kongresser for den lille Borgerstand, der har været afholdt aarlig siden 1899. Paa enhver af dem har Foredragsholdere udviklet de Ulemper, der hidrører fra de langsomme Betalinger, og taget Ordet for Reformer. Som Resultat af disse Anstrengelser er der i Bryssel blevet stiftet en *Ligue nationale du paiement comptant* (»Landsforening til Fremme af kontant Betaling«) med det Formaal at forene Leverandører og Kunder til offentlig Beslutning om at love Betaling med kort Frist. Denne Liga gjør kun langsomme Fremskridt, men dens blotte Oprettelse er allerede af Betydning; en stedlig Forening i Tournai (*l'Oeuvre des Clients privilégiés*) har en Tid ligefrem været paa Moden.

3. De interesseredes eget Initiativ har ikke svigtet paa dette Felt af Mellemstandsproblemet.

Enkeltvis har mange Haandværkere indført Rabat for Betaling — derpaa er der Eksempler nok i alle Lande.

Kreditforeningerne i Tyskland og *Incasso en informatie* (Inkassations- og Oplysnings-) Bureauerne i Holland havde hovedsagelig til Formaal at værne imod Kreditgivningens

Ulemper ved forud at forsikre sig om Kundernes Betalings-
evne og ved at ordne Inddrivningen af ubetalte Regninger paa
fælles Bekostning.

Andre Foreninger af nyere Dato søger at fuldkommen-
gjøre Rabatsystemet for kontant Betaling ved at indføre en
nem Methode til at føre Regnskab over smaa Rabatbeløb.
Methoden, der er snild i og for sig, er laant fra Handelssels-
skaberne: det er et Hæfte, hvori man opklæber Rabatmær-
ker. Disse Foreninger, som for Tiden driver en ihærdig
Propaganda i Tyskland under Navn af *Rabatspareforeninger*,
har ogsaa til Formaal at drive Konkurrence med Forbrugs-
foreningerne ved, ligesom disse, at lokke Kjøberne med
Bonus-Udbetalinger, der kan løbe op. Derfor henvender de
sig særlig til Detailhandlerne; Haandværkerne er kun interes-
serede i Sagen, for saa vidt som de selv afsætter deres Pro-
duktion i Detail, og de ad den angivne Vej kan naa at for-
mindske deres Kredittrang eller undgaa en uproduktiv Baand-
læggelse af deres Kapital.

I den sidste Tid har det Spørgsmaal, som her beskæf-
tiger os, været under Diskussion i Tyskland. Dr. *Thilo-Hampke*
i Hamborg, der ligesom jeg er overbevist om Umuligheden af
at kunne reformere Forbrugernes Vaner gennem Love og
Regeringsforanstaltninger, har paa følgende Maade sat i Sys-
tem, hvad der bør gøres ved privat Initiativ og gennem
Foreningerne:

1. Haandværkerne bør udskrive deres Regninger hurtigt
og klart og deri fastslaa Betalingsvilkaar, som saa skal blive
almindelig anvendt. For at opnaa dette Resultat bør følgende
Midler benyttes:

a) Hvert Haandværksfag skal aftale Betalingsmaader og
Betalingsfrister, der saa skal vedtages af alle dets Medlemmer;
b) enhver Udlevering af Arbejder af nogen Betydning
skal ledsages af en Faktura, hvori det meddeles, at Reklama-
tioner, der indløber efter 14 Dages Forløb, ikke tages til
Følge;

c) der tilstaas en Rabat af 4 Procent for kontant Betaling
og 2 Procent for Betaling inden en Maanedes Forløb;

d) der beregnes 4 Procent p. a. Forhalingsrente paa en-
hver Regning, der henstaar ubetalt efter 3 Maaneders Forløb.

Alle disse Bestemmelser skal staa trykt paa Regningerne, og Haandværkerne skal blive enige om kun at bruge saadanne Regninger.

2. Lavene og Haandværkerforeningerne skal føre en uophørlig Kampagne for at faa ændret deres Kunders nuværende Betalingsvaner. I dette Øjemed bør der f. Eks.:

a) holdes langt flere offentlige Foredrag, hvor Ulemperne ved den langsomme Betalingsmaade forklares, støttet paa Eksempler;

b) udgives Agitationsskrifter, henvendte til det kjøbende Publikum med indtrængende Opfordring til af alle gode Grunde at betale sine udestaaende Regninger;

c) oprettes Kursus for Haandværkere og deres Hustruer og Døtre for at lære dem Nøjagtighed ved Regningers Affattelse.

Ordningen af den *direkte Kredit* kan vanskelig tænkes uden Medvirken fra faglige Organisationer. Ved at undersøge de foreliggende Eksempler (Side 109 og flg.) har vi jo godtgjort, at den personlige Kredit kun eksisterer der, hvor Foreninger, stiftede ved privat Initiativ, medvirker ved dens Bevilling.

Det er paa dette sidste Stadium — Laanets Bevilling —, som jo ogsaa er Opgavens praktiske Side, at man klarest erkjender den Rolle, som den private Virksomhed, baade Enkeltmands men navnlig Foreningers, bør spille i denne Sag. Kredittens endelige Bevilling er den Side af Sagen, som man hidtil har beskæftiget sig mindst med; medens Kreditinstitutionernes Forsyning med Kapital fra Centralkasser og deres tekniske Virkemaade har været Gjenstand for fortsatte Reforme og stadig Drøftelse paa Kongresser i Frankrig og Tyskland, saa er Maaden, hvorpaa Kreditten tildeles, vedbleven at være den samme som ved den kooperative Bevægelses Begyndelse.

De faglige Foreninger begynder med Rette at rejse sig imod denne Tingenes Tilstand. Det tidligere skildrede Eksempel fra Frankfurt (S. 127 o. flg.) var Hr. v. Miquels Værk. Det er ikke mindre interessant at se, at stadig flere og flere af de faglige Foreninger griber ind af egen Drift. Saaledes forsøger Bagerne i Nürnberg og Skrædderne i Wien og Brüssel, Skomagerne i Wien o. fl. selv at stifte Institutioner til

Uddeling af Kredit, uden nøje at være klar over, hvorledes de skal knytte sig til de bestaaende Institutioner; undertiden er de maaske endog opfyldte af Illusioner om selv at kunne staa som selvstændige Institutioner.

Skrædderne i Wien (»Kreditgenossenschaft der vereinigten Wiener Kundenschneidermeister«) viser ved deres omhyggelige Organisationer af Forskudsgivning paa Bogfordringer (Buchförderungen) og ved de Betingelser, som de knytter til Tilstaaelse af Vekselkredit, paa den ene Side alt, hvad man kan vente sig af de faglige Foreningers Medvirkning til Forbedring af den lille Kredit, og paa den anden Side godtgjør de, hvor lidt den almindelige kommercielle Kredits Former er afpassede efter Haandværkernes Fornødenheder.

Femten Maaneders Erfaring har for denne Gruppes Vedkommende ikke bekræftet den Frygt, man nærrede for en mulig Partiskhed fra Bestyrelsens Side. Denne Kreditorganisation har desuden kun en tilsyneladende Selvstændighed; dens Kapital tjener som Sikkerhed for en Andelsbank, som præsterer Rediskonteringen, saaledes at Organisationen selv mindre er en Bank end et Diskonteringskontor for en Bank, der tager sin Provision (Delkredere) for det Ansvar, den paatager sig.

Det er værd at gjøre opmærksom paa, at saadanne Institutioner samtidig kan løse begge Sider af Kreditspørgsmaalet. Saaledes er Skrædderne i Wien, til Støtte for deres Ydelse af Forskud paa Bogfordringer, ganske naturlig ført til at oprette et Bureau til Undersøgelse af disse Fordringers Værd og til Udpegning af bedrageriske Kunder. I Kraft af den samme Forskudsgivning paa Bogfordringer har de endvidere indført ensartede Regler for Præsentation af Regninger, for Kredittens Varighed og for en hensynsfuld Pression til gradvis Inddragelse af Tilgodehavenderne.

Dette Eksempel viser, at en Fremgang i Ordningen af Kreditten, særlig den Side af den, som angaar dens Bevilling, hovedsagelig beror paa de private Foreningers Initiativ. De, som ønsker at arbejde med paa en Forøgelse af Haandværkernes Konkurrenceevne, bør medvirke til at udbrede disse Opfattelser og disse Eksempler.

III. Om nogle andre Midler til Konkurrenceevnens Udvikling, som har været nævnt i dette Værk.

For de fleste af de Spørgsmaals Vedkommende, som kunde være behandlet her, er der kun Anledning til at henvise til de Beskrivelser og Undersøgelser, som er givne andetsteds i dette Arbejde. Hver Gang vi har undersøgt Statsmagtens Rolle overfor de Institutioner, der er beskrevne som Eksempler, har vi samtidig angivet den Del af Arbejdet, der tilfaldt det private Initiativ, enten Enkeltmands eller Foreningers. Ved hvert Skridt finder vi vore Anskuelser bekræftede om den gjensidige Forstaaelse og det nødvendige Samarbejde, som maa være det bærende Grundlag for Forholdet mellem det private Initiativ og Statsmyndighederne.

Jeg skal endnu blot standse et Øjeblik ved to Spørgsmaal, fordi det ved første Blik kunde se ud, som det private Initiativ dér havde lidet at gjøre; det er Reguleringen af Konkurrencen og af de Bestillinger paa Arbejde, som udgaar fra de offentlige Myndigheder.

Grundlaget for *Reguleringen af Forholdet mellem Haandværkerne indbyrdes og deres Publikum* maa aabenbart bestemmes ved Lov. Der maa være Love for Industri og Handel, særlig for at regulere Konkurrenceretten (se S. 230 o. flg.). Men naar disse Love findes, hvem skal saa sørge for, at de virkelig gennemføres i Praksis? Med andre Ord: hvem skal være Handelspoliti?

Jeg har allerede bemærket, at paa dette Omraade beror selve Lovens Værd paa Straffemidlernes Værd og Virkeevne. Men Straffene efter Loven er i Virkeligheden kun en lille Brøkdel af Lovens Gjennemførelse; det Antal Tilfælde, som overhovedet kan komme for Domstolene, er begrænset; der trænges altsaa til forebyggende Foranstaltninger — til en Agitation, der har Overtalelse til Formaal.

Hvem skal man nu faa til at udføre dette Hverv? Embedsmændenes Antal kan ikke forøges i det uendelige; man kan ikke sætte den ene Halvdel af et Lands Borgere til at passe paa eller angive den anden Halvdel. Vi har set, at den tyske Lov af 27. Maj 1896 giver de paagjældende faglige Foreninger Myndighed til at optræde som Anklagere for Retten i

vissé Tilfælde og til at optræde som Repræsentanter for de almindelige faglige Interesser, som de er sat til at varetage. Deres Indgriben kan føre til, at der nedlægges Forbud mod at fortsætte den paatalte Praksis eller endogsaa til en Straffedom.

Medens jeg læste Korrektur paa dette Arbejde, vedtog det franske Parlament en Lov, som har stor Betydning, navnlig i Betragtning af den Strenghed, hvormed den franske Lovgivning altid har hævdet det gamle Ord: »Ingen kan føre sin Sag gennem en befuldmægtiget«. I Følge Lov af 5te Avgust 1908 kan nu alle efter Loven af 21. Marts 1884 anerkjendte Organisationer (Syndikater) udtage civil Stævning ved Retten mod en Haandværker eller en Handlende paa Grundlag af Loven af 5. Avgust 1905 (Bedrageri ved Salg af Varer, Forfalskninger). De kan ogsaa anlægge Sag for en civil Domstol paa Grundlag af § 1382 o. flg. i *Code civil*. Dette betyder Anerkjendelse af Ret til at iværksætte offentlig Paatale gennem Foreninger, saaledes at den samlede faglige Interesse som Anklagebasis træder i Stedet for haandgribelig, personlig tilføjet Skade. Saadan Lovgivning og den tilsvarende i andre Lande, der maaske vil følge dette Eksempel, nødvendiggjør allerede Medvirkning fra faglige Foreninger, det vil sige: fra det gennem dem repræsenterede private Initiativ.

Tilbage staar endnu Hovedsagen: Lovens Overholdelse.

Her er Erfaringerne fra Tyskland afgjørende. Loven af 1896 er bleven overholdt og har frembragt nogen Forbedring i Konkurrencevilkaarene i Forhold til, som de faglige Organisationer har grebet ind for at vaage over Lovens Anvendelse.

Haandværkerkamrene har været de sidste til at varetage Haandværkerens Interesser paa dette Punkt, og naar de har gjort det, har det været gennem Andragender om at faa ændret en eller anden Paragraf i den gjældende Lov. I Mod sætning hertil har de faglige Haandværkerforeninger (Gewerbevereine) paa mange Steder oprettet et fast Sekretariat eller en særlig Afdeling til at vaage over Næringslivet. En Funktionær har den Opgave at gennemlæse alle de Blade, der udkommer paa Stedet, for at vaage over Bekjendtgørelserne og henlede Afdelingernes Opmærksomhed paa de tvivlsomme Tilfælde. De enkelte Medlemmer kan ligeledes gjøre opmærksom paa Tilfælde, der kommer til deres Kundskab.

Afdelingen drøfter hvert enkelt Tilfælde. Hvis den kommer til den Overbevisning, at Loven kan anvendes, begynder den med at advare den paagjældende og opfordrer ham til at forandre sin Adfærd eller sine Bekjendtgørelser, og som oftest har saadanne Advarsler straks en tilfredssillende Virkning; undertiden indfinder den skyldige sig ved et Møde i Afdelingen og diskuterer Sagen. Naar alle Muligheder for en Ordning i Mindelighed er slaaet fejl, gjør Afdelingen Indberetning derom til Haandværkerforeningens Bestyrelse, som saa gjør Brug af sin Anklageret og bringer Sagen for Domstolene paa Foreningens Bekostning. Saaledes er det f. Eks. Brug i Weimar.

Andre Steder har de interesserede oprettet særlige Foreninger til at paase Lovens Overholdelse. I Leipzig er det *Deutscher Bund für Handel und Gewerbe*, der ligeledes besidder civil Anklageret; uagtet Vedtægternes § 1 opstiller som Forbundets Opgave at væрге Medlemmernes almindelige Interesser, har det dog særlig rettet sin Virksomhed paa Loven af 27. Maj 1896. I München har *Schutzverein für Handel und Gewerbe* kun Kampen mod den uærlige Konkurrence paa sit sit Program. Da den saaledes kan betragtes som en Type paa den Art Foreninger, fortjener den en mere indgaaende Omtale.

Schutzverein virker dels ved det gode Eksempel, dels ved Tvangsmidler. Dens Medlemmer forpligter sig paa Ære til selv at udvise den strengeste Hæderlighed, inden de paataler andres Synder. Der er tre Slags Medlemmer: ordinære — det vil sige de direkte interesserede Handlende, der betaler 1 Mk. i Indskud og 6 Mk. i aarligt Kontingent; Æresmedlemmer, der betaler 30 Mk. om Aaret eller 500 Mk. en Gang for alle, og Foreningsmedlemmer, der repræsenterer en borgerlig Organisation, som ønsker Optagelse i Forbundet; disse Foreningers Medlemsbidrag udgjør 6 Mk. om Aaret for hver 50 Medlemmer, de tæller.

Schutzverein, som har civil Anklageret efter en bajersk Lov af 29. April 1869, undersøger de Kjendsgjerninger, som bliver den meddelt af et Medlem, underkaster Beviserne en Prøvelse og forfølger eventuelt Sagen i sit eget Navn. Forretningsudvalget bestaar af en Formand med Suppleant, en Kasserer med Suppleant og en Sekretær. Den raadgivende Komité tæller 12 Medlemmer, valgte af de forskjellige interesserede Fag. To Revisorer kontrollerer Forretningsførelsen

og aflægger to Gange om Aaret Beretning til Medlemmernes Generalforsamling. Hvis *Schutzverein* opløses, skal dens Formue overgaa til Handelskammeret i Øvrebajern til Opbevaring; enhver Forening af tilsvarende Karakter, som maatte blive stiftet i Løbet af de følgende 10 Aar, skal da have Ret til at lade sig denne Kapital udbetale.

I andre Byer findes *Vereine gegen Unwesen im Handel und Industrie*, der beskæftiger sig med uærlig Konkurrence.

Jeg kommer nu til det vanskelige og alvorlige Spørgsmaal om *Licitationsbetingelserne ved Tilbud af Leverancer til offentlige Myndigheder*. Paa dette Omraade er det private Initiativ Indvirkning paa den offentlige Mening saa afgjørende og de faglige Organisationers Indflydelse paa Iværksættelsen af mulige Reformer saa stor, at man ikke betænker sig paa at afgjøre, hvem der har den største Magt.

I de Lande, for hvilke dette skrives, er Statsmyndighederne direkte eller hovedsagelig udsprungne af Folkesuveræniteten; altsaa er den offentlige Mening den vigtigste Faktor i al Udvikling. For at faa ændret Vilkaarene ved Leverancer til det offentlige, maa man overbevise de Personer, gennem hvilke Regeringsmagten udøves; det private Initiativ, Enkeltmands eller Foreningers, er altsaa Udgangspunktet for enhver praktisk Reform.

De Reformer i Preussen og Bajern, paa hvilke jeg har henledet Opmærksomheden, er Haandværkerkongressernes umiddelbare Værk. Kongresserne havde i Forvejen udkastet et Program, klargjort hvert enkelt Punkt og gennem deres udholdende Arbejde skabt den dobbelte Overbevisning hos de paagældende: at en Reform var ønskelig, og at de krævede Forbedringer var rimelige og mulige. Et Felttog af denne Art, der for længe siden paabegyndtes paa mange Steder, førte paa Haandværkerkamrenes 3dje Kongres i Leipzig 1902 til Fremlæggelsen af et fuldstændigt System. Eksemplet fortjener at huskes; det er desuden sikkert, at da den kejserlige Regering paabød ensartede Licitationsbetingelser i Rigets forskjellige Stater¹⁾, tog den Leipzigerprogrammet til Udgangspunkt og Ledestjerne.

Naar den private Virksomhed kan gjøre sig saa stærkt

¹⁾ Jfr. Reichsarbeitsblatt, 1907.

gjældende ved Initiativet til Reformen, saa bør det saa meget mere gribe ind, naar Reformen skal gennemføres i Praxis.

Naar det skal være muligt at unddrage en Del af Leverancerne fra de offentlige Licitationer, saaledes som det sker i Østerrig, maa Betingelsen være den, at store kjendte og hæderligt ledede Organisationer er i Stand til at overtage Arbejdet, fordele det retfærdigt og derpaa atter samle det, saa det kan modtages under et. Det er ikke tænkeligt at Regeringen selv skulde kunne saaledes udstykke sine Bestillinger og forhandle enkeltvis med Tusinder af Haandværkere.

For at sætte den retfærdige Pris i Stedet for det laveste Tilbud har man forsøgt flere Metoder, men; som vi ovenfor har set, ingen af dem anbefaler sig til definitiv Anvendelse. Det nyeste Forsøg synes at være heldigere: det foreslaar i Stedet for Licitation en Forhandling om *Enhedstariffer*, ligesom man ved Arbejdskontraktens Indgaaelse mere og mere lader kollektive Overenskomster træde i Stedet for Aftale med den enkelte. Enhedstarifferne skulde saa danne Grundlaget for Fastsættelsen af en retfærdig Pris; de vilde kun kunne udarbejdes efter Forhandling med de store Organisationer for de Haandværksfag, der er interesserede i hvert enkelt Fag.

Den hele Samling af Reformen, hvorved den preussiske Regering søger at naa et ensartet Resultat, kan, som man nu forstaar, kun virke i Praxis, hvis Haandværkerne, samlede i mægtige økonomiske Organisationer, yder deres Medvirkning gennem disse Organisationer. Der er ogsaa nylig bleven beordret en Enquete for at skaffe Oplysning om, hvilke Foreninger der findes indenfor Kongeriget, som kunde tjene som Mellemlid for at lette Haandværkerne Deltagelsen i Statsarbejder, og der er givet Befaling til at indlede Forhandlinger med dem og til i Almindelighed at henlede Haandværkernes Opmærksomhed paa Nødvendigheden af at samarbejde med Administrationen paa dette Omraade.

Denne Paavisning af det private Initiativs Betydning kunde gjentages for hver en af de Institutioner, der er nævnt som Eksempel i dette Arbejde. Hvilken Organisation maa end vil tænke sig, *saa kan der ikke udrettes noget som helst afgjørende for at forøge Haandværkernes Konkurrenceevne uden det private Initiativ: Enkeltmænds eller Foreningers Medvirkning.*

Sagregister.

Efter det i foranstaaende Værk benyttede System omhandles de forskjellige Æmner paa flere Steder, ofte med længere Mellemrum: først i theoretisk Almindelighed, dernæst med Anførelse af praktiske Eksempler, saa under Skildringen af Statsmagts Indgriben og endelig under det private Initiativs Virksomhed. Nedenstaaende Sammenstilling vil derfor lette de Læsere Arbejdet, som ønsker at følge et bestemt Æmne Bogen igjennem.

Avktioner: Se under »Konkurrencens Regulering«.

Banker, Haandværker-: Se under »Kredit for Haandværkere«.

Fagprøver: Se under »Haandværkernes Uddannelse« og »Tvingne Fagprøver«.

Forbrugernes Opdragelse. Almindelige Betragtninger: Frikonkurrencens og Billighedssystemets demoraliserende Virkning for Forbrugere og Producenter; »sociale Kjøberforeninger«; de offentlige Myndigheders Pligt til at give Almenheden et godt Eksempel ved at opgive Jagten efter den billigste Pris; Museers Betydning for Smagens Uddannelse og Forstaaelsen af det gode Arbejdes Betydning (S. 169—172).

Foranstaltninger mod Kundernes Betalings-Langsomhed: den tyske Stats Eksempel (S. 204); Forsøg paa at indføre Forhalingsrenter og Forkortelse af Præskriptionsfristen (S. 205); Foreninger til Bekæmpelse af den langsomme Betaling i Belgien (S. 284); Rabattpareforeninger i Tyskland (S. 285); Thilo-Hampkes Forslag til en Reform af Kreditgivningen (S. 285); Skræddernes Kredit-selskab i Wien (S. 287).

Foreninger. Sammenslutnings Betydning i Almindelighed og for Konkurrencen med Storindustrien; lovpaabudte og frivillige Organisationer; deres forskjellige Betydning (S. 146—149).

Foreningsvæsenet i *Tyskland*: De tyske Haandværkerforeninger, deres Karakter og Udbredelse (S. 150—151). De faglige For-

eninger: officielle Lav, frie Fagforeninger og S sammenslutninger deraf (S. 152—153); Bagerforeningen »Germania«, dens Lærebrev og dens Arbejdsbog (S. 154); Lavsforbund, Haandværkerforeningsforbund og Haandværkerkamre (S. 155—156).

De tyske Andels-Indkjøbs- eller Produktionsforeninger: Foreninger til Indkjøb af Raamaterialier (S. 157); Manufakturhandlernes Indkjøbsforbund (S. 158—163). Foreninger til Kjøb eller Leje af Maskiner eller til Benyttelse af Maskiner i Fællesskab: Skomagerne i Berlin (S. 164—166). Udstillings- og Salgsforeninger (S. 166—168).

Staten og de økonomiske S sammenslutninger: Tilvejebringelse af passende Retsbeskyttelse for S sammenslutningerne; Statsvirksomhed til Opmuntring af økonomiske S sammenslutningers Oprettelse og Udvikling; pekuniær Statsstøtte dertil i Østerrig (S. 219—25).

Det private Initiativs store Betydning i Almindelighed (S. 261—266); Foreningernes Indflydelse større, paa jo friere Basis de er dannede (S. 267—269). Dr. Kulemanns Anskuelser om de faglige Organisations Fremtidsopgaver (S. 252).

Frikonkurrencesystemet, dets Virkninger: Se under »Forbrugernes Opdragelse«.

»Gewerbeförderung« i Østerrig: Se under »Haandværkets Teknik« og »Statsinstitutioner til Haandværkets Fremme«.

Haandværkernes Uddannelse.

— *I Almindelighed.* Principperne; skal der tages Sigte paa at skabe en Elite eller paa at højne Gjennemsnittet? (S. 6 flg.). Nedarvede Traditioners Betydning (S. 11).

— *I Børneskolen.* Den første Forberedelse i Skolerne for Smaabørn: Frøbelmethoden i Almindelighed (S. 13—15). Den belgiske Mellemstandskommissions Anskuelser; Frøbelmethodens Anvendelse i Skolen i Etterbeek (S. 26—27); Sløjd og andet Haandarbejdes Anvendelse i amerikanske Skoler (S. 27). — *I den egentlige Børneskole:* Skolens Opgave i Almindelighed; en »Mellem-Undervisning« med vordende Haandværkere for Øje; Skolens Opgave i Retning af at forberede Børnene paa Valg af et Fag (S. 16—21 og 28—29). Uddeling af Spørgeskemaer med Valg af Fag for Øje i Skolerne i Baden og i Württemberg (S. 31—32). Værkstedsendervisning i Skoler i München og Belgien (S. 31).

— *I Læretiden.* Fysiske og aandelige Betingelser for Valg af et Haandværksfag (S. 16—18); Forberedelse dertil i Skoletiden

(S. 19—21); tyske og schweitziske Haandværkerorganisationers Smaaskrifter til Vejledning ved Valget af Haandværksfag (S. 28—29) og deres Udbredelse gennem Skolerne (S. 31—32). Forskjellige Landes Lovbestemmelser angaaende de fysiske Forudsætninger for at blive Haandværkslærling (S. 30).

Uddannelsesmaaden: Værkstedsuddannelsens Fortrin fremfor Fagskoleuddannelse (S. 22—26). Bestræbelser for at opretholde Lærlingeforholdet ved Lovbud eller ved faglig Tvang (S. 33). Bestræbelser for at forbedre Lærlingeuuddannelsen: ved Lov (S. 34), ved Foreningers Virksomhed med eller uden Statstilskud (S. 34—35); den badensiske Forordning angaaende Statstilskud til Mestre til at uddanne Lærlinger (S. 36—37); Lærlingeværneforeningers og l'Union Suisse's Virksomhed i samme Øjemed i Schweiz (S. 37—41); det belgiske Mellemskolekontors Understøttelser til Læremestre og til Afholdelse af Svendeprøver (S. 42—44); den tyske Bagerforening Germanias Lærebrev og Arbejdsbog (S. 154).

Lovtvungen Læretid og Lærlingelovgivning i Østerrig (S. 190); Lovgivning om Lærlingeforholdet i Tyskland og i Belgien (S. 191); Forholdene i Schweiz: Lærlingelove, Statstilsyn med Lærlinger og Statstilskud dertil (S. 191—195).

Nærmere Oplysninger om de schweiziske Foreningers Virksomhed til Lærlingeforholdets Forbedring: l'Union Suisse des Arts et Métiers (S. 270—271), Lærlingeværneforeningerne og deres Arbejde (S. 271—274); Foreningen til Beskyttelse af Lærlinger og Børn, der arbejder i Fabrikker, i Frankrig (S. 275—276); belgiske Foreningers tilsvarende Virksomhed (S. 277—278).

— *Tekniske Skoler og Fagskoler*: I Preussen (S. 44—47), i Belgien, Østerrig o. fl. Lande (S. 47—50); det belgiske Skrædderforbunds Konkurrence-Opvisninger for Svende (S. 51—54). — Staternes Virksomhed til Fremme af Haandværkerundervisningen: Lavsskoler, Fortsættelsesskoler, Kunstindustriskoler og Bygnings-skoler i Preussen (S. 196—197); Skoler i Østerrig og Belgien (S. 198—200). — Foreningers Virksomhed til Skolernes Oprettelse og Udvikling i Tyskland (S. 281—283).

— *Mesterkursus*. Almindelige Betragtninger: fortsættende, supplerende og rekapitulerende Undervisning (S. 68—71). Den egentlige Fortsættelsesundervisnings Formaal og Methode (S. 72) og Eksempler derpaa: Mesterkursus i Baden (S. 74), i Belgien (S. 76), i Østerrig (S. 77) og i Nürnberg (S. 78). Eksempler paa »sup-

plerende Undervisning«: ved Industrimuseet i Nürnberg (S. 79—82), i Hannover og Belgien, særlig de belgiske Skrædderkursus (S. 82—85).

Haandværkets Rekrutering: Se under »Haandværkeres Uddannelse«, Afsnittet »I Læretiden«.

Haandværkets Teknik, Udvikling deraf. I Almindelighed: De dertil fornødne Midler; Centralanstalter til Undersøgelser vedrørende den industrielle Teknik, nye Maskiner, tekniske Opfindelser etc. (S. 138—141); do. vedrørende Handelsteknikken: Statistiske Oplysninger angaaende Forholdet mellem Produktion og Forbrug, Overproduktion, Stormagasiner (S. 141—142). Hvorledes de vundne Resultater kan gøres almindelig bekendt (S. 143—144).

Praktiske Eksempler: Den østerrigske »Gewerbeförderungsanstalt« i Wien (S. 144—145); sammes Værksteder, dens Arbejde for Fremme af Andels-Produktionsselskaber og af det frembragte Arbejdes Afsætning (S. 239—241). Det belgiske Mellemstandskontors tekniske Afdeling (S. 241—243). Belgiske Fagorganisationers Samarbejde med Mellemstandskontoret til Tilvejebringelse af Haandværks- og Produktionsstatistik (S. 279—280).

Illoyal Konkurrence: Se »Konkurrencens Regulering«.

Indkjøbsforeninger: Se »Foreninger«.

Konkurrencens Regulering. Lovgivning imod Avktionssalg af nye Varer (S. 231); Lov mod illoyal Konkurrence i Frankrig (S. 232) og i Tyskland (S. 233—235). Forfatterens Forslag til en samlet Lov om Konkurrencens Udøvelse, derunder Likvidationsudsalg, Vandreudsalg, Avktioner m. m. (S. 235—238). Foreningers Virksomhed i Tyskland til Overholdelse af Lovene imod illoyal Konkurrence (S. 288—290).

Kredit for Haandværkere. Principperne i Almindelighed: Haandværkerens dobbelte Virksomhed som Producent og Handlende; Haandværket og Industrien; Haandværkernes Kredittrang og Opdragelse til Kredittens rette Brug (S. 86—90). Kredittens særlige Tilpasning efter Haandværkernes normale Behov: til Etablering, Udvidelser, forbedret Værktøj, Driftskapital (S. 91—97); til »unormale Kreditbehov« (S. 98—100). Hvor Pengene skal komme fra: Centralbanker og Sparekasser, Kapitaltilskud fra Staten (S. 101—108).

Kreditororganisationer for Haandværkere i forskellige Lande: De italienske Sparekasser og deres Virksomhed, deres »Æreslaan« og specielle Kredit for Haandværkere (S. 109—112); deres Opdragelse

af Laantagerne gennem Selvhjælpsforeninger (S. 113—117); Produktionslaan og Reglerne derfor, de benyttede Spørgeskemaer m. m. (S. 117—122). De tyske Kreditorganisationer: Raiffeisen og Schultze-Delitzsch (S. 123—126); Haandværker- og Lavsbanker, de Hessen-Nassauske Banker i Frankfurt og deres Virksomhed (S. 127—132); Kvæghandelsbankerne (S. 133—136). Maskinlaanskredit i Belgien (S. 136—138).

Statsvirksomhed til Kredittens Fremme. Indirekte, til Formindskelse af Kredittrangen: Forholdsregler i Tyskland til Paaskyndelse af Statens Betaling ved Leverancer (S. 204); Forsøg paa at indføre Forhalingsrente og forkorte Præskriptionsfristen (S. 205); Revision af Fallitlovgivningen, Udbredelse af Checksystemet (S. 206). — *Direkte*: Forsøg paa at faa Bogfordringer og Bedriftens Værdi anerkjendt som Kreditgrundlag (S. 207—208); tysk Lovgivning om Kreditorganisationer (S. 209); den italienske Sparekasselovgivning (S. 210—211). Statens Oprettelse af Centralkasser til Haandværkerbankers Forsyning med Penge; den preussiske Central-Genossenschaftskasse (S. 212—216); Statsvirksomhed for at undervise Haandværkerne i Kredittens Brug (S. 217—218).

Kreditgivning, dens Ulemper og Midler derimod: Se under »Forbrugernes Opdragelse«.

Leverancer til det offentlige; Licitationer. Statens Pligt til at give Haandværkerne samme Adgang til offentlige Leverancer som Storindustrien (S. 177, 182 og 225—226); Leverancerne Udstyknings fagvis eller i Lodder (S. 227—228); Afskaffelse af det billigste Tilbuds ubetingede Førsteret (S. 228—229); Haandværkernes Fortrinsret i visse Tilfælde (S. 230). Haandværkerorganisationernes Magt til at fremtvinge Reformen paa dette Omraade godtgjort i Tyskland (S. 291—292).

Læreforholdet, Lærlingevæsen: Se under »Haandværkernes Uddannelse«.

Mellemstandskontoret i Belgien: Se under »Haandværkets Teknik« og »Statsinstitutioner til Haandværkets Fremme«.

Mesterkursus: Se under »Haandværkets Uddannelse«.

Museer: Faglige Museers Indretning og Betydning som Undervisningsmidler for Haandværkerne (S. 55—57). Oplysninger om forskellige Museer: Industrimuseet i Basel (S. 58), Kunstindustrimuseet i Zürich (S. 60), Industrimuseerne i Darmstadt (S. 62), Stuttgart (S. 63) og Nürnberg (S. 64 flg.). Museer til Smagens Uddannelse hos Forbrugerne (S. 171 flg.). Statens Pligter overfor

Museerne: Statsstøtte til Museer i Schweiz og Tyskland (S. 201—203).

Produktionsforeninger: Se under »Foreninger«.

Skoler, Folkeskoler, tekniske Skoler, Fagskoler m. m.: Se under »Haandværkernes Uddannelse«.

Statsforanstaltning eller privat Initiativ: Almindelige Betragtninger (S. 173—174). Stats-Partiskhed for Haandværket lige saa uheldig som Partiskhed imod det (S. 175—176). Stats-Partiskhed imod Haandværket paa Licitationers og Jærnbane styrelsens Omraade (S. 177). Statens Pligter overfor Haandværkerstanden (S. 178—179, 181—182). Foreningers Forhold til Staten (S. 180).

Det private Initiativs store Betydning i Almindelighed (S. 261—266); Foreningernes Arbejdsevne større, paa jo friere Basis de er dannede (S. 267—269).

(Iøvrigt jfr. »Foreninger«).

Statsinstitutioner til Haandværkets Fremme — Mellemed mellem Staten og Erhvervene.

Centralbureauer, oprettede af Staterne: Mellemstandskontoret i Belgien (S. 244—245); det preussiske »Landesgewerbeamt« (S. 245); det østerrigske »Gewerbeförderungsamt« (S. 246—247).

Permanente Raad eller Kommissioner: »Ständige Beirath« i Preussen (S. 249—250). Standsrepræsentationer: De tyske Haandværkerkamre og Lavsudvalg (S. 251). Dr. Kulemanns Anskuelse om de faglige Organisationers Fremtidsopgaver (S. 252).

Officielle Undersøgelser (Enqueter): Den industrielle Enquete i Østerrig 1893 (S. 253—254); den tyske socialpolitiske Forenings Enquete 1893—97 (S. 255—256); den tyske Rigsenquete 1895 (S. 257); den belgiske Mellemstandskommissions Enquete 1902—07 (S. 258—259).

Teknikken, dens Udvikling: Se under »Haandværkets Teknik«.

Tvungne Fagprøver: Paabudte som Betingelse for at udøve Haandværksnæring i Østerrig; Kritik af dette System (S. 184—187); Tendenser i samme Retning i Tyskland og England (S. 187—188). Stats-Opmuntring til Aflæggelse af Fagprøver: den tyske Lov af 1897, særlige Rettigheder for Haandværkere, der har aflagt Mesterprøve (S. 188—189).

Uærlig Konkurrence: Se under »Konkurrencens Regulering«.

INDHOLD.

	Side
Fællesrepræsentationens Forord	3
Forfatterens Fortale: Opgavens Omfang og Grænser. Nødvendigheden af at skabe en Elite til Fører og Eksempel for den store Mængde. Samvirken af de til Opgavernes Løsning nødvendige Midler. Værkets Plan og Methode	5

Første Bog.

Om de Midler, ved hvis Hjælp Haandværkernes Konkurrenceevne kan udvikles.

1ste Afsnit: Under Forberedelses- og Læretiden.

1ste Kapitel: Fremstilling af Midlerne.

1ste Periode, den tidligste Forberedelse: Forberedelsesskolens Indflydelse paa de fremtidige Haandværkeres Haandfærdighed og sjælelige Udvikling. Foreslaaede Reformer	13
2den Periode, den mere fremskredne Forberedelse: Folkeskolens Opgaver. Betydningen af et forstandigt Valg af Haandværk; Udkast til en »Mellem-Undervisning« med Forberedelsen af dette Valg for Øje	15
3die Periode, den umiddelbare Uddannelse. Vilkaar og Formaal for Uddannelsen; Værkstedsuddannelse, Fagskole og Skoleværksted	22

2det Kapitel: Praktiske Anvendelser af Midlerne.

A. Med Hensyn til den tidligste Forberedelse: Forsøg i belgiske Skoler. Amerikanske Metoder ..	26
B. Med Hensyn til den mere fremskredne Forberedelse: Udgivelse af Smaaskrifter i Tyskland, Schweiz og Belgien til Vejledning ved Valget af et Haandværk. Lærlingelove, Anvisningskontorer	28
C. Med Hensyn til den umiddelbare Uddannelse: Lærlingeforholdets Opretholdelse i Østerrig ved Lov, Statsstøtte dertil i Schweiz, Tyskland og Belgien	33
D. Tekniske Skoler og Fagskoler i Preussen. Udøvende Haandværkere som Lærere ved Skolerne. Normalkursus i Belgien o. a. St. Præmiekonkurrencer for Skræddersvende i Belgien	44

3dje Kapitel: Museer som Oplysningsmiddel.

Side

1. Faglige Museer: Fælles Vilkaar og Regler for deres Virksomhed... 55
2. Spredte Oplysninger om faglige Museer: I Basel, Zürich, Darmstadt, Stuttgart, Nürnberg 57

2den Afdeling: Efter Læretiden, under Udøvelsen af Professionen.

4de Kapitel: Fortsættelsesundervisning.

- Almindelige Betragtninger: fortsættende, supplerende og rekapitulerende
 Undervisning 69
- Fortsættelsesundervisningens Form og Methode 72
- Eksempler paa Fortsættelsesundervisning i Baden, Belgien, Østerrig og Nürnberg 74
- Eksempler paa supplerende Undervisning i Nürnberg, Hannover, Belgien 77

5te Kapitel: Om Kreditten.

1. Fremstilling af Principperne: Virksomheden, Virksomhedens Udøver og Redskabet. Tilpasning til normale og unormale Kreditbehov. Hvor Pengene skal komme fra og hvorledes de bør fordeles; Centralisation og Decentralisation..... 86
2. Oplysninger om nogle Kreditororganisationer for Haandværkere:
  - A. I Italien: Sparekasserne (Æreslaan, personlig Haandværkerkredit), Laantagernes Opdragelse, Produktionslaan; statistiske Oplysninger om Virksomheden..... 109
  - B. I Tyskland: Andelssystemet, Haandværkerbanker, Bankerne i Frankfurt, faglige Kreditororganisationer, Kvæghandelsbankerne.. 123
  - C. I Belgien (Kredit til Anskaffelse af Maskiner og Værktøj)..... 136

6te Kapitel: Forbedring af Teknikken.

1. Fremstilling af de anbefalelsesværdige Midler; Nødvendigheden af Centralanstalter. A. Vedrørende den industrielle Teknik. B. Vedrørende Haandværkteknikken. C. Til de vundne Resultaters Udbredelse 138
2. Praktiske Eksempler: »Gewerbeförderung« i Wien, Selskabet til Industriens Fremme i Württemberg..... 144

7de Kapitel: Sammenslutning.

1. Udvikling af Principperne 146
  2. Nogle Former for Sammenslutning: Lovpaabudte og frie Sammenslutninger. Haandværkerforeninger og faglige Foreninger (særlig i Tyskland); Bagerforbundet »Germania«, Lavsudvalg og Haandværkerkamre 148
- Økonomiske Sammenslutninger: Raastof-Indkjøbsforeninger, Foreninger til Kjøb eller Leje af Maskiner, Udstillings- og Salgsforeninger, Kreditforeninger 156

8de Kapitel: Forbrugernes Opdragelse.

- Frikonkurrencernes demoraliserende Indflydelse. Virksomhed ved Skrifter og Foredrag; Museers opdragende Betydning 169

Anden Bog.

Andre Kræfter, ved hvis Hjælp de forskjellige Midler til at styrke Haandværkernes Konkurrenceevne kan iværksættes.

1ste Afdeling: De offentlige Myndigheder.

1ste Kapitel: Statsmagtens Rolle.

Side

Almindelige Betragtninger. Partiskhed for eller imod Haandværkerne.
De offentlige Myndigheders Pligter overfor Haandværkerne: at støtte deres Uddannelse og Foreningsvirksomhed, at byde dem lige Kaar overfor den større Industri ved Statsleverancer o. lign..... 175

2det Kapitel: Nogle af Statsmagten trufne Foranstaltninger.

I. Med faglig Uddannelse for Øje.

Fagprøver paabudt ved Lov i Østerrig, Opmuntring til Fagprøvers Af-
læggelse i Tyskland 183
Statslovgivning angaaende Lærlingeforholdet i Østerrig og Schweiz 190
Statens Indgriben overfor det faglige Skolevæsen..... 195
Staten og Museerne 201

II. Med Hensyn til Kreditten.

Vedrørende den industrielle Kredit: Foranstaltninger mod for langsom
Betaling fra det offentliges og Kundernes Side 204
Vedrørende den direkte Kredit: Realkreditten, den personlige Kredit,
Lovgivning, Forstrækning med Penge fra Statskassen (den preussiske
Central-Genossenschaftskasse). Undervisning i Kredittens Brug 206

III. Staten og Foreningsvæsenet.

Lovgivningsforanstaltninger, direkte og indirekte Støtte fra Statens Side 219

IV. Statens Indgreb paa nogle andre O nraader.

A. Leverancer til offentlige Myndigheder: Reformer til Haandværkernes
Ligestilling paa dette Omraade; Leverancerens Udstykning, Afskaf-
felse af det billigste Tilbuds Forsteret..... 225
B. Regulering af Konkurrencen: Lov om Avktionssalg og mod illoyal
Konkurrence. Forfatterens Forslag til en samlet Lov om Konkur-
rencens Udøvelse 230
C. Forbedring af Produktions- og Salgsteknikken: den østerrigske Ge-
werbeförderung; det belgiske Mellemandskontors tekniske Afdeling 239

V. Udøvende eller medvirkende Institutioner, gennem hvilke Staten søger at løse sin Opgave.

Centralbureauerne (det belgiske Mellemandskontor, det preussiske »Lan-
desgewerbeamte«, det østerrigske »Gewerbeförderungsamte«) 243
Organer til Oplysning og Vejledning for Staten: Permanente Raad eller
Kommissioner (»Ständige Beirath« i Preussen), Standsrepræsentationer
(de tyske Lavsudvalg og Haandværkerkamre). Officielle Undersøgelser
(Enqueter) 247
Organer til Foranstaltningernes Gjennemførelse og til Agitation 260

2den Afdeling: Om det private Initiativ.

**3dje Kapitel: Om Enkeltpersoners og Foreningers Rolle
i Udviklingen.**

Side

»Sammenslutningernes Aarhundrede«; de offentlige Myndigheder kan foreskrive, kun Standens Medlemmer kan gennemføre; Sammenslutningens altformaaende Betydning..... 261

4de Kapitel: Eksempler paa Anvendelse af det private Initiativ.

I. Paa den faglige Uddannelses Omraade.

Foreningers Virksomhed til Lærlingeforholdets Forbedring i Schweiz (»Lærlingeværneforeninger« m. fl.), i Frankrig samt i Belgien 270
Overfor tekniske og faglige Skoler i Belgien og Tyskland 280

II. Paa Kredittens Omraade.

Foreningsvirksomhed til Værn mod for langsom Betaling og til Fremme af kontant Betaling; Dr. Thilo-Hampkes Forslag. Gjensidige Foreninger til Ydelse af Kredit paa Bogfordringer o. a..... 283

III. Nogle andre Midler til Konkurrenceevnens Udvikling.

Foreningsvirksomhed til Tilsyn med Overholdelsen af Love mod illoyal Konkurrence og til Fremme af forbedrede Licitationsvilkaar; Resultater heraf i Tyskland 288

Sagregister 293

